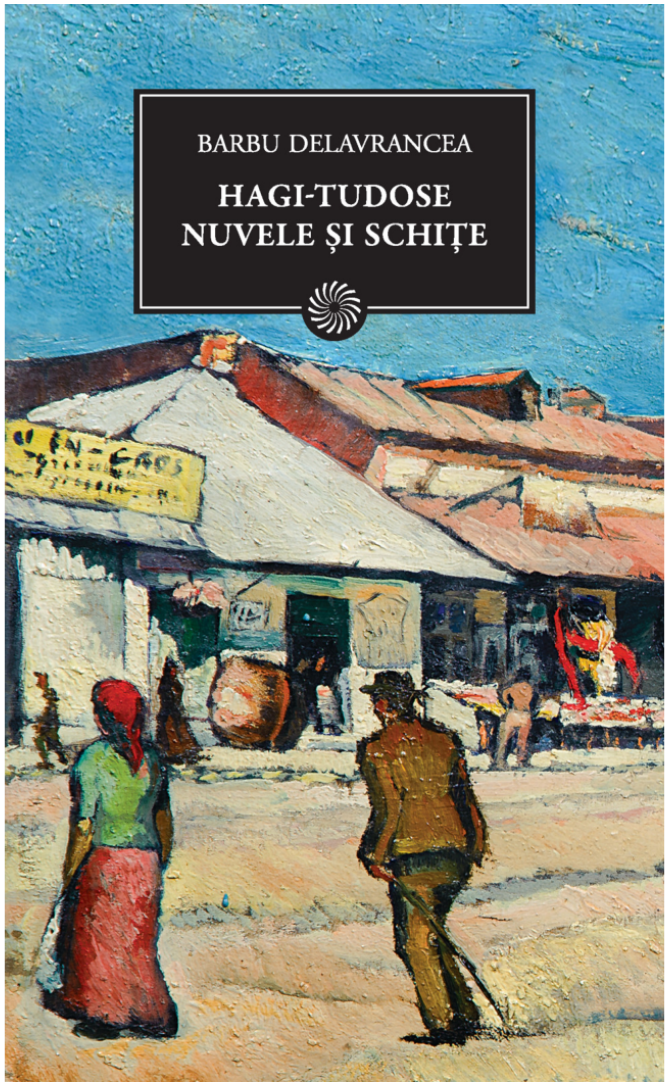
BARBU DELAVRANCEA
HAGI-TUDOSE
NUVELE ȘI SCHIȚE

Barbu Delavrancea

Hagi-Tudose
Nuvele şi Schiţe

Selecţie şi prefaţă de Mihai Zamfir

Editura Litera
2011

Copyright © 2011 Litera, pentru prezenta ediţie

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România

tel.: 021 319 63 90, 031 425 16 19, 0752 548 372;

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe www.litera.ro

Editor: Vidraşcu şi fiii

Director general: Dan Vidraşcu

Redactor: Ioan Luca

Corectori: Irina Dragu, Ioana Mitea

ISBN ePub: 978-606-600-705-4

ISBN Print: 978-606-600-581-4

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

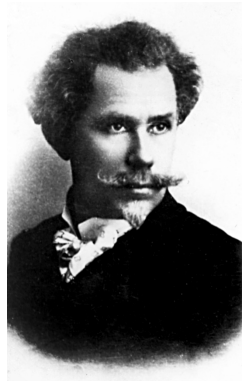

Cronologie

1858

Pe 11 aprilie, în mahalaua bucureşteană Delea Nouă, aproape de bariera Vergului, se naşte Barbu, al nouălea copil al Ioanei (după alte surse, Ana, Eana sau Iana) şi al lui Ştefan Tudorică Albu, ţăran clăcaş, căruţaş, „dintre aceia care înainte de înfiinţarea căilor-ferate cărau grânele, cu bun câştig, în căruţe cu coviltir“. (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* [1941], ediţia a II-a revăzută şi adăugită, ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 569)

1866

Barbu este înscris direct în clasa a doua, la Şcoala sucursală de băieţi nr. 4 din Coloarea Neagră (una dintre unităţile administrativ-teritoriale în care era împărţit Bucureştiul de altădată). Un institutor îl înscrie în actele şcolare cu numele Stephanesku Barbu.

1867

Intră în clasa a III-a la Şcoala Domnească de la Maidanul Dulapului. Aici îl va avea, în clasa a IV-a, ca dascăl pe Ion Vucitescu, cel care, ulterior, îi va servi drept inspiraţie pentru *Domnul Vucea*.

1870 – 1877

Înscris, iniţial, în clasa I la gimnaziul „Gheorghe Lazăr“ din Bucureşti, se transferă, după numai un trimestru, la liceul „Sf. Sava“, pe care îl va urma ca intern şi bursier.

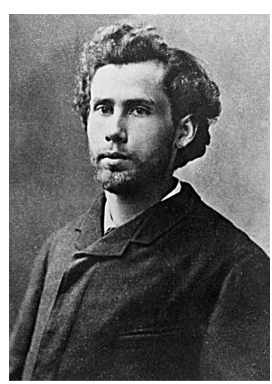

La anii tinereţii

1877

9 iunie. Debut în *România liberă*, cu poezia *Stanţe*, semnată „Barbu“. Lucrează în redacţia ziarului *România liberă*, începând publicarea foiletoanelor *Zig-zag*, semnate cu pseudonimul „Argus“.

Se înscrie la Facultatea de Drept din Bucureşti.1

1878

Sub semnătura „Barbu“, îi apare placheta de versuri *Poiana lungă. Amintiri* (Tip. Grecescu) – debut editorial considerat nerelevant de către autor şi repudiat ulterior.

1882

După ce îşi ia licenţa cu teza *Pedeapsa, natura şi însuşirile ei*, viitorul scriitor pleacă la Paris, în vederea obţinerii unui doctorat în drept.

1882 – 1883

De la Paris trimite ziarului *România liberă* articole politice, dar şi foiletoane pe teme de artă plastică.

1883

Debutează ca nuvelist cu *Sultănica*, publicată în *România liberă*.

Soţia scriitorului, pe când urma pensionul

1884

Abandonează proiectul doctoratului, se întoarce în ţară şi se înscrie în baroul Ilfov. În paralel, lucrează ca redactor la *România liberă*. Începe să-şi publice scrierile sub numele „Delavrancea“.

1885

Publică volumul de nuvele *Sultănica*, la Tipo-litografia Şt. Mihalescu. În sumar figurează *Sultănica*, *Fanta-Cella*, *Palatul de cleştar*, *Iancu Moroi*, *Şuer*, *Sorcova*, *Răzmiriţa*, *Odinioară*.

Este prim-redactor la ziarul conservator *Epoca* şi semnează rubrica specială „Cancanuri politice“ din ziarul *Lupta* al lui Gh. Panu.

1887

Îi apare volumul de nuvele *Trubadurul* (Ig. Haimann, librar-editor), având în sumar: *Trubadurul*, *Din memoriile Trubadurului*, *Ziua*, *Noaptea*, *La Şosea*, *Zobie*, *Văduvele*, *Milogul*, *Linişte*. I se mai publică în broşură, la aceeaşi editură, *Linişte (novelă)*. Dintr-o altă culegere de nuvele, intitulată *Liniştea*, nu s-a păstrat decât un exemplar incomplet. Toate aceste apariţii poartă semnătura „De la Vrancea“.

În revista *Lupta literară* (scoasă împreună cu G. Panu) îşi publică o primă variantă a nuvelei *Hagi-Tudose*.

1888

Se căsătoreşte cu Marya Lupaşcu.

Este redactor la publicaţia lui B.P. Hasdeu, *Revista nouă*.

1888 – 1894

După ce devine membru al Partidului Liberal, colaborează la publicaţiile editate de acesta: *Voinţa naţională* şi *Democraţia*.

1889

Publică ciclul *Salonul Ateneului*, cuprinzând foiletoane consacrate picturii româneşti contemporane.

Scriitorul în 1888

1892

Apare volumul *Paraziţii* (Ig. Haimann, librar-editor), semnat „De la Vrancea“ şi reunind nuvelele: *Paraziţii*, *Hagi-Tudose*, *Bursierul*, *Irinel*, *Domnul Vucea*. Cartea va fi premiată de Academia Română.

1892 – 1893

La Facultatea de Litere, îl suplineşte pe profesorul V.A. Urechia, ţinând

prelegerile *Despre poezia noastră populară*.

1893

Publică volumul *Între vis şi viaţă* (E. Graeve et Comp., librari-editori), care conţine povestirile *Prolog*, *Poveste*, *Neghiniţă*, *Nu e „giaba“ cafea*, *Norocul dracului*, *Sentino*, *Moş Crăciun*, *Pravoslavnicul şi slăninele*, *Apă şi foc*, *Dăparte, dăparte…*, *Bunicul*, *Marele Duce*, *Bunica*, *Două lacrimi*, *Epilog*, *Înainte de alegeri*.

Alături de fiica sa Cella

1894

Este ales deputat la Ploieşti, din partea liberalilor.

1899

Trece în tabăra politică adversă, la Partidul Conservator.

1899-1901

Este numit primar al Bucureştiului.

1902

Alături de G. Panu şi P. Grădişteanu, pledează, ca avocat al lui I.L. Caragiale, în procesul intentat lui Caion, mărunt gazetar care îl acuzase pe dramaturg de plagiat.

1903

Publică, sub semnătura „Delavrancea“, volumul *Hagi-Tudose. Tipuri şi moravuri* (Socec et Comp., librari-editori); în sumar figurează, pe lângă nuvela ce dă numele volumului, *Irinel*, *Domnul Vucea*, *Văduvele*, *Bursierul*, *Înainte de alegeri*, *Sorcova*, *De azi şi de demult*.

Delavrancea la Techirghiol, cu Raul Dona (1915)

1909

Este pusă în scenă piesa *Apus de soare* (tipărită în cursul aceluiaşi an, la Editura librăriei Socec et Comp.), prima parte a trilogiei istorice din care vor mai face parte *Viforul* (premiera: 1909; publicată în 1910) şi *Luceafărul* (publicarea şi premiera: 1910).

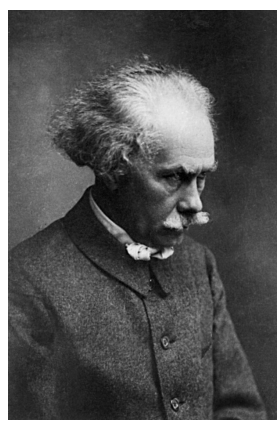

La anii senectuţii

1911

Are loc premiera piesei *Irinel*, dramatizare a nuvelei omonime.

Publică volumul *Linişte. Trubadurul. Stăpânea odată…* (Editura librăriei Socec et Comp.).

1912

Premiera comediei *Hagi-Tudose*, dramatizare a nuvelei omonime.

Barbu Delavrancea este ales membru al Academiei Române. Cu acest prilej rosteşte discursul de recepţie *Din estetica poeziei populare*.

1914 – 1916

În articolele şi discursurile sale, militează pentru intrarea României în război alături de puterile Antantei.

1916

În noiembrie, se refugiază la Iaşi.

1917

Colaborează la ziarul *România*, editat de Marele Stat Major.

Este numit ministru al Industriei şi Comerţului, în guvernul avându-l ca prim-ministru pe I.C. Brătianu.

1918

Demisionează din guvern, în semn de protest faţă de Tratatul de pace încheiat (forţat) cu Germania.

Pe 29 aprilie, Barbu Ştefănescu Delavrancea moare la Iaşi, fiind înmormântat în Cimitirul „Eternitatea“ din oraş.

Prefaţă

Opera lui Delavrancea (Barbu Ştefănescu) nu e foarte întinsă: esenţialul moştenirii literare a scriitorului se rezumă la o serie de nuvele şi de schiţe – rezonabilă ca întindere – şi la un roman de mici dimensiuni (*Paraziţii*). Spre sfârşitul carierei, prozatorul şi-a descoperit un nebănuit talent de dramaturg, compunând o trilogie din istoria Moldovei şi trei piese de teatru pe teme contemporane; publicistica lui literară, uneori interesantă, angrenată în vii polemici, prezintă astăzi doar un interes documentar. Contribuţia semnificativă a scriitorului rămâne cea de prozator. Antologia de faţă cuprinde cele mai semnificative nuvele şi schiţe, zonă în care originalitatea lui Delavrancea i-a conferit până astăzi autorului o voce inconfundabilă.

Nuvelele şi schiţele din acest volum reflectă, în coordonate locale, câteva dintre trăsăturile şi experimentele ce agitau literatura europeană în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Chiar viaţa lui Delavrancea rămâne ilustrativă pentru nivelul la care ajunsese societatea românească în perioada domniei lui Carol I: o dinamică socială până atunci inedită a condiţionat traseul biografic al scriitorului; liberalismul economic şi politic transformase din temelii arhaicele Principate Dunărene, aflate până nu cu mult timp înainte într-o înapoiere de tip fanariot.

Barbu Ştefănescu, viitorul Delavrancea, a plecat foarte de jos: tatăl său, mahalagiu bucureştean analfabet, se îndeletnicea cu negoţul de grâne şi cu cărăuşia în mahalaua Vergului. Toată tinereţea sa, aspirantul la literatură a făcut eforturi supraomeneşti şi continue pentru a ieşi din lumea umilă unde văzuse, în anul 1858, lumina zilei. Doar mai târziu, după ce ajunge bogat şi celebru, va privi mahalaua bucureşteană a copilăriei cu indulgenţă şi cu înduioşare retrospectivă.

Ajutat de familie, de fraţii săi mai mari, tânărul parcurge o şcolaritate completă, termină universitatea, ba are chiar şansa de a petrece la Paris aproape doi ani (1883-1884). Aici îşi dă seama de vocaţia sa literară şi se decide să devină scriitor, animat, fără îndoială, şi de atmosfera efervescentă din capitala Franţei, teren al tuturor experienţelor literare. Întors în ţară, se consacră avocaturii şi politicii, se căsătoreşte cu o fată bogată şi ajunge, aparent fără efort, în elita socio-culturală la care aspirase încă din adolescenţă, dar pe care nici nu visase probabil să o atingă atât de repede.

De acum încolo, viaţa lui Delavrancea se împarte între îndeletnicirile

lucrative (politica îl atrage impetuos, ca şi avocatura, unde repurtează succese substanţial retribuite) şi scrierea de proză. Notorietatea în câmpul literelor îi sprijină cariera politică, după cum viaţa în „înalta societate“ bucureşteană, relaţiile tot mai strânse cu Titu Maiorescu şi cu Junimea îl împing în avanscenă. Fiul umilului cărăuş bucureştean începe să fie considerat scriitor notabil, figură literară reprezentativă, mai ales în virtutea locului înalt pe care îl ocupa în politică şi în viaţa publică.

S-a întâmplat cu Delavrancea aproximativ acelaşi lucru ca şi cu Duiliu Zamfirescu: îmbinarea strânsă a carierei lor literare cu cea publică le-a consolidat pe amândouă. N-a mai mirat pe nimeni faptul că, exact ca Duiliu Zamfirescu, Delavrancea devine membru al Academiei Române, adică al aceluiaşi for care nu şi-a deschis niciodată porţile pentru Eminescu, Slavici, Macedonski sau Caragiale, dar care îşi făcuse deja o specialitate naţională din promovarea mediocrităţilor şi a autorilor de a doua mărime.

Să adăugăm însă că Delavrancea – faţă de Duiliu Zamfirescu – poseda totuşi un talent literar autentic; numai că, spre deosebire de autorul *Vieţii la ţară*, el şi-a tratat talentul cu neglijenţă, a dat dovadă de o permanentă nepăsare, care l-a împedicat să ajungă mare scriitor. I-au lipsit perseverenţa şi capacitatea de a-şi forma o cultură bogată şi s-a resemnat prea repede cu statutul de amator.

Modul special în care prozatorul şi-a tratat propria operă se observă uşor din dispunerea ei cronologică. Debutul lui Delavrancea este considerat nuvela *Sultănica*, scrisă la Paris în 1883, deşi o precedaseră mici şi nesemnificative încercări poetice de un romantism infantil. Revenit în ţară, scriitorul ajunge cunoscut ca nuvelist, ca autor de proze scurte şi ca romancier. Toate aceste scrieri sunt rodul unui singur deceniu de activitate literară relativ intensă şi ele apar cam între 1883 şi 1894. După aceea – tăcere. Atras de câştigurile imediate ca avocat, pasionat de politică, titular de funcţii publice importante (deputat, primar al Capitalei), autorul abandonează de fapt literatura.

Câştigă spre sfârşitul vieţii o nouă aureolă, ca autor reprezentat cu succes pe scena Teatrului Naţional. Aşa au luat naştere trilogia din istoria Moldovei, avându-i drept personaje tutelare pe Ştefan cel Mare, Ştefăniţă Vodă şi Petru Rareş (*Apus de soare*, publicată în 1909, *Viforul*, în 1910, şi *Luceafărul*, în 1910). Încurajat de primirea făcută, continuă cu alte piese de teatru, de data aceasta pe teme contemporane (*Irinel*, în 1912, *Hagi-Tudose*, în 1913, şi *A doua conştiinţă*). Delavrancea s-a sfârşit în anul 1918, în agitaţia dramatică a Primului Război Mondial. Ultima imagine a scriitorului s-a impus ca aceea de dramaturg, chiar dacă era vorba de o revelaţie tardivă.

Din opera lui Delavrancea rămân mai ales prozele sale de mici

dimensiuni; întreaga măsură a talentului său el a dat-o în câteva nuvele şi schiţe. Fiind însă vorba de un drum din păcate abandonat, atunci când autorul nu împlinise încă 40 de ani, multe dintre calităţile sale de nuvelist au ajuns până la noi fragmentar ori în stadiul de promisiune.

Primele nuvele ale lui Delavrancea, cele care i-au creat faima de prozator, sunt în general slabe. Romantismul iniţial îşi spune cuvântul, ducându-l pe autor la compoziţii cu epică neverosimilă (celebra *Sultănica*) sau de un sentimentalism iritant (*Fanta-Cella*, *Două lacrimi*, *Irinel*); romantismul rezidual a pândit în permanenţă scrisul lui Delavrancea, chiar şi în paginile reuşite. Detaşarea treptată de romantism a marcat maturizarea prozatorului – dacă se poate vorbi de reală maturizare literară în cazul unei cariere de numai un deceniu şi ceva!

Romantism şi în aria autobiografică (*Bursierul*, *Trubadurul*, *Domnul Vucea*), însoţit de ecouri ale unei adolescenţe şi ale unei tinereţi trăite sub semnul frustrărilor; toată amărăciunea copilului de oameni săraci, pentru care şcoala a rămas o entitate ostilă şi care n-a putut uita privirile dispreţuitoare ale colegilor bogaţi ori ale profesorilor, răzbate furioasă, transformând aceste naraţiuni în documente psihologice.

În timpul şederii la Paris, Delavrancea ia contact cu viziunile modernizatoare ce se manifestau atunci în literatura franceză, ca şi în gândirea socială. Revendicările sale personale, de tânăr sărac obligat să lupte pentru a se afirma, îl fac să se intereseze inevitabil de doctrinele egalitare la modă. Mai fructuoase se dovedesc însă lecturile din prozatorii naturalişti ai momentului, ca şi contactul cu primele proze de artă, aflate în căutarea pitorescului lexical şi a picturalului. Ambele tendinţe şi-au pus imediat pecetea asupra operei lui Delavrancea. Ele îi arătau că romantismul ce stăpânise până atunci literatura română nu mai avea niciun viitor şi că spiritul epocii reclama cu totul altceva. Romantic el însuşi prin structura intimă, scriitorul încearcă să se desprindă cât mai curând de jenanta moştenire.

Sub forma lui primitivă, naturalismul nu i s-a potrivit lui Delavrancea. Dorinţa de a şoca publicul, de a-i epata pe burghezi l-a dus la scrierea unor nuvele mediocre, în care căutarea de efecte senzaţionale ratează compunerea (*Iancu Moroi*, *Zobie*, *Milogul*, *Linişte*). Aşa-numita analiză psihologică, exploatată până la saţietate de şcoala naturalistă, nu i-a reuşit prozatorului român, inaderent la asemenea gen de discurs. Abundenţa termenilor noţionali, a cuvintelor abstracte grupate în sintagme imposibile îl duc matematic la eşec.

Am îngenucheat din voinţa şi priceperea muşchilor de la picioare. Am plecat capul în jos, căci de la ea, fără nicio poruncă, junghietura s-a frânt din cauza instinctului muscular care apleacă capul când se îndoaie genuchii. Ochii mi-au umezit o clipă, căci glandula lacrimală se contractă puţin când plecăm capul, când apăsăm sprincenele pe ochi. […]

– Ştii, îmi răspunse el strângându-mă de braţ, că eu crez în trecerea sentimentelor dintr-unele într-altele, întocmai cum lumina se poate schimba în mişcare, mişcarea în electricitate, electricitatea în căldură şi căldura în lumină? La d-ta durerea s-a schimbat într-o vanitate sinistră şi liniştită. Fereşte-te de linişte. Linişte în d-ta poate deveni organică. (*Linişte*)

Numeroasele consideraţii ale autorului, sociale, politice ori religioase, fac textul şi mai indigest şi compromit o bună parte din naraţiunile ample. În spirit naturalist, apar în aceste proze şi teme inedite pentru proza noastră de până atunci, precum sexualitatea explicită; scriitorul nu avea însă vocaţie pentru asemenea gen de exerciţii. Mai interesant devine Delavrancea atunci când încearcă să sugereze atmosfera marelui oraş, a Bucureştiului – metropolă în devenire. Mai ales în romanul *Paraziţii*, dar şi în *Bursierul* sau *Trubadurul*, fundalul citadin opresant îşi face o primă şi firavă apariţie în proza noastră. Ne aflăm încă la stadiul promisiunilor.

Concomitent, literatura franceză descoperea deliciile prozei de artă, iar în acest domeniu influenţa ei asupra lui Delavrancea pare mai rodnică şi mai profundă. Ea s-a insinuat până şi în bucăţi sentimental-conformiste. Alături de celebra *Sultănica* din 1883, Delavrancea a cultivat încă din momentul debutului o specie căreia îi va rămâne fidel până la sfârşit – basmul cult, prezenţă tipică pentru opera prozatorului nostru. Parodiate cu cruzime de Caragiale, aceste basme sună astăzi fals, în ciuda noutăţii lor tematice şi stilistice din momentul apariţiei (*Neghiniţă*, *Poveste*, *Stăpînea odată…* şi altele).

Iată *incipit*-urile celor două tipuri de naraţiuni din momentul debutului:

D-a stânga râului Doamnei, razna de satul Domneşti, să vede o casă albă ca laptele, cu ferestrele încondeiate cu roşu şi albastru. Pervazurile uşii curate ca un pahar; prispa din faţă lipită cu pământ galben; pe creasta casei, d-o parte şi de alta, scârţâie, la

fitece bătaie de vânt, două limbi de tinichea, aşezate pe două goange cât gâgâlicea […].

A dat Dumnezeu zăpadă nemiluită; şi cade, cade puzderie măruntă şi deasă, ca făina la cernut, vânturată de un crivăţ care te orbeşte. Muşcelele dorm sub zăpadă de trei palme. Pădurile în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzăr şi de corcoduş. Cerul e ca leşia. Cârduri de corbi, prididite de vânt, croncăie, căutând spre păduri. (*Sultănica*, 1883)

Cam pe la începutul vremilor, până unde praştia minţii nu azvârle, se povesteşte, aşa, ca din scorneală, că omul era croit din alte foarfeci şi cioplit din altă bardă.

Tot cu mâini şi cu picioare era şi p-atunci, tot cu ochi şi cu urechi, tot cu nasul dasupra gurii şi cu călcâiele la spate, dar de învârtea copaciul smuls din rădăcină şi mi-ţi izbea la mir leii pustiilor, dihăniile cădeau tumba, cu labele în sus, marghiolindu-se a moarte. (*Palatul de cleştar*, 1884)

Găsim aici sigiliul stilistic al viitorului prozator. Debutul nuvelei *Sultănica* pare un tablou în tuşe impresioniste; el însuşi desenator de talent, pictor de duminică, Delavrancea a fost probabil şocat de contactul cu impresioniştii francezi contemporani şi a început instinctiv să „picteze prin cuvinte“.

Frapează atenţia obsesivă pe care prozatorul o acordă cuvântului în sine. El alege vocabule rare, ciudate, regionale sau arhaice, unele cu formă rebarbativă, selectate doar pentru pitorescul lor. Efectul, chiar dacă nu întotdeauna reuşit, atestă bizareria experimentului.

Vocaţia de colecţionar lexical se combină cu inovaţii în domeniul sintactic şi în cel figurativ. Scriitura metaforică se impune; trama narativă ajunge să fie indiferentă, pentru că atenţia cititorului se fixează asupra frazelor izolate. Iar acestea nu mai respectă ordinea sintactică tradiţională: în locul frazei clasice, observăm apariţia unor grupuri nominale relativ independente, fără legătură explicită între ele, ca reeditare a unui principiu de bază al scriiturii „artiste“. Delavrancea pare a fi receptat două influenţe aparent incompatibile – cea a prozei de analiză, de tip naturalist, şi cea a scriiturii care aspiră la pictural şi la valoarea în sine a cuvântului.

Cu adevărat interesante rămân paginile lui Delavrancea în care virtuozitatea sa stilistică se desfăşoară pe un teritoriu specific, desprins din

lumea mahalalei bucureştene. Exemplu tipic – nuvela *Hagi-Tudose*, capodoperă de concentrare, de situare a naraţiunii la limita irealului. Ca şi Caragiale în marile lui nuvele de ultimă perioadă, Delavrancea descoperă un Bucureşti uitat, aproape legendar, în care personajul principal al povestirii capătă proporţii mitice.

Dincolo de bogăţia lexicală, admirăm aici îmbinarea armonioasă a diferitelor stiluri – a stilului indirect, combinat cu dialogul şi cu monologul interior; dar virtuozitatea o atinge Delavrancea în utilizarea stilului indirect liber: alături de I.L. Caragiale şi de Ioan Slavici, autorul lui *Hagi-Tudose* a încetăţenit în proza noastră această subtilă formă de relatare. Frecventarea prozei naturaliste franceze a avut fără îndoială importanţa ei în opţiunea autorului pentru valorile stilului indirect liber şi pentru folosirea lui în contexte variate.

> Oh! ce fericire pe Hagiul când rămase singur stăpân în prăvălie! Prăvălia?… Era copilaşul rumen şi frumos. El? Părintele fericit că are pe cine mângâia. Prăvălia? Femeia fermecătoare. El? El nebunul care-i da în genuchi, cu ochii închişi şi cu inima speriată.
>
> I s-a izbândit visul, singurul vis pe lume! A rămas singur. Numai el singur deschide tejgheaua; numai el singur tocmeşte, face preţul şi primeşte, numai în mâna lui, banii frumoşi şi rotunzi. […]
>
> Bine că a rămas singur stăpân în prăvălie! Jupânul era bun, era cinstit, da de… două chei la o tejghea… două mâini în parale… douăzeci de degete în firfirici…patru buzunare şi două socoteli… Cine ştie!… Din greşeală… banii sunt mici, uşor îi scapă printre degete… ba în buzunar… în pungă… în căptuşeala hainei… (*Hagi-Tudose*)

Vocaţia picturală prezentă încă din *Sultănica* s-a fortificat continuu. Apare şi în *Hagi-Tudose*, numai că aici a luat discret altă direcţie. În locul tuşelor impresioniste, întâlnim desenul colţuros şi crud, culorile tari, caricatura; printr-o ciudată empatie, picturalitatea prozei lui Delavrancea a urmat pe cont propriu evoluţia picturii europene, virând decis spre post-impresionism şi spre expresionism.

Dacă basmele pe motive folclorice, extrem de artificioase, au reprezentat ulterior mai degrabă pretexte de parodiere, distilarea discretă a

atmosferei de basm în naraţiuni pe teme comune stă la baza unor bucăţi mult mai reuşite decât basmele propriu-zise. Primele proze cu caracter memorialist ni-l dezvăluiseră pe scriitor într-o postură revendicativă, supărat pe toată lumea, aflat în luptă deschisă cu societatea timpului. Situaţia lui de veşnic nemulţumit înrudea până la un punct aceste „proze sociale“ cu proza cultivată la revista *Contemporanul*, aflată sub îndrumarea criticului marxist Constantin Dobrogeanu-Gherea. Dar faza iniţială durează puţin. Mahalaua bucureşteană începe să fie privită cu tot mai multă simpatie, valorificată pe linia pitorescului, a nostalgiei după o puritate perdută. Când nu ţine cu tot dinadinsul să scrie basme stilizate, ci strecoară o undă de fantastic peste decorul umil din mahalaua Vergului, autorul reuşeşte să compună cele câteva bucăţi prin care rămâne în literatura noastră.

Se scutură din salcâmi o ploaie de miresme.

Bunicul stă pe prispă. Se gândeşte. La ce se gândeşte? La nimic. Înnumără florile care cad. Se uită-n fundul grădinii. Se scarpină-n cap. Iar înnumără florile scuturate de adiere.

Pletele lui albe şi creţe parcă sunt ciorchini de flori albe; sprincenele, mustăţile, barba… peste toate au nins anii mulţi şi grei.

Numai ochii bunicului au rămas ca odinioară: blânzi şi mângâietori.

Cine trânti poarta?

Credeam că s-a umflat vântul… o, bată-vă norocul, cocoşeii moşului!

Un băietan ş-o fetiţă, roşii şi bucălai, sărutară mânele lui „tata moşu“. (*Bunicul*)

O văz ca prin vis.

O văz limpede, aşa cum era. Naltă, uscăţivă, cu părul alb şi creţ, cu ochii căprui, cu gura strânsă şi cu buza de sus crestată, în dinţi de pieptene, de la nas în jos.

Cum deschidea poarta, îi săream înainte. […]

Îi sărutam mâna.

Ea-mi da părul în sus şi mă săruta pe frunte.

Ne duceam la umbra dudului, din fundul grădinii.

Ea îşi înfigea furca cu caierul de in în brîu şi începea să tragă şi să răsucească un fir lung şi subţire. Eu mă culcam pe spate şi lăsam alene capul în poala ei.

Fusul îmi sfârâia pe la urechi. Mă uitam la cer printre frunzele dudului. De sus mi se părea că se scutură o ploaie albastră.

Ei, ce mai vrei? îmi zicea bunica.

Surâsul ei mă gâdila în creştetul capului.

– Să spui…

Şi niciodată nu isprăvea basmul.

Glasul ei dulce mă legăna; genele mi se prindeau şi adormeam; uneori tresăream ş-o întrebam cîte ceva; ea începea să spuie şi eu visam înainte. (*Bunica*)

Prozatorului i-a rămas întreagă sensibilitatea picturală şi coloristică, tradusă printr-o abundenţă de detalii concrete. În regim ironic sau nostalgic, capacitatea de a schiţa tabloul din doar câteva linii se menţine. După încheierea tinereţii romantice, după abandonarea manierei analitice naturaliste, scrisul lui Delavrancea capătă în cele din urmă o fluiditate de epocă simbolistă. Fără să fi fost vrodată adept al simbolismului (dimpotrivă!), prozatorul atinge în câteva rânduri simbolismul, împins doar de mişcarea naturală a veacului.

Mai multe premise l-au condus pe scriitor, în ultimii ani ai vieţii, să descopere şi să practice teatrul. Numeroasele elemente orale, frazeologia desprinsă din limba vorbită apăruseră mereu în nuvelele lui Delavrancea; pasiunea pentru dialog, arta schimbului de replici se manifestaseră de asemenea de timpuriu, mai ales în nuvelele reuşite, precum *Hagi-Tudose*. Sensibilitatea lingvistică, fixarea personajului prin limbajul folosit erau şi ele vechi. Să adăugăm la toate acestea habitudinile carierei de avocat şi de politician, plăcerea de a vorbi în public, tentaţia succesului obţinut la bară sau la tribuna Parlamentului. Delavrancea a fost şi un notabil orator. Apetenţa pentru aplauze l-a făcut pe prozatorul ce părea că abandonase literatura să revină la ea – şi încă sub cea mai spectaculoasă formă.

Dintre cele trei drame având ca obiect istoria Moldovei şi care s-au bucurat de-a lungul anilor de un succes constant, doar *Apus de soare*, prima din serie, prezintă reală valoare literară. Există şi aici, din păcate, o mare cantitate de episoade documentare, povestiri de bătălii, litografii cu sens didactic şi patriotic; nefiind familiarizat cu istoria, Delavrancea s-a documentat intens timp de mai mult de un an pentru a reconstitui verosimil trecutul evocat în piesă: documentarea se află însă „la vedere“ şi ea reprezintă un considerabil lest.

Scriitorul a avut însă inspiraţia de a transforma drama istorică într-un basm dramatizat. Eroii nu mai sunt de fapt personaje istorice, ci devin treptat personaje de basm, care vorbesc în limbaj aluziv şi au gesturi hieratice. Domneşte, în cele mai bune scene, o arhaitate fără vârstă. Întâmplările din *Apus de soare* nu mai sunt întâmplări din secolul al XVI-lea, ci se desfăşoară în decor inventat şi în timp abstract.

Asistăm la înfruntarea dintre „buni“ şi „răi“, unde cei răi vor fi învinşi, chiar dacă marele erou pozitiv trebuie să moară. Ritmul şi atmosfera piesei amintesc de teatrul simbolist, de piesele pe pretext istoric ce începuseră să populeze scena europeană. Delavrancea nu pare să fi avut cunoştinţă de emergenţa teatrului simbolist novator, pe subiecte mitice şi istorice; o superioară intuţie l-a făcut să transforme drama istorică de motivaţie patriotică într-un basm cu contururi simboliste, mult mai convingător decât basmele în proză.

Animat de succesul extraordinar al *Apusului de soare*, autorul s-a grăbit să compună încă două drame pe acelaşi model, *Viforul* şi *Luceafărul*. Tentativa a eşuat. Dacă *Viforul* are încă meritul de a fi pus în prim-plan un fel de prinţ shakesperian dement, memorabil sub aspect literar, Ştefăniţă Vodă, *Luceafărul* nu mai prezintă niciun fel de interes estetic.

Cât priveşte dramele pe teme contemporane, ele păcătuiesc sau prin sentimentalitate naivă (*Irinel*), sau prin plasarea acţiunii într-o lume care nu îi era autorului familiară, lumea marii burghezii româneşti (*A doua conştiinţă*); niciuna nu mai pare astăzi reprezentabilă. Interesantă rămâne doar comedia tragică *Hagi-Tudose*, dramatizare diluată a cunoscutei nuvele: comportând inevitabile lungimi, episoade parazitare şi personaje abia schiţate, piesa are însă truculenţă şi reînvie un spirit al mahalalei bucureştene de simpatică arhaicitate.

Opera lui Delavrancea pare nedusă până la capăt, rămasă la nivelul promisiunii neîmplinite. Autorul şi-a cheltuit talentul cu nonşalanţă – pentru a nu spune cu uşurinţă – şi s-a resemnat prea uşor la statutul de literat amator. Abandonând mult prea devreme proza, înainte de a fi împlinit patruzeci de ani, a abandonat unica arie literară în care contribuţia lui putea fi substanţială.

Nostalgia copilăriei şi decorul Barierei Vergului i-au oferit cele mai bune pagini unui Delavrancea ajuns, ca prozator, la maturitate: din păcate, la judecata finală, aceste pagini rămân destul de puţine.

Mihai ZAMFIR

HAGI-TUDOSE
NUVELE ŞI SCHIŢE

SULTĂNICA

lui Dinu Radu Golescu[1]

I

D-a stânga Râului Doamnei, razna de satul Domneşti, să vede o casă, albă ca laptele, cu ferestrele încondeiate cu roşu şi albastru. Pervazurile uşii – curate ca un pahar; prispa din faţă – lipită cu pământ galben; pe creasta casei, de-o parte şi de alta, scârţâie, la fitece bătaie de vânt, două limbi de tinichea, aşezate pe două goange cât gâgâlicea. Curtea, îngrădită cu nuiele de alun; ambar de fag, obor de vite şi grajd pus la pământ pe patru tălpoaie groase.

Ăst cămin fusese odinioară cu rost pe când trăia jupân Kivu. Fusese chiabur răposatul, dar biata Kivulească, rămasă singură, ca femeia, a luptat cu inima, iar nu cu gândul. S-a prăpădit cu firea, că Sultănica ajunsese fată mare.

Dar când e să-i meargă rău omului, pe orice-o pune mâna să sparge.

De câte ori n-o podideau lacrămile pe biata bătrână, privind acareturile mari, dar pline de sărăcie şi de pustiu… Nu cerea de pomană… da’ şi viaţa de azi până mâne viaţă e, ori foc?

Doi juncănaşi, o vacă, doi cârlani, zece oi ş-un berbec e sărăcie lucie la o vatră de care alt’dată ţineau opt perechi de boi ungureşti, şase vaci cu ugerul cât căldarea, nouă cai iuţi ş-o turmă de oi, ce umplea valea râului de behăit când coborau dinspre munte.

II

E începutul lui decembrie.

A dat Dumnezeu zăpadă nemiluită; şi cade, cade puzderie măruntă şi deasă, ca făina la cernut, vânturată de un crivăţ care te orbeşte. Muşcelele dorm sub zăpadă de trei palme. Pădurile, în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzări şi de corcoduşi. Vuiet surd să încovoaie pe dupe dealuri şi să pierde în văi adânci. Cerul e ca leşia. Cârduri de corbi, prididite de vânt, croncăie, căutând spre păduri. Viscolul să înteţeşte. Vârtejele trec dintr-un colnic într-altul. Şi amurgul serii să întinde ca un zăbranic sur.

Râul Doamnei, umflat, curge repede, cu un vâjâit mânios înecat în glasul vântului, şi izbeşte sloiuri mari de gheaţă şi butuci groşi de meterezele podului.

Arar se vede pui de om trecând prin sat. Pârtia e acoperită. Abia se zăresc poteci ca de lăţimea unei lopeţi.

Cea mai îngrijită leagă cârciuma de primărie.

Lumini gălbui de văpaiţă joacă prin geamurile câtorva case. Vremea rea a amorţit satul, îndeobşte zgomotos. Numai în bătătura Hanului Roşu hămăie răguşit doi dulăi de câini.

În cârciumă e harabaură mare. Firitiseală nepomenită ţine nea Nicola Grecul, cu fruntaşii satului, de ziua sa.

O dată pe an e Sf. Niculae.

În uşa prăvăliei stă un ţăran nalt, spătos, cu faţa conabie ca sfecla; uneori scutură din cap, râde şi îndrugă singur.

— Aşa e omul… un ciocan, încă unul ş-al treilea, până ajungi la tinichea… de-acolo-ncolo… Dumnezeu cu mila… torni, parcă torni într-o pârnaie… Dar Sanda ce-o să zică… Că mi-a dat Sfântul muiere harnică, dar rea, topenia pământului!…

Înlăuntru s-aud ciocneli de pahare, buşeli de călcâie şi zbârnâitul otova al cobzarului. Trăgeau chindia de curgea ţărâna din pod. Apoi, când să mai muia jocul, numai ce-i auzeai pe toţi, care mai de care:

— Hai să ne fie de bine, nea Nicola… La mulţi ani cu spor şi sănătate… Cinstit socru mare…

— Suge, suge, că doar nu te-a îmbătrânit calea bisericii…

— Mai trage-i, părinţele, o liturghie…

— Să te văz, logofete, care pe care…

Fitecine cu ale lui. La nea Nicola veselie, la alţii obide. Unii abia aşteaptă Ignatul să-şi taie grăsunul cât malul, alţii abia au mălai de gură. Că cine a făcut lumea, cu deşertăciunile ei, la unii tună şi fulgeră, iar pe alţii îi îmbuibă cu norocul, ca pe curcani cu nuci.

III

Aşa înţelenise, de pustia de vreme, mai tot satul; şi aşa, hangiul venetic, bogat putred, să răsfoia în duhoarea de ţuică şi vin, pe când mama Stanca Kivuleasa sta mâhnită la gura sobei, mângâindu-şi odorul pe obraji. Sultănica aţipise cu capul în poala mă-sei.

Odaia e deretecată de ţi-e drag să te uiţi la ea. Pe pat o scoarţă aleasă în fel de fel de migăliuri. Pernele, cu feţe de cuadrilat. Pe lacra de sub icoane, două plăpumi groase.

Spre răsărit, trei icoane muscăleşti, roşii ca para focului. Toţi sfinţii se aseamănă ca două picături de apă. Toţi au ochii din trei linii, nasul dintr-una şi gura din două. Cât despre Sf. Gheorghe, călare p-un cal cu gâtul de cocostârc, tot omoară şi nu mai omoară un balaur de pe tărâmul celălalt. Mai jos de icoane arde candela.

Toate cele sfinte sunt înconjurate cu mănunchi de busuioc şi siminoc,

din Vinerea Patimilor, strâns legate în vlăstar de salcie de la Florii.

Focul pâlpâie. Câteodată pocneşte de-aruncă spuza în sus.

Şi Sultănica deschide repede nişte ochi ca pruna de mari. Şi mama Stanca, ferind-o de scântei, îi zice încetinel: „Dormi, puiul mamii, dormi!“

Sultănica strecură, printre genele ei de catifea, două lacrămi. Una se întinse pe obraz, iar alta îi încreţi gura.

Fata Kivului e cum arar se mai află sub soare. Chipul ei parc-ar fi zugrăvit: alb şi cu două răsuri pe obraji. Ochi negri ca mura, frumoşi de pică, dar când îi încruntă, te sperie ca-ntunericul. Părul lins, cu unde albăstrui. Să poartă cu tâmple. Aşa a apucat de la mă-sa, şi mă-sa de la mă-sa, obicei adus de pe obârşia Ialomiţei, unde nu se ştia de creţuri şi colţişori.

Sultănichii îi este dragă curăţenia ca lumina ochilor, că chiar de n-ar avea sprincenele trase ca din condei şi buze rumene ca bobocul de trandafir, tot n-ar da cu foiţă şi cu muc de lumânare.

Când merge, saltă puţin şi se mlădie. Trup omenesc de n-ar fi, s-ar frânge.

Multe capete a sucit. Mulţi ochi au jinduit-o. În horă fură toate privirile, şi ea s-aprinde d-ai crede că se topeşte.

Şi ce vâlnic, şi ce năframă, şi ce cămaşe de borangic, galbenă ca spicul şi subţire ca pânza păianjenului, încât i se simte tot sânul, pietros ca poama pârguită, cum se bate când abia răsuflă de osteneală.

Să crape de căldură, nu-şi sumete mânicuţele în faţa flăcăilor. Să se îmbrebenească ea cu gălbenele şi bujori, cu creiţe şi cu ochiu-boului? Nu scrie la dânsa aşa ţigănie. He, arareori, numai ce-o vezi cu câte-o brânduşă în păr, ori cu doi-trei dediţei între betele ce-i încolăcesc mijlocul de patru ori.

La şezători s-a dus o singură dată de când e fată mare, dar de atunci să nu-i mai pomeneşti: „Cui îi arde de zbenguit e săritoare pentru aşa treabă“. Că până se coace dovleacul în sobă, câţiva flăcăi dau iama prin fete. Le mai ciupesc, le mai sărută de le scot ruji în obraz. Ba unora le ia ori betele, ori spilca, ori năframa, şi duminica, la horă, până să li le dea, le snopesc o toană pe dupe şura din spatele hanului. Unii mai împeliţaţi numai ce-i auzi: „Sări, cutăriţă, de suflă în ăl foc!“ Şi când biata fată stă-n genuchi, suflând din băirile inimii, odată îi dă brânci şi cade pe spate.

Sultănica e leită-poleită răposatului. Când se aprinde, nu te poţi apropia cale de-o poştie. Când vrea ceva, vrea, nu se încurcă. De să mânie, nu mai vede înaintea ochilor.

Într-o zi, la sapa porumbului, cine ştie ce i-a năzărit că, cu toate rugăciunile mă-sei, n-a voit să mănânce din zori până la amurg şi n-a lăsat sapa din mână până n-a căzut ruptă de osteneală. A dus-o biata bătrână mai mult moartă decât vie acasă. A doua zi, când s-a dezmeticit ş-a văzut pe mama

Stanca la capul ei, galbenă ca turta de ceară, cu părul alb şi ciufulit, cu ochii traşi de durere, a sărit la gâtul ei şi, fără să zică nici pis, a început s-o sărute şi p-o parte şi pe alta, pân-a podidit-o un plâns de-a muiat un ştergar întreg-întreguleţ.

Unele mai isteţe din sat au împrăştiat zvonul că ar cam suferi de vrun farmec.

De harnică, harnică, n-are cum mai fi! Unde pune mâna, Dumnezeu cu mila! Sare din vârful stogului şi cade ca un fulg. În argea nu i se văd mânele. Când toarce, mănâncă caierul. De cinstită, nu e obraz mai curat. Când Ioniţă Rotarul, om chipeş şi hazliu, s-a încercat s-o sărute, a sărit parc-ar fi călcat pe coadă de şarpe şi, în mijlocul flăcăimii, i-a strigat:

— Mi-aş tăia obrazul, dar ţi-aş tăia buzele!

IV

Ce punea satul în nedumerire, şi mai vârtos p-ale ce cată nod în papură, e când apucă lumea în cap şi trece nouă hotare.

Numai ce-o vezi, la răvărsatul zorilor, că o ia rara-rara, prin fâneaţă. Galbenă, cu cearcăne vinete în jurul ochilor, merge ce merge, şi să opreşte la vrun deal, la vrun pârâu. Ascultă neclintită un ceas, două. Vântul bate holdele. Izvoarele dau de-a dura pietricelele din matcă şi le sună ca pe nişte zurgălii auzite din depărtare.

Apoi culege flori şi le azvârle, până ce i să aprind obrajii şi să trezeşte ca dintr-un somn adânc. Ochii îi sclipesc ca oţelul învârtit la soare.

Joiţa Baciului ar fi văzut-o la un apus de soare cu capul rezemat de crucea din creştetul muşcelului ce desparte apa Vâlsanii de Râul Doamnei, privind, ca dusă de pe lume, la roşeaţa apusului.

Obosită de gânduri, se întorcea spre casă cu căutătura-n jos, cu un nod în gât, cu gura friptă de sete. Şi de întâlnea vrun izvor, bea până i se oprea răsuflarea. Apoi, făcând mânele căldăruşe, le umplea cu apă rece ca gheaţa şi limpede ca diamantul, pe care şi-o arunca în obraji.

Da’ să te ferească Cel-de-Sus de gura satului şi de pizma celor vinovaţi şi răi!

N-avea să scoată capul în lume Sultănica, ea, care, de bună ce era, şi-ar fi dat şi dumicatul din gură, că începeau şuşuitul şi ponoasele.

Câte-n lună şi-n soare-i scorneau.

— Sultănica, frumoasă? Aida-de!

Mai bine îşi pune gâtul pe tăietor Ilinca, ciupita de vărsat.

— E o fudulă, o luată din Iele, n-are toate sâmbetele. Când umblă, calcă-n strâchini. Numai nevastă ca toate nevestele n-o să fie Sultana aia, zicea la fântână, la horă, la şezători fata Ciauşului. Ce are neica de nu i-a

primit peţitul? Au nu e voinic? Ori e beţiv, stricător de case, zurbagiu? Au n-are de pe ce bea apă? He, he, fata proastă şi ţâfnoasă dă norocului cu piciorul. Da' de, om sărac şi cu nasul în sus… Ştie Dumnezeu ce face!

Şi flăcăii, mai toţi, o luaseră în nume de rău. Nu, că de ce să fie aşa de mută? De ce să fugă de toţi parc-ar fi râioşi? O fată mare se mai lasă ba la un sărutat – că d-aia are gură dulce –, ba la un giugiulit –, că d-aia are sân cu drăgănele. Şi ştii, cum e omul, din una într-alta, se îngroaşă gluma, şi căpătuiala vine, că moş popa ce-aşteaptă? Să dezlege dorul dupe pofta inimii. Altfel cântă cucul pe fată bătrână şi rămâne muşuroi fără soboli.

V

S-auzea, în depărtare, chiuit de danţ şi pocnete de pistol la nea Nicola Grecul.

Vântul vuia de te lua groaza. Măzărichea răpăia în fereastra mamii Stanchii.

Sultănica ridică capul din poala mă-sei. Se alipi de bătrână. O cuprinse pe dupe gât cu braţele rumenite de dogoarea focului şi privi lung în chipul ofilit al bătrânei.

Buzele mamii Stanchii tremurau. Multe îi treceau prin cap şi multe prin inimă când grecoteiul se desfăta.

— Mamă, mamă, grăi bătrâna, moş popa, când spune din *Vanghelie*, cică să rabzi şi iar să rabzi… Aşa e, părinţele… aşa e… că Mieluşelul Domnului a răbdat scuipat, bătaie şi răstignire… Dar când mă gândesc la răposatul ş-auz chiuitul caţaonului, mă podidesc lacrămile, Sultănica mamii, şi blestem din suflet, doară de l-o ajunge mânia Domnului!

Sultănica strânse vătraiul de-i zbârnâi în mână.

— Nu mai pot, grăi iar bătrâna, nu mai pot să-mi târăsc zilele, când mă uit la tine şi nu ştiu pe ce mâini o să cazi… Aveam şi noi, pe vremea Kivului, rod şi vite cu duiumul; pătulele gemeau de pline; bătătura nu mai încăpea de vite şi lighioi. Mugeau de zguduiau casa vacile. Şi ce te pomeneai că să aruncau pe răsfăţ. Rupeau pământul cu fuga, de la un gard la altul, cu coada în sus, cletănată ca o măciucă. Şase argaţi nu le da de cap până nu se potoleau de bunăvoie şi nu cătau spre obor, dând din cap şi băgând limba şi p-o nare, şi pe alta. Bietul tat-tău se uita mândru la bogăţia lui cinstită. Parcă-l văz, c-o mână în şerparu-i civit, alergând de colo-colo. Ce hărnicie de om! Tot satul nu-i ţinea piept. Când punea mâna pe plug, trosneau coarnele. Când da cu sapa, intra cu muchie cu tot. Coasa în mânele lui rădea ca briciul. Tu erai mică şi nebunatică. Cum te zărea că-i ieşi înainte, cu mânuşiţele pline de noroi, creştea inima în el şi se topea d-a-n picioarele.

— Bietul tata!…

Focul pâlpâia în gura sobei. Muşcelele alburii abia se mai zăreau prin geamuri.

— În toiul verii, îndată ce venea rupt de osteneală, ne ospătam bine, apoi ne odihneam pe prispă. Pe tine te-aşeza ca p-o laiţă pe genuchi, şi te juca, şi spunea, şi râdea, şi tu-i băgai mâna în barbă. Uite aşa ne-apuca miezul nopţii. Îl luam cu d-a sila la culcare. Auz ş-acum glasul lui: „Să mai stăm, fă Stancă, fă, că parcă mă-ngraş când mă uit la voi!“ Era rai, nu viaţă, până să pripăşi, ca pomojnic, pe plaiurile noastre, iuda de caţaon. Şi a sosit într-un ceas rău. Lăcuste erau, secetă era, vitele boleau şi mureau p-un capăt. Dar ce să mai îndrug, Sultănica mamii… Într-un an, a făcut ce-a făcut, lipitoarea, l-a băgat în judecăţi şi l-a lăsat sărac lipit. Kivu era iute ş-avea şi-un beteşug de tuse. S-a luat la contră şi, de mâhnire, s-a-mbolnăvit. Când ş-a dat sufletul, mă strângea de mâni ca c-un cleşte şi te chema, ars de-un foc nestins. „Încă doi ani… Să nu vă las pe drumuri“… a zis şi i-am închis ochii.

Pe mama Stanca o podidiră lacrămile; curgeau picături mari pe vatra de cărămizi calde, şi de unde cădeau să ridicau aburi înghiţiţi de gura sobei.

— Nu mai plânge, mamă, zise Sultănica sărind în sus. Îi dau foc… să arză ca şoarecii… Doar nu s-au stins toţi ai Kivului!

Mama Stanca îngheţă văzând pe Sultănica năprasnică la corp şi cu ochii ca doi cărbuni aprinşi. Dupe câteva clipiri dese, zise cu mare evlavie:

— Fă-ţi cruce, fata mea, fă-ţi cruce, avuseşi un gând rău… Necuratul a trecut pe lângă noi…

Bătrâna şopti de trei ori, plecând fruntea în jos: „Numele Tatălui, ş-al Fiului, ş-al Sfântului Duh. Amin“.

Se liniştiră. Sultănica aruncă o buturugă în sobă. Bătrâna turnă untdelemn în candelă şi-şi şterse pe frunte deştile atinse de paharul ce ardea la sfintele icoane.

— Am să-ţi fac o rugăciune, mamă. Iacă, astăzi fuse S-tul Niculae, vreau şi eu să-ncerc mila Cerului. Să stau la privighere până la cântatul cocoşilor d-a treia oară. Poate să ne arunce Cuviosul Niculae vro pungă cu bani, că văduva din carte avea trei fete, şi pe câtetrele le-a căpătuit…

Mama Stanca, cu tot amarul de care era covârşită, zâmbi.

— De, maică, s-a cam umplut lumea de rele, d-aia şi Milostivul nu mai face minuni. Ei, odinioară a fost cum a fost, dar acum e prea de tot… O să ne apuce Judecata d-Apoi… O să plouă foc şi pucioasă… Şi îngerii Atotţiitorului vor buciuma: „Sculaţi, morţi, din morminte!… “ Domnul ş-a întors faţa de la noi, păcătoşii…

— Să-mi încerc şi eu norocul…

— Bine, Sultănico, fie ş-aşa, răspunse Kivuleasa şi, făcând trei cruci căpătâiului, să vârî în plapămă.

Mama Stanca sforăia dusă. Din vreme în vreme ofta, înghiţind în sec.

VI

Fitece oftare, năbuşită în plapămă, sugruma pe Sultănica. Gândul ei era neîndurat. Amestecase cele sfinte cu cele lumeşti.

Cine pe lume a scăpat de chinul din care izvorăşte omenirea cu bunele şi relele ei? Toţi trec p-acolo, oricât s-ar ruşina.

Sultănica rătăcea ca o umbră, nu de vrun farmec; ci, când e să te biruie dragostea, să te pui în cruciş şi-n curmeziş, să te tai şi să presari sare pe crestături, spuză să pui pe piept, tot degeaba. Toate durerile trupului le uiţi pe lângă focul dragostei, de este foc cu adevărat. Şi aşa fusese să fie cu Sultănica, că nu era d-alea ce pun pe ele carnea cu lopata şi trec prin toate şi buture de rovină rămân: bâzâie fără să ia foc.

Că dupe cum simţea Sultănica… de s-ar fi vârât în gaură de şarpe şi s-ar fi dat vântului turbat… era ceva din altul în ea… un chip… nişte ochi… un sărutat ce-o tot săruta în acelaşi loc… şi o fura, şi o ducea, legată-ferecată, acolo unde numai focşorul ei ştia… Se prăpădea dupe Drăgan Căprarul.

VII

Căprarul, scăpat de militărie, cu una, cu alta, mai cu ce avea de la părinţi, scoase apă din peatră şi ajunsese a fi jinduit de multe fete în sat. Unii îl făceau, nu e vorbă, pişicher, papugiu de Bucureşti, dar cum ziceau alţii din prietenii lui: „Aşa e moara trândavilor. Căţăie, că nu ţine parale. Până o pune Căprarul mâna în chica vrunuia, să-i facă morişcă de vânt. “

Cârdăşia lui era din flăcăi de muncă ca Voicu Ciauşului (ce nu se prea uita cu ochi buni l-alde Kivu), ca Ioniţă Rotarul şi alţii. Nu-l vedeai umblând pe două cărări. Rămânea p-orcine la prinsori. Prindea armăsarul din herghelie cu dinţii de nările nasului.

Frumos, chipeş, avea o uitătură vie şi cam ascunsă, de nu-l ghiceai ce-ar vrea şi ce n-ar vrea. Mustăţi negre şi dese. De le netezea, pleca puţin capul şi p-o mână, şi pe alta. Cămaşa pe el, ca floarea. Căciula ţurcănească, trântită p-o ureche, îl prindea ca p-un haiduc.

Era vesel şi glumeţ.

Dar de prin prier se schimbă Drăgan al nostru.

Începu să dea târcoale Sultănichii. Când îl cătai, de era şi Sultănica la horă, el sta d-o parte mâhnit, privea galeş, răsucind vrun pai în mână.

D-o întâlnea la adăpatul vitelor, i-ajuta cu dragă inimă, apoi întreba încetinel de mama Stanca. Şi când zicea „mama“, i se lipeau buzele, ca unse cu miere. De-i ajuta să puie în spinare cobiliţa cu cofele, să n-o fi atins de

mână, că pleca ochii în jos ruşinat.

Azi aşa, mâne aşa, că Sultănica, când prinse de veste, păru aşa de veche treabă, că d-ar fi fost de când lumea ar fi fost mai de curând.

I se făcu frică.

Ba să hotărî să nu mai dea ochii cu dânsul.

Trei săptămâni îl ocoli, şi fură trei veacuri.

Într-o zi o luă razna p-un piept de muşcel, fără să ştie încotro. Fânul îi trecea de mijloc. Arşiţa începuse de dimineaţă. Cântau păsările de te slăveau. Lăcustele zbârnâiau şi tot a bine ş-a duios spuneau şi ele. Florile îţi luau ochii şi te-adormeau cu mirosul.

Sultănica căta alinare, şi, în deşert, alinare nu găsea. Toate o munceau s-o răpuie. Că d-o supunea frământarea, d-o muia dorul şi sângele de-i năvălea în clocote la cap, să trântea cu faţa la pământ şi săruta florile, până ce o piroteală plăcută o făcea nici s-adoarmă, nici deşteaptă să fie.

Şi simţea în astă zi de pribegie o nedormire, că suia către culmea dealului, fără să-i pese de ciulinii şi rugii ce-i tăiau picioarele ca un herăstrău. Plaiul, cu podoaba lui, o ameţea într-un vârtej de întristare.

Când ajunse în vârf, pământul i se învârti sub tălpi; mintea i se cletănă de spaima ce te cuprinde când te prăbuşeşti într-o vultoare… La umbra unui păducel, Drăgan sta p-un buture de stejar.

Drăgan aruncă ghioaga cu care bătea păişul, răsturnă o tivgă cu lapte bătut şi strigă ca scos din fire: „Sultănico, mă prăpădeşti!“

Cum, ce fel, de ce… să treziră strângându-se în braţe, că braţele le curma trupul.

Din acest ceas se întâlneau pe ascuns de lume.

Sultănica bolea. Nu adormea decât despre ziuă. Vise urâte îi turburau odihna.

VIII

Ş-acum, în noaptea de S-tul Niculae, era vorba să se vadă.

Mama Stanca dormea.

Sultănica suflă în văpaiţă şi căzu la icoane. Galbenă ca turta de ceară, dă să se roage, şi nu poate să-şi adune gândurile risipite. O sudoare rece îi brobonă fruntea. Îşi acoperi faţa cu amândouă mânele. Socotise că icoanele s-au cletănat, voind să se întoarcă de la dânsa.

Încet-încet, ca o stafie, să târî până la gura sobei. La lumina focului parcă murise şi înviase.

„Înşel pe mama, necinstesc curatele sale bătrâneţi, înşel cele sfinte!“ Dodată, lumina ochilor îi scăpără. Gura sobei se lărgeşte, buzele-i de pământ se roşesc, rânjesc, se întind ca un gâtlej de balaur; flăcările sunt limbi de foc

ce să răsucesc şi se desfac; duduitul dinlăuntru să porneşte ca un potop de jale.

Sultănichii, privind la vâlvătăile din sobă, i să păruse c-a văzut gura şi muncile Iadului.

Speriată, se repezi din nou la icoane şi dădu-n genuchi. Se rugă, mormăi: „Împărate Ceresc, Mângâitorule… “ Îndurarea se coborî pe chipul ei. Vedeniile o părăsiră. Faţa i să lumină şi căzu cu fruntea la pământ.

Şi de ce mila de Sus să n-o ajute? Nu s-a grijit la Paşte şi la Crăciun? Cine, ca dânsa, a mai atins Sfântul Potir cu atâta evlavie? Şi dacă dragostea curată e păcat neiertat, cum de atâtea fete mari fug cu flăcăii, şi unele neveste să dau afund cu târgoveţii, şi tot bine, tot vesele, tot zile albe duc?

Ispita ei e mai afară din cale? Un sărutat o arde trei zile şi fitece bălărie o ameninţă s-o dea de gol satului.

Dupe ce vede pe Drăgan, veşmintele o doboară ca nişte piei de plumb. Îndată ce scapă din braţele lui, e ceva care o încinge şi-i zdrobeşte oasele. N-o să-i mai vie minte la cap. D-ar fi de ţâţă, şi tot n-ar fi aşa de proastă şi de capie. Vezi bine… nu se poate… Ce e de la ea nu e… nu e dupe cum vrea, ci dupe cum îi e scris să vrea… Cine ne-a dat inima să nu ne fi înfipt dorul şi dragostea în ea…

Sultănica strânse pumnii de-i trosniră deştele.

În uşa tinzii să auzi ciocănind încetişor.

Sultănica abia-şi stăpâni răsuflarea. Îşi netezi părul. Îşi aşeză fusta înaintea icoanelor. Vroi să meargă şi se cletănă. Îi amorţise un picior. Apoi ieşi în vârful degetelor, aruncând o căutătură speriată. Trăsese zăvorul prea repede.

Mama Stanca doarme învârtindu-se şi p-o parte, şi pe alta. Chipul ei, zbârcit, uscat şi luminat de candelă, parc-ar fi chip de moaşte. Visează… Ar voi să scape de vro primejdie… Se-ntunecă…

IX

Se crapă de ziuă. O fâşie de lumină, ca un brâu de argint, se întinde spre soare-răsare. Codrii fumurii parcă plutesc în depărtare şi ogrăzile sunt albe de zăpadă.

Sultănica gâfuie, scoţând, pe gură şi pe nas, aburi groşi ce-i cărunţesc părul şi genele. Picioarele i să scufundă până la glezne. Nasul ei e roşu-vânăt. Lacrămile i-au îngheţat pe obraz. Se luminează. Ea vrea să meargă mai iute şi cade. Să scoală repede şi iarăşi cade.

Speriată, priveşte în toate părţile. Să tăiase în gheaţă. Câteva picături de sânge căzură pe zăpada albă.

Un vânt uşor scutură, din ramurile pomilor, o puzderie de ninsoare.

Sultănica apucă o pârtie acoperită cu zăpadă măruntă, ce sare ca praful sub paşii ei pripiţi. În dreptul morarului, pune capu-n pământ, furişând

o uitătură numai cu coada ochilor.

Un mârâit de câne o face să tresară ş-un ţipăt de gâscan i-aruncă inima din loc. Îşi încordează puterile ş-o rupe la fugă. Case, plute bătrâne, troiene cât dealurile, ogrăzi de pruni, toate fug şi s-afundă în urma ei. Într-o clipă trece podul de peste Râul Doamnei. Nu s-ar mai uita înapoi s-o poleieşti cu aur.

A ajuns acasă. Lăbuş, cânele curţei, cu păr ca de lup, începe a lătra şi-a se gudura pe lângă dânsa.

Sultănica pune mâna pe clanţă, dar nu îndrăzneşte nici să deschidă, nici s-o tragă înapoi, arsă de ger.

Pielea degetelor i se prinse de clanţă.

— O nălucă, mamă, a Sfântului Niculae m-a făcut să alerg, să cad, ţinându-mă întruna dupe acel moş cu barba albă, în sfintele odăjdii…

Bătrâna, cu frica Domnului în sân, crezu. Să sperie văzându-şi fata sângerată. Îi legă mâna în cârpe curate. Nu ştia ce să mai facă ca s-o oprească din plâns.

Atât odor mai are Stanca. Atâta nădejde. În faţa ei vede pe Kivu, vede belşugul d-odinioară, zilele senine şi nopţile petrecute pe prispă afară. În faţa ei vede căminu-i cum era când era. O durere d-a Sultănichii îi curmă viaţa ce abia să mai ţine într-o aţă. Un dor, o înduioşare, când se zugrăveşte în chipul fetei, face pe bătrână, deşi veştejită şi uscată ca o frunză de brumar, să-şi învieze în adâncul ei ceea ce a simţit când a dat ochii cu Kivu pentru întâiaşi dată.

D-ar fi dupe gândul ei, Sultănica, „plăpândă şi frumoasă ca o cocoană“, ar trebui să fie şi mai şi decât nevasta arendaşului. I-ar da caleşti cu telegari, poştalioane cu opt cai bidivii şi câte-n lună şi-n soare. Da’ s-ar robi turcilor, numai s-o ştie bine. Şi când să gândeşte că nu poate nici pe sfert de sfert din ce ar dori, îi vine să se dea cu capul de pereţi, să intre în pământ de vie.

— Odorul mamii, odorul mamii! îngână mama Stanca, legănând capul fetei pe pieptul ei măluros şi mort.

Sultănica sughiţă. Pe umerii obrajilor îi joacă şi se schimbă două pete ca nişte nisfele de rumeneală. Privirile-i ascuţite, scăpate din umezeala ochilor, trec prin geamuri şi să înecă în zarea zilei. Gura-i pare mai mare ca de obicei, mai răsfrântă. Buzele, aprinse, le simte calde de sărutări. Sfârcurile urechilor îi ard. Părul e mototolit sub marama ce cade pe spate. Rochia, sucită pe trup. Năjiţele opincilor, dezlegate. Se pipăie. Îşi încheie cămaşa la gât. Clipeşte zorit. Ş-ascunde ochii în umărul osos al mamii Stanchii.

Dacă ar putea să se arunce la picioarele mă-sei! Să-i sărute tălpile şi să mărturisească tot…! Dacă s-ar arunca în râu…? Dac-ar lua lumea în cap şi ş-ar pierde de urmă…?

— Odorul mamii, odorul mamii! îngână mama Stanca, legănând capul fetei pe pieptul ei măluros şi mort.

Pe Sultănica o tăie această mângâiere curată. Sări din braţele mă-sei şi s-aruncă în pat, cu faţa într-o pernă, cuprinsă d-o jale cu lacrămi care ard pe unde pică.

X

Drăgan Căprarul câştigase rămăşagul cu Ion al Ciauşului că va veni de hac Sultănichii. Un junc mai mult şi fala flăcăilor. Cum o să-şi răsucească mustaţa de grozav printre tineret! O să calce din pod. Câtă-i curtea hanului de mare, ca p-o beizadea n-o să-l mai încapă locul! Leicuţei i-a făcut răvaş de drum. Bărbaţi sunt şi pentru ale sărace. Fiecare cu norocul ei. Dacă i-a plăcut, a vrut. Şi ce, nu e tot ea? Multe a văzut, multe a prefirat el prin ăl Bucureşti! Doară n-a tăiat câinilor frunză! Sporovăia, la cazarmă, Negoţoi, vistavoiul, şi de cocoana dlui maior. Că n-o să cadă el, Căprarul, în patarama dlui sublocotenent. Doamne, ce bătaie i-a tras ţiitoarea! A doua zi, la „rivizie“, era cu ochii ca fundul căldării.

Olio-lio! greu i-a fost lui să facă ce-a făcut, că d-aci încolo merge găitan. Pentru o cotoroanţă şi-o pitpalacă, un pumn, şi le-a luat mirul!…

XI

Mitrana Tălugă a Tuţuenilor are şezătoare, nu glumă! Două lumânări de seu ard p-o masă rotundă cu trei picioare. Nu e niciun flăcău. Altfel, nu e chip să ai la şezătoare nici pe fata popii, nici pe fata primarului.

Fitece nevastă tinerică, fitece fată mare şi-a făcut poala maldăr de fuioare. Da’ mai încurcă lumea câteva fetişcane ce nu s-au prins în horă şi li se scurg ochii să fie şi ele printre cele mari.

Fusele zbârnâie alene într-un râs cu hohote. Un pisoi, cu cercei roşii, cu ochii ca două scântei, sare de la un fus la altul şi parcă le cântăreşte în labele lui neastâmpărate. Doi copilaşi, cu chica ciuf, aşteaptă să scoată daica Mitrana cartofii din spuză şi dovleacul din căldare. Şi să tot şterg la nas când le vin aburi dulci cu miros de godină.

— Aşa, soro, zise Ciauşanca, a început să cârcâie fata Kivului. Vezi unde au dus-o gândurile, c-o s-o ia Drăgan… E împeliţat Căprarul, nu-i dai de fund. Cu rămăşagul i-a păpat neichii juncul cel mai gras.

— Iată colo, strigă Mitrana, de umplu casa, fitece pasăre măiastră îşi

găseşte vânătorul. Măcar de şi-ar clădi cuibul în clopotniţă ori sub streaşina primăriei, tot o să cânte, că nu se poate:

Dar un hoţ de vânător
Smulse trei fire de păr,
Le făcu un lăţişor
Şi mi-l puse de picior.

— De, dadă Mitrană, grăi Marica, fata primarului, dând ghies fetei popii, cică şi vânătorul îi zice măiestrei:

Cântă-ţi, puică, cântecul
Că mi-e drag ca sufletul.

Toată pasărea pe glasul ei piere. D-ta spui una, eu alta, cum o taie capul pe fiecare…

Marica e un boboc de fată. Cam puţintică, dar ce să-i faci, când omul e nurliu, duce ziua dupe el. Marica, de râde, ţi-arată două şiruleţe de mărgăritar. E prelungă la chip, codalbă, cu ochii viorii, şi să strecoară printre surate ca un prichindel. Şi gluma cu glumă bate şi spune basmele şi snoavele bătrâneşti cu atâta limbuţie, că parc-ar citi pe slove.

Mitrana simţi cuvintele Marichii ca şi cum o piersicase cu urzici. Tuşi, cântă ceva pe nas, apoi se duse să ia aminte de mezelic, cum se cuvenea dupe bunele datini.

Safta lui nea Ghiţă aduse iar vorba:

— O să se ducă vestea ca de popă tuns. Ce mai cinste şi pe Sultănica! Obraz smerit, suflet ascuns…

Nu sfârşi cuvântul, şi Catrina Pârvuleasa şopti la urechea Mirei, mai la o parte de celelalte:

— Uite, soro, ce ţi-e cu omul! Auzi colo la Safta… Şi ea are un copil ce se face măricel. Ăst copil l-a născut patru luni în urma măritişului cu nea Ghiţă. În curând o să aibă doi, şi, de, se cam zic multe… Altfel, nea Ghiţă e omul lui Dumnezeu, ce-are el cu gura lumii?… Până nu vede, nu crede… Dacă o crede ş-atunci…

— Şi eu, lele Saftă, grăi Ilinca Ciupita, şi eu dam cu gândul că Sultănica n-o să sfârşească cu bine. Acum să-şi mute gândul la moşii ăi verzi

că nimeni n-o s-o ridice din gunoi. Mai bine să-şi lege o peatră de moară de gât şi să s-arunce în râu decât să-şi târască zilele încărcate de aşa păcat…

— Nu spui eu, Miră, şopti iar Pârvuleasa, pe când celelalte dau prin ciur şi prin dârmon pe Sultănica, nu-ţi spui eu că naiba când n-are de ce râde face pe hoţ judecător…

— Ai gură de aur, surată Catrină, răspunse încet Mira. Auzi d-ta cum sporovăieşte Ilinca Ciupita, şi ea a îmbătrânit fată mare. Se dă ea pe lângă mulţi, şi mulţi se dau pe lângă ea, c-ar avea bune părăluţe. Da' ce face, ce drege, că n-are lipici. Când merge, să zici curat c-ar fi un butuc cu picioare. Încai când râde, sparge ţiple.

Până au început, atât le-au fost mult, c-apoi cădeau claie peste grămadă ponoase, cârtiri, zavistii, învălmăşite într-un hohot gras şi spart.

— O să-i semene Căprarului.

— De-o fi fată, o s-alerge d-a-ncâtelea pe la soare-răsare pân-o vedea pe dracu la soare-apune.

— Frumoasă zestre dăruieşte Sfântul Niculae!

— Zestre cu mâini şi cu picioare.

— Ei, ei, guri rele, şi voi aţi ameţit în braţele flăcăilor! Ziceţi mai bine Doamne fereşte…

— O să vă placă…

— Da' nu ca Sultănichii…

— Pentru că inima cere, nu-şi pune fata poalele în cap.

— Vijelia le ridică.

— Nu se îngroaşă gluma… dacă nu ţi le ridici singurică, fetica mea.

Şi ţipete, şi râs, şi frământare.

Fusele dormeau somnul mătuşii. Fetele ferbeau de un neas-tâmpăr cald şi puternic. Sudoarea curgea în cârâie pe obrajii lor graşi şi aprinşi. Unele-şi sumeseră mânecile chenăruite în stacojiu şi azvârliră coadele pe spetele largi. Altele-şi desfăcură sânul pietros, care ţipa sub cămăşile întinse.

Soba dogorea.

Fetişcanele jinduiau farmecul fetelor mari. Nu îndrăzneau, cu tot zăduful, să s-arate în bună voie: abia aveau ca două mere creţeşti.

Zbenguiala ridica casa-n sus, iar Mitrana, roşie ca coaja de rac, sosi cu dovleacul într-o tavă, spart în bucăţi mari şi galbene. Aburii, groşi şi dulcegi, se încolăcea din tavă până la grinzi. Lelea Safta, lăsându-i gura apă, aruncă marama pe spate şi, de veselie, începu să cânte c-un glas prelung:

— Pentr-un măr de fată mare
Naiba aleargă călare,

Pentr-o mură ş-o răsură
De trei ori să şterg la gură,
Şi răzaşi cu răzăşie,
Şi ciocoi cu căftănie…

XII

Sultănica nu mai băga nimic în gură. Se topea pe picioare. Îngălbenise, se uscase ca iasca şi-i scoteai vorba cu cleştele. Ochii ei, drăgălaşi odinioară, în fitece dimineaţă erau roşii. Noaptea, cum simţea pe mama Stanca înşelată de somn, plângea năbuşit până ce pleoapele îi zgâriau luminile.

Unde o apucau gândurile, acolo rămânea, fără a clipi, cu mânele înţepenite ca nişte beţe. Şi dupe ce se întuneca, pe buzele ei, crăpate şi acoperite cu pieliţe pârlite, trecea câte un surâs trist şi plin de amărăciune.

Nu mai ştia de lume, nici de rugăciunea obişnuită. Să mişca ca o vârtelniţă, fără să ştie, fără să vrea. Când umbla, aluneca uşor, ca umbra ce însoţeşte paşii omului.

Aşa se văd, în codrii muşcelelor, mesteacăni bălăi, cu frunzişul mărunt prin care tremură cerul vioriu, şi dodată, ca arşi de var la rădăcină, se scutură de frunze, se cojesc de teaca lustruită, se-ncovoaie, se usucă şi pier pe nesimţite.

Sultănica, de n-ar peptăna-o mă-sa, nu s-ar mai peptăna. Şi când mama Stanca îi desfăşoară valurile de păr, negru şi des, peptinele îi scapă din mână ca la o ciolacă, gâtul nu-i mai ţine capul fără pic de carne şi, cu un glas ce abia se aude, îi zice: „Spune maichii focul tău“…

Ce nu făcuse bătrâna?… Colindase, pe furiş, prin satele dimprejur dupe meştere şi cărturărese. Unei ţigănci dase trâmbă de nouă cămăşi [pentru] ghicirea soartei pe stele, pe bobi şi pe furtuni… Dar nici liturghiile, nici descântecele, nici vrăjile nu-i scăpa copila de veştejire.

Din zvon aflase că ai scăpa ce ţi-e drag dacă te-ai da în munca Ielelor. Nu c-a crezut, dar a încercat.

Într-o noapte de marţi, zărind un cearcăn în jurul lunii, s-a strecurat ca o nălucă până la biserică. Apoi s-a întors sub streaşina casei. Şi şi-a presărat în creştet pământ din trei morminte. A adăstat toată noaptea, dar Ielele n-au venit. În altă zi, a înşirat toate rugăciunile, de la moşi, de la strămoşi, până a căzut jos de ameţeală.

Trecu Naşterea Domnului cu sărbătorile mari, trecu Câşlegiul şi Cei patruzeci şi patru de mucenici. Vremea dădu în cald. Primăvara mugură şi încolţi podoaba plaiului. Şi nicio îmbunare l-alde mama Stanca.

În dimineaţa Floriilor, bătrâna plecă la biserică, mânată spre locaşul

Mântuirii d-o fărâmă de nădejde. Se dete cu inima toată cântărilor şi Evangheliei. La ieşire, câteva muieri din sat făcură roată în jurul ei şi începu vorba despre cele spuse în Duminica Floriilor.

Soarele şi un vântuleţ zbiceau văile. Copii desculţi goneau veseli, încinşi cu ramuri de salcie slujită de moş popa. Bătrânele, pâşia-pâşia, ţineau drumul casei, mestecând anafura sfinţită.

Viaţa se deştepta. Mugurii crăpau. Vrăbiile, stoluri pe moliftul din faţa bisericii, ciripeau cearta lor obişnuită. Şi, zoriţi la trai de aerul căldicel, cocoşii s-auzeau cântând să-şi rupă beregata.

Muşcelele, acoperite de-o pojghiţă verzurie, abureau un fum ce să-nălţa alene, cletănat de adiere.

— Jupânească Stancă, grăi Tălugianca a mare – nerăbdătoare d-a sfârşi cu cele sfinte –, se vorbeşte prin sat că Sultănica merge rău cu sănătatea. Bat-o norocul de fată, prea e inimoasă! Iacă, n-are cuvânt să se prăpădească. E tânără, curăţică, harnică, ce mai vrea? Pentr-o dragoste nu-şi răpune cineva capul. Ce să-i mai faci? Că d-ta ştii, nu e ea pentru întâia oară. S-a încrezut pe mână rea, da' şi lui Drăgan n-o să-i meargă strună. Azi pângăreşte pe una, mâne p-alta, până ş-o găsi stăpânul.

Mama Stanca, apucată ca de alte alea, fără să deschidă gura, o rupse la picior, aruncând mirul sfânt în noroi.

— Prefăcătorii de vulpe bătrână, îngână Voiculeasa, plecă ca o vijelie, parcă n-ar fi ştiut de patarama Sultănichii. Ţandăra nu sare departe de buştean. Aşa a încurcat şi ea în tinereţe pe Kivu, numai că fetei nu i-a fost d-a bună.

Mama Stanca intră în casă, trântind uşa de perete. Chipul ei era ca mustul de bozii. Auzul îi vâjâia ca scocul morii. La încheietura fălcilor simţea două ghiulele de plumb. Capul îi era greu. Picioarele-i îngheţaseră până la glezne… Şi, învârtind ochii în cap, aruncă un fulger de privire asupra Sultănichii…

— Ai perdut tot…, ai perdut cinstea casei! Atât ne mai rămăsese! strigă Kivuleasa, şi căzu mototol la pământ, bolborosind şi zvâcnind din picioare.

Sultănica începu să ţipe. Se plecă asupra mă-sei, ce în deşert se-ncerca a mai vorbi. Bătrâna o apucă de gât. „Tot… tot… tot!“ mai izbuti să zică… ş-o sărută cu focul cel din urmă…

Satul întreg îi trecea pe dinaintea ochilor ei orbi ş-o arăta cu degetul. În urechile-i surde auzi strigându-i: „Unde ţi-e fala?… Credeai c-o să ţie cât lumea belşugul fără căpătâi?… N-a fost curată starea d-odinioară… Sărăcia te-a pedepsit o jumătate de viaţă şi necinstea te cotropeşte la moarte. “

XIII

La trei duminici dupe Sân-Petru, soarele poleia lumea în aur cald şi tremurător. Zăpuşeala, în loc d-a da lenei vieţuitoarele, le zorea, le ferbea într-o mişcare veselă de sărbătoare. Belşugul împrăştia chieful pretutindenea.

Porumbiştile primăvăratice erau o podoabă. Iarba se strecura şi pe potecile bătătorite. Ogrăzile de pruni şi meri se îndoiau sub greutatea pometului. Vrejurile de dovleci se încolăciseră unul peste altul, acoperind gardurile cu foi ţepoase şi mai late ca foile de lipan. Era un an cât cinci. Săturase orce râmnă. Că din vreme veche nu se pomenise atâta prisos de bucate. Ai fi zis că fitece bob se însutise.

În faţa Hanului Roşu se încinsese o horă straşnică, de săreau scântei de sub călcâie. În vârtejul jocului, salbele de galbeni împărăteşti şi icosari turceşti zornăiau la gâtul celor avute. Vâlnecele, cu fluturi sclipitori, zburau când la dreapta, când la stânga. Suratele, împodobite cu flori-domneşti, râdeau izbind pământul dupe hihăitul flăcăilor pletoşi, rumeni de zăduf şi de sânurile durdulii. Se mlădiau rotund trupurile, dârdâind pe picioarele lor sprintene, parcă naiba gâdila astă tinerime plină de foc, ş-o arunca în sus ca p-o minge.

Trei ţigani – două cobze ş-o lăută – trăgeau „mărunţica craiului“, înşirând, din când în când, chiote întocmite din senin. Lăutarul se prăpădea cu firea, trântind capul şi p-un umăr, şi pe celalt, mai ales când zărea ulcica, plină până-n buze cu vin roşu, subţire şi înspumat.

Fruntea horei era Drăgan Căprarul. Cu mijlocul încolăcit în bete, c-un maldăr de ciucuri pe şoldul drept, cu pălăria pe ceafă, ş-ascundea mândria sub nişte sprincene îmbinate. Se simţea în lauda lumii. Se răsfăţa în atâtea priviri drăgăstoase.

Femeile în vârstă nu se mai săturau privindu-şi mândreţele, îndrugând mai una, mai alta, să le treacă vremea, lipite pământului.

— Numai biata Stanca se stinse aşa cum cu gândul n-ai fi gândit… şopti morăreasa. Odinioară, când sosea în toiul horei, amuţea zarva…

— Doamne fereşte, grăi moaşa Safta, cu Sultănica lăsată pe drumuri, n-a avut parte nici de parastasul de trei zile… Şi pe dasupra mai va parastase la nouă zile, la trei şi şase săptămâni; la trei, la şase, la nouă luni, la anu; la anu şi jumătate, la doi ani, apoi la doi ani şi patru luni; Cine să i le facă? Astea-s capetele creştineşti pentru mântuirea sufletului. Şi cine poate, la şapte ani, scoate oasele din sânul pământului pentru sfânta moliftă. Dupe şapte ani omul e curat, că e ţărână. Şi ţărâna cu oasele binecuvântate să vor întrupa în Ziua d-Apoi, mai curate ca lacrâma, în faţa tronului de Lumină Veşnică.

— Iată la Drăgan, zise morăreasa, ce proţăpit e! Da’ şi joacă, bată-l pustia, parc-ar trage tighel! O să ne nunteasc̆ă satul cu fata primarului. Da’ nu ca zărpălaticul de fi-meu: în loc să puie şi el ochii pe vruna, d-o vreme încoace umblă craun. Sărbătorile, când îl cauţi, cu hârzobul în mână. Pe cine

i-o fi căşunat nu ştiu, că nu spune să-l tai…

— Lasă, cuscră, grăi Dumitra, femeie de cinci copii, cu ochii căprui, ce-i juca la fitece cuvânt. Ăsta să-ţi fie necazul ăl mare, că n-ai mai vedea fir alb…

Brâul răpăia pe-ntrecute, că flăcăii ceruseră ceva bărbătesc. Puţine fete-l învârteau, da-l învârteau să se ducă pomena.

XIV

Pe pieptul muşcelului dintre Domneşti şi Berivoieşti, Sultănica suia, mânând o vacă bălaie c-un viţel, ce să da pe furiş la uger şi scăpa, în mers, ţâţa rumenă şi asudată de lapte. Miercana mugea, întorcând capul cu nişte ochi negri, blânzi şi genoşi. Bătrânul Lăbuş îşi urma stăpâna cu credinţă.

Sultănica, afundată până la brâu în fâneaţă, mergea privind neclintit în depărtare. Slabă, galbenă, cu pielea de pe faţă aşa de subţire că-i numărai vinele albăstrui urzite în curmezişul tâmplelor. Ochii ei, mari din fire, păreau mai prelungi decât sprincenele şi nu spuneau nici dragoste, nici ură, uitându-se, fără pic de credinţă, la cerul întins ca un zăbranic nepăsător şi vioriu.

Părăsind vatra părintească, pustie de farmecele de odinioară, tot i să înfăţişa ca o minciună deşartă. Luase lumea în cap, căutând drumul muntelui Popău, unde tatăl său îşi ţinuse la păşune turmele de oi şi cirezile de vite mari.

Vroia să-şi pearză urma şi să-şi adoarmă inima ostenită.

Fânul, de leandră, de mărgărintă, de trifoi cu vlăstare învoalte, de măzăriche vârtojită, să mişca în valuri uşoare, ca o pânză îmbrebenată cu flori. Scânteioarele se ridicau cu vârful roşu. Drăgaica stufoasă răspândea, pripită de soare, un miros ca floarea de tei. Lumânărelele, drepte şi băţoase, întreceau fânul şi stau de streaje, din pas în pas, cu flori galbene şi bătute p-acelaşi picior.

Arii de feţe să împreunau în toată întinderea plaiului, desfăşurat în colnice şi văi, închis, în depărtare, de înălţimi încovoiate ca nişte brâie verzi.

Peste toată această mândreţe plutea câte un vultur, alunecând în largi rotocoale pe aripile întinse ale căror sfârcuri abia se mişcau din vreme în vreme.

Sultănica ajunse în vârful muşcelului… Privi lung la turla bisericii din sat… Şi peri la vale, înecată în fâneaţa ce cobora…

Miercana mugi, şi mugetul ei se perdu, ca un glas de jale, în adâncimea văilor.

1 Coleg de liceu cu care Delavrancea a locuit în aceeaşi casă la Paris. Dinu Golescu era fiul lui Radu Golescu-Catană, la rândul său, fiul lui Iordache Golescu, fratele lui Dinicu Golescu.

Iordache Golescu a avut meritul de a fi contribuit la întemeierea şcolii lui Gheorghe Lazăr de la „Sf. Sava“.

ŞUER

La răspântia căilor singuratice, unde călătorul e minune şi glasul omului poveste, o colibă, dusă pe jumătate în pământ, stă locului neclintită.

Stăpânul lumii e vântul, şi aruncă, ca în bătătură la el, clăi de nori posomorâţi peste întinsul cerului. Frunzele uscate scot sunete seci şi, repezite în depărtări, se perd spre roata pământului.

Noaptea învăluie tot ca într-o trâmbă de întuneric. Prin crăpăturile uşii licăresc fâşii de lumină, ce se mişcă, ca şi când s-ar ţese, schimbându-se între ele.

Înainte vreme, în aşa loc ş-aşezau pragul cei care, biruiţi de dorul libertăţii, fugeau de mincinosul trai al iobăgiei. N-aveau nici plug, nici boi, nici sapă. Pământul înţelenea nespart. Dar parcă se săturau cu bucuria d-a să mişca încotro i-or duce picioarele şi cu goana ce dădeau în huzmetarii vitregi.

Aşa sta, în limpezimea câmpiilor, coliba haiducului cu poturi ceadirii, cu şerparul verde, smead la faţă, cu mustaţa rară şi cu ochii ca solzul de crap.

Şuer aţine, în plaiuri depărtate, poteca arnăuţilor cu fes roşu şi cu iatagan adus.

Când făcu crucea, dând drumul murgului, Kira îi strigă, ţintindu-l pe cale:

— Lasă murgului tot zborul, Şuere, şi să-mi întreci vântul de miazănoapte, vânt fără noroc, de suflă încotro te duci.

Kira ş-aşteaptă voinicul din haiducie. În coarne de cerb atârnă carabine cu guri largi şi pistoale cu plăsele de argint şi de sidef. Văpaiţa, cu feştilă de câlţi răsuciţi, tremură în colibă o lumină galbenă şi tristă. Flacăra ei slabă joacă, ca şi când ar voi să scape din feştilă, şi aruncă umbra Kirei, de pe perete, sus, pe grinzi.

Fusul Kirei zboară în lungul firului, ca la doi coţi de degete, şi suge de sub pământzalcă caierul plăvan. Pe genuchii ei doarme somn dulce Niculina, o puiandră sălbatică, pe care Şuer o poartă în brâu ş-o schimbă pe umeri. Când a zis „mamă“, Şuer a iertat un ciocoi, când a zis „tată“, a trimis două zburături de icosar, una în frunte de urs, cealaltă în frunte de idicliu.

Mulţi ani Kira a străşnicit plaiurile cu alesul ei. Pletele-i, dese şi negre corb, se îndoaie din creştetul frunţii până la umerii obrajilor. Ochii ei poruncesc când nu dezmiardă.

Cântă, muindu-şi pripit degetele cu care trage lână din caier. Niculina tresare; cască ochii rotunzi şi albăstrii ca o mărgea; scutură pe spate coama părului ca spicul şi, agăţându-se de sânul pietros al mă-sei, îi zice:

— Tu, bâcă, ai două fuioare, unul colea, unul colo, unul în furcă, unul pe grinzi, ăla e negru, ş-ăsta bălan.

Kira, zâmbind, răspunde:

— Ăl de sus e umbra, mamă; din aşa caier trag ursitorile firul vieţilor de nimic.

— Şi de se rupe firul tău, fusul cu tort cade; dar de s-ar rupe firul de umbră, cade şi fusul de pe grinzi?

Şi văzând pe mă-sa dusă pe gânduri, se vârî sub o blană de urs şi adormi cu mâna aninată de cerculeţele Kirei.

Ploaia începe cu boabe mari cât oul de graur; vântul goneşte năuc şi se umflă cu un vuiet ce se ridică necontenit. O clipă, coliba se lumină pe ferăstruia podului. Un fulger cât un balaur se zvârcoli în norii groşi şi negri ca zgura. Noaptea îşi închise iarăşi întunericul. O uruitură să perdu în depărtare.

Kira îşi făcu cruce; fusul îi scăpă din mână; de greutatea tortului rupse firul, căzu jos şi se învârti în jurul măciuliii. Niculina tresări. Kira o sărută în creştetul capului, se pipăi şi oftă apăsat. Simţise mişcându-se în pântecele ei o nouă viaţă…

Niculina întrebă:

— Unde e fusul din perete? unde e fusul de pe grinzi?

Kira aruncă furca, se sculă de pe pătura sură şi, dreaptă şi nemişcată, ca o stană de peatră, zise pe gânduri:

— Cum mi să bătu inima… şi nu ştiu pentru cine. Nu-i bănuiesc nici partea, nici chipul, nici soarta. Dar-ar Domnul, de-a fi băiat, câmpul lui să dea nouă spice dintr-un bob, plugul lui să taie pân’ la izvoare, boii lui să lase d-o şchioapă copita în pământ; să aibă umbra tihnită şi casă la văzul lumii; şi potera şi ciocoii să se ducă cum să duc stolurile de lăcuste, mânate de vânturi, în pustii locuri.

Dar – cum nu să mai pomenise – cel din urmă fulger dezlegă începutul iernii. Răcoarea se schimbă în frig. Fulgii de zăpadă cad împestriţând întunericul. Vântul amorţi.

Niculina întrebă iar:

— Unde e fusul din perete? unde e fusul de pe grinzi?

Kira zise încet:

— Vai de mine! bărbatul plecă pe vânturi şi pruncul se vesti pe viscol!

Într-un târziu suflă în văpaiţă, îşi ghemui copila la sân şi adormi muncită de vise şi de vedenii.

Dimineaţa câmpul e coliliu cât se pierde ochiul în zare. Cerul acoperă ca un coviltir de argint aria pământului.

Uşa colibei se deschide. Kira, într-o dulamă cu hărşii de vulpi, se repede înspre Cornul-Caprei şi priveşte neclintită.

La o fugă de cal, acolo unde cerul se împreună cu pământul, să zăreşte un vălmăşag de oameni care călări, care pe jos. Ei vin şi vin încet. Vin prea încetinel… Kira se cutremură. Vin şi vin domol. Chipurile lor uscăţive, cu mustăţi răsucite şi cu ochi de lup, se taie desluşit în moina limpede a dimineţii. Cel dintâi e Ursul, care lasă pistolul în oblânc şi ucide cu pumnul. În sărici blănoase, cu căciuli cât căldările, ceilalţi merg cu privirea în jos, ca într-un alai de jale. Tolopan, Cătănuţă şi Deliu poartă pe umeri sarcină, ce, de-ar fi mai mare decât pământul, nu i-ar strivi mai greu. Parcă numără paşii, parcă dibuie locul în mersul lor. Să ducă ei, pe patul de tufani, cerb trântit din muchie de stâncă, ori mistreţ doborât la jiriştea pădurilor? Dar unde să fie mai-marele lor? De obicei, el venea în fruntea copiilor, jucându-şi murgul, ce-şi mesteca zabalele înecate în spume albe şi roşii.

— Unde e Şuer? strigă Kira… şi pustiul se umplu de strigătul ei deznădăjduit.

Când ceata haiducilor sosi în dreptul colibei şi puse încetinel jos patul de tufani, Kira văzu pe Şuer învăluit în bunde, vânăt, cu gura încleştată, cu capul sfărâmat, cu mânele întinse d-a lungul trupului. Şi se repezi la gâtul lui Şuer ca o fiară care se azvârle asupra prăzii. Îi cuprinse grumajii, îşi lipi faţa de faţa lui…

Când se ridică, cu buzele roşii, în mijlocul tuturor, îşi aruncă dulama şi strigă:

— Dăşteaptă-te, copil, în măruntaiele mele, c-a perit viteazul codrilor! Şi codrii vor fi moştenirea ta, c-ai mişcat pe crivăţ, pe fulgere şi viscol. Apoi,

înduioşată, plecându-se pe trupul mortului: Iartă-mă, Şuere, că blestemai şi soarta pruncului ce n-a sosit încă…

Haiducii măsurară pe Şuer c-o trestie în lung şi în lat. La câţiva paşi, săpară groapa cu cuţitele, scoţând bulgării cu pumnii.

Dupe ce-l coborâră în locaşul de vecinicie, îi înfipseră la căpătâi două iatagane legate cu sârmă, în semn de cruce. Semn de viteaz şi de creştin. Şi cu toţii, în jurul mormântului, se rugară în gând, învârtind căciulile în mânele lor cojite de soare şi de ger. Dar în aceste feţe de răşină, dorul şi mila se sfărâmă ca de nişte lespezi de peatră şi trec fără să lase urme.

Kira îngenuche; îşi acoperi faţa cu marama udă de lacrămi şi sărută mormântul, care începuse a îngheţa…

La răspântia căilor singuratice, unde călătorul e minune şi glasul omului poveste, în faţa unei cruci de iatagane ruginite, stă coliba Şuerenilor, mândră şi ridicată de la pământ ca la trei tălpi de grindă. De zăvorul uşii e priponit roibul, şi suflă sperios pe nări răsfrânte, şi bate cu copita iarba de sub picioare. În colibă mama Kira se dezmiardă între copiii săi: o fată mare ş-un flăcău. Fata e bălaie; flăcăul e oacheş şi larg în spete. E Şuer-copilul, căpetenie de haiduci, ce poartă fulgere în priviri şi glasul lui te îngheaţă ca bătăile crivăţului, căci a sosit pe vânturi, pe fulgere şi viscol.

Ş-a strâns grămezi de mahmudele ca jeratecul, zestre pentru sora sa, şaluri de Ţarigrad şi chihlimbare cât oul de găină; iar zestre sieşi: carabine ferecate şi hangere de seraschier.

Acum, în toiul verii, ar dori să zboare la pândă, unde Şuer-copilul, luând din cătare în cătare conacul isprăvniciei, îşi uită de trândăvia din răspântia căilor singuratice.

Din depărtare s-auzi încetinel un cântec prelung:

— La crucea de iatagane
De te-aş prinde, caţaoane,
Să-ţi dau foc la fustanele,
Să scape ţara de ele,
De lepră şi de belele…

— Vin! zise Şuer, sărind de lângă masă.

— Vin, fătul meu, răspunse Kira. Spune-mi mie, Şuere, ce-ţi lipseşte? Ce nu ai? Când ăi lăsa focului viaţa de haiducie, viaţă de azi până mâne?

— Când iataganele de fer de la căpătâiul tatii s-or preface în iatagane de aur, când din busuiocul de pe mormântul lui vor răsări dafini şi naramzi, când codrii or înfrunzi iarna ca şi vara, vara ca şi iarna… atunci şi nici atunci…

FANTA-CELLA

Aici ţipătul goelanzilor nu e, ca aiurea, ascuţit şi jalnic. La Miramare[2] cerul e albastru ca o boltă de peruzea. Marea să îndoaie în cute de smarald, bătând malurile golfului şi prelingând licărişul zării, arcuit din lagunele Veneţiei până în livezile Iliriei. Şalupele, cu două pânze, alunecă, se întrec, ca lebedele când îşi încondură aripile şi vâslesc adânc cu picioarele lor cenuşii. Şi nu e dor, nu e farmec şi cântec de dragoste pe care călătorul să nu-l simţă izvorând de pretutindeni din pânza ce lincăie molatic şi din albia ţărmurilor cu grădini de chiparoşi şi portocali.

Şi dacă năvodul atârnă greu, pescarii întind vesel de funii. Muşchii lor de aramă se umflă; mânecile trosnesc; chipurile lor, torturate de opintire, se-nvioresază; iar când apar din valuri maldărele de peşti, care sar şi scutură din coadă, încep cu toţii să cânte, în mijlocul şuietului de peste ape, cântece moştenite de la strămoşii lor.

„*Eviva!* [3] colţ fericit al lumii, cu adieri şi calde, şi răcoroase. Cât vei fi bogat în peşte şi aurit de soare, vom pluti în copăile noastre până în matca Adriei. “

„Apus norocos, ce momeşti vietăţile undelor şi le arunci în ochiurile plăşilor late, vânturile tale arar vin năprasnice şi haine; norii se bolovănesc şi se sparg pe loc; ploile repezi parcă încetează înainte d-a începe. *Eviva!* “

„Cerul nostru e ca un copil blajin, plânge ca să râză îndată cu lăcrâmile în ochi.

Eviva! grădină fericită a lumii!“

Pe ţărmul dinspre Molo, printre stânci de var şi de cremene, pescarii se odihnesc, râd şi mestecă tutun, scuipând cleios şi galben; cu pălării de pâslă vânătă, pleoştite într-o parte; pantalonii sumeşi până la ţurloaie; cămăşile groase, desfăcute până la umeri; piepturile lor cu păr roşcat, stufos şi creţ; raşi, uscaţi, cu toarte de argint în urechi.

Coşurile de cătină stau încărcate cu peşte proaspăt. Femeile îi aşteaptă fluturând batistele pe înălţimi. Copii coborând în cârduri îi întreabă, din depărtare, dacă au prins raci, crabi şi stele de mare.

Dar pescarii au tainul lor de glume, cântece şi poveşti. Tinerii spun ce furtuni au învins, ce fete din Triest au înduplecat şi câţi delfini au întrecut la înot. Bătrânii povestesc cruzimea condotierilor şi câte se mai zic de „Stânca

sângelui“, de „Crucea căpitanului Piombo“ şi de „Umbra Lagunei“, care rătăceşte din miezul nopţii până să albeşte luceafărul dimineţii ca un ban de argint.

Numai moş Fanta stă tăcut, rezemat d-o lespede ocolită cu merişor. Barba şi pletele-i albe, ţurţurate de sarea mării, i-acoperă ochii şi faţa uscată şi scorojită ca o piele de miel întinsă la soare.

— Ai gură şi cimpoi, fă să răsune dealul şi smârcurile mării…

— Aide, moş Fanta, adu-ţi aminte din tinereţe…

— Uită dorul celor pierduţi… tot se ascunde, nimic nu se pierde…

— Şi ca destul vei tăcea lungit pe scânduri de molift, cu mirul pe frunte şi cu pământ în gură.

— Cântă-ne, că ţi-or cânta şi ţie greierii, şerpii şi broaştele…

Moş Fanta scutură din cap şi amuţi gluma tovarăşilor săi.

— Ei! cimpoiul meu de cincizeci de ani a uitat să râză, că de-l umflu să îndruge *Tarantella din Neapole*, el plânge întruna, tovarăş trist al inimii mele.

Burduful cimpoiului se umflă, ca o lighioaie ce înviază, şi ţiuitul lui, lung, migălit, îngânat părea ca o veste tristă din capătul apelor. Ochii lui moş Fanta luminară în negura orbitelor. Fermecat de amintiri, începu să spuie:

„Când lumea nu era pustie şi soarele răsărea de două ori, fără să apuie vrodată, Fanta-Cella alerga zglobie pe creştetul golfului, mânând caprele din iarba răscoaptă a muchilor în pajiştile grase de la umbra albăstruie a dafinilor. Şi nu era lămâie mai galbenă şi mai parfumată ca părul ei despletit, nici cicoare mai albastră şi mai învoaltă ca ochii ei limpezi şi blânzi.

De adormea, caprele îi mângâiau obrajii ş-o trezeau în glasul păsărilor care se certau sub boltele de viţă. Privirile i-alunecau pe poteca de argint trasă de soare peste velinţa mării mişuită de culori.

Petréle[4], albatrozii şi muetele[5], cu aripi ascuţite, retezau netezişul apelor, muindu-şi guşa, în goana vânatului. Ogrăzile de măslini, pe povârnişul golfului, ca nişte petice de fum împrăştiate p-o pânză verde şi înflorită.

Atunci Cella, fără să clipească, dreaptă ca o făclie, cânta. Vorbele ei curgeau ca nişte picături de apă ce cad pe marmură. Nu era şir, nici înţeles. Nu ghiceai gând, nici simţire omenească. Şi glasul Cellei suia fără căpătâi, repezindu-şi dorul, nedesluşit şi rece, între mare şi cer. “

Cimpoiul, chinuit la subţioara lui moş Fanta, se tânguia ca şi cum cineva l-ar fi sugrumat. Sunetele năvăleau afară înghesuite, repezi şi jalnice.

— De unde vii, Cella… odor din lumea fără carne, fără ură… de unde vii?

— De unde vin toţi şi calc pe unde nimeni nu atinge, îmi răspunse ea mângâindu-şi iedul grivei, ce-o împungea cu coarnele drepte şi ţepene.

— Un’ te duci, Cella, unde te duci?

— Dincolo de lume, pe unde nimeni nu mă poate urma.

— Şi când te înfunzi în scorburile pietroase nu simţi singurătatea ca o durere?

— Nu ştiu ce e durerea, căci n-am cunoscut plăcerea, nu plâng, căci n-am râs niciodată. Păsările Sân-Petrului aleargă, despică vânturile, şi pe senin şi pe furtună acelaşi glas au, aceeaşi fire… întreabă-le pe ele de sunt fericite ori nu.

— Dar spune-mi, Cella, când noaptea se-ngână cu ziua, n-ai simţit focul inimii aprinzându-ţi obrajii? Şi n-ai întins braţele goale dupe închipuirile minţii?

— Cine m-a întristat, ca să fiu mângâiată? Cine m-a mângâiat, ca să-l pot dori? Şi de ce să mă mângâie? Şi de ce să doresc? Mi-e destul ce văz, ce auz, ce înţeleg, ce mă-mpresoară. Iasomia bălsămează aerul cu miros de faguri albi; soarele, în zori, şerpuieşte munţii Triestului cu chenare de rubin, iar la amiezi sparge şi risipeşte curcubeie cari se mişcă în fitece creţ al mării. Iacă dorul şi dragostea mea!

— Cella, dacă nici pirat, nici pescar, nici păstor nu ţi-a înduioşat inima, pe cine chemi când cânţi?… De ce cânţi?

— Cânt că mi s-a dat glas, cum privesc că am ochi. Marea de ce-şi cântă povestea ei? Greierii de ce chiăie când noaptea învăluie pământul?

— Cella, tu mă priveşti perdută gândurilor, ca ruinele Servolo[6], care privesc nepăsătoare peste tot întinsul Istriei. Dar d-ai ghici, din ochii mei, câte nopţi le-am făcut zile, poate te-ai îndupleca să uneşti iezii tăi cu mrejele mele. Şi n-ar fi ciută nedoborâtă, n-ar fi vânt nebiruit, gândindu-mă cum mă aştepţi în pragul casei noastre…

„Şi când şi-a plecat, la sărutările mele, capul înecat în mătasea părului, fiorii îi cutreierară trupul şi broboane calde licăriră în genele ei tremurătoare. “

— Cine iubeşte nu mai moare…

„Nopţile nu întunecau lumina inimii. Fericirea adormise pe perna pe care Cella îşi odihnea capul. Sub ochii mei priveam necontenit înţelesul vieţii. Cerul mi se părea aproape ca un tavan azuriu; podoaba grădinilor din Miramare, ca un vis de care ne apropiam; viaţa, ca o vecinicie“…

„Într-o zi pluteam spre Triest. Despicam marea cu lopeţile, îmi băteam joc de zborul goelandului. Şi mă ferbea dorul d-a împărtăşi lumii că la

umbra dafinilor, pe unde aţipeam mângâind pletele Cellei, nu e zi şi nu e noapte ca orice zi şi orice noapte, ci traiul zâmbet din stele ş-o simţire din alte lumi. Aş fi murit de fericire dacă aş fi închis numai în mine aceea ce toate inimile la un loc n-ar fi putut cuprinde. “

„O, de ce vânturile nu mă dete rechinilor! Viaţa n-ar fi murit, căci, adormind pe talazuri ca p-un pat moale, cea din urmă tresărire a dragostei ar fi călătorit vecinic, ca o fâşie de lumină ce colindă tot infinitul, fără să se stingă vrodată. “

— Aduceţi Chianti[7], roşu ca sângele! Turnaţi Barolo[8] ce ferbe ca patima! strigară prietenii când sării în mijlocul lor.

„Ş-am băut, printre fiascuri şi femei desfrânate, până când farul Triestului ş-a aruncat lumina, ca o limbă de aur, peste valurile întunecate ale golfului.

Când mă întorceam spre casă, o noapte posomorâtă înghiţise lumina stelelor, ş-o noapte şi mai profundă înfăşa mintea mea de mai multe ori. Cercai să-mi închipuiesc pe Cella în pragul uşii, şi, în creierii mei de plumb, acel chip, la care mă închinam, s-amesteca, dispărea. De-i zăream obrajii rumeni, ochii i se stingeau, de-mi apărea coama aurie, faţa i se risipea ca un fum uşurel.

De două ori mânia m-a ridicat în picioare. Am întins braţele, ca să smulg locaşul în care m-aştepta fericirea mea şi să-l arunc în mijlocul apelor.

Vijelia răscula valurile, negre ca nişte dealuri de marmură neagră, desfăşurându-le cu furie până le spărgea de maluri, unde-şi lăsau, ca nişte bale de mânie, spuma lor albă şi amară.

Şi când, mai târziu de miezul nopţii, trăsei zăvorul şi deschisei uşa, Cella plângea, îngenucheată la candela Madonei.

— De unde vii? îmi strigă ea, înecându-şi suspinele. Ce patimi ţi-au stins lumina ochilor?

Şi dispăru în întunericul nopţii…

Alergai. Cercai să străpung întunecimea cu privirile aprinse de durere, dar îngheţai locului… Pe Stânca Vultorii se ridică, în mijlocul nopţii, un sul alburiu, şi glasul Cellei s-amestecă în vuietul mării…

— Fanta! Fanta! cine iubeşte nu mai moare!

Apoi un zgomot de trup omenesc care cade şi se amestecă în furia valurilor. “

„A doua zi, târându-mă până la Stânca Vultorii, marea era netedă ca o oglindă. Nicio cută, niciun cerc nu-mi arăta mormântul fericirii de ieri.

Marinari, voi, care biruiţi vijeliile, fugiţi departe de Triest. Despicaţi

munţii şi vârâţi în pântecele lor odorul zilelor voastre. Numai acolo omul apelor ar scăpa de omul oraşelor!“

Moş Fanta tăcu. Sprincenele i-acoperiră ochii. Pescarii şoptiră, făcându-şi cruce: „E nebun, sărmanul, e nebun!“ Bătrânul plecă. Îşi umflă cimpoiul şi, dupe o tânguire de sunete ascuţite care îţi tăiau auzul ca un herăstrău subţire, mormăi, în tăcerea apusului:

„Când lumea nu era pustie şi soarele răsărea de două ori fără să apuie vrodată, Fanta-Cella alerga, zglobie, pe creştetul golfului, mânându-şi caprele din iarba răscoaptă a muchielor în pajiştile grase de la umbra albăstrie a dafinilor… Şi nu era lămâie mai galbenă şi mai parfumată ca părul ei despletit, nici cicoare mai albastră şi mai învoaltă ca ochii ei limpezi şi blânzi… “

2 Castel zidit pe o stâncă, pe malul Mării Adriatice, la 6 km de Trieste
3 Să trăieşti! (*it.*)
4 Petrél – (din *fr.*, *le petrél*) – pasăre de mare de culoare albă, cu spatele şi aripile cenuşii
5 Muetă – (din *fr.*, *la mouette*) – pescăruş
6 Vechi cartier în oraşul Trieste
7 Vin roşu, spumos, produs în regiunea viticolă Chianti, din Italia
8 Vin spumos italian

IANCU MOROI

lui Alexandru Economu 9

I

Nu se auzea, în întunericul unei nopţi de toamnă, decât lătratul câinilor din mahala. Pe uliţele strâmte şi dosnice de pe lângă Grădina Icoanei, noroiul şi bolovanii de peatră se împestriţau cu băltoacele întinse de-a curmezişul drumurilor. Felinarele, înfipte din răspântie în răspântie, nu luminau mai mult decât stâlpii telegrafului. Norii posomorâţi burniţau, înecând casele într-o atmosferă fumurie şi împufată asemuită cu aburii ce plutesc alene pe dasupra bălţilor.

În faţa unui maidan, îngrădit cu laţe, o casă mai răsărită decât celelalte. Pridvorul ei, de scânduri noi, rânjea în întuneric, ca un şir de dinţi uriaşi.

Înlăuntru, răsturnat în lungul patului, cu capul vârât într-o pernă, ş-ascundea faţa în mâini domnul Moroi. Slab şi deşirat, îmbrăcat în haine negre, părea gata de plecare, cu toate că ş-afunda capul din ce în ce în pernă cu sforţarea unui om slab care, voind să scape de pericol, închide ochii şi strânge cât poate pleoapele.

În faţa unei oglinzi mari, cu pervazuri poleite, dna Moroi se piaptănă. Părul negru, azvârlit pe spate, face ape-ape la lumina a două sfeşnice cu trei ramuri. Rotundă la obraji, albă, cu ochii negri şi mânioşi, se-ntoarce când p-o parte, când pe alta, nemulţumită de cum îşi potriveşte peptănătura.

Cu o fustă scurtă, cu corsetul pus, cu mânele goale până în umeri, cu ghetele descheiate, cu o talie rotundă şi mlădioasă, cu pieptul plin… femeie bine zidită… tânără încă… frumoasă… mai mult plăcută decât frumoasă.

Bate din piciorul drept. Strânge pieptenele. Îşi muşcă buza de jos. Închide ochii şi strecoară, printre dinţii albi, câte un „ah!“ care-i mişcă repede pieptul.

Dupe o răsuflare, grea ca de osândit, dl Moroi ridică capul din pernă şi, cu un glas slab şi umilit, îi zise, privind-o lung:

— Pentru ce, Sofi?… Pentru ce vrei cu orice preţ să mergem? Vremea e urâtă… Mie nu prea mi-e bine…

Dna Moroi trânti peptenele pe scânduri, de se sparse în două. Se încordă în lungul trupului şi îngheţă rigid, ca o pârghie, în dreptul oglinzii.

Figura prelungită şi galbenă, barba rară şi căruntă, ochii albaştri şi

stinşi ai dlui Moroi îmbătrâniră într-o secundă. Acest cap blajin şi trist, abia susţinut de un gât scofâlcit, păru că se descompune. În locul ochilor şi gurii se adânciră două umbre profunde.

— Vreau să mergem! răspunse apăsat dna Moroi. Vreau fiindcă vreau… Trebuie să înţelegi odată că nu pot trăi ca o pusnică. Ne-au invitat oamenii. Şi e superiorul d-tale. Ai dori să te privesc ca p-o icoană, să trăiesc numai cu tusea, cu junghiurile şi cu palpitaţiile d-tale? Cine strică dac-ai îmbătrânit şef de birou? Lipsa ta de tact şi amorţeala în care trăieşti. Dacă nu te-aş mai scoate în lume, nu ştiu, zău, de n-ai pierde şi acei 300 de lei… Şi taci?… N-auzi?… Nu vezi?… Taci?… Trebuie să mergem… Le-am scris că viu!

— Dar nu ştii cât ne costă seratele directorului? Cu ce să mai fac faţă… Dumnezeu ştie!

În vorbele lui Moroi era atâta durere şi dezgust laş, încât ar fi mişcat pe cel mai împietrit om. Mânia Sofiii amorţi o clipă, se prefăcu în milă, dar într-o milă rea, care învenineză fiindcă împedică d-a vorbi. Şi sfârşi în revoltă:

— Nu care cumva ai socotit că răpindu-mi tinereţile din închisoarea de la *Centrală* 10, să le închizi, ca într-o ocnă, în aceste patru ziduri… În familia d-tale de căruţaşi şi precupeţi, de şase ani de când îmi mănânci zilele. În fitece zi socoteli şi catastişe. Împrumuturi la fitece păcătoasă de rochie. Spaimă la fitece pereche de ghete… Dar ce am eu ca lumea?… viaţa din casă?… relaţiile cu oamenii civilizaţi?… balurile?… băile?… Minciună şi cârpeală toate!… Ah! dacă nu mi-ai fi ieşit înainte!… Ah! dacă n-aş avea pe Fiţi, îngeraşul mamii!… Mă înţelegi?… Trebuie să mergem… Le-am scris că viu!

Ochii ei, plini de lumini vinete, zguduiau, mai mult decât orce cuvânt, şubreda fiinţă a lui Moroi, care nu trăia, în aceste scene de supunere oarbă, decât pentru umilinţă şi decepţie.

— Sofi, îngână şeful de masă, am pus şi lanţul, şi ceasornicul la ovrei, atât ne mai rămăsese în casă. Am scontat leafa numai ca să-ţi fac 200 de lei… Te-am ascultat… Dar gândeşte-te şi tu… Până când?… Ce-o să mai amanetăm dacă pierdem şi-n astă-seară?

— Destul! Aceeaşi comedie de la nuntă şi până azi!… Aceeaşi nesimţire… Acelaşi egoism! Vreau să vorbesc directorului de înaintarea ta. Mi-a făgăduit mie… mie! Nu putem să stăm la o parte, ca nişte cerşetori… Oamenii cu educaţie fac ce fac şi ceilalţi… Mă mir că nu simţi aroganţa oamenilor cu maniere când te văz lihnit, tremurând la fitece leu perdut… Şi au dreptate… Aşa e lumea… Aşa e viaţa… Tu nu ai nici inimă, nici cap!

Dna Moroi se trânti pe o veche canapea damaschinată şi începu să

plângă, strângându-şi obrajii în mânele încărcate cu inele. Suspinele ei sugrumate şi repezi izbeau adânc, ca nişte alice, în inima lui Moroi, care bătea din ce în ce mai violent.

Se sculă în picioare.

Slab, aiurit, păşi uşor, de teamă d-a nu se frânge de la încheie-turi, şi îngenuche la picioarele soţiei sale. Răsuflarea se opri ca la un om ce se prăbuşeşte într-o groapă fără fund. Până când genuchii îi ajunseră la covor, i se păru o eternitate de ruşine maladivă. Câteva pete rumene îi răsăriră în obraji.

Întinse încetinel mânele pe genuchii dnei Moroi, care se scâncea zadarnic, fără nicio lacrămă în ochi. Şi, cu înfăţişarea unui câne obişnuit să fie bătut, şopti, mângâind-o:

— Dacă vrei tu… Dacă zici tu… Dacă nu se poate altfel… Îmbracă-te, dragă Sofi, să mergem… Cum pofteşti… Nu mai plânge… Ştii că-ţi face rău…

Şi mângâierile lui monotone îndrăzniră a i se apropia de umeri. Când îşi plecă buzele, uscate şi pârlite, pe mâna ei mică şi parfumată, un surâs licări în ochii lui tăiaţi de munca registrelor.

Plecă fruntea pe genuchii ei. Sărută de mai multe ori în acelaşi loc, şi de plăcere, şi de greutatea d-a-şi mai ridica capul, şi de frică d-a o privi drept în faţă.

Neştiind cum să sfârşească şi nemaiputând lupta cu tăcerea, îngână:

— Dacă vrei tu… dacă zici tu… Poate în astă-seară să avem mai mult noroc… Scoală, Sofi… Mă duc îndată dupe trăsură…

Dna Moroi, ştergându-şi ochii ei uscaţi, îi răspunse răstit, nevoind să-şi trădeze mulţumirea:

— Cum, tu?… tu?… Dar slujnica unde e?

— Stanei… n-am putut să-i plătesc pe două luni… N-aveam decât cei 200 de lei… A plecat lăudându-se cu judeca…

Sofi se sculă repede. Se duse la oglindă. Începu din nou să se pieptene. Îşi desfăcu câteva codiţe, strâns împletite din frunte până la urechi, ţinând între dinţi un ac de cap.

Moroi, jinduind zadarnic o vorbă din partea ei, un surâs, o căutătură cu coada ochiului măcar, îşi puse jobenul ţuguiat. Îmbrăcă un pardesiu, castaniu de felul lui, dar înverzit de soare, şi, tresărind la sunetul clanţei, se strecură pe uşă, abia îndrăznind să-şi descarce toată inima într-un suspin. Vântul fluiera prin streşini. Până la Sofi erau trei uşi închise, totuşi, Moroi furişă prin geamuri o privire. I se păruse că revolta lui, atât de tainică, descuiase rând pe rând fitece uşă, spărsese geamurile şi-l dăduse de gol.

II

E ora 11. Ploaia răpăie pe acoperişurile de şindrilă şi pârâie pe cele de tinichea, parcă ar bate tobele. O trăsură cu coşul ridicat lupta cu noroaiele mahalalei. Caii, micşoraţi în ham de opintire, nu răsuflau decât în lapoviţe, aruncând şipote întregi de sub picioare, care se spărgeau de capră, de roţile şi de scările trăsurii, până pe dasupra coşului. Birjarul înjura. Ajunse în Podul Mogoşoaei. Ţinu înainte până la Biserica Albă şi apucă pe Strada Fântânii. Iancu Moroi făcu semn cu vârful umbrelei să oprească în dreptul unor case cu două caturi, luminate de sus până jos *ajurnu* [11], cum observă Sofi Moroi.

Birjarul învârti un leu alb în mâna lui udă şi scorţoasă.

— Coconaşule, păcat de Dumnezeu, mi-am omorât caii… Numai un franc?

Apoi, văzând pe cocoană că-şi întinde boierul spre gangul caselor, ridică glasul:

— M-ai luat de la teatru… nu plec d-aici!…

— Dă-i dracului ce i-oi da, şopti Sofi, şi-şi îmbrânci bărbatul din loc.

— Sofi, n-am niciun gologan… rămân 198…

— Dă-i ce i-oi da… ne-aude de sus… ce nesimţire! N-ai nici de birje!… Începi de la poartă să rupi din 200… Tu eşti *devena* [12] de vom perde…

Moroi să cutremură, întinse birjarului încă un leu. Năduşelile îi brobonară fruntea.

El e de vină… Cum nu s-a gândit să împrumute doi franci de la copist?…

Şi, suind scările directorului, urechile îi vâjâiau de ţipetele nevestei d-a doua zi, care îi dovedea, apucată de nevricale, că el e de vină.

Până ce suiră scara, să împedică de câteva trepte şi-şi trecu batista prin toate buzunarele. Vroi să-şi scoaţă ceasornicul şi se sperie că l-a perdut, până ş-aduse aminte de „Solomon Berştein & fiu“ din faţa Bisericii Creţulescu.

Sfârşise prin a se convinge că el o să fie de vină dacă or pierde şi-acum, ca de obicei.

Până la uşe suise în urma Sofiei. Apropiindu-se de intrare, Sofi îi dete braţul, îi lăsă 50 de lei, iar restul îl luă pentru *combinaţiile* sale. Când puse mâna pe clanţă, îi furişă în ureche, cu o asprime sugrumată:

— Iancule, bagă de seamă!… Nu te ambala[13]… Deschide-ţi ochii… Nu-ţi urmări miza!

Deschiseră uşa salonului. Dl director le ieşi înainte. Vesel, legănându-şi pântecele, învârtindu-şi un deget prin lanţul de aur de la brâu. Sărută

curtenitor mâna dnei Moroi. Întinse vârful degetelor şefului de masă. Moroi le atinse cu tot respectul cuvenit unui superior.

Directorul, dupe ce-şi netezi favoritele roşcate şi clipi des din nişte ochi mici cu pupilele vărgate, dete braţul dnei Moroi, lăsând în urmă pe subalternul său, care abia îndrăznea să calce covorul şefului.

În mijlocul salonului, două mese lungi, înţesate de mosafiri. La una domnii, la cealaltă doamnele. Directorul se opri şi, în surâsul tutulor, introduse pe noii-veniţi.

— Mi se pare că vă cunoaşteţi cu toţii… Dl şi dna Moroi…

Candelabrul plutea în mijlocul salonului, mişcând uşor flăcările a trei rânduri de lumânări. Oglinzile, paralele, înmulţeau nesfârşit, d-o parte şi de alta, mesele, scaunele cu mătase roşie şi întreaga adunare cu aspectul şi gesturile ei. În oglinzi predomina mişcarea, în salon zgomotul.

Pe pereţii căptuşiţi cu hârtie cu buchete de liliac şi trandafiri, câteva tablouri şi trei-patru heliografii. Pe nişte măsuţe ovale, chesele de tutun şi de dulceaţă, pahare subţiri, albe, tăiate la vârf c-un cerc mat, linguriţe de argint, farfuriuţe şi ceşti de porţelan.

Salonul avea aerul unei cafenele, din cauza fumului de tutun, gros şi trezit, al cărui miros pătrunsese în mobile şi începuse a îngălbeni hârtia de pe pereţi.

Pe cele două mese cu postav verde, câte-o lampă mare de bronz.

Şi doamnele, şi domnii jucau cu o plăcere nespusă. Zarva se încrucişa, apoi se potolea pentru câteva momente şi reîncepea cu aceeaşi ameţeală de fraze, de cuvinte şi glume, şi vesele, şi necăjite.

Cocoanele vorbeau toate deodată şi trânteau furios cărţile.

Şi peste toată această zarvă, s-auzea regulat, ca bătăile unui ceasornic:

— Carte.

— Da.

— Nu.

— Şapte.

— Opt.

— Cinci.

— Bac!

Pachetele de cărţi treceau din mână în mână, trântite pe masă de cel care pierdea şi aşezate delicat de cel care avusese o mână norocoasă.

În mijlocul mesei la care jucau bărbaţii, doparte sta directorul Ministerului de Finanţe, în faţa lui, un avocat renumit, galben, cărunt, ras şi cu o mustaţă groasă, fluiera o polcă şi zuruia o pilă de napoleoni, supărând, prin nepăsarea lui, pe căpitanul Delescu.

Căpitanul mototolea necăjit câteva hârtii de 20 şi scârţâia scaunul la

fitece mişcare. Gras, gros şi rumen, cu vârful nasului roşu, cu un barbişon negru şi lung; fălcile îi ieşeau din linia tâmplelor; capul i se ţuguia în con; ceafa lată se răsfrângea într-un val de carne unsuroasă peste gulerul strâns al mondirului. Lângă dânsul, tânărul Palidis, feciorul bancherului cu acelaşi nume, urmărea jocul, îşi fuma ţigara, repezea pe nas coloane de fum şi arunca la distanţă cercuri care se lărgeau şi se spărgeau în părul unui bătrân din faţă.

La un cap al mesei, printre mai mulţi tineri, d. Christodor, fost birtaş, acum proprietar a trei moşii, mestecă câteva cărţi, şi-aşteaptă rândul şi nu slăbeşte din ochi rubla aruncată pe masă.

Dupe un ceas de joc, orice urmă de cuviinţă încetă. Fiecare stă pe scaun cum îi vine mai bine. Cei graşi, înferbântaţi mai ales de frica pierderii şi de râmna câştigului, se descheie la veste.

Numai căpitanul stă cu mondirul încheiat reglementar, ba chiar cu mantaua în jurul şoldurilor enorme, ca două burdufe de ciriviş.

— Căpitane, îi zise avocatul, dogoreşti ca un cuptor, de ce nu-ţi pui mantaua în cuier? Ne-ai îndatora pe amândoi.

Căpitanul tocmai se gândea la o mână ce-l ţinuse de trei ori… 130 de lei în bancă… întinse de câteva ori pachetul cu cărţi, făcu semn că trece mâna, apoi şi-o retrase.

— Dai ori nu dai? Trece mâna dacă ţi-e frică! Joci cărţi de când erai sergent-furier, şi tot n-ai mai învăţat cum se joacă! îi zise necăjit tânărul Palidis.

Căpitanul se scărpină pe guşă. Parcă ar fi ras o burtă de şalău. Ridică capul spre cocoane şi strigă cu o voce groasă:

— Lino dragă, m-a ţinut de trei ori, să dau a patra oară?

În râsul tuturora se auzi glasul ascuţit al unei cocoane slabe: „Mai dă o dată!“

Dădu şi pierdu.

Căpitanul se sculă furios şi, adresându-se brutal către avocat:

— Mai lasă-mă, nene, în pace! Ce-ţi pasă de mantaua mea?

Chieful adunării acoperi vocea de taur a militarului. Mânia lui, sinceră şi idioată, era ridicolă.

— Mantaua e de vină.

— Dă-o dracului, căpitane!

— Nu vezi că-i lipsesc doi nasturi?

— Îi cade epoletul.

— Trimite-o acasă, Delescule, că pierzi tot!

Căpitanul plecă cu nişte paşi de elefant. În *entrée* 14 se auzi:

— Măi… soldat… pune mantaua în cuier… Dă-o afară… Du-o acasă, numaidecât, şi adu-mi pe cea nouă…

Când se întoarse, se aşeză cu spatele la avocat, care zuruia vesel un purcoi de napoleoni.

Moroi pierduse treizeci de lei. Trist, slab, cu capul rezemat într-o mână, căuta în întunericul creierului ceva care să-l răpească din mijlocul sunetului de bani, din râsul şi din cearta tuturor. Puţinul sânge ce mai avea i se strângea la inimă. Un frig de gheaţă îi şerpuia prin şira spinării, împrăştiindu-se, ca prin nişte ţevi, în tot trupul, din creştet până la tălpi. În fundul urechilor, un vuiet ca o apă ce se aude noaptea în depărtare. Uneori, aiurit, îşi simţea creierul stingându-i-se încetul cu încetul, ca un cărbune care se înfaşe în straiele sale de cenuşe. Casa i se întorcea împrejur. Masa de joc se depărta cu restul paralelor. Conştiinţa se întrerupea din slaba ei veghere. Se simţea în aer. O greutate în stomah ş-o greaţă i se ridica până la gât.

— Domnule Moroi, ţi-a venit mâna, îi zise bătrânul Christodor.

Şeful de masă tresări, ca un om care moţăie şi se izbeşte cu barba în piept.

Un sublocotenent de roşiori, făcând un „clanc“ din limbă, trecu pe lângă directorul Ministerului de Finanţe şi, trăgându-l de mânecă, îi făcu cu ochiul spre şeful de masă, îngânând pe nas: „Deşteaptă-te, române, din *sooomnul* cel de *moaoaoarte*… “

Directorul zâmbi, regretând, *foarte sincer*, că „bietul om nu are o leafă mai mare“.

Ofiţerul plecă spre masa cocoanelor, legănându-se în mers, târşâind picioarele ca să-şi asculte zornăitul pintenilor. Ocoli masa, privind şi surâzând c-o politeţe forţată la fitece cocoană, tânără şi bătrână, şi nu se opri decât la spatele dnei directoare. Se apropie de dânsa şi, profitând de o neînţelegere ivită între doamne – cum foarte des li se întâmplă la *chemin-de-fer* 15 – o atinse uşurel.

Directoarea se făcu că-i cade jos un bilet şi, plecându-se să-l caute, îi şopti:

— Nicule, ai dat tot?

Ofiţerul se plecă repede, ca un cavaler, să ajute pe dna directoare şi, pe când bâjbâia, cu ochii în sus, îi netezi piciorul şi-i răspunse într-un fel de tuse-imitaţie:

— *Devenă*, puiule! tot! şi ce mai aveam al meu…

Bine-bine nu-şi aducea aminte să mai fi avut ceva al lui. În tot cazul, nu minţea. Pierduse trei sute de lei cu acea galantomie cu care se perd banii picaţi din cer.

Când tânărul ofiţer auzi la masa domnilor „250 în bancă!“, se repezi,

strigând cu ifos: „50 ţiu eu!“ şi vârî mototol în buzunarul pantalonilor patru hârtii de câte douăzeci.

— Dle director, continuă el, închipuieşte-ţi noroc, ieri cu trei napoleoni am câştigat la „Clubul Progresului“ o mie de lei. Ş-aş fi câştigat şi mai mult dacă doi dintre cei mai căutaţi în saloanele Bucureştilor, unul deputat şi altul avocat, n-ar fi stricat jocul, ajungând la scaune. Se bănuiau de… afaceri politice…

— Protestez, zise jurisconsultul, aseară am fost şi eu la club (era membru) şi nu s-a întâmplat nimic. Dar privind roşeaţa din obrazul tânărului sublocotenent, adăugă: Adică, când zic nimic, înţeleg mai nimic. Chestie de apreţiere…

— Da, chestie de… de apreţiere, încurcă cavalerul, şi nu-şi mai găsea locul.

— Nicule, ai câştigat, îi zise directorul, uitându-se cam lung la el.

— *Merci, mon directeur!* [16] îi răspunse pripit, dând puţin la o parte colţul părului sclivisit ce-i lucea pe fruntea sa îngustă.

— Căpitane, zise avocatul, pentru Dumnezeu, m-ai scăpat de dogoarea mantalei, fii aşa de bun şi alege-ţi alt portmoneu în locul acestui fund de sticlă… te asigur că nu e parfumat deloc!

Veselia reînvie, împrăştiind în chipurile obosite câteva licăriri de viaţă. Toţi priviră pe bietul căpitan ameţit de perdere şi de ruşine.

— Dar unde-ai găsit, căpitane, acel fund de sticlă?

— Spune drept… între noi să rămâie…

— Mă prind pe trei *patace* că nu bei *chiuraso* [17] din el!

— Nu-l mai lăsaţi să iasă afară…

— Aruncă-l, căpitane, că nu e de trăit… Nici cu el nu faci parale…

— Domnilor! strigă directorul, abia stăpânindu-şi râsul (văzuse pe căpitan cum îşi vâra ciobul de sticlă în buzunarul mondirului), domnilor, e mâna la dl Moroi!

Şeful de masă puse mâna pe cărţi, întinse c-o mişcare zgârcită şi desperată cea din urmă patacă. Începu să dea cărţi adversarului. Îşi apropie moneda de dânsul. Semn rău. Prea o depărtase întâiaşi dată. Răsuflarea i se opri.

— Nouă! strigă repede Christodor – moşierul, fostul birtaş – şi trase repede cele două mize.

Dl Moroi scăpă cărţile din mână. Scăpă mânele pe masă. Închise ochii. Îl înecă o tuse seacă.

N-avea decât o carte.

— Trage cartea, nene Moroi… de unde ştii? Trage cartea! îi zise Palidis, revoltat de bucuria bătrânului moşier.

Şi, luând cărţile, azvârli pe faţă a doua carte a bancherului, zicând satisfăcut:

— Fantele de treflă cu nouă de caro, fac tot nouă!

„Bravo!“ repetară de mai multe ori cei care pariaseră, pe d-alături, pe mâna bancherului.

Moşierul, palid de mânie, aşază rublele în dreptul bancherului.

O bucurie sinistră, ca a bolnavului care, cu o zi înainte de-a muri, visează că s-a însănătoşit, tresări în dl Moroi şi-i încremeni câtăva vreme în chipul său stors, pe sub a cărui piele subţiată albeau dunga nasului şi pometele obrajilor. Dădu din nou cărţi.

De astă dată pierdu.

Trecu pachetul moşierului şi-şi sprijini în pumni greutatea capului.

— Ai perdut tot, dle Moroi? întrebă avocatul.

— Psîîîî! întrerupse directorul Ministerului de Finanţe, făcând cu ochiul jurisconsultului spre dna Moroi.

— Mai bine că te lefterişi, mormăi căpitanul Delescu, întinzându-se de barbişon, tot n-aveai noroc… Apoi îşi îngropă în guşă câteva cuvinte: De câte ori punea în contra mea câte-o sărăcie de patru lei, îmi spărgea toate băncile… Mai bine!… Parcă fuse pe gândul meu!…

III

— *Mesdames et messieurs* [18], ceaiul! zise directorul, sculându-se de la joc. Şi, dupe ce-şi frecă repede mânele, vârî, fără zgomot, în buzunarul pantalonilor un pumn de *poli imperiali*.

Bărbaţii se sculară, unii trişti, alţii nepăsători, veseli, glumeţi. Se apropiară de masa cocoanelor învrăjbite la joc.

Sofi nu mai avea cu ce să-şi ţie mâna. Se sculă furioasă de pe scaun.

— A perdut tot! dobitocul!… a perdut tot! zise ea văzând pe Moroi singur la masa verde.

Moroi, prins de friguri, cu ochii pe jumătate închişi, ameţea la fitece mişcare a capului. O spaimă vagă îl necăjea ca un vis urât.

Când chiar conştiinţa suferinţei îi adormi şi mânele îi căzură de pe masa verde, se pomeni făr’ de veste zguduit. Sări în picioare. Se trezi din nou în mijlocul societăţii pe care o ura cu toată mânia omului slab, bolnav, exploatat şi învins.

Când îşi întoarse capul… căzu moale pe scaun. Era Sofi. Din ochii ei două lumini, ascuţite şi reci.

— Ai dat tot! zise Sofi, apucându-l de umăr. (Buzele vinete îi tremurau de mânie.) Răspunde… tot? Nici patru lei nu ţi-au mai rămas?

— Da… Sofi… îngână Iancu Moroi.

— Ţi-am spus ori ba, dinainte, că tot tu ai să fii în astă-seară, ca întotdeauna, *devena* şi ruşinea mea?

— Da… Sofi… eu sunt fără noroc. Iartă-mă… Eu sunt *devena*…

Şi lumea îi dispăru. Conştiinţa propriei sale existenţe încetă la răspunsul ce Sofi se pregătea a-i azvârli. Picioarele începură a-i tremura. Ameţeala îi sugrumă glasul. Câteva lacrâmi, pe zbârciturile chipului.

— Ieşi!… Ieşi!… să nu te vadă lumea…

Şi îi arătă cu mâna întinsă – ai fi zis, o statuie – uşa ce da în coridor.

Când Moroi dispăru împleticindu-se, ea îi scuipă în urmă şi îi dădu cu tifla.

— Bolnav… prost… fără noroc!

IV

Cocoanele abia se învoiră să întrerupă jocul.

Aburi groşi şi parfumaţi se înalţă din paharele cu ceai ferbinte şi risipesc un miros de sulfină în aerul trezit al salonului.

Lumea se împarte în grupuri. Unii se plimbă, vorbesc şi râd în silă. Alţii se tolănesc pe canapele, legumind ceaiul linguriţă cu linguriţă.

Ploaia izbeşte în geamuri ca şi cum ar da cineva cu pumni de mazăre. Vântul se umflă cu vuiet de toamnă.

Mai la o parte, căpitanul de linie, căpităneasa şi sora ei, dra Mimi, o ocheşică destul de frumoasă şi durdulie, sorb alene, mestecă pesmeţi de Braşov, urmărindu-şi fiecare gândurile şi planurile care ar fi putut izbuti, fără cutare greşală, şi de nu s-ar fi pus la spatele lor cutare neghiob ca un par de gard.

De acest grup se apropie tânărul Palidis, zâmbind către dra Mimi.

— Ah ! ce posomorâtă e vremea afară, ce melancolic e vântul, domnişoară…

Se aşează pe canapea lângă dânsa.

— Ai dreptate. Ce melancolic e să perzi la cărţi… răspunse Mimi, muindu-şi surâsul în paharul cu ceai.

— Lino dragă, mormăi ca un urs căpitanul, şi cu patru aş fi câştigat. *Pontul* avea: opt peste cinci. Închipuieşte-ţi, dragă, bătrânul Christodor, el, care nu trage niciodată la cinci… S-ar fi făcut 250 în bancă. Mâna se schimba. Mai treceam de două ori… O mie de lei.

— Dar eu, Delescule! Şi numai tu eşti de vină. Acum, în urmă, când nu vruseşi să-mi dai cinci lei. Aş fi jumulit pe directoarea. Am urmărit pasa în gând. Tocmai de cinci ori ţinea. Făceam 180 de lei. Şi iată, pe ochii mei, tocmai la a cincea oară mă opream. Ce să-ţi fac? Nu mă-nţelegi. Aveam o inspiraţie, dar ştii, cum te văz şi mă vezi…

Delescu închise ochii, se plecă la urechea nevestei sale şi îi şopti, aşa de încet, câteva cuvinte, încât Lina nu auzi decât: „… mâne… bani… revizie“. Cu toate acestea, ea îi răspunse, necăjită, foarte convinsă:

— Mai încet! Ce dracu! îmi spargi urechile…

V

La un colţ al salonului, sublocotenentul de roşiori, Nicu, vorbeşte şi râde cu dna directoare. Nicu, din când în când, ridică glasul şi-i spune, ca să auză toată lumea, lucruri indiferente. Îi vorbeşte de noua trupă a operei, de o *primadonă* celebră care vine într-adins, numai de dragul nostru, al românilor. Altfel… „nu e decât un an, mai puţin, când e la adică, de când a auzit-o el făcând marţ pe *M*me *Krauss* de la opera din Paris… “ Apoi, vocea îi scade din ce în ce, până la un fel de şopăială tainică. Directoarea, animată, vie, veselă, îşi pipăie buclele din frunte. Fără voie, ar vrea să caute mâna lui Nicu. Aruncă ochii în toate părţile. Clipeşte des. Prin nişte oftări, puse cu meşteşug la locul lor, îngână mângâietor: „Nu… zău nu… Nu cred că e *posibel*… Să vedem… înţelegi tu… Vai! Nicule! ce copil eşti !… Stai să se aşeze lumea la cărţi… Şi să nu te vadă el… Prin coridor… La stânga… A doua uşă… “

Ceaiul e pe sfârşit.

Aproape de-o fereastră, directorul Ministerului de Finanţe vorbeşte cu dna Moroi de afaceri, de îndatoriri, de înaintări şi primeniri în personalul său, ba încă subliniază cuvintele ori de câte ori se învârteşte cineva pe lângă ei. Mulţumirea îi năpădeşte în ochii aprinşi şi vărgaţi ca melcul. Sângele tot i s-a strâns în obraji. Să pleacă întruna. Aruncă câte-o vorbă vicleană, pe care o suge ca p-o acadea. Se învârteşte. Îşi reia şirul şi îl părăseşte, ca să alerge dupe un zâmbet al dnei Moroi. Sub draperia perdelei să simt mai liberi. Ceilalţi s-au pus la joc. Nimeni nu-i vede. Nimeni n-are interes de a-i observa, nici chiar directoarea, deoarece a ieşit puţin din salon.

— Sofi, orce mi-ai cere… orce… şopti directorul, şi-i sărută mânele, ce-i mângâiau favoritele roşcate şi lungi.

— Ce?… Eu îţi spui că nu mă iubeşti… Sunt sigură… Ai dreptate… Când o femeie e femeia unui Moroi… Degeaba, femeia lui Moroi rămâne…

Sofi îşi retrase mâna melancolic din mânele directorului, plecă ochii în jos şi se rumeni. Era într-adevăr frumoasă. Strânse ochii. Se ridică puţin pe călcâie. Se întoarse spre fereastră. Şi oftă apăsat.

— Ah!… Nu mă poţi iubi!…

Directorul – fermecat de acea îndoială care-i întindea o melancolie pe chipul ei rotund, de acel dor care o ridica mai presus de restul celorlalte de la masa verde, încins de talia ei, care să mlădia (revărsându-şi drăgălaş pieptul, ce se zărea mişcând pe sub zăbranicul unei dantele năutii) – îi sărută

amândouă mânele, atrăgând-o spre el.

Sofi răspunse, dusă pe gânduri:

— Nu mă iubeşti…

Şi lui (care nu ştiuse niciodată ce e iubirea), printr-un capriţiu al nervilor, i se păru că Sofi nu e aceeaşi din toate serile, că inima i se umflă cu mai multă îndârjire… I se păru că acel minut începuse cu tinereţea lui şi să prelungea în viitor pentru tot restul zilelor.

— Sofi, eşti un copil. Te mai îndoieşti?

Şi, rezemându-şi obrazul de umărul ei, o atinse cu buzele pe gâtul cald şi rumen.

Dna Moroi se depărtă puţin. Privi prin geam în întunericul nopţii şi îi răspunse galeş, trecându-şi mâna pe frunte:

— Da… mă îndoiesc… Tu nu-mi vorbeşti niciodată de planurile noastre… Am aşteptat să-mi mai spui un cuvânt… Nu ştii cât sufăr!

Plecă capul între mâni, îşi acoperi ochii şi tăcu câtva timp, ridicând des şi nervos din umeri.

— Sofi, cere-mi ce vrei… Cu ce să-ţi dovedesc?… Aidem dincolo… să vorbim…

— Nu merg, nu merg! (Privirea îi scânteia.) Nu merg. Mi-ai spus c-o să te desparţi. Copil n-ai… Zestre n-ai luat… Nu merg!

— Tot, tot ce vrei… răspunse directorul. Dar tu cu Moroi?

— Eu? eu? răspunse Sofi încrucişând braţele pe piept. Care alta ar fi făcut mai mult ca mine? Nu vezi în ce hal a ajuns? Dacă e umbră sau om mi se datoreşte mie… Dragostei mele… amorului ce-ţi păstrez şi cruzimei cu care mă port cu el… Bietul Moroi! Ce pot să fac mai mult? Orice capriţiu mi-l satisface… Ce-aş putea pretinde în faţa justiţiei?… Te desparţi?… Altfel… Răspunde-mi, sau nu mă mai vezi în ochi…

Mişcarea mânelor şi văpaia privirii, încordarea trupului şi glasul ei dovedeau o hotărâre aşa de mare, încât directorul se cutremură, el, care începuse a i se părea că iubeşte, el, care se simţea încleştat de corpul ei voinic şi mlădios.

— Bine, Sofi… Să vorbim dincolo… Pe lângă tine e şi proastă, şi urâtă… Aidem… E târziu… Lumea o să înceapă să se ducă… Sofi…

Era cât p-aci să dea în genuchi dacă ea nu l-ar fi oprit la vreme.

— Vino pe cealaltă uşă, eu mă duc prin coridor, zise Sofi c-un glas răguşit şi plecă.

Boierii şi cocoanele dimprejurul meselor verzi învârteau cărţile. Din chipul lor perise viaţa. Din creierul lor perise gândirea. Pe aceste schelete, înfăşate într-o piele galbenă şi moartă, nu se zăreau decât scârba, amorţeala, uitarea, într-o mişcare instinctivă de trup şi de suflet.

Nenea Christodor adormise şi sforăia pe un fotoliu cu mânele în buzunar şi cu capul proptit în piept. Palidis arunca cercuri de fum. Căpitanul mormăia ca un urs. Cocoanele zărvăiau. De la o masă şi de la cealaltă s-auzea:

— Opt!

— Cinci.

— Carte.

— Nouă!

— Bac!

— Dai ori nu?

— Ce *devenă*!

— Toată seara m-ai prigonit! Ori de câte ori ajung până la d-ta, cad. Parcă e un făcut…

— Unde-o fi directorul?

— Ne umflă câteva parale!

— Regulat câştigă…

— Trebuie să vie…

VI

Când bietul Moroi, prigonit de soartă, de oameni şi de ai săi, ieşise din salon, ploaia cădea în puhoaie, deasă, repede, cu băşici, împrăştiind un ropot trist şi prelung. Fulgerele se zvârcoleau în întuneric ca nişte bice de foc.

Cum dete în coridor, răcoarea, lumina fulgerelor şi uruitul tunetelor îi aţâţară slaba rămăşiţă de viaţă.

În imaginaţia sa, împietrită până adineauri, societatea care-l aruncase pe uşă afară i-apăru nesimţitoare, neruşinată, neîndurată. Nevasta sa, la care se închina, fără să ştie de ce, i se păru ca un şarpe ce-şi vârâse capul drept în inima lui.

Moroi făcu câţiva paşi prin geamlâcul care da-n curţi. Sângele începu a-i alerga mai repede. Ameţeala îl părăsi puţin câte puţin. Gândul i se limpezi şi puterea care zugrăveşte în întuneric ceea ce vede la lumină se ivi în creierul său. Viaţa amorţită de şase ani de zile îi reînvie toată în momentul acela. Un regret dureros de risipa puterilor sale măcinate în nedormiri, în certe, în registre, în muncă şi în griji.

Mânele şi picioarele îi tremurară. Inima îi zvâcni, apoi bătu încet-încet. Pe gât simţi un gust de rugină, amăriu şi coclit. În toată gura lui arsă o umezeală crudă şi sărată. Atunci, în întunericul adânc al nopţii ş-al dezgustului, tresări.

Îşi încleştă amândouă mânele în gât. Sugrumându-se, simţi că-şi opreşte viaţa în loc. Frica de a-şi părăsi, pentru totdeauna, cancelaria (cu acel miros învechit de catastişe şi monitoare)… casa cu pridvorul cel nou… patul

în care se lungea mai mult ca să zacă… societatea, pe care, deşi o ura, avea farmecul nespus de a i se mişca împrejur… durerea de-a închide ochii ş-a nu mai vedea pe Sofi, care-l chinuia… spaima d-a se aşterne într-o cutie de scânduri… şi acei bulgări care vor suna a veşnicie ş-a întuneric când vor cădea pe pleoapa de brad uscat… zguduiră pe Iancu Moroi şi îl făcură să geamă, sugrumat, în zgomotul vântului, care se umfla trist şi sălbatic în geamlâcul coridorului.

Când oticni, într-o tuse scorboroşită, un clăbuc sărat şi coclit îi umplu gura. Mânele i se înfipseră în beregată. Degetele i se încordară ca nişte arcuri de oţel. Năbuşi.

Se sugruma, voind să trăiască. Într-o clipă îi trecu prin minte viaţa cu chinurile ei şi moartea cu frigul acelei linişti fără înţeles. O sudoare-i scăldă trupul şi-i îngheţă, ca un strat de zăpadă, din creştet până la tălpi. Spăimântat, bâjbâi în întuneric până dete de prima uşă din coridor.

Din creştetul cerului se sparse un trăsnet teribil. Moroi sări din loc. Mânele îi căzură de la gât. La lumina care aprinse întunericul, răsuflarea lui înecată năvăli afară cu un sul roşu de sânge. Noaptea înghiţi din nou acei ochi scoşi afară din orbite şi gura aşa de căscată, încât trosnise din încheieturile fălcilor.

Picioarele i se îndoiră sub dânsul. Se rezemă de uşă. Uşa se deschise. Se repezi în întunericul acelei camere. Se trânti pe marginea unui scaun. Scaunul se răsturnă. Şi el căzu cu capul pe scânduri.

VII

Dna Moroi, la braţul directorului. Se opriră în dreptul acelei uşi date de perete.

— Vântul a deschis-o, zise directorul. Să intrăm… Suntem singuri… Ah! ce fericit mă simţ lângă tine…

În întuneric nu se zări decât rochia fumurie a dnei Moroi. Directorul o îmbrăţişă în pragul uşii. O sărută, apăsat şi des, îngânând pătimaş:

— Şi pe ochi!… Pe amândoi… Şi pe celălalt!…

— Ah! ce nebun eşti!… Parc-ai fi de 15 ani…

Intrară în odaie, trăgând binişor uşa dupe dânşii.

Înnemeriră patul. Sofi se aşeză pe genuchii lui, cuprinzându-i gâtul cu amândouă mânele.

— Nu e aşa c-o să te desparţi?… Dar îndată, îndată! Ce bine o să trăim amândoi… Nu e aşa?…

Directorul, descheind-o la piept, îi şopti tremurând:

— Da, Sofi, voi fi al tău… Te iubesc atât de mult cât urăsc pe nevasta mea… E urâtă, bătrână şi proastă… Iar tu… Sofi, fără tine nu pot trăi!…

— Aprinde lumânarea, îi răspunse ea, înghiţind un oftat fericit.

Îşi scoase tunica, se descheie la cordon şi repezi rochia în jos, mototolind-o în picioare.

O râcâitură de chibrit se auzi, şi scânteia, prinsă de feştila unei lumânări, umplu odaia c-o lumină gălbuie.

Sofi, numai într-o fustă scurtă, c-o cămaşă fără mâneci şi decoltată, c-o umezeală de plăcere în ochi, întinse braţele goale spre el.

— Vino!… Vino mai iute!…

Directorul înmărmurise. Chibritul arse până la degete, fără să-l simţă.

Alb ca varul, cu privirea năucă, aţintită în colţul dinspre uşă, încercă să spuie ceva, şi glasul îi amuţi pe buze.

— Vino! Vin’ degrab’! îi repetă ea scoţându-şi ghetele.

El vroi din nou să vorbească, dar abia izbuti să-i arate cu degetul spre uşă.

Sofi se uită. Şi-acoperi ochii cu amândouă mânele, scoase un ţipăt desperat şi căzu d-a curmezişul patului.

Moroi se ridicase în coate, îi fulgera cu nişte priviri înfiorătoare. Parcă era un mort ce îşi aruncase pleoapa coşciugului şi îşi sfâşiase pânza de pe obraz.

Gura – sângerată, cămaşa – albă cu pete roşii. Fruntea – spartă de piciorul unei mese.

Dupe câteva sforţări se săltă pe brânci. Rezemându-se de un scaun răsturnat, se ridică în genuchi. Ochii i se rotiră în orbite. Un cadavru galvanizat.

— N-am murit încă!…

Ce glas! Sofi se repezi dezbrăcată pe uşe afară. Zăpăcită, se împedică de prag, căzu lat în lungul coridorului şi ţipă de zgudui casele. I se păruse că Moroi a apucat-o de picioare.

Lumea din salon, boieri şi cocoane, năvăliră în coridor cu câteva sfeşnice în mâini. Avocatul luă în braţe pe Sofi, care leşinase. Ceilalţi se grămădiră în pragul acelei uşi deschise. Cocoanele se retraseră tremurând. Câţiva bărbaţi se întrebară speriaţi:

— Ce e asta?

— Ce s-a întâmplat, dle director?

Moroi se sculase în picioare, apucase pe director de gulerul redingotei şi, zguduindu-l cu cea din urmă sforţare a vieţii lui, îi repeta, înecat în sângele ce i-l arunca în faţă:

— N-am murit încă!… Vreau să trăiesc!

Sângele îi izbucni pe gură ca dintr-un şipot. Se cletănă şi căzu la picioarele directorului, sfâşiindu-i pulpanele hainei de sus până jos.

Spăimântată, sosi şi dna directoare, galbenă ca turta de ceară, cu rochia descheiată la piept, însoţită de sublocotenentul de roşiori.

În urma tuturor, căpitanul Delescu, c-un pachet de cărţi în mână…

VIII

A doua zi se răspândise zgomotul în cancelaria şefului de masă şi în mahalaua Icoanei, că „d. Moroi, în vârstă de 42 de ani, a murit din cauza unei ruperi de vână şi, ciudat lucru, mai în acelaşi ceas, directorul Ministerului de Finanţe a fost izbit de epilepsie“.

9 Nepotul scriitorului Ciru Oeconomu şi coleg de liceu cu autorul între 1875 şi 1876; a făcut parte din grupul „Trubadurului“.
10 Şcoală de fete cu internat, în Bucureşti; clădirea ei a fost construită după planurile arhitectului Ion Mincu. În anii ’60 - ’70 – Şcoala Medie nr. 10.
11 Corect: *a giorno* (*it.*) – ca ziua
12 De la *la déveine* (*fr.*) – ghinion, nenoroc
13 De la *emballer* (*fr.*) – a-şi lua avânt; aici, a miza sume mari
14 Vestibul (*fr.*)
15 Numele unui joc de cărţi
16 Mulţumesc, directore! (*fr.*)
17 Corect: *curaçao* (*port.*) – numele unui lichior
18 Doamnelor şi domnilor (*fr.*)

PALATUL DE CLEŞTAR

Cam pe la începutul vremilor, până unde praştia minţii nu azvârle, se povesteşte, aşa, ca din scorneală, că omul era croit din alte foarfeci şi cioplit din altă bardă.

Tot cu mâini şi cu picioare era şi p-atunci, tot cu ochi şi cu urechi, tot cu nasul dasupra gurii şi cu călcâiele la spate, dar de învârtea copacul smuls din rădăcină şi mi-ţi izbea la mir leii pustiilor, dihăniile cădeau tumba, cu labele în sus, marghiolindu-se a moarte.

Apele curgeau la vale şi munţii se ridicau în sus. Nu se pomeneau flori pe cer şi stele pe pământ – ca pe la pârdalnicii noştri de stihari –, dar multe nu erau aşa dupe cum sunt.

Împăraţii de mureau în luptă de buzdugan, bine, iar de nu, li se uitau de zile. Numai dacă barba le mătura ţărâna la nouă coţi în urmă, chemau pe unul din feciori, pe cel mai viteaz şi mai cu minte, şi-i dăruiau naframa, inelul, paloşul, stema şi gonaciul, ca să poată împărăţi şi războì în locul lor.

Apărarea şi dreptatea atârnau de tăişul paloşului. Cu mintea cântăreau şi hotărau, iar cu paloşul împărţeau. Şi spun unii că pe atunci mergea mai bine cu minte dreaptă şi fără de legi, decât, ca în zilele noastre, cu legi drepte şi cu minte strâmbă.

P-aşa vremuri se zice că ar fi văcuit împăratul cu stema ruptă din soare, în cel mai frumos palat de cleştar şi peste cel mai înţelept şi mai viteaz norod.

Nu era crai pe care împăratul cu stema ruptă din soare să nu-l fi domolit, că nicio oaste duşmană nu putea să-i stea împotrivă. La vreme de adânci bătrâneţi sta înzăuat în fruntea ostaşilor, călare pe un bidiviu ce arunca pe nări trâmbe de fum şi limbi de foc. Şi toţi ai săi prindeau la inimă şi biruiau, căci aşa li se părea lor cum era el de bătrân şi înzilizit, tocmai ca o lance ruginită, care d-a pururea răpusese pe oricine izbise.

Dar cât era de mare şi de vestit, că se dusese vestea până unde pământul e drob şi piftie, d-a surda îi fură toate.

Într-o sfântă de vineri, cam pe la chindii, numai ce i se păru că stema din cununa împărătească se umflă şi creşte, creşte, ba cât oul de gâscă, ba cât un boşar, şi-i îndoi grumajii, şi-l plecă la pământ. Înfricoşat, împăratul se luptă ce se luptă cu namila de diamant, iar la urma urmei căzu cu faţa în jos, podidindu-l un plâns de foc.

Nu trecu cât ai scăpăra din amnar, şi se apropiară de împărat, cu

mângâieri şi dezmierdări, odrasla lui, de trei fete, ca trei zâne, surori şi nepoate, care mai de care mai chipeşe şi mai drăgălaşe. Apoi veniră mai-marii tronului şi slugile ohavnice. Toţi cu toţi ieşiră ca dintr-o lacră, să cadă cu mătănii, doară or curma focul împăratului.

Cel mai de frunte dintre sfătuitori aduse vorba cam aşa:

— Luminate împărate, care paloş ca al Măriei Tale n-a mai fost atâtea veacuri întunecat şi frânt la războaie? Care împărăţie a rămas, atâta amar de vreme, neştirbită şi cinstită pe faţa pământ-tului? Care răsură e mai învoaltă şi mai rumenă ca domniţa, fata cea întâi născută a Măriei Tale? Care mură să fie mai neagră ca ochii celei mijlocii? Care rază mai luminoasă ca domniţa cea mai mică? Apoi, luminate împărate, dupe atâtea noroace şi bunătăţi, ce-i fi având ca să te mai tânguieşti?

Împăratul, de ochii neamurilor ş-ai norodului, curmându-şi plânsul, mulţumi tuturora şi, furişând sfios ochii în sus, văzu că stema nu e nici mai mare, nici mai mică de cum trebuia să fie.

Se potoli şi făcu semn ca toţi să plece, îşi sărută părinteşte copilele şi opri lângă dânsul pe sora lui cea mai mare, care era şi cea mai înţeleaptă, şi-i zise încet, că zidurile de-ar fi auzit, nu l-ar fi auzit:

— Surioară, surioară, lipeşte urechea ta de inima mea, şi ce-i auzi auzit să rămâie… Pe mine m-a ajuns grea bătrâneţe, că uneori stema din frunte creşte, creşte, se-ntunecă, şi de ce se întunecă, e mai grea, până ce mă culcă la pământ. Vezi tu, pare-mi-se că în această arătare e căderea mea ş-a neamului meu din scaunul domniei, că din cele trei împărătese ce mi-au slujit de soţii n-am avut parte de parte bărbătească. Că făceau câte-o fată ş-a doua oară, cum făceau băiat, mureau şi coconul, şi muma coconului. Cea din urmă mi-a zis: „Măria Ta, împărăţia ce stăpâneşti a fost zidită de un bărbat, şi ori cade, ori se însuteşte de o femeie, iar de cocon de parte voinicească n-ai să ai parte“.

— Ei, Doamne, şi d-ta, îi răspunse soră-sa, mângâindu-l ca p-un copil speriat, eu văz că stema e cum era, şi tot la locul ei. Cât despre vorba muierească, cea de pe urmă, ca şi cea dintâi, tot fără noimă şi fără de înţeles rămâne.

— Tatăl meu, urmă împăratul, mi-a zis: „Fătul meu, în cal îţi las goana voinicului, în inima ta vitejia, în paloş biruinţa, iar la temelia «palatului de cleştar», odihna norodului tău. Acolo zac, la umbră, ferecate, patimile mari şi mici, care fac pe om fericit şi nefericit. Ia seama, fătul meu, că de le-i slobozi, ai să-ţi vezi supuşii pe unii în desfătări, iar pe alţii în ahtieri. Ţine aste patru chei, şi să nu cobori în cele patru încuieri de sub talpa palatului decât atunci când ţi-o peri o rază din frunte şi mărirea ţi-o îndoi grumajii. “

Împăratul scoase din sân patru chei, una de aramă, alta de argint, una

de aur şi alta de diamant, şi le dete soră-sii şi-i porunci să se ducă într-ascuns să dăschiză şi să se coboare sub talpa de la răsărit a palatului şi să cerceteze cuvântul înţelepciunii asupra stemei împărăteşti, care uneori creşte, se împătreşte şi se întunecă, şi de ce se întunecă e mai grea, până ce-l doboară la pământ.

Noaptea, târziu, sora împăratului îşi făcu o cruce, îşi făcu două, îşi făcu trei şi, cum învârti cheia de aramă în broasca beciului de la răsărit, o vijelie îi amuţi auzul, apoi locul pe care sta i se afundă până la glezne, până la brâu, până la gât, iar de-i trecu dincolo de creştet, o văpaie, ce lumina fără să arză, îi învălui obrajii.

La o cutremurare straşnică, două porţi, ţipând în còpilele groase, se dăschiseră, la dreapta şi la stânga, şi sora împăratului se pomeni într-o cameră cu totul şi cu totul de aramă. Şi când trecu prin alte două încăperi, una de argint şi alta de aur, sora împăratului văzu minunea minunilor: stoluri de păsări care cântau ca din tilinci de argint şi zburau în toate părţile, şi unele i se puseră pe umeri şi-şi răsfirară aripile luminoase, zornăindu-le ca pe nişte bănuţi de aur vânturaţi din mână în mână.

Când dăscuie broasca de diamant, sora împăratului împietri de spaimă… În prag se zvârcolea o namilă de balaur şi-şi despica fălcile cât să înghiţă un călăreţ cu cal cu tot.

Limbile lui, ca nişte săgeţi pârjolite, le azvârlea din beregată şi le înfigea pe nările nasului, scuipând clăbuc, care se închega şi se rostogolea băşici albe de mărgăritar. Solzăria lui era ca un curcubeu d-a lungul spinării.

— Ah! muiere cu suflet de bărbat, zise balaurul, ţine-ţi îngerii, şi ce-i vedea să nu te sperii că cine ţine cheile tainelor e şi mai mare şi mai tare ca mine!

N-apucă să-şi vie în fire sora împăratului, că strălucirea camerei de diamant îi luă ochii cu sclipirile de toate feţele.

Când se trezi, se feri în lături. Lângă uşe, trei femei, în cătuşe şi priponite la zid de trei belciuge groase. Cea dintâi ar fi fost frumoasă de n-ar fi zâmbit şi n-ar fi mişcat gura necontenit, clevetind fără noimă. A doua bolboşea ochii săi verzurii, scăpărând scântei de mânie. A treia, groasă ca o butie, rumenă şi voinică, şi tot semăna, ca o soră bună, cu celelalte două costelive şi piţigăiate.

— Domniţă, ce mai e pe lumea de pe tărâmul vostru? nicio ceartă? nicio ocară?

— Domniţă, te-aş face praf şi fărâme dacă nu m-aş teme că n-aş mai avea pe cine urî!

— Domniţă, de când v-am părăsit, nu mai e pui de om fericit!

Aşa ziseră pe rând cele trei surori: Zavistia, Pizma şi Prostia.

Sora împăratului se simţi, o clipă, rea, cum nu mai fusese, cu o mâncărime în vârful limbii şi proastă ca un buştean.

Se strecură pe lângă toate tainele încătuşate în cruci, până în dreptul altor trei, cu părul din frunte zbârlit, cu coamele despletite, care zbierau de se zguduia din temelie peştera de diamant, muşcând din carnea lor de le ţâşnea sângele.

Lângă ele sta una neclintită, senină, pe gânduri, cu privirea dulce şi fără pic de amăgire.

Numai ea, dintre toate, era slobodă. Şi, din privire, socotea, osândea şi ierta. Alta nu putea fi decât Înţelepciunea.

D-a dreptul la ea se duse sora împăratului şi-i dădu în genuchi, îi sărută mâna dreaptă, o puse la frunte, apoi îi zise:

— Tu, care eşti mai frumoasă ca răvărsatul zorilor, mai dulce ca laptele îndoit cu miere din faguri, mai blândă ca mielul de trei zile şi, dupe Atotţiitorul, cea mai adâncă la înţeles, tu ştii de ce şi cine m-a trimis pe acest tărâm. Povăţuieşte-mă, îndurătoareo, ca să pot mângâia zilele turburate ale împăratului cu stema ruptă din soare.

— Spune viteazului bătrân că, trecând pe lângă toate patimile, la hotarul nebuniei, ai dat de Înţelepciune. Şi spune-i că l-au ajuns zilele, că dacă stema îl apasă aşa de greu, nici nu se măreşte, nici se micşorează, ci-l apasă, aşa cum atârnă şi el de greu pe perina de pe scaunul împărăţiei. Şi spune-i că, neavând copil de parte bărbătească, să cunune pe una din fete cu flăcăul care, zicând din fluier, îi va preface părul în inele de aur, cu flăcăul care se înveleşte cu cerul şi doreşte mai mult ca fitecine din toată împărăţia. Acestuia să-i dea năframa, inelul, paloşul, gonaciul şi stema.

Când sora împăratului plecă, se năpustiră asupra ei, s-o soarbă şi mai multe nu, Furia, Smintenia şi Pizma. Ce valmă de vaiete şi blesteme, că se clăti încăperea din temelie, şi grinzile porniră din locul lor! În acel vuiet, glasul Înţelepciunii se risipi ca nisipul în luptă cu vijelia. Iar sora împăratului, pierzându-şi cumpătul, se repezi pe uşă afară, scăpând cele patru chei, care zornăiră pe pardoseală…

Când se trezi pe tărâmul împărăţiei, toate uşile i se pecetluiseră în urma ei. Şi plânse ce plânse cheile perdute, apoi se gândi cum să minţă împăratului de-o veni vorba despre chei, căci plecase cu mintea de nouă coţi şi i să scurtase de zece.

Când împăratul auzi cuvântul Înţelepciunii, puse de răscoli domnia în cruciş şi în curmeziş, doar de-o afla pe cel ce ar dori mai mult ca fitecine, cât, cu dorul şi cu cântecul, să poleiască cosiţele unei domniţe d-a sale şi să se

vrednicească de scaunul împărăţiei.

Şi-a întâlnit, în creţul crângurilor, vânători ce prind iepurii de coadă, în văgăunile munţilor, delii ce rup ursul în două, parc-ar rupe un fuştei de ceapă, la picurişul izvoarelor, năzdrăvani care adună scânteile din coada licuricilor de fac vâlvătăi în miezul nopţii. Dar unii doreau bogăţie, alţii slavă, alţii tinereţe fără bătrâneţe. Şi cosiţele domniţelor au rămas tot ca mai nainte, şi împăratul tot fără chief.

Într-o zi, cam pe înserate, cercetaşii domniei, rupţi de oboseală, pe malul unui râuleţ ce şerpuia ca o fâşie de argint, deteră peste un voinic cu pletele răvărsate, ce zicea din fluier de te slăvea.

Şi ce mândreţe de voinic!

Cum îl văzură, ascultară teacă de pământ migala de şuierături care se-nşira şi se deşira ca o binecuvântare a sufletului.

— Ce doreşti, voinice, grăi ceauşul împărătesc, ce doreşti tu dupe pofta inimii?

— Cinstiţi boieri, alt nimic, să trăiesc, să cânt, să mor…

N-apucă să sfârşească bine cuvintele, şi să zăriră câţiva călăreţi, gonind năuci de înghiţeau poştiile.

De sub copitele armăsarilor vâjâiau pietrele ca nişte gloanţe. Cum ajunseră, flăcăii se opriră ca un zid.

— Staţi, zise unul dintre ei, să-mi luaţi p-acest băiat şi drept la scaunul împărăţiei să mi-l duceţi.

Bietul băiat se împotrivi: „Ba că nu merg, ba că n-am furat nimic, păcatele mele… “ Dar n-avu ce face.

Când ajunseră în faţa palatului, tot norodul era de faţă cu mănuchiuri de flori. Buciumaşii, fluierarii şi surlaşii sunau ca de alai mare. Şi cu toţii se ploconeau la flăcăiandrul cu coama neagră şi lucie ca păcura. Iară el căsca ochii mari şi, suflet smerit, nu-i trăsnea prin cap de ce şi cui să i se facă aşa sărbătorire.

Pe scările palatului, împăratul, rezemat pe toiag, aştepta voios şi, de cum zări pe flăcău, îi sări de gât, sărutându-l şi p-o parte, şi pe alta.

— Tu eşti dorul nevinovat, zise împăratul, prin barba albă ce i să lungise până la pământ, alesul Înţelepciunii şi al meu, hai de-ţi vezi mireasa şi să domneşti pe scaunul pe care am domnit şi eu.

Nu să desmeticise voinicul, şi se trezi dus pe sus într-o cămară cu jeţuri aurite. Acolo îl aştepta, printre sfătuitorii tronului şi jupânesele cu coconii lor, fata cea mai mică a împăratului.

Şi era fragedă şi subţirică din creştet până în bărbie, cu nişte cosiţe ca o beteală de aur – lumină şi dragoste –, că bietul om ameţi. Palatul, cu mulţime cu tot, i se învârti sub picioare şi căzu în genuchi şi-i sărută condurul.

— Scoală-te, fătul meu, zise împăratul. Şi voi, sfetnici credincioşi, aduceţi năframa, paloşul, stema şi gonaciul, că lui i se cuvin, pe lângă cea mai frumoasă din fetele mele.

Dar, în clipa când împăratul vroi să binecuvânteze pe noii stăpânitori ai domniii, cerul se întunecă, norii se posomorâră, cutreierând pacea văzduhului. Vânturile porniră bătaie oarbă, făcând una cu pământul copacii neclintiţi de veacuri întregi. Un potop de ploaie se sparse din culmea întunecimii şi împrăştie, care pe unde înnemerea, mulţimea norodului.

Împăratul şi adunarea înmărmuriră; palatul de cleştar se clăti pe temelie; cutremurul zgudui pământul; mesele, jeţurile şi policandrele căzură zdrobite pe pardoseală; oamenii nu se mai cumpăniră pe picioare.

Împăratul, trezit de spaimă şi de mânie, strigă către soră-sa cea mai mare:

— Muiere, ce e asta? Ce-ai făcut cu cheile patimilor? Un’ ţi-ai uitat minţile să-ţi fi uitat oasele!

Cuvântul lui să înecă într-un vuiet de cutremur. Geamlâcul şi uşile se zguduiră şi săriră din ţâţâni. Tavanul se crăpă drept în două. Pe uşi şi pe ferestre se năpustiră nişte femei despletite, care vărsau, pe nări şi pe gură, fum şi pară de pucioasă. Răcnind ca fiarele, ele aruncară la pământ pe toţi cei de faţă… Şi peste trupurile lor întinseră dansul patimilor…

La o nouă zbuciumare, pământul se despică în două. Palatul de cleştar, trosnind, se porni şi se făcu nevăzut într-o prăpastie fără fund.

Mânia, Furia şi Nebunia, şi dupe ele altele, plecară vârtej în alte părţi ale lumii acesteia.

Iar la urma urmelor, tocmai la coadă, Prostia, rumenă şi voi-nică, se târa mulţumită, d-a-nboulea… Dar ce-i păsa?… Ca ea nu era nimenea. Şi, la dreptul lui Dumnezeu vorbind, niciuna din celelalte, d-atunci şi până azi, n-a sălăşluit mai fericit în mai multe capete omeneşti.

SORCOVA

I

Troienii se ridicau namilă până în tinda creştinului. Vântul spulbera fulgii de zăpadă în vârteje şi stoluri, repezite în lungul uliţelor, sparte la răspântii şi împrăştiate fără căpătâi în largul maidanelor de la Olănita[19]. Pârtia nu se mai cunoştea. Zăpada îţi trecea de glezne şi mai bine.

Fumul căminelor, zăpăcit de bătaia crivăţului, se zvârcolea pe loc şi, ca şi cum ar fi fost sorbit de vetre, se prăbuşea îndărăt pe gâtul coşurilor. Mahalaua înţepenise îngropată în troiene.

Nu se pomenea nici gură de om, nici lătrat de câne.

Aşa An Nou, aşa Sân-Vasile, să-l hărăzească Domnul vrăjmaşilor noştri, că şi d-ai avea tufă în bătătură, uiţi şi de topor, te dai cât mai afund în plapămă, îţi răstorni toate ţoalele în spinare, şi tot gheaţă rămâi din tălpi până la creştet.

Taraful lăutarilor, al lui Sotir Ciupitul, ţambalagiul Olănitei, împodobise din preziuă un cap de porc cu tibet conabiu şi albastru, cu busuioc şi cu cercei roşii în amândouă urechile, şi mi-i vârâse, în dinţii rânjiţi, un trandafir umplut cu tocătură rumenă.

Toţi aşteptau să vadă astă grozavă „Vasilcă“, şi nimeni n-o mai vedea, deşi trecuseră ca la trei ceasuri de când se luminase de ziuă.

Nu se pomenea nici de sorcovăială, dupe cum s-ar fi cuvenit de la moşi, de la strămoşi. Ţi se prindea pleoapă de pleoapă, nară de nară, falcă de falcă, degera oul în găină de ger ce se pornise.

— N-am putea duce l-alde biata Bălaşa ceva curmeie de viţă şi vreascuri ujujite? zicea mama Arghiriţa fetei mari ce învârtea mămăliga între genuchi şi se ştergea la ochi din pricina fumului. Biata Bălaşa! o fi amorţit cu copil cu tot! Săracă lipită, bolnavă că nu se mai poate târî, văduvă, cu copilul gol puşcă, pe aşa căţea de vreme, nu ştiu, zău, de şi-o mai înnoda zilele… Scoală, Irino mamă, pune pe tine cojoaca ta şi dulama mea şi du-te de vezi, îi abureşte coşul a fum?

Irina lăsă făcăleţul în mâna mă-sei, se strecură pe prispa din jurul pereţilor până la spatele casei, apoi se întoarse într-un suflet în tindă, se scutură de omăt şi sări pe vatră.

— Nu e, mamă, nu e fum, nu e nimic; geamurile – îngheţate tun, cu frunze geruite, de nu le-ai răzui nici cu custura.

— Grăbeşte, Irină, să-i duci ceva găteje, niţică mămăligă şi ceva

fertură; să le aprinzi focul cum ăi şti, să le pui masa, c-or fi flămânzit; şi e mai mare păcatul să ştii pe femeie cu copilaşul ăla pocâltit şi degerat la o zi aşa de mare!

II

Zăpada îi pătrunsese în tindă; vântul îi cânta prin crăpăturile uşii parc-ar fi vuit în duba mare; şi Bălaşa era întinsă în pat, învelită c-o plapămă veche, soioasă şi ciuruită cu găuri prin care ieşeau ghiomotoacele de lână neagră. Pe picioare îşi trântise două scovergi. La sân îşi ghemuise copilul îmbrăcat cu nişte zdrenţe de pantaloni, c-o scurteicuţă blănită şi încins pe la mijloc c-o basma roşie. Chipul ei, gălbejit de boală şi de sărăcie, începuse a da în vânăt; ochii, pironiţi asupra copilului, perduseră luciul vieţii ca şi cum i-ai fi răzuit c-o gresie.

— Mamă, mi-e frig lângă tine, tu eşti prea rece, îngână copilul dârdâind, lasă-mă să mă dau jos.

— Bine, Nică, fă cum vrei, şopti Bălaşa. Câteva lacrâmi îi umeziră ochii ei uscaţi.

— Mamă, mie mi-e frig când stau în casă, adăugă copilul trăgându-şi cizmele, mai bine ar fi să mă duc cu sorcova. Soba nu s-a dezmorţit de trei zile, şi eu am merişor şi busuioc uscat, pot să-mi fac o sorcovă, dacă nu am una de târg cu flori şi cu beteală; şi poate să vin cu parale; am să-ţi cumpăr pâine caldă. Aici e frig, mamă, vreau să mă duc!

Şi el, care înghiţea în sec de foame, nu-i venea să spuie drept – deşi abia era de şase ani – căci simţea pe mă-sa bolnavă greu, şi tot zadarnic ar fi fost s-o mai mâhnească şi el cu foamea lui.

— Du-te, răspunse Bălaşa închizând ochii. Ştiu eu ce te mână pe tine, dragul mamii, ştiu eu, numai Dumnezeu nu ştie! Să te sărut o dată înainte d-a pleca.

— De ce să mă săruţi, mamă, înainte d-a pleca?

— Ca să-ţi fie cu noroc, ca să câştigi parale, ca să te primească cu bine la casă de oameni.

Şi dupe ce-l sărută pe frunte, pe obraji şi pe ochi, copilul se uită lung în faţa ei.

— Mamă, dar gura ta este de gheaţă? Altă dată, când mă sărutai, mă încălzeai, acum parcă mi-ai bătut două piroane de gheaţă în amândoi ochii.

Şi, văzând că mă-sa şi-a luat faţa în mâni, o socoti mâhnită de vorbele lui, se repezi la gâtul ei, o mângâie uşor pe tâmple şi-i strigă c-un glas între râs şi plâns:

— Vrei să te sorcovăiesc? Aşa cum m-ai învăţat tu, mamă?… „Tare ca ferul, iute ca oţelul… “ Nu vrei?… „Să înfloreşti, să mărgăreşti!“ Nu zic

bine?… „Ca un măr, ca un păr!“…

Bălaşa, dupe ce zgârci de trei-patru ori din mâni şi din picioare, îşi veni în simţire ca dintr-un somn adânc.

Nică era la gâtul ei şi începuse a-şi îngâna vorbele cu plânsul.

— Nu zic bine, mamă? De ce nu mă asculţi? „Ca un fir de trandafir, tare ca peatra, iute ca săgeata“… Mai sărută-mă o dată, c-am să-ţi aduc pâne caldă de la Iane brutarul.

Îl sărută. Parcă buzele i se încălziseră într-un zbucium de viaţă fără nădejde. Nică, dupe ce o bătu pe frunte cu mănunchiul de merişor şi de busuioc, plecă îndesându-şi căciula pe urechi.

Când copilul ieşi afară din tindă, îl săgetă crivăţul, care te orbea şi-ţi îneca răsuflarea. Cercă să facă un pas din prag şi nu văzu înaintea ochilor. O pală groasă de zăpadă îl izbi peste ochi. În acea frământare cumplită, un singur gând îi licări în mintea lui de copil: „Vreau să aduc pâne caldă mamii, pâne caldă de la Iane brutarul!“

Şi intră în zăpadă până în brâu. Să opri încremenit. Auzise ceva. Îl striga cineva? Auzise bine numele lui. Vântul să fi fost? Şi vântul era rece, şi glasul care-l chemase fusese cald. Ca şi vântul să pierduse în depărtare, deşi venise de aproape. „Nică!.. Nică!… “ Iar? Şi acest glas, care ieşea ca de sub o copaie răsturnată, era slab, năbuşit, tăiat de tuse, bolborosit într-o hârâială care-l îngheţă până la măduva oaselor.

— E mama! şopti copilul clănţănind, şi să repezi la uşe.

Pe când se lupta să deschiză uşea cu mâna stângă, căci cu dreapta strângea cât putea sorcova de merişor, iacă şi Irina a mamii Arghiriţa, cu un maldăr de găteje şi de viţă uscată.

— Mama, dadă Irină, cere apă, deşchide-mi, deşchide-mi!

Când intrară în casă, biată Bălaşa se dusese pe lumea ailaltă. Plapăma şi velinţele căzuseră jos. O mână-i odihnea pe piept, iar cealaltă încremenise înfiptă în aşternut. Cu ochii pe jumătate închişi, părea că-şi caută copilul la sân. Gura ei căscată, o pată neagră ca întunericul, şi, tot ca întunericul, fără fund.

— Dadă Irină, vrea apă, să-i dăm apă, dadă Irină ! îngână bietul copil, căutând prin odaie cana cu apă.

Dada Irina, în loc să-l asculte, îl luă în braţe şi se repezi cu el pe uşă afară.

Când îl duse l-alde Arghiriţa şi dădu de căldură, Nică îmbrăţişă soba, închise ochii şi zise încetinel şi dulce:

— Dadă Irină, să faci şi mamii foc, că mult e bine la căldură!

Apoi, băgând de seamă cum şopteau de tainic Irina cu mama Arghiriţa, care adusese ş-o lumânărică de ceară galbenă, întrebă cu binişorul:

— Da’ ce să faci, dadă Irino, cu lumânarea?

— Să duc la mă-ta foc, lele, îi răspunse Irina.

— Şi eu, dupe ce m-oi încălzi, mă duc cu sorcova, să-i aduc pâne caldă, mormăi copilul, aţipit lângă sobă, strângând necontenit în mâna dreaptă mănunchiul de merişor şi de busuioc.

Dar pe când Arghiriţa vorbea ceva mai tare cu fie-sa, socotind că copilul adormise, Nică deschise sperios ochii săi albaştri, înecaţi în lacrâmi, sări de lângă sobă şi strigă, neputându-şi stăpâni plânsul:

— Dadă Irină, nu vreau s-o daţi popii!… De ce s-o bage în groapă?… Mama e a mea, nu e a popii!… Nu vreau să-i dea ţărână în ochi… N-a făcut nimic… Dacă e săracă… când m-oi face mare o să fie bogată… O să-i cumpăr scurteică, rochie şi şorţ… Să nu mi-o daţi popii!… Nu s-a dus la biserică c-a fost bolnavă, dadă Irină… dumneata ştii cum se ducea înainte… dumneata ştii…

Abia dupe multe făgăduieli se linişti, se culcă d-a curmezişul patului de lângă sobă şi adormi oftând, nevoind să mănânce decât „odată cu mama“.

A doua zi toate i-au fost d-a surda. S-a rugat, a plâns, a ţipat, că popa n-a voit să-l asculte. Pe mă-sa au pornit-o cu picioarele înainte. Degeaba le-a zis tuturor: „Lăsaţi-o barim până s-o muia curtea bisericii!“, auzind că pământul de groapă e tare ca osul.

Şi toată lumea i s-a părut rea d-atunci încolo, mai ales părintele Tudor. Şi din mâna popii multă vreme n-a luat nici prescură, nici artos.

Iar mama Arghiriţa, în loc d-o fată, avu o fată ş-un băiat.

19 Veche mahala în bariera Vergului din Bucureşti

ODINIOARĂ

lui George Radu Golescu [20]

Anii trec aşa de repede, că nu-ţi dai seama când şi cum cutare flăcău, rotar ori grânar, s-a schimbat în moş cutare, de unde şi până unde un bujor de fată, să o fi sorbit într-o lingură cu apă de dragă ce-ţi era, să te pomeneşti cu ea zbârcită, cărunţită, apoi albă-colilie.

Aşa curge vremea, şi pe noi nu ne lasă în urmă, ci ne târăşte cu ea până la hotarul vieţii. Ne aşază frumuşel pe două scânduri, ne întinde pe dasupra o pânză albă cu cruce în mijloc, ne stropeşte cu vin şi cu untdelemn. Bulgării şi ţărâna cad şi astupă. Şi tot vremea din muşuroi face neteziş, surpă crucea de la cap, bătătoreşte locul şi acoperă cu bălării cel din urmă locaş al nostru.

Ei, câte se duc cu zilele şi ce triste minuni ni se arată de ieri până azi! Câte ne mai aşteaptă de azi până mâne!

În curtea bisericilor vechi, cruci de peatră şi de lemn, uneori câte două-trei în acelaşi cuib, umbrite de vişini şi de pruni. Rămâi pe gânduri. Parc-ai vrea să ştii cine odihneşte sub pământul încărcat cu ştevie şi cu urzici… Parc-ai vrea să afli ce locşor a căzut la fitecine din cei ce odihnesc acolo… Cu mulţi ai copilărit, mulţi te-or fi mângâiat şi pe unii poate că i-ai iubit.

E trist.

Dar e şi mai trist să te reîntorci, dupe mai mulţi ani, din pustiuri străine în mahalaua în care te-ai născut ş-ai crescut, şi să nu mai vezi nimic din câte ştiai. Pe aceeaşi streaje să intri, pe aceeaşi cărare să te strecori, şi să nu mai vezi mândreţea d-odinioară.

La marginea Capitalei, departe de zgomot şi de făpturile pizmaşe, între oraş şi ogoarele ţărăneşti, se întindea, înflorind, mahalaua grânarilor. Mergea bine de la Dumnezeu. Unde îşi punea creştinul vatra, se prindea pe tălpoaie neclintite. Casele văruite se afundau în grădini cu rogodele, veselia copiilor. P-alocurea viile se mlădiau, încărcate cu ciorchini, pe aracii plecaţi de greutatea rodului. Ţăranii cu dare de mână să îndesau să-şi găsească loc între grânari. Era o ferbere de muncă, o dragoste de propăşire ş-o frăţie de trai, că nu se mai pomenea aşa mahala tihnită şi harnică.

Când sosea câte un jupân, ori nea cutare, călare pe rotaşul din stânga,

plesnind voiniceşte în naintaşi, leliţele, cumetrele, finele, suratele îi ieşeau voioase înainte, îl opreau din drum şi-l zăpăceau cu cercetările. Grânarul, cu o mână în brâu, cu alta pe hăţuri, cu biciul pe dupe gât, le răspundea cu rânduială, să nu lase pe niciuna mâhnită.

— Nea Mitrane, ai întâlnit, p-ale drumuri, pe alde dumnealui? (Şi „dumnealui“ îi era bărbatul.)

— Da, cumetriţă, descarcă la Olteniţa.

— Nea Mitrane, ai văzut pe bâcu? (Şi „bâcu“ îi era tată-său.)

— Da, fină, cale d-o zi, şi vine, e sănătoşel, tare-mare.

— Nea Mitran, ne-ai întâlnit flăcăul? (Şi „flăcău“ era frate-său.)

— Cică a câştigat bune părăluţe. Dar tu, când ne-i întinde halageaua nunţii?

Şi aşa, cu una, cu două, până le dădea de rost, apoi toate alergau, ca un stol de vrăbii speriate, care încotro şedeau, ca să spuie veste bună şi noroc pe la cei d-acasă.

Chiaburii se înmulţeau. Copii rumeni şi bucălaţi goneau cu ghiozdanele la şcoala din curtea bisericii, să plătească sfănţoaica pe lună dascălului Nicuţă şi să înveţe slove noi, să citească pe *felurime*, să scrie pe platcă şi, hei! mai târziu, să învârtească tocul pe hârtie, ca nişte logofeţi.

În serile de vară, mai ales pe lună, toată mahalaua ieşea pe prispă ori pe laiţa de lângă poarta mică, şi poveştile începeau lungi şi nesfârşite. Bunicile şi mumele îşi luau nepoţii şi copiii cei mai mici, prâslele, în poală şi le spuneau câte-n lună şi-n soare. Ba de turci, ba de tătari, ba de calmuci, ba de căpcăunii cu două guri, ba de muscali, ba de nemţii cu coadă, mă rog, din câte omul apucă şi vede, aude şi nu uită.

Şi când liliecii goneau d-a lungul drumurilor, copiii măricei părăseau scurteica bunichii pentru ca să arunce dupe ei cu căciulile, strigând de la ştreaje până la biserică :

— Liliac… liliac,
trage noaptea la conac,
din cloponiţa bătrână,
hop, o dată, hop, de două,
pân’ la nouă…
Liliacii dacă scapă
sub căciulă fac calpacă.

Şi de veneau Floriile, Paştele, cu hainele noi, Sf. Ilie, cu pepenii de

Pantilimon, Moş Ajunul cu colindeţele, această prăsilă voinică şi vioaie umplea mahalaua de veselie şi de năzdrăvănii.

La Ignat, când zăpada cădea de două palme, porcii înjunghiaţi asmuţeau câinii, guiţând de se cutremura pământul. Fumul focurilor, în care îi pârpăleau până la şorici, acoperea cerul mahalalei ca o ceaţă deasă şi fără căpătâi…

Aşa îi mergea, pe acele vremuri, omului, în bine şi d-a bună. Case noi se clădeau întruna. Ogrăzile se făceau mai dese şi mai frumoase, împodobite primăvara cu stufuri de flori, iară vara mlădiate până la pământ de rod bogat şi felurit.

D-atunci tot să fi trecut cincisprezece ani de zile.

În ziua de azi, bătrânii s-au dus dupe tărâmul ăsta. Casele vechi, nespoite, dărâmate, fără garduri, mărturisesc că sărăcia s-a încuibat în locul belşugului d-odinioară. Azi tot e d-a valma, căci toate sunt d-a valma când bietul creştin nu mai are ce ocroti. Grajdurile, ulucile cu porţile mari au fost aruncate în sobă, pe gerul Bobotezei. Curţile, pline altădată de păsări, azi sunt pustii. Abia câte un câne pocâltit mai hămăie şi te vesteşte că e la locaş de om.

Copiii sunt galbeni şi slabi, zdrenţăroşi şi fără chief, căci la Paşte n-au cu ce se înnoi, la Moşi n-au cu ce să-şi cumpere fluiere şi hârâitori. Zmeurile nu mai vâjâie pe la Sân-Petru. Dascălul Nicuţă nu mai cântă cu o sută de băieţi într-un glas:

O daátă-i una, uúna!
doórdoó paàtrú!

Nunta de azi să cheamă *sărăcie la sărăcie*, botezul, din cumetrie cu chief şi lăutari, se numeşte *belea la capul omului*.

Grânarii au ajuns la două mârţoage de cai şi nu mai pun în căruţele cu coviltir patru chile mari.

Toată mahalaua a sărăcit şi se-ngroapă în ruine şi bozii. Şi, spre batjocură, soarta a făcut să se ridice în locul bisericuţei (plină al’dată de credincioşi la sărbători), biserică mare şi falnică, dar goală chiar la sărbătorile împărăteşti. În locul şcoalei lui Nicuţă, şcoala primăriei, ca un palat frumos, încăpător, dar pustiu şi fără spor la carte.

— Ce e asta, lele Ancuţo? am întrebat mâhnit, privind în toate părţile. Şi de ce-aţi ajuns în halul ăsta?

— Ei, maică, ce e de la Dumnezeu şi de la stăpânire este. Iacă şcoală mare, iacă biserică frumoasă, dar de ce le-or mai fi ridicat în mijlocul

dărâmăturilor eu nu pricep… Uite, ne-am stins în câţiva ani. Se zice că acele maşini blestemate de drumuri-de-fer au luat cheagul grânarilor noştri. Apoi de, o fi, n-o fi… Atât, mamă, ştiu că odinioară copiii îşi numărau anii dupe casele noi care se ridicau, azi îşi socotesc vârsta dupe casele cari să dărâmă.

Şi bătrâna plecă cu doniţele spre puţul cu două roate.

SUSANA

În via părăginită, iarbă grasă acoperă răzoarele cu o pânză smălţuită cu flori. Parc-ar fi scuturat cineva bidinele muiete în roşu, galben şi albastru pe dasupra câmpiii dintre „casele pustii“ şi gropile de nisip. Soarele e zăpuşitor. Lumina te orbeşte. Aerul joacă, ferbe, şi niciun pic de adiere nu potoleşte arsura.

În mijlocul viei, doi castani bătrâni şi stufoşi stau neclintiţi, rupând albastrul cerului şi întinzând pe verdeaţă umbrele lor înpreunate, ca două poloage rotocolite.

La rădăcina lor se odihnesc grânarii la Sân-Petru şi Sânt-Ilie. De la amiezi, rogojinile şi velinţele sunt aşternute. Perne de paie se pun capătâie. Botele cu apă proaspătă, clondirile cu vin scufundate în doniţi, puişoarele noi cu miros de brad, câteva castroane cu fertură, lingurile de lemn şi ştergarele vărgate la căpătâie sunt rânduite cu îngrijire şi înconjurate cu foi de pelin ca să le dea un miros sănătos şi răcoritor.

S-au aşezat pe mâncare şi veselie. Toţi sunt rudă, rudenie, rubedenie, cuscri, fini, naşi, că pe nume curat nu-şi zic. E o familie întinsă. Mănâncă din acelaşi castron, sorb cu aceeaşi lingură, rup din aceeaşi azimă, din aceeaşi turtă caldă.

Mai-marii lor sunt moşnegii de câte un veac, cum este bunioară Tămădueanu, cu barba pân’ la cingătoare, Doroftei, căruia îi cam place să sugă, aşa bătrân cum este, şi să ciupească cu vorba pe fetele mari, care se ruşinează.

Amândoi stau în capul mesei. Şi când se scorneşte vro pricină de neînţeles, bărbaţii şi femeile, ba până şi liota de copii, dau năvală cu întrebările, şi ei ascultă cu mândrie şi le împart dreptatea dupe cum li se cuvin.

— Nu e aşa, tată Doroftei, că cuscra Vişea e cu munca la Rădovan?

— Nu e aşa, tată Tămăduene, că neamţul e mai hain ca muscalul?

Ş-apoi lua cuvântul Tămădueanu, şi mi-ţi vorbea aşezat şi îndesat, că lingurile nu se mai mişcau de pe buzele strâchinilor.

— Suntem, le zicea el, d-aceeaşi cruce cu muscalul, dar nu d-acelaşi sânge. Beilicul neamţului, muscalului, turcului e tot beilic. Oricare din ei ar călca ţara, ambarele se golesc, de păsărime te-ai spălat pe mâini, clăile de fân se fituiesc. Şi unii aduc lăcustele, alţii molime, iar în urma lor ne lasă praful şi

sărăcia. Dacă nu te înţelegi cu rumânu la vorbă, adicătelea dacă nu grăieşti acelaşi grai, poate să facă o mie de cruci, una peste alta, până ş-o găuri frunte, umerii şi buricul, că tot juvină şi pacoste cade pe urechile noastre.

— Dar se închină, răspunse una din femei, înghiţind o năstrapă cu apă rece de la Susana.

— Taci, cap de tivgă, grăi Tămădueanu. Apoi îmbătrâneşti d-a surda, muiere. Şi ce-ai văzut, şi ce-ai auzit, mai bine le vedea şi le auzea coţofenile, că tot atâta era. Gara-gaţa, ca şi ele… Ce mi-e mintea lor, ce mi-e mintea ta? Să îmbucăm ceva, ş-am să vă spui eu, că una e crucea şi alta e neamul.

Clondirul cu vin gâlgâi d-a rândul în gâtul bătrânilor, cari răsturnau capul pe spate, şi se opri o toană l-alde tata Doroftei.

Dupe ce-şi potoliră foamea şi-şi înecară setea, unii cu vin, alţii cu apă rece, bătrânele plecară capul pe perne, bărbaţii, flăcăii şi fetele mari făcură roată împrejurul Tămădueanului, iar băieţii o tuliră d-a lungul viei, strigând în goana lor:

— Cine vrea *d-a puia-gaia* să-i adune cu tigaia?

— Cine vrea *d-a v-aţi-ascunselea*?

— Cine *d-a hâra* care taie vâna?

— Cine *d-a poarca*?

Iar fetiţele:

— Cine vrea *d-a leapşea*?

— Cine *d-a feţele*?

— Cine *d-a ineluş-învârtecuş* p-al cui deşt te-ai pus?

— Cine *d-a hai la groapa cu furnici* cari pişcă mari şi mici?

Asupra acestui stol zburdalnic şi speriat ca de uliu îşi îndreptară cu toţii privirile vesele. Multe din femei îşi făcură cruce, mormăind: „Ţine-i, Doamne!“, „Lighioiele mamii!“, „Veselia bunichei!“ Ba unele scuipară de trei ori în vânt, ca să nu se dăoache, tânjind, de la umbra castanilor, pe Bălaia, pe Neghiniţa, pe Cicoarea, pe Brebenica şi pe Ţigăncuşa, că ş-au prăpădit tibetul roşu din codiţele cari le joacă pe spate şi se despletesc la sfârcuri.

Tămădueanul se scarpină în cap, îşi drese glasul şi începu dibuind în pustiul amintirilor. Roata din jurul lui îl asculta neclintită, ferindu-se chiar de a-şi întinde picioarele, ca nu cumva târşiala rogojinilor să-i turbure şirul.

— Năpădise muscalul, cu tot potopul puterilor, de nu se mai isprăvea. Oriun’ te-ntorceai, herghelii de cai cu coarne lăţoase şi cu fotoloage la picioare, şepci, chivăre, ciacuri şi purcoaie ţuguiate de puşti şi de suliţe. De la Pantilimon până la streaje numai corturi. Ofiţerimea în fireturi, polcovnicii şi prapurcicii bănănăiau d-a încâtelea, uluiţi de vutcă şi de rachiu, mustru-luind, ca vai de lume, căzăcimea cu chipul scofâlcit şi negricios.

Pornise viteaz la viteaz, împărăţie la împărăţie. Muscalul, nici una,

nici două, aducea plocon turcului, de peste nouă mări şi nouă ţări, vârf de suliţă, ascuţiş de sabie şi ghiulele mai mari ca mămăliga mocănească.

Da' de ce vroiau să se dovedească care pe care, asta n-a ştiut-o nici feţele boiereşti, darmite noi, sărmanii, topor de oase, vite de beilic, tobă de buşeli, creştini de jumulit.

În mahalaua noastră abia se aciolase câţiva săteni, de pe la Sohat[21],[1], Postăvaru[2], Pastrama[3] şi Rădovanu[4]. Le mergeau strună. Harnici, de omenie – nu că mă laud – aşezaţi, strângători. Curţile le îngrădirăm, casele se şiţuiră. Biserica Delii se zugrăvi. Puţurile cu ghizduri se sleiră cu sfeştania cuvenită. Prinserăm la inimă. Şi ca noi nu mai era nimeni. Din cer să fi picat, şi tot am fi avut mai multe păcate, afară de Doroftei, care de altfel era, ca şi în ziua de azi, om voios şi cu inima lui Dumnezeu, dar ce purdalnicu făcu, că făcu o cârciumă şi-şi bău butia toată singur-singurel.

— Apoi, despre partea voastră, se oţeţea vinul în pivniţă de nu eram eu om priceput… răspunse tata Doroftei şi, aruncându-şi pe spate pletele albe cari îi dădeau în ochi, mai răsturnă clondirul pe beregată.

— Aşa, cum vă spusei, urmă Tămădueanul, cum năpustiră muscalii peste noi – fir-ar de râs să fie cu crucea lor cu tot – parcă ne lua piuitul. Într-o săptămână nu se mai pomeni de lighioaie omenească. Grăunţele de vite le măturase vântul. Căruţele noastre era încărcate pân' la coviltir cu d-ale lor. Caii ni se cletănau în ham, ca nişte mârţoage nebăute, nemâncate. Femeile şi fetile mari se dau afund în ascunzătorile dintre vii, ca să scape cu faţă curată. Copiii se făceau teacă de pământ când auzeau că vine muscalul răcnind din poartă să-i dea mâncare.

Tot aşa îşi ducea zilele, ca vai de capul ei, biata Susana, c-o fiară de cazac ce-i căzuse pacoste şi-i rodea până şi urechile. Era numai o fetişcană, dar cu ochii în patru şi inimoasă ca un voinic. Fără mumă, fără tată, muncea să se răpuie şi-şi ţinea casa cu rostul ei, stropolind şi deretecând prin vecini. Pleca din răvărsatul zorilor şi se întorcea pe la amurg cu alba-n căpestere: cu d-ale gurii pentru ea, cu boabe pentru păsări şi cu oscioare-n poală pentru căţei.

Şi să fi văzut cum toate lighioanele curţii îi ieşeau înainte, parcă erau dăscălite. Cloşca cu puii: clonca-clonca. Dolfa cu cinci-şease buflei. Mâţa, cu prăsila în şir. Şi tuturora le purta de grije.

Când o pedepsi soarta cu spurcatul de muscal, nu mai putu prididi. Alerga ea cât o ţineau puterile, dar d-a surda alerga. Gămanul mânca căzăceşte. O găină întreagă la o friptură, şi tot răcnea d-o apucau groazele, mai ales când scrâşnea din dinţi şi învârtea sabia…: *Ebi tvoiu mati* [22]…

Într-o bună dimineaţă veni la mine cu noaptea-n cap. Era c-o cămăşuţă soioasă pe ea, de unde o ştiam albă-floare din tălpi până la creştet.

C-un glas de-ţi era mai mare mila, începu să mi se tânguiască, ştergându-şi ochii cu mânecele.

— Nene Tămăduene, ce să mă mai fac? îl spăl, îi dau să mănânce, şi nu mai ştiu ce vrea. Am tăiat toate alea din curte. O cloşcă cu pui mai rămăsese, şi mi-a păpat-o şi p-aia. Puii o caută pretutindenea, ţipând de te arde la inimă.

— Ţine-ţi firea, Susano, bun e Dumnezeu, o trece ş-asta, îi răspunsei eu.

— Bun o fi… îngână biata fată pe gânduri, ş-o podidiră lacrămile. Într-un rând a venit beat mort, că nu-l mai ţineau picioarele; ş-a dat peste căţeii Dolfii, care dormeau grămadă în bătătură. Dolfa s-a repezit şi ea, şi doar că l-a lătrat. Ei, ei, nene Tămăduene, atât i-a fost d-ajuns! C-a tras sabia şi i-a despicat capul în două. Nene Tămăduene, s-a mai dus, săraca Dolfa, câţiva paşi, împleticindu-se, cu sângele şi cu puii dâră dupe dânsa, ş-a căzut moartă în mijlocul lor! Şi eu n-aveam pe nimeni decât pe ei. Mă simţeau din depărtare. Şi de nu puteam să le dau îndestul, ştii, ca oamenii, mă credeau. Dupe ce se jucau pe lângă mine, plecau mulţumiţi, care încotro apucau.

Şi începu să plângă.

— Ce să mă fac, vai de zilele mele! La un miez de noapte, ce să mă pomenesc… cu el, cânele… începu să dea cu sabia în uşe, apucat de alte alea. Striga cât îl lua gura: *Tureţchi duh! tureţchi duh!* 23 Astă-noapte, abia adormisem, şi tresării din somn. Îl auzii, bâjbâia la clanţa de la cămara mea. Până să mă repez să încui uşea, el o şi deschise. Îndată ce mă zări, mă coprinse, nene Tămăduene, în braţe… Mă zmâcii din mânele lui. Îmi dădu la picioare şi începu să se roage: *Duşinca! duşinca!* 24 Era beat. I-am înfipt pumnii în ceafă şi l-am repezit pe uşe afară.

— Nu e nimic, Susano, nu e nimic, îngânai eu, neştiind cum s-o mai mângâi.

— Ei, nu ştii dumneata cum se uită la mine! E mai blând, ce e drept. Aş vrea să fie rău ca o fiară, cum era şi mai nainte. Dumneata nu ştii cum să apropie de mine… Şi nu ştii că mă trimite, tot pe-nserate, să-i aduc apă dintre vii, şi el îmi aţine urma. Scapă-mă, nene Tămăduene… Scapă-mă!… Rămâi aici… Nu mă mai întorc acasă!… Mi-e frică ca de moarte!

Şi iar o înecă plânsul… Puterile o părăsiră. (Nu ştiu de îmbucase vrun dumicat de câteva zile.) Se învârti pe spate şi căzu pe pat din mânele mele.

Când să dezmetici, îi zisei:

— Mai du-te şi în astă-seară la apă, şi eu o să mă-ntorc tocmai pe-nserate, printre vii. Şi lasă că-i pui eu mirul, drept în frunte, ca la mistreţ.

Susana plecă oftând.

Apusese soarele. Stufăria şanţurilor întuneca potica dintre vii. Mă apropiam de fântâna cu „apă-bună“, pipăindu-mi brâul, aşa, fără să ştiu de ce, doar să văz de pustia de teacă. Mâna mi-alunecă a mângâiere pe plăselele cuţitului. Netezeam cuţitul ca p-un câne credincios.

Mi se păru că auzii ceva la fântână. Mă oprii o clipă. Făcui trei cruci. Spaima şi mânia m-aruncă din loc. Grăbii pasul şi, dodată, fără de veste, la un ţipăt, o rupsei la fugă spre cumpăna puţului, ce să înălţa repede printre cei doi plopi.

Când ajunsei la fântână, înlemnii. Sângele îmi năpădi la cap.

Susana, cu chipul alb ca varul, trântită la pământ, se lupta cu spurcatul de cazac, scrâşnind, nemaiputând nici să ţipe. Cum mă văzu biata fată, căscă gura, parcă şi-ar fi dat sufletul:

— Nu mă lăsa, nene Tămăduene!

Trupul i se-ntinse sub genuchiul cazacului. Mânele-i plesniră de verdeaţă.

Toate se petrecură mai iute decât le-aţi gândi cu gândul.

Trăsei cuţitul. Îl înhăţai de beregată. Îl măsurai de la inimă până la pântece şi, înfigându-i cuţitul pân’ la mâner, îl răbufnii la pământ.

Susana mai căscă o singură dată ochii săi mari. Mă privi lung. Îi închise şi adormi de veci, c-un surâs blând pe chipul ei alb ca floarea de muşeţel. A murit de spaimă.

Pe Susana am plâns-o şi-am îngropat-o în apropiere de fântână, dar n-am putut s-o slujesc de frica polcovniciii. Pe cazac l-am aruncat pe gârlă, lângă Vitan, şi eu m-am dat afund până s-a dus muscălimea din ţară, bătută şi ruşinată de puterea turcului.

D-atunci fântâna dintre vii se cheamă, din botezul poporului, „Susana“, şi voi până şi azi, când plecaţi scuturând capacele doni- ţelor, ziceţi, fără să vă daţi seama: „Aducem apă de la «Susana»“.

— Săraca Susana!

— Ce apă bună!

— Cum ferbe de bine lintea şi fasolea!

— Fireşte, că nu e sălcie.

— Şi rufele le speli, că face clăbuc ca apa de gârlă.

Tămădueanul, întorcându-se către Vişana Ţuguiului, o întrebă:

— Ei, muiere, face cruce muscalul? Şi dacă face, are milă de neamul tău? Nu-ţi spuneam eu că o să îmbătrâneşti nici coaptă, da’ nici pârguită?

FATA MOŞULUI

Copiii cutreierau voioşi via părăginită. Un şir, ţinându-se cu

amândouă mânele de mijloc, se încolăcea, strigând de frică să nu-i înhaţe „mama-gaia“. Fetele începuseră *d-a ulciorul*.

— Cum dai ulciorul?
— Cum îl vezi,
cu ochii verzi,
ş-o lingură de păsat,
să nu zacă de vărsat.

Sub castani, oamenii stau de vorbă. Numai moş Doroftei judecă cel din urmă clondir şi-l stoarce, picătură cu picătură.

— Aşa să se scurgă ochii fetelor dupe mine.

— Ei, aş! ţi-ai trăit traiul, ţi-ai păpat mălaiul, zise una dintre femei. Mai bine ne-ai spune câte ceva, da’ mai altfel, nu ca nea Tămădueanu.

Hai să spunem ghicitori, zise Doroftei, începând a cânta, legănând capul, cam fără voie, aci p-un umăr, aci pe celalt.

Şi lumea se grăbi a-i da de nimic ghicitorile lui.

— Bulgăraş de aur, joacă pe piele de taur?

— Soarele.

— Nuia vâjâia, ocolii ţara cu ea?

— Gândul.

— Şervet vărgat, pe Dunăre aruncat?

— Şearpele.

— Minţi, moţato!

— Curcubeul.

— Ei, aşa, aşa mai merge.

— Sus copaie, jos copaie, la mijloc carne de oaie?

— Scoica.

— Hudurabaie-baie, bună de bătaie?

— Toba.

— Ce e mic, mititel, îşi îndreaptă Vodă hainele pentru el?

— Puricile.

— Eh! grăi moş Doroftei cam supărat, am să v-astup cloanţa la toate. Ghiciţi acuma, de vă taie capul, de nu, să-l tăieţi voi pe el:

Din pulpă născută,
pe claie aruncată,

de vultur răpită,
de babă robită,
la domnie-ajunsă,
de ţigancă tunsă,
călugăraş mă făcui.

Ce să fie? Ce să fie? Toţi se uitau lung unii la alţii. Cei mai pricepuţi să codiră la răspuns. Vedeau ei că nu e glumă cu tata Doroftei. Tot bătrânii ştiu mai multe, nici vorbă. Câteva fete mari, necăjite de râsul lui Doroftei, cercară s-o brodească cum le-o trăsni prin cap.

— Nu e nunta? întrebă una din ele.

— Tu o să te călugăreşti dupe ce te-oi mărita, zise râzând Doroftei, şi-şi şterse faţa de sudoare.

— Ba e curat „minciuna“, zise alta.

— Minţi tu, fără să vrei, c-aşa fac proastele. Tu n-o să te măriţi decât când te-oi lua eu.

Aşa-i spuse ăşteia tata Doroftei, ş-o mângâie pe supt bărbie, că nu era tocmai o glumă dulce, mai ales pentru o fată mare, frumoasă, harnică şi cu zestre.

— Ei, să vă dăsluşesc tot eu, că tot eu de nu v-oi desluşi. Şi nu e de mirare, urmă Doroftei, că pe când vă năşteaţi voi, eu însuram flăcăi, măritam fete, beam o butie, luam o casă în spinare, atingeam cerul cu deştul şi ţineam douăzeci ca voi la subţioară, treizeci în brâu şi-o sută în sân. Iacă, e un basm cu ghicitoare vorba mea şi, de vreţi, am să vi-l spui, dacă mi-o face poala căpătâi o fată frumoasă.

— Mai e vorbă? Vrem, vrem!

— Uite, vin’ la mine.

— Ba la mine!

— Ba la mine, că-ţi caut în cap!

— Ba la mine, că-ţi aduc apă de la „Susana“ şi-ţi fac o turtă cât toate zilele.

Aşa îl rugară fetele pe bătrân, întinzându-l toate de mânecă. Doroftei îşi plecă capul în poala Marichei şi începu să povestească.

„Pe vremea când se înnodau iepurii de coadă şi iepuroaicele îşi spălau mustăţile în vârful stejarilor, în nu se ştie ce parte de loc, o babă şi-un unchiaş îmbătrâniseră fără să aibă copil.

Bani aveau, bucate aveau, cirezi de boi şi herghelii sumedenie. Unde

zgâriau pământul, scotea galbenul, că nici nu mai ştiau ce să-şi mai facă capului de atâta avuţie.

Într-o zi, baba trânti de la gură lingura cu zeamă şi aduse vorba aşa:

— Da’ bine, bărbate, ce ne foloseşte nouă, unor bătrâni, atâta bogăţie? Mai bine am fi săraci lipiţi, fără petic de cămaşe în spinare. Barim atunci ne-am trudi pentru gură. Dar aşa, bogaţi, putrezi de bani, şi să n-avem noi un copil măcar care să ne zică „tată“ şi „mamă“ şi să ne închiză ochii când o fi să ne ducem?…

— Lasă, femeie, grăi unchiaşul, nu te mai amărî, că o da Dumnezeu să dobândim şi noi unul… Cine ştie… Minunele d-aia sunt minuni…

— Aida-de, dacă n-a dat Dumnezeu până acum, nu mai dă d-aci înainte. Mai bine ar fi s-o ştergi mâne din răvărsatul zorilor la Sfânta Vineri, milostiva, că aşa am visat eu ast-noapte.

— Bine, mătuşe, bine, m-oi duce pân’ la sfârşitul pământului, numai s-avem şi noi un copilaş care să ne râză şi să ne plângă în casă, că mă topesc şi eu ca şi tine d-atâta pustietate.

A doua zi unchiaşul se sculă cu noaptea în cap. Puse şeaua pe Murga, o înstrună bine, încălecă şi o şterse, luându-şi rămas bun de la babă.

Şi merse, merse, şi trecu ape limpezi şi felurite, cari aci curgeau drept, două-două, ca urmele carului, aci se resfirau şi se rotocoleau pe dupe dealuri, perzându-se unele spre răsărit, altele spre apus.

Şi lăsă în urma lui împărăţia florilor, a păsărilor şi a piticilor, unde cei mai mari sunt cei mai mici. Şi tocmai când se gândea că lumea d-acolo încolo n-o să mai fie ca lumea, iar dăte peste oameni ca şi dânsul.

— Un’te’ci, moşule? îl întrebară nouă fraţi, tot unul şi unul, care se trudeau la arătură cu nouă boi cu coarnele aurite.

— Mă duc, taică, să-ntreb pe Sfânta Vineri ce să mă fac eu. Că mi-a dat Dumnezeu de toate, numai copii nu, şi mai bine mi le lua pe toate şi-mi dăruia un copil.

— Moşule, să spui şi de noi că întindem de dimineaţa până seara, cu nouă boi, şi brazdă tot nu facem. Să înfige ferul plugului adânc şi spintecă în sus, apoi alunecă pe dasupra ţelenei ca un călcâi pe gheaţă. Moşule, da’ să nu uiţi!

— Bine, tată, bine.

Mai merse ce mai merse, şi întâlni un flăcău, voinic, să fi spart petre-n pumni. Şi cât era de namilă şi de rumen, sta dăspuiat şi lungit p-o rogojină la umbra bălăriilor.

Cum văzu pe bătrân, vroi să îndruge ceva, şi cum deschise gura, gura – clanţ, falcă pe falcă. La urma urmelor, se frecă bine la ochi, căscă zdravăn, de i se văzu omuşorul şi, clefetind buimăcit de câteva ori, izbuti să spuie, mai

mult pe nas:

— Aba… Moşule… încotro?… Un’te’ci p-aşa zăpuşeală?…

— Iacă, taică, să întreb şi eu pe Sfânta Vineri ceva de mine şi de mătuşa mea.

— Că ce bine ai face s-o întrebi şi de mine. Zac… gol puşcă… numai c-o rogojină… aci sub mine… aci-n spinare.

Şi căscă, din căscat în căscat, până-l trecură lacrămile. Şi-i căzu capul pe spate şi începu să horcănească parcă n-ar fi dormit de când lumea.

Şi tot aşa gonind goană de voinic la vreme de bătrâneţe, nemaiţiind socoteala zilelor ş-a săptămânilor, sosi la un deal nalt, cu fân ca mătasea de moale şi cu flori să le fi cules d-a încălarele. Dupe ce sui dealul, dete peste o apă întinsă, liniştită şi sclipitoare ca o oglindă, din mijlocul căreia se ridică un glas ca de om:

— Moşule, moşule, nu trece aşa trecător, ci spune şi de mine, acolo unde te duci, că lată sunt, limpede sunt, adâncă sunt, şi peşte tot nu fac.

Mai apoi, un păr verde şi frumos:

— Moşule, să spui şi de mine, că nalt sunt, frumos sunt, că înverzesc, înfloresc şi mă scutur, şi pere tot nu fac.

La urma urmelor, din fundul unei fântâni:

— Moşule, d-ai simţi şi foc în cerul gurii, să nu te pleci la izvorul meu. M-ai blestema şi tu ca toţi cari au trecut pe lângă mine. Mai bine ţi-ai căta de drum ş-ai întreba pe Sfânta Vineri, milostiva, că de ce izvorul meu, limpede ca rouă şi rece ca gheaţa, cocleşte gura călătorilor şi pleacă toţi bombănind: „Mai bine am fi băut dintr-o mocirlă, zvânta-ţi-ar Dumnezeu apele tale amari şi spurcate!“

Abia când i se mai ţinea viaţa într-un fir de păr, ajunse unchiaşul la poarta de argint a S-tei Vineri. Şi cum se apropie de ea, Murga să trase înapoi spăimântată d-aşa mândreţe, c-o fi având dobitocul abur în loc de suflet, dar văzul e tot văz.

Peste porţi, mai dincolo de ele, un palat în lumini de toate feţele, că nici penele de pasăre măiastră, nici noaptea cu spuzeala de stele, nici zorile cu răvărsatul lor, nici curcubeiele n-ar fi întrecut acest palat, minunea minunilor.

În pragul porţii bâzâia o albină, care se roti o dată şi trecu în pasăre, se roti a doua oară şi se prefăcu într-o ciută, se roti a treia oară şi se prefăcu într-o fecioară albă ca laptele, cu părul ca un abur auriu.

— Intră, îi zise ea, intră, că trebuie să fii om bun, altfel, fără să vreau, m-aş fi prefăcut într-o căţeluşe c-un dinte de fer şi cu altul de oţel şi te-aş fi făcut praf şi fărâme.

Sfânta Vineri, dupe ce ospătă bine pe unchiaş, îi dete trei mere de aur şi-i zise:

— Iacă, moşule, merile să le mănânce baba, iar cojile să le dai Murgii, şi vi se va împlini dorinţa, că ştiu ce vânturi te-au adus pe la mine.

Unchiaşul îi sărută poala şi se şterse cu o cută pe la ochi, îi sărută mâna dreaptă, i-o puse la frunte, apoi o întrebă şi de ce întâlnise în drum. Şi Sfânta Vineri îi răspunse ce se cuvenea fiecăruia. Moşul, nemaiputând de bucurie, întoarse Murga şi o luă spre casă.

Când zări fântâna, fântâna, de departe, îl întrebă:

— Moşule, da’ de mine ce-a zis?

— Că până nu ţi-i scoate comoara de argint de lângă izvor, apă bună n-ai să ai.

— Moşicule, fă bine şi pune mâna p-o cazma şi scoate-mi pustia de comoară.

Unchiaşul uşură fântâna. Sorbi o gură de apă limpede, rece şi bună, şi luă o desagă cu bani şi plecă.

Merse ce merse, şi zări părul. Nici nu-l zărise bine, şi părul începu să strige:

— Moşule, de mine ce-a zis? Moşule, de mine ce-a zis?

— Că până nu ţi-i scoate comoara de galbeni de la rădăcină, pere n-ai să legi în vecii vecilor.

— Taică moşule, pune mâna pe cazma şi îndură-te de mine.

Moşu, cioc-boc, până dădu de buzele cazanului. Şi când îl scoase d-o şchioapă, părul înflori. Când îl scoase de două palme, părul se scutură. Iar de-l scoase pe d-a întregul, părul legă pere cari crescură cât pumnul, se pârguiră şi se coapseră galbene-ceară.

Unchiaşul mâncă o pară dulce ca mierea, umplu cealaltă dăsagă cu galbeni şi plecă.

Când dete la apa adâncă, limpede şi lucie ca o oglindă, din mijlocul ei să ridică un glas jalnic:

— Moşule, da’ de mine ce-a zis?

Moşu tăcu.

— Moşule, moşule, da’ de mine ce-a zis?

Moşu tăcu.

Şi tocmai din vârful dealului, se întoarse şi strigă, dând vânt Murgii:

— A zis că până n-ăi îneca om, peşte n-ai să faci.

Şi apa să repezi năprasnic, să-l soarbă, şi mai multe nu. Dar abia ajunse să umezească creştetul dealului, şi se prăvăli clocotind iar în matca ei, strigând de băgase spaima în moşul, care gonea năuc.

— Ah! hodorog şiret, căci n-am ştiut! întâi pe tine te-aş fi răpus!

Unchiaşul nu se opri decât lângă namila de voinic despuiat, care sforăia dus, întins pe rogojină.

— Hei, voinice, ci ca ţi-o fi d-atâta somn! Sfânta Vineri mi-a spus că de nu vei munci, n-ai să rămâi nici cu rogojina aia de supt tine.

Leneşul se învârti pe partea cealaltă, crăpă ochii, căscă de trei ori în şir şi bombăni ameţit:

— Cată-ţi de drum, că de n-ar fi să mă scol în picioare, ţi-aş arăta eu… Apoi aşa leac de sărăcie ştiam şi eu… Şi închise ochii şi aţipi şoptind: Uf! da' multă vorbă!

Şi dădu Dumnezeu un soare de frigea pământul şi asudau pietrile. Unchiaşul mâna, mâna. Şi calea nu se mai isprăvea. Şi foamea îl leşuia. Şi setea îl ardea. Tocmai acum înţelese că el călcase în gura lăcomiii. În loc de apă din fântână, luase arginţi, în loc de pere din păr, luase galbeni.

— Stâpâne, n-o mai duc, dă-mi ceva pe cerul gurii, zise Murga.

Unchiaşul, nemaiavând încotro, scoase un măr de la Sfânta Vineri, îl mâncă, iar cojile le dete Murgei.

Mai merse ce mai merse, şi abia să mai ţinea pe şea, şi Murga abia să mai ţinea pe picioare.

— Stăi, zise moşul, oi spune mătuşii că numai un măr mi-a dat Milostiva. Şi mâncă şi p-al doilea.

Dar de ce mânca, de ce foamea creştea şi merile i se păreau mai bune. La urma urmelor, îşi dădu el un pumn în cap, dar mâncă şi p-al treilea măr.

Cât înghiţi cea de pe urmă felie, îl apucă căldurile şi rămase greu în pulpa piciorului drept.

Pulpa creştea, Murga se umfla (apucase şi ea din cojile merelor) şi drum mai era.

Când întâlni pe cei nouă fraţi, care trosneau cu biciul în spinarea boilor, şi brazdă nu mai spărgeau, le grăi, ţinându-şi drumul:

— Mi-a zis Sfânta, oameni buni, că până nu veţi dejuga pe muma ălor opt boi, brazdă n-o să trageţi, că omenie fără hărnicie să mai poate, dar hărnicie fără omenie, ba.

Ajungând unchiaşul acasă – abia târându-şi piciorul – spuse babei tot, din fir până în aţă. Şi plânse baba ce plânse, apoi se-nbună, că tot o să aibă un copil, fie şi din pulpa moşului.

Pe unchiaş îl apucă facerea în mijlocul câmpului. Când îi plesni pulpa în două, sări din icrele lui o fată cu părul de aur, ce strălucea ca soarele, şi mirosea ca sulfina, şi tremura ca brebeneii ciufuliţi de vânt, şi zicea c-un glas dulce de te topea: „Tată, mi-e frig!“

Unchiaşul, zăpăcit, o culcă într-o căpiţa de fân şi alergă să-i aducă un zăbun moale ca s-o înfaşe. Dar n-apucă să se întoarcă, şi un vultur, din albastrul cerului, îşi strânse aripele şi căzu glonţ pe căpiţă, răpi fata şi se perdu în zarea de la răsărit. Departe, departe, vulturul i-a clădit un cuib de puf în

vârful unei sălcii pletoase ce se oglindea într-un pârâu argintiu. Vântul s-o răcorească, salcia s-o legene şi pârâul s-o descânte.

Aşa crescu fata până se făcu mare. Că „tata vultur“ îi aducea câte-n lună şi-n soare, sângele murelor, mustul strugurilor, mierea albinelor şi miresmele florilor, într-o zi veni de la împărăţia vecină o slugă domnească să adape, supt salcie, pe bidiviul împăratului. Calul plecă nările la pârâu şi începu să sforăie şi să arunce bulgării de supt copite. Auzind aceasta, împăratul trase o ceartă robului şi-l trimese iarăşi la pârâu cu calul de căpăstru.

— Uite-te bine, prostule, c-o fi văzut calul ceva, nu se sperie el de florile mărului…

N-apucă să plece, şi se şi întoarse, spunând împăratului că în apă se vede chipul unei fete cu părul de aur, aşa de frumoasă, că la soare te poţi uita, dar la dânsa ba.

Împăratului pe loc îi rămni inima. Adună pe toţi ai curţii, ca să vază cum să aducă în palat aşa minune. Dintre toţi ieşi o ţigancă, bătrână, zbârcită şi urâtă, şi vorbi aşa:

— Luminate împărate, să-mi dai un car cu boi, nişte pirostrii, o cremene cu amnar, o tingire, mălai, sită, peşte sărat ş-o ploscă cu vin vechi, şi ţi-o aduc eu cum nici că te-ai gândi.

— Daţi-i ce cere, zise împăratul.

Dihania bătrână opri carul sub salcie şi începu să se văicărească, de hoaţă ce era.

— Vaaai! vai! Păcatele mele… Că mult mi-e foame… Şi pustiii de ochi m-au lăsat. Cum să fac eu mămăligă! Vaaai! vai!

Şi puse câteva găteje şi dădu s-aprinză iasca, dar izbi cu amnarul în unghii.

— Nu aşa, mamă, zise fata din salcie, făcându-i-se milă.

— Da’ … cuuum, mamă?… Nuuu văz, mamă… Că m-au lăăsat pustiii de ochi…

Şi pirostreiele le puse cu picioarele în sus, căldarea o răsturnă cu gura în jos, mălaiul îl turnă alături de sită.

— Nu aşa, mama, nu aşa, zise fata cu părul de aur.

— Da’ … cuuum, mamă?… Nuuu văz, nu văz… Dăă-te jos, mamă… Fiie-ţi milă d-o biată bătrână… făără ochi… făără vedere…

Fata se dete jos din salcie. Aprinse focul. Puse de mămăligă şi-i întinse masa.

— Ţine-mi de urât, bunico, zise dihania, şi gustă şi dumneata, cocoană bună şi blajină, din peştile meu.

Fata o ascultă şi mâncă cu poftă peşte sărat. I se făcu sete. Baba îi

întinse un pahar de vin, două, trei, până o ameţi ş-o culcă în poală, să-i caute în cap, „c-aşaaa se cade la cocoanele mari“.

Pe biata fată o fură somnul şi adormi tun. Bahniţa o puse în car şi, bătând să omoare boii, o aduse la tronul împărăţiei.

Când se deşteptă fata, plânse ce plânse, până ce se mângâie, că împăratul o îmbrăcă în mătăsării, o plimbă în caleşti şi-i făcu toate voile.

Dar n-apucă nici să aibă un cocon, şi, într-o zi, o altă haină de cioară se furişă pe lângă ea şi-i şopti în ureche:

— Măria Ta, Măria Ta, o să naşti un copil mut şi orb, că te-a fermecat ţiganca care te-a robit. Vino cu mine în grădină, să te descânt.

Împărăteasa se înduplecă. Ce făcu, ce drese, ţiganca o adormi cu capul în poala ei. O tunse frumuşel de podoaba părului, se tunse şi pe ea de părul ei de porc şi, cum îşi puse acele cosiţe, ca nişte beteli de aur, pe loc se şi prinseră, ş-o şterse p-aci încolo.

Iar împărăteasa rămase cu capul pe iarbă.

Când se deşteptă şi se văzu tunsă, plânse până ameţi şi plecă pe drum, încotro or duce-o picioarele.

Când îşi văzu împăratul pramatia de împărătească, neagră tăciune, spaima copiilor, crezu c-a pârlit-o soarele, dupe cum spunea ea, că n-avea ce să-şi facă capului văzând-o cu pletele de aur.

Împărăteasa adevărată luase lumea în cap. Pe drum întâlni un călugăraş, îi dădu vesmintele ei şi îi luă rasa şi caucul lui. Plecă înainte şi ajunse la stâna împărăţiii. Acolo, la un foc cu vâlvătăi, baciul şi ciobanii spuneau ghicitori, care de care mai împeliţate.

— Ia spune şi Sfinţia Ta una, părinte călugăraş, îi zise baciul.

— Să spui, de ce nu, dar ghicitoarea mea e cu legătură mare. Dacă veţi ghici-o, să-mi luaţi rasa şi caucul, dacă nu, să vă iau eu turmele de oi.

— Bine, răspunseră ciobanii.

Călugăraşul deschise gura şi zise:

— Din pulpă născută,
pe claie-aruncată,
de vultur răpită,
de babă robită,
la domnie-ajunsă,
de ţigancă tunsă,
călugăraş mă făcui.

O fi tunsă… O fi rasă… Că hâr… Că mâr… Ciobanii nu ghiciră, şi călugărul le luă turmele de oi şi-i lăsă cu buzele umflate.

Călugărul merse ce merse şi ajunse la cirezile şi la hergheliile împărăteşti, şi iar să legă cu ghicitoarea şi luă şi cirezile, şi hergheliile. Şi porni mai departe.

Atunci, dădură năvală ciobanii, văcarii şi herghelegiii la împăratul şi-i spuse că un călugăr, frumos de pică, c-o ghicitoare, le-a luat turmele, cirezile şi hergheliile, ş-a pornit cu ele, tânguind mai mult ca o femeie decât ca un călugăr.

Pe loc împăratul porunci la doi cetaşi să întoarcă călugărul din cale, ca să-i spuie şi lui ghicitoarea pe care nimeni nu putuseră s-o dovedească.

Când se înfăţişă călugărul, toţi rămaseră înmărmuriţi de frumuseţea lui şi se uitau lung, dându-şi ghiesuri:

— Da’ unde-i sunt mustăţile?

— Da’ n-are barbă?

— Uh! ce ochi!

— Păcat că e prea gros!

— Păcat că e călugăr!

— Ei, rogu-te, părinte călugăraş, zise împăratul, şi nu-şi mai lua ochii de la el, ia spune-ne şi nouă ghicitoarea cu care ne-ai luat avuţiile.

Călugărul începu:

— Din pulpă născută,
pe claie-aruncată,
de vultur răpită,
de babă robită,
la domnie-ajunsă,
de ţigancă tunsă,
călugăraş mă făcui.

— Cum? cum? Mai zi o dată.

— Dă-l încolo de hoţoman! Ce te uiţi în gura unui şiret… zise cioara de împărătească, albind ochii în cap.

Împăratul îi întoarse spatele supărat, şi iar la călugăr:

— Mai spune, tată, mai spune o dată ghicitoarea.

Părintele călugăraş mai spuse o dată ghicitoarea şi, pipăindu-se cu binişorul la cingătoare, începu să cânte:

— Copilaşul mamii,
dormi şi nu mai plânge,
că rasa nu strânge;
că rasa-i de jale
nu pentru matale;
caucul nu-i greu
pentru capul tău,
nici pentru al meu.…

Aşa cântă şi-şi azvârli caucul din cap, iar din creştetul capului pân' la brâu se desfăcură valurile de păr mai strălucitoare ca lumina soarelui.

Împăratul îşi cunoscu pe adevărata lui împărătească, îi dădu în genuchi şi-i plânse pe iminei.

Dar ca o fiară să răsuci pe loc şi, umflând pe cioara haină, care se cocoţase pe tronul împărăţiii, porunci ca iataganele s-o hărtănească, găilor s-o dăruiască şi vântului s-o risipească.

Şi încălecai p-o şea şi vă spusei d-voastră aşa. Şi încălecai p-o… "

— Ho! Ho! oprea la basma, tată Doroftei, că mai sunt p-acilea şi fete mari, zise Ţuguia. Şade rău. Nu fi slobod la gură. Aici nu e cumetrie cu chief şi cu lăutari.

— Aide, treacă-meargă ş-asta de la mine, mormăi Doroftei, să isprăvesc fără isprăvit, deşi mă ciupeşte gluma de limbă parc-aş fi luat în gură un furnecai întreg.

— Tată Doroftei, dar baba şi unchiaşul, dar vulturul ce s-au făcut? întrebă un copilandru care ascultase pitulat dupe Marica.

— Aci, fuseşi, ciufule? răspunse bătrânul. Nu mai poţi dupe poveşti şi basme; copiii se joacă, şi tu pândeşti vorba cu urechile ciulite. O să visezi la noapte şi iar o să deştepţi pe mă-ta din somn. Dar cine poate să răspunză la ce întrebi tu? O să ajungi rău, că prea vrei să ştii multe! Aşa e basmul. Baba, moşul şi vulturul or fi crăpat de dor, şi pace bună!

— Mamă, mi-e foame, hai acasă, zise un alt copil, ca de patru ani, şi se plecă la urechea mă-sei şi-i şopti încetinel.

— Ce ţi-a spus, mamă Floare, spune drept! întrebară câteva fete mari, râzând să se prăpădească.

— Uite, băiat mare, şi cere ţâţă, aţi mai pomenit una ca asta?…

— Bravo! nu ţi-e ruşine, flăcău de însurat, şi adormi cu botul în sânul

mă-tei.

— La şcoală, nu la ţâţă! Nu ţi-e ruşine!

— Să-ţi pui sabur, zise Doroftei.

— Am pus şi l-a spălat, răspunse Floarea.

Iar copilul, ruşinat, fugea plângând spre casă, nendrăznind să se mai uite îndărăt.

Scăpătase soarele. Adierea cletăna frunzele castanilor. Copiii, aprinşi la faţă de zbenguială, se adunau unul câte unul, lăudându-se fiecare, că pe el nu l-a luat „mama-gaia“, pe el nu l-a tăiat „hâra“ şi nu l-a făcut porcar, că nimeni n-a fost mai grozav ca el în tot jirul.

În depărtare s-auzeau pocnete de bice. Erau grânarii. Sărbătoarea i-apucase pe drumuri.

Se sculară cu toţii de la umbra castanilor şi-o porniră în cârduri spre casă. Bărbaţii, tăcuţi, gândindu-se p-a doua zi. Femeile vorbeau de leacuri.

— Aş! Untul de sunătoare nu e aşa de bun pentru bube, tăieturi şi zgaibe ca pătlagina.

— Foile de leandru, orcât le-ai ferbe în apă sărată, tot mai bună e ţintaura pentru friguri.

— Socul, macul, salcâmul şi coada-şoricelului sunt pentru tuse.

— Pânza de păiajene desumflă obrinteala.

— Aş! orce umflătură e mai bine s-o moi, s-o răsufli cu abureală de bozii, cu ceapă coaptă şi cu oblojeli de lipan.

— Pe Ancuţa, gropăreasa, a aruncat-o în apă rece, şi parcă i-a luat cu mâna lungoarea.

— Cătană ş-a descântat dălacul, şi l-a stropit cu apă nencepută, fermecată de vestita Trandafiră, şi degeaba, a trebuit să se arză cu o muchie de bardă înroşită, altfel nu scăpa.

Aşa mergeau agale, spunând fiecare ce-o tăia capul. Şi sănătate, mulţumire, veselie.

A doua zi le aştepta lucrul, de dimineaţa până seara, şi ele îl aşteptau cu drag.

Copiii zburdalnici goneau înainte, cântând, fluierând şi aruncând cu bulgări „care mai departe“. Cei cu praştia ş-ascultau peatra cum piuia, ca un glonţ scăpat din carabină.

Începuse a însera.

Găinuşile bâzâiau, zburând greoaie, şi copilele alergau dupe ele să le prindă cu şorţul. Licuricii şi-aprindeau scânteile de argint.

Şi acea linişte adâncă, întinsă peste toată mahalaua, aui de ţipetele copiilor când zăriră primul liliac care gonea, cotiş, d-a lungul uliţelor.

Cu toţii începură să azvârle căciulile în vânt, cântând:

— Liliac, liliac,
trage noaptea la conac!
din cloponiţa bătrână
hop o dată! hop de două,
pân’ la nouă…
Liliecii dacă scapă
supt căciulă fac calpacă.

……

D-atunci tot să fi trecut cincisprezece ani, şi p-aceeaşi streaje am intrat, p-aceeaşi cărare m-am strecurat, şi n-am mai văzut mândreţea d-odinioară…

20 Fratele lui Dinu Radu Golescu şi coleg de liceu cu Delavrancea la „Sf. Sava“; au locuit împreună la Paris între 1882 şi1884.
21 1 2, 3, 4 Sate întemeiate de oierii vrânceni, între Dâmboviţa şi Mostiştea
22 Înjurătură în limba rusă
23 Spirit turcesc! (*rus*.) Aluzie la uşile zăvorâte ale haremurilor turceşti
24 Sufleţele! sufleţele! (*rus*.)

ZOBIE

D-a lungul tufăriilor dese şi verzi, printre plute bătrâne, sălcii tunse şi scorburoase, Râul Târgului îşi răsfiră apele pe minunata sa albie, în fâşii şerpuite, reci şi străvezii, că îi numeri petricelele rotunde rostogolite la vale.

Morile vuiesc pe malul stâng, învălmăşind în spiţele roatelor talazurile albite de spuma ce ferbe şi se sparge de bolovanii de peatră.

Peste hălăciuga de verdeaţă, copacii de la moara lui Crasan. Mai sus decât clădirile oraşului, aşezată în lungul şoselei, stă neclintită turla lui Negru Vodă[25].

D-o parte şi de alta, dealurile smărăldii se încovoaie şi, depăr-tându-se, se prefac în muscele, muscelele se azvârlă în munţi năprasnici cu creştetile brăzdate de puhoaie şi pârlite de arşiţa soarelui.

Şi munţii, încălecând unul peste altul, ceafă pe ceafă, se ames-tecă la hotarele ţării în albăstrimea cerului.

Acolo, pe creştetile Craiului, Cetăţuii şi Păpuşii, vulturii cuibează puii şi-i reped la vânat. Şi când cad ţintă la pământ, par nişte gloanţe trimise din senin.

Firea vieţuitoare se mişcă ca o secătură în aşa mândreţe, minunea minunilor, podoabă răsărită din pământ, din iarbă verde, care trezeşte şi întunecă mintea, înalţă şi sugrumă orice licărire a gândului.

Dacă frumuseţea naturii deşteaptă închipuirea, bogăţia ei năbuşeşte orice tresărire a omului. Când ea nu-şi mai stăpâneşte uriaşele minuni, omului îi răpeşte mintea, îi fură măreţia inimii… Deschizându-i belşugul sânului, îi răpeşte bogăţia minţii.

Peste ce-a făcut natura de prăpăstios, numai geniul şi prostia stăpânesc.

Aici numai pătrunderea fără seamăn şi neghiobia fără pic de înţeles pot prididi. A stăpâni sau a nu înţelege e singurul mijloc d-a nu suferi. A pricepe tot sau a nu te sinchisi de nimic, aceasta e singura taină a vieţii.

*

Pe zăblăul verde al platoului Bughea, bubat de muşuroaie şi întins ca o velinţă zbârcită, merge d-a-nboulea Zobie guşatul, ticălosul şi batjocora oraşului.

Capul lui mare ca o baniţă să reazămă p-un gât înfundat în umeri. Picioarele şi mânele-i cată anapoda. Faţa, lată şi scofâlcită, la fitece pas se

strâmbă. Iar guşele, înflorite ca la un curcan, şi le-aruncă pe spate, şi le mişcă moale şi gras în mersul lui şontâcâit pe piciorul drept.

Ochii adormiţi nu spun nimic. Buza de jos se răsfrânge pe bărbie. Pieptul dezvelit e blănit cu păr roşcat, ca de vulpe. Zdrenţos, murdar, desculţ, cu părul capului viţioane, sărac, idiot şi liniştit, Zobie îşi deapănă alene picioarele, fără a şti încotro.

Zorile şi-au desfăşurat apele lor portocalii. Oraşul doarme sub poalele platoului.

Zobie, rezemat în ciomagul său neted şi galben, îşi ţine drumul întovărăşit de un copil, ca de vro opt ani, bălai, cârlionţat, îmbrăcat într-o cămaşă petic de petic. Copilul ţine în braţe un pisoi cenuşiu cu cercei roşii în urechi.

Mirea, sărac de tată, n-are altă mângăiere decât pe nea Zobie. Cu el se-nţelege. Cu el şi cu pisoiul. Şi când mă-sa îi caută, adesea îi găseşte ghemuiţi unul peste altul. Guşatul orcăie cu faţa în sus. Pisoiul, lipit de fruntea lui îngustă, toarce caierul său neisprăvit. Copilul stă lângă acest sân zbârcit şi negru ca pământul.

— Nea Zobie, îi zise copilul apucându-l de braţ, nea Zobie, ei, ce frumos e cerul de S-tul Ilie! O să avem câştig!

— Aba-abu! aba-abu! îi răspunse guşatul, netezindu-l uşurel pe frunte, şi-i arătă pisoiul din braţe, care dormea cu picioarele împletite şi cu gâtul răsfrânt în sus.

— Nea Zobie, azi n-o să plouă ca ieri. Şi să cerem la cocoanele cu betele de argint. Ele mă mângâie şi au mânele ca puful. Ştii că mie-mi plac? Sunt frumoase şi se poartă ca noi. Ai, nea Zobie? Ai?

Guşatul dădu din cap. Să uită la Mirea, şi faţa i se deschise. Îşi aruncă ochii spre răsărit. Şi cerul, subţiindu-şi aurul, părea ca o pieliţă de argint cald. Iar şirul muscelelor, din Nămăeşti până la Măţău, ca un talaz cernit, acoperit cu păduri mărunte, creţe şi pitulate la pământ.

Ochii săi mici să crăpară. Zbârciturile feţei plecară spre tâmple. Nările nasului i se deschiseră şi, înviorându-se în obraji, începu să alălăie un cântec înfiorător.

— A, la, la, la, lu, la, lu, la, lu!

Mirea începu să ţipe ascuţit, vesel de cu ziuă de ce-o să câştige de la cocoanele lui cu mânele moi ca puful, cu ochii blajini, cu zâmbetul pe buze.

Şi juca în jurul guşatului, tremurând de răcoarea dimineţii. Şi Zobie cânta mereu, arătând cu ciomagul spre soarele care se aprinsese în vârful munţilor.

În toată liniştea surdă a platoului nu s-auzea decât glasul ascuţit al copilului şi jalea veselă a lui Zobie.

Era un fel de înfrăţire ciudată între scălămbăiarea guşatului şi cântecul bezmetic al lui Mirea.

— Nea Zobie, şi-o să bei rachiu când ne-om întoarce pe înserate la Bughea, că o să-mi dea de cheltuială fata aia blândă, blândă, care mă-ntreabă mereu cum mă cheamă?… şi pe mama cum o cheamă?… şi tata când a murit?… şi unde dorm eu?… şi cu cine mă culc?

Guşatul îi morfoli obrajii, vroind să-l sărute. Pisoiul să deşteptă şi se întinse lung în picioarele de dindărăt.

— Bade Bie, o să-mi dea gologani fata aia, că-mi dă în toate zilele. Că e cu părul ca fumul şi cu ochii albaştri. Şi e mititică şi bună. Şi mă întreabă dacă plâng, dacă o să mai vie tata, dacă mi-e dor de el şi dacă-l visez noaptea…

— Bu, a! ba! îngână Zobie, împleticindu-se pe picioare.

Era vesel. Erau numai ei trei. Aşa înţelegea viaţa guşatul. Obrajii săi întunecaţi i se luminară. Soarele, revărsându-şi întreaga sa lumină şi căldură, le îndulci viaţa. Mirea începu să întinză de ciomagul lui Zobie, iară el, cletănat pe picioare, zâmbi. Şi câteva lacrămi, cotind dupe scofâlciturile feţei, îi alunecară la vale.

Când ajunseră în muchia Gruiului, se aşezară jos ca să se odihnească.

Negustorii începură a zărvăi ducându-se spre târg. Câţiva copii sunau din fluiere. Cocoşii s-auzeau la întrecere dintr-un cap până la celălalt al oraşului. Râul Târgului şopotea în matca sa, şi morile vuiau parcă le-ar fi luat cineva la bătaie.

Guşatul îşi luase copilul în poală. Mirea vârâse pisoiul în sân. Şi basmele începură, ca la fitece popas obişnuit.

— A-ba, a-ba, a-bu, a-ba…

Aşa ştia Zobie să povestească ce-i trecea prin minte. Şi privirea i se încrunta parc-ar fi văzut sânge înaintea ochilor. Mânele uscate se înfigeau în cămaşa copilului, care asculta înmărmurit.

— Şi l-a sorbit Mama-Pădurii, nea Zobie, nu e aşa? îngâna Mirea.

— U! u! răspunse guşatul.

Veselia îi străluci în luminile ochilor. Îl înţelesese cineva pe pământ, şi el numai atâta vroia.

Apoi ridică pumnii încleştaţi în sus, îi trânti jos, scrâşni din dinţi, strigând îndesat: „He! he!“

Copilul, cu ochii căscaţi, în loc să se sperie, îi răspunse liniştit:

— Şi pe Mama-Pădurii… Făt-Frumos a ucis-o cu paloşul…

Zobie-şi sfârşi povestea şi-şi mângâie prietenul. Buza de jos se frângea pe bărbie. Scuipatul i-aluneca în creştetul copilului.

La urmă se sculară de jos mulţumiţi ş-o porniră spre târg.

Mirea-şi netezea pisoiul, îndrugând:

— Şi era o fată de împărat, frumoasă-frumoasă…

*

Şi mergea Zobie bombănind o limbă pe care nimeni nu o înţelegea. Capul, greu şi mare, i se cletina pe umeri. Obrajii scofâlciţi atârnau în jos. Ochii i să duseseră în fundul capului. Nasul său, turtit şi lat, cu nări răsfrânte şi adânci, îi răpea orice asemănare de om. Rezemându-se de ciomag, târându-şi piciorul drept, moale de la gleznă, se ducea cu sacul gol la spinare şi se întorcea greoi, să-l vadă pe Mirea ce-i păşea în urmă cu pisoiul în cârcă.

Cum ajunseră în dreptul Bărăţiei, copiii de pe drumuri îşi făcură cu ochiul, asmuţindu-se asupra guşatului.

— Ho! Ho! uite şi Zobie, frumuşelul maichii!

— Miau! miau!

— Huidu-ho! potca pământului !

— Hâr, ho! pe el, mă!

Şi unii azvârliră asupră-i cu coceni, alţii cu cartofi şi cu paie leoarcă de apă, adunate din canalul oraşului. Iar Viezure, cel mai nebunatic, îi apucă, în fugă, ciomagul şi îl smuci, dând un chiot. Ciomagul îi căzu cu zgomot şi se rostogoli pe pietre. Zobie se cletenă pe picioare. Se plecă binişor. Şi când se ridică ameninţător, orcăind ca o fiară rănită, copiii se împrăştiară.

— Blă! ablă! na, na, ablă!

Aşa înjura Zobie. Ochii i se zăreau, sub sprincenele de carne, galbeni, umezi şi acoperiţi cu firişoare de sânge. Scrâşnea din dinţi şi mesteca, ducând mâna stângă la gură, parc-ar fi vroi să-şi mănânce duşmanii care îl necăjeau în fitece dimineaţă. Scutură din cap. Viţioanele de păr ca de capră i-acoperiră faţa. Şi porni înainte, luând pe Mirea de mână. Dupe dânşii iar să adunase droaia de copii. Şi-i ameninţau care cu vorba, care cu bulgări, ba câte unul mai sprinten să repezea ca un şoim până sub zdrenţele lui Zobie şi-l înhăţa de hartanele zăbunului, opintindu-se să-l dea pe spate.

Guşatul se învârti în loc, ridică ciomagul şi căscă gura, încât i se văzu omuşorul. Dar nu putu bâlbâi nimic. Se umflă în gât. Guşa sa roşie îngălbeni, şi tot sângele îi năvăli în obrajii veşteziţi. Se împletici, oftă şi plecă plângând.

— Ce au ei cu noi, nea Zobie? zise Mirea, sfiindu-se de bulgării ştrengarilor.

Şi în jalea guşatului se amesteca mânia cu un fel de rânjet. Jelea a milă, a mângâiere, ridicând din umeri. Aci semăna unui câne care visează şi latră, aci unei bătrâne care leagănă un copil mic şi uluiue ca să-l adoarmă.

Cercă să fugă, strângând pe Mirea de mână, dar se opri, temându-se să nu cadă. Şi începu a-şi bate piciorul drept.

— Lasă-l, nea Zobie, îngână Mirea, ce-ai cu el?

Ajunseră, în sfârşit, cu chiu, cu vai, în târg. Negustorii începu-seră a zărvăi şi a-şi rândui marfa. Lumea bucureşteană, leneşă, ca de obicei, nu se sculase încă. Soarele se ridicase ca la două suliţe şi scânteia pe cerul fără pic de nori, ameninţând să zăpuşească oraşul cu arşiţa sa. Carele cu stambă, cu zeghii, cu cioareci, cu flori de târg, cu lăzi şi tronuri, şi câte şi mai câte, descărcau în pripă, căci Sfântul Ilie, în anul acesta, făgăduia minunea minunilor. Câţiva ovrei, veniţi din Piteşti, graşi şi rumeni, vorbeau repede, încurcat, şi-şi spuneau, mulţumiţi, „gheşefturile“ din preziuă.

Când Zobie şi Mirea intrară sub şirul umbrarilor, încredinţaţi că se vor odihni de gălăgia nebunilor cari le aţineau drumul, negustorii se uitară urât la dânşii.

— Aţi venit cu noaptea în cap, cerşetorilor!

— Toată ziua, bună ziua, milogilor!

— Ai, cărăbăniţi-vă! N-are omul să se mişte de voi!

— La o parte, că v-arunc troaca asta în spinare!

Aşa-i primiră şi negustorii. Bietul Zobie nu-şi mai găsea loc. Şi gonit de un ceaprazar, înjurat de un toptangiu, huiduit de un pantofar, îmbrâncit de un grec care vindea coase şi securi, căzu pe brânci. Se sculă bombănind. Luă pe Mirea de mână şi ieşi din târg, voind să aştepte, pe podul dinspre Flămânda, sosirea cocoanelor şi fetelor mari, cari, oricât, sunt mai frumoase şi mai cu milă de sărmani.

Acolo, rezemat de laţele podului, se uită c-o privire tâmpită la apa limpede din Râul Târgului, ce curgea liniştită, zuruind pietricelele în matcă şi ocolind în şuviţe argintii burţile de pietriş.

Dar aci îi încolţi din nou ştrengarii de copii. Se aşezară pe două rânduri, la cele două capete ale podului, şi începură a-i ochi cu pietre. Înaintând ca două armate – comandate de câte un căpitan cu chivără de hârtie –, îi strângeau la mijlocul podului.

Zobie începu a striga. Mirea se vârî în el, ţinându-şi cu amândouă mânele sânul în care se frământa pisoiul speriat.

Dodată s-auzi glasul unuia din cei doi căpitani strigând: „Iureş!“ Şi se năpustiră cu toţii asupra lui Zobie. Îl întinseră de zăbun, îl îmbrânciră, râzând să se prăpădească de spaima idiotului. Unul îi răpi sacul din spinare. Altul îi puse piedică. Altul îi dete cu nuiaua peste obraz.

Zobie urla, învârtind ciomagul pe dasupra capului. Ochii săi erau ca două picături de sânge. Fălcile îi tremurau şi buza de jos i se lungea din ce în ce. Mirea începuse să plângă.

— Ce aveţi cu el! Ce aveţi cu noi! Nu v-am furat nimica! Căutaţi-vă de drum !

În învălmăşeala aceea guşatul izbise pe vro câţiva cu ciomagul. Lupta se înverşunase. Cel mai în vârstă dintre copii îl apucă, pe la spate, de mijloc, şi-l trânti cu faţa în sus. Mirea căzuse lângă el. Iar ceilalţi să porniseră droaie asupra lor. Pisoiul miorlăia în sânul lui Mirea. Un copil îl înhăţă de coadă şi, învârtindu-l de câteva ori, îl azvârli în râu.

Zobie se zvârcoli. Aruncă cu mânele şi cu piciorul stâng în sus. Faţa i se învineţi. Cu gura căscată, căută să muşte, şi, când văzu pe unul din ei trei azvârlit în râu, îşi ieşi din fire. Închise ochii şi izbi în toate părţile cu pumnii încleştaţi. Urletul i se înăbuşi de copiii care veniră valvârtej asupră-i. Răsuflarea lui era o orcăială care se stingea din ce în ce.

Dar dodată, de sub acel morman ce colcăia, s-auzi un ţipăt ascuţit. Copiii, de spaimă, se rostogoliră unii dupe alţii şi într-o clipă o rupseră la fugă.

Guşatul se sculă de jos. În mâna dreaptă strângea cât putea gâtul lui Mirea, care înţepenise, cu limba scoasă afară, cu ochii albi în cap şi cu două şiroaie de sânge de la nas până la poalele cămăşii.

Când Zobie se dezmetici şi deschise ochii asupra copilului, începu să tremure. Căzu jos. Se tăvăli pe grinzile podului. Îşi rupse cămaşa de pe el şi, vârându-şi degetele sângerate în gură, îşi muşcă pielea uscată de pe ele.

*

Procurorul însoţit de poliţaiul oraşului îl găsiră într-o văgăună adâncă de sub poalele Măţăului. Lungise trupul mort şi alb al copilului, îl împodobise cu flori şi-i jelea la cap, fără strop de lacrâmă în ochi. Era un fel de cântec, o legendă tristă, o poveste de nebun şi de părinte.

Şi gângâia mereu: „U, lu, lu! ah! lu, lu!“, fără a se îngriji de cei care veniseră să-l ridice.

A trebuit să-l lege ca să-i poată lua trupul copilului.

25 Cetate şi schit în satul Băbeni-Muscel

„TRUBADURUL“

Prieteni din liceu, sfârşeam anul al doilea de facultate. Ceata noastră era un amestec de la Drept, de la Ştiinţe şi de la Litere. Unii, trecând examenele de Drept, urmau cursurile de la Ştiinţele fizice; alţii, distingându-se la Matematici, răsfoiau tomurile lui Mourlon[26], ca să susţină, cu mai multă înverşunare, că Dreptul nu este o ştiinţă.

„Trubadurul“ – cum îl porecliserăm noi – trecuse examenele de latineşte şi de greceşte. Dezgustat de literatura veche, aruncând pe Leopardi supt cuvânt că prea e trist, purta în buzunarul unei haine măslinii poeziile lui Giusti[27] şi urma la anatomie şi fiziologie cu o patimă nefirească şi cu o scârbă ascunsă.

De cum începea luna lui mai, pentru noi încetau cursurile academice.

De la rontul al doilea înainte, ogoarele se întind verzi, îmbrăcate în orz aspru, trifoi creţ şi ovăz orbotat cu grăunţe care se clatină pe firişoare la fitece adiere. Ne-ar fi fost peste poate să mai ascultăm acţiunea pauliană[28], sărurile cuprului, funcţiile ficatului şi perechile de pârghii.

Ne înţelegeam instinctiv. O pornire vagă ne prevestea, dis-de-dimineaţă, călătorie.

Soarele cald de pe cerul limpede, bâzâitul albinelor şi tolă- neala căţeilor de supt streşinile caselor însemnau golirea buzunarelor de hârtie şi de creioane, lipsă de dreptul roman, odihnă descriptivei, pace determinanţilor şi să ne vedem sănătoşi infiniţilor mari şi mici.

Fiecare din noi înfăşura în batiste şi ziare d-ale gurii pe o zi. Şi astfel, unii cu brânză şi pâine, alţii cu ouă ferte şi smochine, alţii cu portocale şi sardele, iar Trubadurul cu o năstrapă, moştenită de la bunică-sa, ne întâlneam pe treptele Academiei, în faţa statuii lui Mihai Viteazul.

Destul era să zică unul din noi „Haidem!“, şi câteşicinci o porneam spre Şosea, tăcuţi, cu capul în jos, sfioşi, pe Podul Mogoşoaiei, şi abia aşteptând să ieşim odată la câmp, căci bănuiam noi că în capul vrunuia se ascunde vro problemă socială, literară ori politică; sau ne aşteptam ca, de la rontul al doilea încolo, Trubadurul să ne cânte ceva nou, pe cuvinte şi melodii improvizate, triste, fără şir, dar profunde şi ciudate.

Dacă eu n-aveam alt merit decât dragostea de ceilalţi şi prie-tenia tuturora pentru mine, acest merit ar fi prea mic când e vorba de tovarăşii mei.

Revoltaţi contra şcolilor, cârtind contra profesorilor, nesăţioşi de studii, cercetând împreună toate greutăţile ştiinţei, răsfoind ultimele descoperiri, veghind nopţile de iarnă pe formule algebrice şi pe operele criticismului modern, aceşti fraţi de studii şi de viaţă deveniseră, înainte de vreme, nişte capete culte şi severe, pentru cari nimic nu era străin cu desăvârşire.

Cel mai tânăr era de douăzeci şi unu de ani. Slab, palid, cu capul mare şi tuns mărunt; ochi negri şi vii, gene lungi şi lucioase. Nervos şi totuşi stăpân pe mişcările lui sufleteşti. Cel mai neîndurat analist în viaţa de toate zilele şi în daraverile ştiinţei. Despicând şi clasând orice problemă, pentru el, orice corp, ca şi orice adevăr ştiinţific era un tot al unor părticele de viaţă şi de valori. Vrăjmaş al paradoxelor, în el se încarnase metoda d-a izbi mai întâi în forma dinafară sub care se înfăţişa o controversă; odată cântărite cuvintele dintr-o cugetare şi problema redusă la subiect şi predicat, începea a dumica ideea în sine. Ceilalţi, pe vrute, pe nevrute, erau târâţi pe această cale „pozitivistă“, cum îi ziceau unii, „sigură şi omenească“, cum îi zicea el. Şcolile, în ştiinţă? Nişte gogoriţe. Sistemele? Basme. Iar arta, mângâiere pentru săraci şi modă pentru bogaţi. Vecinic nemulţumit cu formulele sale, ar fi dorit să aibă vreme ca să studieze „societatea noastră egoistă, săracă, leneşă, fudulă, sceptică, incultă şi nemiloasă“. Pentru cei mici şi umiliţi, un adevărat amic, neîmpăcat contra „utopiştilor nebuni“, care, vroind să le dea prea mult, s-au ridicat pe umerii lor şi nu le-au dat nimic.

Dintre noi, cel pe care îl iubea mai mult era tocmai vrăjmaşul metodei sale. Pentru acesta analiza era un mijloc, adesea fără nicio importanţă. Vederile generale, dragostea sintezei ş-a sistemului erau puterea şi mulţumirea lui. Puternic şi violent, o discuţie de mai multe ore o închidea într-o frază largă şi vârtos aşternută.

Cât pentru neînţelegerile sociale – deosebiri de stare, de naştere, de inteligenţă şi de trepte – erau o greutate închipuită, căci toate pe lume sunt bine şi armonic; tot ce poartă pe umeri un popor e drept să poarte; formele sociale şi legile, dacă nu le dărâmă, le merită.

Al treilea era blând şi îndurător, în toate neînţelegerile zgomotoase, din cauza limpezii sale convingeri că nimic nu e sigur. Tot e „probabil“. Chiar dovezile matematice ţin adesea de nişte valori virtuale ce par valori reale, căci satisfac anume serii de probleme.

De câte ori nu ne zicea surâzând:

— Dacă argumentele voastre ar avea vro greutate reală şi hotărâtoare, ar trebui ca ele, turnate în oricare creier şi pe deplin înţelese, să nască aceeaşi convingere ca şi în voi. Eu înţeleg, rând pe rând, tot ce-mi spuneţi despre Auguste Comte; am citit cu voi aceleaşi comentarii, nu schimb nimic din toate

argumentele – aş putea să le repet chiar cu aceleaşi cuvinte, ce dovezi pot să vă dau că le înţeleg? – şi cu toate acestea mi se pare falsă calea pozitivismului. Se vede că un mare adevăr, la trecerea sa din natură în noi, nu se supune la aceeaşi lege generală. Şi nu e adevăr care să fie perfect identic în toate capetele; dovadă despre aceasta e că în vreme ce acest adevăr rămâne în stare de abstracţie, oamenii se înţeleg, iar când e vorba să-l aplice, acelaşi adevăr se preface în fapte deosebite în parte, ba chiar pe d-a întregul deosebite.

La asemenea cuvinte, ironia celorlalţi sfârşea prin a-l întreba:

— Duminica trecută ai fost la biserică? Ce evanghelie se citea? Ce cazanie? Tu ai fi în stare să zici „poate“ când ar veni vorba despre Sf. Ştefan, care a înverzit nucul uscat al văduvei.

El, fără a se sinchisi, râzând voios de glumele noastre, ne răspundea:

— Şi de ce nu m-aş duce? Fiecare om poartă într-însul copilăria sa, micşorată, ce e drept, înghesuită de atâtea impresii şi idei noi. Pentru ce – când nici mie, nici altora, nu fac niciun rău – să nu-i fac ei plăcere ascultând o parabolă? Care din noi înţelege ce simte când ascultă o elegie de Chopin sau de Heine? Şi ascultaţi; şi vă face plăcere. Afară numai dacă n-aţi amesteca ce simţiţi cu ce înţelegeţi şi socotiţi că în om tot e conştient, că tot se poate pune în formule algebrice. Sunt sigur că voi, dacă aţi descompus un acord în *do*, *mi*, *sol*, credeţi că aţi înţeles ce aţi simţit când aţi auzit acordul. Discutaţi dacă o linie dreaptă la infinit este o curbă închisă şi nu vă daţi seama cum omul a ajuns la ideea de unul şi de mai mulţi.

Cu asemenea început de discuţie, într-o zi, ajunseserăm în şo- seaua care duce la Băneasa. „Scepticul“ ducea la braţ pe Trubadur.

— Să cânte Trubadurul! Altfel, burduful cu paradoxe o să ne ameţească.

— Ba nu, mai bine să ne spuie câte ape de culori vede el în pieliţa albăstrie a cerului.

— Să mai zică o dată legenda de alaltăieri cu *Fata gândului*, „de care când te-ai fi apropiat ai fi îngheţat sloi“.

— Nu, nu, răspunse Trubadurul, căutaţi în ochii mei şi veţi vedea dacă-mi arde de basme.

Pe sub pielea lustruită a obrajilor lui se răsfirau, ca o reţea vânătă, firele vinelor. Gura mică, cu nişte buze subţiate, ca un arc tras cu creionul pe hârtie albă. Ochii verzi dormitau sub pleoapele moleşite, şi părul negru i-atârna în talaji cu lumini argintii pe spetele înguste.

— Iar ai visat.

— Iar n-ai dormit ast-noapte.

— Aşa e. Era o lună, către miezul nopţii, că ai fi citit la lumina ei. Şi cu firea lui, p-aşa lună…

— Ei, nu ştiţi nimic, răspunse Trubadurul. De trei zile mi-a rămas în nas mirosul morţii: rece, rânced, ceva de melc fert, şi n-am izbutit să-l gonesc nici cu cel mai delicat miros, nici cu cel mai tare. Mă încearcă frigurile. Cânt cu vioara, şi ea răsună în coşul pieptului. Mi s-a rupt o coardă… am crezut că a plesnit ceva de lângă inimă. De trei zile dorm câte zece ore. Mă deştept şi mi se pare că odaia cu cărţile e în vis. Mi-e frică să mă mişc. Numai când mă spăl cu apă rece, încet-încet, se trezeşte în mine ştirea de viaţă, de mişcare, de lumină. Sunt obosit. Aş vrea să ne odihnim.

Sărirăm un şanţ plin cu buruieni înflorite, tăiarăm o pădurice de stejar, plecându-ne sub ramurile cu frunze late şi creţe. La umbra unui carpen voi Trubadurul să poposim.

Ne îngrijea soarta Trubadurului. Totdeauna fusese plăpând şi chinuit de vise, dar nu aşa de slab şi de deznădăjduit. Îl cocoloşeam cât puteam. Nici de bani, nici de casă, nici de cărţi el nu trebuia să se îngrijească. Ne era drag peste măsură. Durerea, ca şi veselia lui erau desfrânate. Nici tragedian, nici comedian n-ar fi putut să-l întreacă în mişcarea feţei, în privire, în mlădierea vocii şi în răguşeala în care îşi îneca glasul când vroia să-şi arate dezgustul.

Fiecare din noi îl întrebarăm, cu un fel de ceartă în glas:

— Ce e, ce ţi s-a întâmplat?

— Eşti copil. N-ar trebui să te lăsăm în voia d-tale.

— Ţi-am zis să te muţi cu mine. Se vede că nu ţii la nimeni pe pământ.

— Ba da, ba da, răspunse Trubadurul, ba ţin prea mult, dar mă iubeşte mai mult pământul decât voi toţi. Uh! şi rece, şi greu trebuie să fie! Voi nu ştiţi nimic. Nu puteţi înţelege pe deplin, bombăni el, plecându-şi capul pe genuchiul meu. Ar trebui să uitaţi tot ce aţi învăţat din cărţi, să nu mai fi văzut nimic pe pământ, şi acum, primul glas pentru voi să vă fie al meu, prima faţă să vă fie a mea, cea dintâi idee de viaţă să v-o pot da eu. Numai astfel m-aţi putea înţelege. Altfel, orice v-aş spune se va izbi de cine ştie ce credinţă a voastră dobândită cu multă străduinţă. E greu să mă înţelegeţi fără să vă sfărâmaţi metoda voastră d-a judeca, d-a înţelege şi d-a simţi. Nu ştiţi nimic… Nu ştiţi că de trei zile…

— Ei, ce e? ce ţi s-a întâmplat? ţi s-a înecat corăbiile pe Marea Neagră? Ţi-ai tăiat capul şi nu-l mai poţi lipi la loc? Ce e? Ce primejdie? se răsti unul dintre noi cu un fel de necaz prefăcut.

— Mai rău, răspunse Trubadurul, strângându-şi obrajii în mâini. Să nu râdeţi. De trei zile mi-a rămas în nas mirosul morţii; rece, rânced, ceva de melc fert… Şi-mi scorboroşeşte nările şi se duce adânc-adânc, până în fundul creierului. Eu, care vă spuneam cu ochii închişi toate ierburile; eu, care vă spuneam tot ce şopteaţi din depărtări de necrezut; eu, care vă ghiceam la doi

kilometri, ori strâns legat la ochi vă deosebeam numai printr-o atingere de deget, acum, acest miros îmi omoară simţurile. Auz un sunet uscat, văz un trup alb şi întins p-o masă de marmură şi parcă buricele degetelor mi se lipesc d-o mână uscată şi ţeapănă.

Închise repede ochii, zgârci mânele, strânse pumnii, se îndesă în mine, şi un fior îl cutremură din tălpi până la creştet.

— Dar unde ai fost, omule? În veci n-o să-ţi vii în fire. Iar ai visat.

— La disecţie! răspunse Trubadurul, tresărind. Am văzut pe masa de marmură o fată tânără, mai frumoasă ca toate poveştile mele… I-am deschis pleoapele… Ochii verzi… Semăna cu ele…

— Cu cine?

Ne privirăm lung, îndoindu-ne de mintea amicului nostru. De mult se furişase în noi o temere.

— Semăna cu ele… şopti apăsat Trubadrul. De astă dată, numărul *două* m-a înşelat! Să vă spui. Nu mai pot ascunde. Să nu râdeţi.

Vocea i se stinse, începu să povestească:

„Era un timp când viaţa pentru mine n-avea nici formă, nici culoare, nici înţeles. Mi-aduc foarte bine aminte că sugeam încă şi deschideam ochii mari fără a primi vro impresie statornică. Auzeam vorbe pe care le prindeam numai ca sunete. Păsările care se certau în desişul grădinii, strămchinile care hodorogeau pe masa rotundă, papucii care se târşâiau prin casa lipită cu pământ galben, ca şi cuvintele omeneşti mi-erau deopotrivă.

Câteodată, speriat fără să ştiu de ce, scăpam ţâţa din gură cu un fel de ţocnet gras şi dulce.

Numai atunci am fost gras, nesimţitor şi fericit. Mâncarea o găseam la nas, leagănul în braţele mamii şi o căldură de blană la sânul ei.

Eram cel din urmă copil. Adormeam totdeauna, ca pe puf, într-o troacă aşternută cu scutece vechi şi arse de atâţia copii care se odihniseră pe ele.

Voi, cari aţi sub lapte străin şi v-aţi legănat pe braţe plătite, aveţi dreptate să nu înţelegeţi.

Când m-am săltat şi alergam prin grădină şi prin viile din apropiere, odihna şi somnul periseră cu cele dintâi cuvinte, cu cele dintâi dorinţe conştiente, cu prima vrere înţeleasă şi voită.

Îmi plăceau basmele, zisele din bătrâni şi mai ales întâmplările apucate de neamul meu. Nu m-ai fi luat p-o împărăţie din poala bunichii; şi, în serile când fetele mari, cosând la gherghef, spuneau câte istorii toate, de m-ai fi bătut nu m-aş fi vârât în plapămă.

Încetul, pe nesimţite, creierul meu se turbura, se aprindea; în fitece noapte tresăream din somn, speriat, cu pumnii încleştaţi şi cu răsuflarea

năbuşită. Muma Pădurii, Zmeoaica cea bătrână, Strigoiul şi Ielele care ferbeau într-un cazan, roşiu ca para focului, mintea fetei de împărat mi-apăreau în vis. Le vedeam mai limpede de cum vedeam troscotul şi nalba din bătătură; mai real mi-apăreau ca dudul din fundul grădinii în vârful căruia mă suiam. Glasul lor de dihănii, ascuţimea ghearelor şi văpăile de pe beregată îmi spărgeau urechile, mi-ameţeau vederea şi-mi dogoreau obrajii. Biată mama, lângă care dormeam, se trezea din somn şi în zadar aprindea văpaiţa şi mă mângâia, dându-mi să beau o cană cu apă. Eu, cu ochii deschişi, nu vedeam nimic, n-auzeam nimic, şi obrajii mi-erau aprinşi încât mă usturau, parc-ar fi fost pârpăliţi pe spuză.

Rar deşteptam pe mama cu râsul meu, la miez de noapte, căci rar mi-apăreau Fata din dafin, fericitul Cheleş, fata cea mai mică de împărat şi Zâna cea bună care trecea pe Făt-Frumos prin valea lacrămilor.

Şi, ciudat, din toate aceste basme şi vise – de grijă şi de frică – mă deprinsei să ascult cuvintele până în fundul lor, să răspund la vorbă cu înţeles nevinovat, dar mai adânc decât s-ar fi căzut la un copil. Vorba la mine era icoană: o vedeam cu ochii.

Atât de mult basmele şi visele îmi sorbeau viaţa, că chiar lăcomia copilărească dispăruse. Trebuia cu d-a sila să mă puie la masă.

Galben şi uscat ca nişte moaşte, de capul meu nu rămăsese decât părul vulvoi şi îmbâcsit de praf.

Că mă iubeau toţi ceilalţi… Dar la ce-mi slujea dragostea lor? Ei mă credeau bolnav şi-mi dădeau foi de leandru şi ţintaură, pe când eu zăceam, aprins, nemulţumit cu ale vieţii. Zadarnic îmi descântau şi-mi puneau în mână câte un ou proaspăt şi rece; şi degeaba tata îmi răsturna punga lui cu sfanţi, căci eu mă stingeam de dorul basmelor, care jucau şi se prefăceau necontenit pe geamurile ferestrelor. Numai cântecele tărăgănate şi haiduceşti mă odihneau o clipă, apoi vroiam să fiu singur şi să-mi închipuiesc ţările, cu munţi, cu ape, cu soare, pe unde toate jivinele vorbesc şi cocorii se înşiruie şi cântă acelaşi cântec jalnic.

Când sor-mea mă lua în cârcă şi fugea spre nucii de la gropile cu nisip, eu închideam ochii, tremuram şi mi se părea că zbor spre tărâmul de care nu pomenisem nimănui.

Nu ştiu dacă înţelegeţi că la mine nervii şi visele îmi mistuiau viaţa. Şi totuşi, nimic nu-mi scăpa din câte se petreceau în juru-mi. Vorbele, şoaptele, micile răutăţi, mişcările, dorinţele, temerile, plăcerile, nevoile şi adesea chiar gândurile le înţelegeam, pe toate, de minune. Dar cu cât le înţelegeam mai bine, cu atât mă scârbeam de toate câte se petreceau în creierul meu.

Într-o zi eram bolnav, dupe cum auzisem, de «cuţit», şi mama veni

voioasă, la umbra corcoduşului, unde zăceam întins, şi-mi zise vesel:

— Ştii c-o să te faci bine, sănătoşel ş-o s-ajungi om mare? Aşa mi-a dat în bobi…

— Om mare? Şi unde s-ajung om mare?

— În lume, cu aga şi cu boierii ţării…

— Şi aga şi boierii ţării sunt oameni ca toţi oamenii?

— Păi ce să fie, mamă, vezi bine, ce vrei să fie?

— Atunci mai bine cu voi; nu vreau s-ajung om mare cu oamenii; mai bine singur; mai bine cum ştiu eu şi nu ştie nimeni!“

Trubadurul se ridică în genuchi. Închise ochii. Pleoapele, când i se-atingeau una de alta, tremurau. Era un semn la el că inima îi bătea prea repede.

— Destul, îi zise vecinul meu, iar o să începi cu acea părere de rău de copilăria ta smintită, cu acel dor de nesimţire şi de neştiinţă desăvârşită. Iar o să-ţi plângi zilele pentru că ai învăţat să citeşti. Parcă te văz căzând de oboseală, muncindu-te să dovedeşti că tipografia este nefericirea omenirii.

— Să mâncăm, că iar o să înceapă cu izbândirea viselor. El, care visează în toate serile de câte zece ori, se sperie că i se izbândeşte un vis. Pe el, copii!

Unul îl apucă de mâini, altul de picioare. Şi, pe când îl legănam, din buzunarele hainelor îi căzură pe iarbă câteva cărţi şi un vraf de hârtii.

— Lăsaţi-mă, strigă Trubadurul, lăsaţi-mă, simţ în nas acea duhoare de moarte! Lăsaţi-mă să isprăvesc…

Îl întinserăm pe iarbă. Dacă el vroia ceva, era cu neputinţă să-l întoarcem. Se odihni puţin cu faţa în sus, se ridică în genuchi şi începu:

„Viaţa era prea lungă. Trăiam deştept şi-n somn. Sufeream la lumină şi pe întuneric, îmbătrâneam în loc să cresc. Visele se înmulţeau şi mai toate se sfârşeau cu o babă bătrână, spaimă de urâtă, numai cu doi dinţi în gingia de sus. Astă babă mă lua la goană, şi eu fugeam de-mi răpăiau tălpile; sfărâmam bolovanii, săream şanţurile, treceam prin mărăcini; oasele călcâielor mă înjunghiau şi mi se oprea răsuflarea. Şi baba, dupe mine, în spatele meu, cu mâna aproape de umerii mei; îi simţeam suflarea ei de gheaţă şi îi vedeam, fără să mă uit înapoi, văpăile ochilor.

Aşa mă gonea poştii întregi şi, când simţeam cum şi-a înfipt ghearele în spinarea mea, deodată sângele îmi îngheţa în vine, pământul se despica în două şi mă cufundam într-o prăpastie. Mă deşteptam cu ţipătul sugrumat şi spuzit peste tot trupul. De multe ori ai mei au crezut că am pojar. Numai eu ştiam ce am. Nimeni n-ar fi putut crede.

Începui să am vedenii.

Într-o noapte vroiam să ies afară. Sora cea mai mare, care mă iubea ca

pe luminile ochilor, sări din pat, mă luă în braţe şi mă duse în fundul grădinii.

Era o lună nepomenit de frumoasă. Lumina ei poleia în argint vişinii înfloriţi. În capătul cărării soră-mea, subţire şi dreaptă, părea o stană de marmură albă. Lumina lunii se schimbă în rumeniu, în violet, şi înecă lumea într-un aer albastru. Încremenii. Vroiam sa mă mişc şi nu puteam. Înaintea mea, d-a curmezişul cărării înguste, văzui, cum vă văz pe voi acum, două ghemuri de tort învârtindu-se pe loc şi ce se deşira de pe unul se înşira pe celălalt. Cercai să fug şi nu izbutii, de frică ca nu cumva firul să m-apuce de picioare. Vroii să strig. Fălcile mi se-ncleştaseră. Numai când mi-apărură nişte broaşte, buboase şi moi, şi începură a sări spre mine, căzând pe pământ ca un plesnet umed, făcui câţiva paşi şi căzui la pământ cu mânele întinse. Firul ghemelor mi se încolăcise de picioare.

Când sor-mea mă luă în braţe şi mă sărută apăsat, îmi venii în fire. Suspinam. Luna, ca o sinie de argint, răvărsa lumina ei obişnuită. M-am uitat îndărăt. Ghemele şi broaştele dispăruseră.

Într-o zi cădea o ploaie caldă. Fulgerele se frângeau aprinse în norii rostogoliţi de vânt. Streşinile giuruiau în căldări parcă s-ar fi jucat cineva pe o coardă de chitară.

Eu aveam ceva; nu puteam sta în casă; fulgerele mă aţâţau; cântecul streşinilor deştepta în mine dor de poveşti.

Vârâi căţelul Corbii în sân şi, de pe uluci, pe creasta casei. Nici nu ştiu cum m-am trezit în pod. Acolo, lanţuri, bleauri şi leoci vechi, vârtelniţe rupte, ţevi de puşcă, dărace, piepteni de lână, meliţe şi sculuri de in şi de borangic agăţate de şiţele învelitorii. Le cercetai pe rând. Lanţurile mai ales îmi făceau o deosebită plăcere cum le zângăneam în ropotul ploii.

Apoi pusei mânele căpătâi şi mă lungii cu faţa în sus. Căţelul mi se încolăci pe piept, îşi vârî botul sub picioarele de dindărăt şi adormi tremurând. Eu spuneam *Fata nebună de împărat*:

Fata, una singură la părinţi, bolea într-un geamlâc de cleştar. Şi era aşa lumină, parcă s-ar fi aprins cerul. Şi fata ceru să se ducă la fântâna cu colac de peatră ca să bea apă. I se făcu pe plac şi se duse. La fântână, o babă, zbârcită şi uscată, turna apă într-un ulcior.

— Mamă, fă bine şi pleacă-mi ţâţâna urciorului să sug şi eu puţintică apă rece că mult mă arde un foc nestins.

Cum îi luă Dumnezeu mânele, nu ştiu, că fata scăpă urciorul de pe ghizduri şi îl făcu numai cioburi. Atunci bătrâna, oftând, o blestemă:

— Măiculiţă, lua-ţi-ar strigoiul minţile cum mi-ai luat tu potolirea setei…

Şi parcă văzui… da, îl văzui… pe strigoi şontâcăind de la cap până la picioarele fetei ce zăcea întinsă, şi îi picura, dintr-o chitară veche, un cântec

ameţitor ca o apă liniştită şi adâncă. Coardele groase zbârnâiau izbite de lemnul uscat al chitarei, iar cele subţiri se răsfăţau într-o piuială măruntă şi întoarsă pe loc.

Strigoiul rânji şi puse mâna pe fata de împărat. Ea se lăsă moleşită s-o puie în cârcă. Îngheţai de spaimă şi răcnii, făcân-du-mi cruce:

— Piei, proclete!… Oh! cât e de frumoasă! Unde vrei s-o duci?

Privii împrejur. Să făcuse întuneric. Mă aruncai pe gura podu-lui. De pe acoperiş mă rostogolii în putina cu apă. “

— Fleacuri, nervi! zise unul dintre noi, tăind şirul Trubadurului, galben ca ceara; fleacuri, cântau şiroaiele de apă ce cădeau în fundul căldărilor goale. Iacă chitara strigoiului.

— Ai dreptate şi eşti prost, răspunse Trubadurul necăjit, ştiu şi eu că fundul căldărilor bombăneau acel farmec de sunete, dar dacă închipuirea creează o viaţă de chinuri, crezi tu că suferi mai puţin decât dacă aceeaşi viaţă ar avea şi brutalitatea realităţii? Şi dacă o veste mincinoasă ţi-ar veni la urechi, că iubita te înşală, crezi că n-ai suferi ca şi cum te-ar înşela în realitate? Şi chiar de te-ai încredinţa de eroare, îţi va rămâne îndoiala, un început de nefericire. Un om poate muri dacă asemenea temeri îl vor covârşi. Cauza e uşor de înţeles. Poţi să râzi tu de ea, poţi s-o numeşti iluzie, vedenie, nervi. Eu o numesc „jumătatea cealaltă a vieţii pipăite“. La unii pridideşte sângele, la alţii nervii. D-aci cele două vieţi: viaţa reală şi viaţa închipuită.

— Dacă înţelegi aceste lucruri, amice, îi zise cel mai voinic dintre noi, pentru ce nu păstrezi o cumpănă mai potrivită între cele două vieţi?

Trubadurul îşi şterse sudoarea de pe frunte şi răspunse:

— Oh! dar nici voi… Nimeni pe lume nu va înţelege că o idee adânc înfiptă în mintea ta împreună cu un sentiment al ei este forţa fatală care te poate duce la pieire sau te poate face om mare. Şi o idee în aşa condiţiuni este o realitate pentru om mai brutală decât un bolovan pe care l-ar pipăi cu d-amănuntul. Eu poate să pier, prada unor iluzii triste, dupe voi, a unei realităţi nedrepte, dupe mine. Deosebirea între noi e că eu vă înţeleg toate cuvintele vieţii voastre, iar vouă vi se pare că le înţelegeţi pe ale mele. Vă făliţi cu pozitivismul vostru… Ştiinţa care studiază un creier mort este ştiinţa morţii. Şi nu tăgăduiesc, ştiinţa a înţeles pe deplin de ce moare un om şi toate prefacerile prin care trece un cadavru, dar n-a înţeles nici pe sfert viaţa şi schimbările ei. „Cauza unică şi iniţială“ este o taină pe care nu cu algebra voastră o veţi înţelege.

— Să mâncăm, că te-ai obosit.

Credeam că l-om întoarce din povestirea sa.

— Nu, răspunse Trubadurul, vreau să isprăvesc. Nu înţeleg… Şi dacă nu înţelegi, de ce să trăieşti?… Daţi-mi un pahar cu vin… Mi-e frig… Daţi-mi

să beau…

Luă un pahar; îl aduse la gură. Mâna îi tremură aşa de tare, încât îl scăpă şi îl vărsă pe iarbă. Luminile ochilor i se măriră fără pic de scânteie, ca nişte ţinte bătute în doi nasturi de sidef.

— Dar visele începură a mi se izbândi; vorbesc de cele urâte…

Şi începu să povestească c-o voce aşa de puţin omenească, că pe noi, prietenii lui d-atâţia ani, ne cuprinse o frică mai ciudată ca frica unui copil care ar trece noaptea prin curtea bisericii.

„Eram de zece ani… Deschisesem ochii pe o copilă cam de vârsta mea, cu care colindam viile. Bălaia îi ziceam eu, căci era albă, slăbuţă, cu părul ca un caier de lână moale şi învoaltă. Ochi verzi… verzi şi blânzi… nu mă înşelau niciodată… Un glas dulce, ca dupe somn. Semăna cu ochii aşa de mult, că, de vorbea, mi se părea că-i văz ochii, şi de mă privea, lung şi blajin, mi se părea că în fundul urechilor auzeam glasul ei mângâietor. Semăna cu sor-mea. Pe amândouă le iubeam deopotrivă. Şi le iubeam din cale-afară, căci numai ele se apropiau de lumea basmelor mele, dupe care aş fi alergat până să nu mai rămâie piele pe tălpile picioarelor.

Într-o seară, înainte de a ne despărţi, o gătii cu flori de păpădie şi cu mlădiţe de măzăriche şi îi zisei, trist, fără să pricep de ce:

— Bălaio, de cine ţi-e dor ţie când eşti singură?

— De tine, de lună şi de flori… Cu ele mi-e dor de tine… Cu tine nu mi-e dor de ele…

— Dar tu o să mergi cu mine dacă m-oi duce departe-departe?

— Departe… nu e ca aici… departe e pustiu… Mai bine cu ai noştri…

— Dar dacă oi săpa o groapă adâncă-adâncă, o să te cobori cu mine, să vedem ce-ar fi pe alt tărâm?

— Adânc… e frig!… Adânc… e întuneric!… Mai bine la soare.

Adormii în noaptea aceea încet-încetişor; mi-auzeam răsuflarea. Vroiam să nu adorm, dar, închizând ochii, de frica întunericului, mă fură un somn în care numai trupul şi ochii adormiseră. Dam să mişc mânele şi să deschid ochii. Mânele – grele, ca nişte drugi de fer, cu neputinţă de mutat din loc. Pleoapele – ca turnate în plumb şi topite una într-alta.

Dupe un vânt, pe care-l auzii o clipă ca şi cum ar fi suflat peste lumea toată, mi se păru că deschiz ochii, că mă scol în picioare, deşi îmi ziceam: «Cum, deschisei ochii, şi sunt cu ochii închişi? Cum, mă sculai în picioare, şi stau lungit în pat, sub plapămă, lângă mama?»

Se făcea o câmpie întinsă. Eram cu tata, cu sor-mea şi cu Bălaia. Trei cai, înhămaţi la o căruţă, păşteau, sforăind.

Din senin, auzii: «Destul aţi odihnit pe drum!… să nu vă mai

opriţi…» Ne suirăm în căruţă. Caii sorbeau depărtarea gonind; iarba se uscase; un nor de praf ne învăluia… Caii plesniră. Căruţa se sfărâmă. Pe noi ne azvârli unul peste altul. Eram dasupra lor, ameţit de zguduire. Pământul se deschise. Întâi înghiţi pe sor-mea, apoi pe Bălaia şi la urmă pe tata, care mă înhăţase de cămaşă şi mă târa dupe dânsul. Pământul îi acoperi şi se închise între ei şi mine. Şi din fundul lui auzii o jale năbuşită: «Ah! e pustiu… e frig… e greu… întuneric!»

A doua zi sor-mea se bolnăvi. Visul meu mi se deşteptă în minte. De spaimă, nu mai vorbii nimănui. Toată viaţa mea se mărginea la micile servicii ce făceam bietei bolnave. I-aduceam apă, îi ţineam de urât, îi mângâiam mânele slabe şi reci. Eram sigur c-o pierd. Visul meu o răpunea. Durerea mea era un fel de nesimţire. Câteodată mă muşcam de mână, ca să mă încredinţez dacă trăiesc, şi nu simţeam nimic. În sfârşit, ea muri fără să se plângă, închise ochii uitându-se în ochii mei, cu părerea de rău că m-a întristat.

Ce noapte posomorâtă! La capul ei ardea o lumânare de ceară. Mânele – încrucişate pe piept. Tata era pe drumuri, pentru pâinea de toate zilele, fără nicio ştire. Ceilalţi adormiseră plângând.

Eu mă sculai încetişor, ca o pisică, şi îngenucheai la patul ei. Încremenisem gândindu-mă că, dacă cineva mi-a trimis acea veste în vis, acel cineva trebuie să fie undeva şi, de mă voi grăbi, voi întâlni pe sor-mea… Gândurile mele se rupseră de-un ululuit care ieşea de sub cerceaful moartei. Sării în picioare. Mă plecai spre dânsa. Un zgomot de scânduri. Tresării. Iubita mea se îndoi puţin de mijloc, şi mâna dreaptă a ei rupse panglica care o lega de cea stângă şi-i alunecă pe coaste. Vrusei să strig: „Mamă, scoală-te, e vie!“ Imposibil.

În spatele meu auzii nişte hârjiituri pe geamuri. Mă întorsei spre ferestre. Ceva negru aluneca de-a lungul geamurilor, cădea şi iarăşi se ridica. Casa mi se învârti sub picioare. O ameţeală îmi luă vederea şi căzui mototol la pământ…

Nu ştiu peste câte zile m-am deşteptat. Sor-mea, care mă purta în cârcă, care îmi dădea cele dintâi vişine pârguite, care nu mă lăsa să plâng niciodată, perise dintre noi. Zadarnic îmi spuneau ceilalţi că în noaptea aceea căţelul intrase sub pat, că o scândură rău aşezată căzuse, că pisica, cu pisoi mici, dase să intre în casă cu un şoarece. Acel alai jalnic, de hârjiituri, de zgomote şi ululuieli în jurul moartei, care mişcase mâna dreaptă, nu-mi ieşea din minte.

Căzu şi tata bolnav de junghi. Zăcea în patul de lângă sobă, şi eu tremuram de friguri în patul cel mare. Ceilalţi stropoleau p-afară trişti, şi vai de mâncarea şi odihna lor!…

Tata începu să sufle greu. Îmi făcu semn să m-apropii de el. Eu ieşii

de sub cojoacă şi mă lungii lângă dânsul. Mă îmbrăţişă şi, când eu îi zisei: «Tată, mă doare», el mă sărută pe frunte şi târziu îşi dezlipi buzele de pe fruntea mea. Mă încinse căldura. Ochii mă usturau. Picioarele nu mi se astâmpărau, căutând răcoarea. Degetele m-ar fi fript dacă s-ar fi alăturat. Şi tocmai când aţipii simţii o mână rece care mi se înfige în spinare. Auzii bine un «ah!» năbuşit. Cercai să fug din pat şi rămăsei spânzurat în mâna tatii, ţeapănă şi încleştată în spatele cămăşii mele.

În acea zvârcolire, un fulger îmi trecu prin minte: «Desigur, şi tata a murit, şi Bălaia va muri. Mi s-a izbândit visul… întocmai!»

Cu sor-mea se dusese mângâierea, cu tata cântecele, cu Bălaia dragostea.

Mă întremasem.

Luna lui iulie era caldă şi veselă. Singura soră ce-mi mai rămăsese, ai cărei ochi nu erau verzi, mi-aduse căpşune şi dude albe. Mă trezeam ca dintr-un somn lung. Nu-mi rămăsese din toate nefericirile decât un fel de amintire perdută în mintea mea ca într-o negură adâncă.

— De ce nu mai cântă tata?

— A murit, răspunse ea, ridicându-mi părul de pe ochi şi netezindu-mă pe obraji.

— Dar Colia? Mi-e dor de dânsa.

— S-a dus Colia, biată Colie!

— Dar Bălaia?… N-am văzut-o d-atâta vreme!

— Bălaia?… Nu se ştie nimic de dânsa. Trăia din uşă în uşă… Unii spun că a murit şi-a îngropat-o popa pe seama bisericii.

Atunci mi se păru că mă aflam în pustii locuri: nemărginire, muţenie, cer albastru. Şi mi-era dor, şi n-aveam cui să spui dorul. Începui să plâng. Viaţa mi se stinsese cu izbândirea visului de care mi-adusei aminte. “

Trubadurul stătu neclintit în picioare. Buza de jos îi tremura. Clipea des, ca şi cum ar fi voit să alunge nişte vedenii.

— Destul, îi zise unul din noi. Ne-ai obosit. Culcă-te jos. Odihneşte-te. Ce te uiţi aşa? Nu e nimic. Nu vezi nimic decât cerul limpede.

— Ba văz! răspunse Trubadurul.

Ochii i se desfăcură mari şi turburi, gura i se deschise larg. Pieptul i se umflă.

— Ba văz! Văz bine ceea ce voi nu puteţi vedea! Fata de la disecţie era Bălaia… albă şi rece… pe masa de marmură…

— Nu putea fi ea. Ţi s-a spus de mult că a murit.

— Nu, nu, se făcuse nevăzută… O fi înşelat-o cineva… a furat-o… era sărmană de părinţi…. Numărul *două* nu m-a înşelat. Visasem că murise trei… au murit numai doi. E un număr fatal. Când întâlnesc un chip ciudat,

pentru întâiaşi dată, ori pe ce uliţă m-aş duce, până seara, trebuie să-l întâlnesc a doua oară. Când oi râde într-o zi, e cu neputinţă, în aceeaşi zi, să nu râd a doua oară, deşi foarte rar mi se întâmplă să râd. Odată mi s-a spus de un domn cu dinţi frumoşi că are dinţi falşi; de altul, că înşală la cărţi; de nu ştiu cine, că se însoară a treia oară; de un ministru, că se îmbată, şi de un avocat, că face testamentele muribunzilor aşa ca să le moştenească întreaga avere. Până seara, în aceeaşi zi, mi s-a vorbit despre alţii întocmai ca de cei dintâi. Credeam – adăugă Trubadurul – că la disecţie am întâlnit o a treia fiinţă care să semene cu soră-mea şi cu Bălaia. M-am înşelat. Şi de astă dată *două* a bătut pe *trei*. Bălaia era pe masa de marmură. Am cercetat în catastivele bisericii, am citit pe toate crucile. Numele ei lipsea. A răpit-o cineva, şi nimeni nu s-a îngrijit de dânsa: o belea mai puţin la uşă, o îmbucătură de pâine câştigată!… Oamenii sunt fără inimă… Câini!… Hoţi!… Stârvuri!… Nu mai sunt oameni!… Cultura i-a ucis!….

— Nu ai destule dovezi… De unde ştii?

— Era ea… era ea! răspunse Trubadurul, amestecându-şi vorbele cu râsul… Era ea!… I-am deschis ochii… erau verzi ca ai ei… în cel drept avea o pată galbenă pe iris… ca şi dânsa… În stânga sânului, desfăcut la vederea tuturor elevilor, avea o mură neagră… ca şi ea… Nu puteau fi trei în lume ca ele!… Sor-mea avea aceleaşi semne…

— Trebuia să afli de unde fusese adus cadavrul…

— Oh, am aflat! răcni Trubadurul parcă l-ar fi înjunghiat cineva. Ah, tăceţi! Am aflat!… Nu mai există oameni!… Lumea s-a prefăcut într-o mocirlă în care numai porcii se răsfaţă!… Mă îneacă acel miros al morţii, rânced, greu… Şi odinioară mirosea a flori de câmp…

Ochii i se supseră. Picioarele i se tăiară de la genuchi. Îl luarăm de subţiori. Mânele îi căzură moi, legănându-i-se din umeri. Capul i se dete pe spate, cletănându-se ca şi cum ar fi fost un ghem legat c-o sfoară cu care te-ai juca.

Îl întinserăm pe iarbă. Îl dezbrăcarăm şi începurăm a-l freca pe mâini şi pe picioare cu rom amestecat cu vin.

Când se deşteptă, faţa-i era albă-vineţie, ochii stinşi şi degetele mâinilor îi tremurau. Sughiţă. Îşi trecu mâna pe frunte. Ceru un pahar cu apă. Privi împrejur. Şi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte, din fundul unui veac, ne zise liniştit:

— Nu e nimic, dragii mei, nu face nimic… Ştiinţa voastră va dezlega toate. Aş vrea să mă culc. Cred că acum voi dormi bine.

Cum îşi plecă capul, adormi.

Înaintea noastră stau merindele risipite. Ne ajunsese foamea, dar nimeni nu îndrăzni să ia vro îmbucătură.

Priveam, tăceam, ne gândeam. Analistul clipea des; scepticul ridica din umeri; al treilea se uitase c-o mână pe frunte; eu închise-sem ochii şi pufăiam dintr-o ţigaretă stinsă.

Se deşteptă tocmai când soarele aluneca pe dupe frunzişul pădurii.

Ceru să mănânce. Îi păru rău că din cauza lui noi răbdaserăm de foame. O privighetoare îşi piruia povestea ei neisprăvită. Prin pădurea deasă străbăteau săgeţi de lumină.

— Să ne întoarcem, zise Trubadurul liniştit. Voi credeţi în viaţa viitoare?

— Aş!… fleacuri…

— Va veni o viaţă eternă şi perfectă peste câteva miliarde de ani.

— Altă prostie! Când se va stinge soarele, aşteaptă tu mult şi bine o viaţă eternă şi perfectă…

— Soarele nu arde ca să se mistuie vreodată. E o nerozie ştiinţifică că soarele ar fi un colos înflăcărat. Căldura şi lumina e rezultatul sferei de eter care îl înconjoară. Eterul condensat a produs tot ce există, materie, plante, animale, şi tot din el, vibrând veşnic, va izvorî o viaţă veşnică şi perfectă.

— Eu, zise Trubadurul, n-aş dori o altă viaţă, chiar dacă ar fi eternă şi perfectă, decât numai o clipă… Ce mult doresc să le mai văz o dată!

— De unde ştii că n-ai să le vezi? Lumea este un şir nesfârşit de fenomene, şi oamenii, descoperind legile la care ele se supun imediat şi vremelnic, cred că au isprăvit cu misterele naturii. Cine ştie dacă n-o să vă întâlniţi!

— Să poate; dar aş dori să am conştiinţă că ne-am întâlnit. Să ştiu cine au fost ele şi cine am fost eu. Altfel, la ce mi-ar folosi reînvierea cu o conştiinţă străină de cea de azi?

Aşa, lăsându-se în voia vorbei, ajunserăm la capul podului.

Dupe părerea tuturor, eu trebuia să dorm cu Trubadurul, acasă la el, căci cu niciun preţ n-ar fi voit să se culce aiurea. Toţi îmi şoptiră că n-ar fi bine să-l las singur.

Se înserase când ajunserăm acasă. Luna se ridica la orizont cât o baniţă şi aşa de roşie, că parcă ieşea dintr-un ocean de sânge. O cărăruie îngustă tăia grădina până-n fund.

Cum ne simţi, cânele începu să hămăie, apoi se plecă la picioa-rele Trubadurului şi, dând din coadă, chifni de bucurie. Câteva găini, culcate în corcoduşul din faţa casei, trezite din somn, se mutară pe picioare, ploconind capetele în sus şi în jos.

Intrarăm în casă.

Aprinse două lumânări. Cărţile erau răvăşite pe scaune, pe masă şi pe patul de lângă sobă. Păianjeni îşi întinseseră pânzele, ca nişte dantele străvezii

şi prăfuite, în unghiurile tavanului de scânduri. De grinda groasă din mijlocul tavanului atârna un crâmpei de aţă, pătat de muşte, de care odinioară atârnau halviţa la Lăsatul-secului.

— Am rămas singur, îngână încet Trubadurul, aruncându-şi pălăria în firida sobei. Am rămas singur, şi am fost mulţi. Toate lucrurile din casă îmi fac rău, şi totuşi, nu m-aş muta nici într-un palat. Dacă n-aş fi mâhnit şi torturat, ce aş putea fi eu pe lume?

Dăschisei gura ca să-l întorc din aceste gânduri, dar, mai înainte de-a slomni vrun cuvânt, el îmi zise repede:

— Ai dreptate!… Ai dreptate!… Ce-a fost s-a dus, ce va mai fi o să se ducă. Fii pe pace. N-ai venit degeaba. Am să-ţi cânt o romanţă pe care am scris-o ieri noapte.

Îşi desprinse vioara din cui. Încercă coardele şi începu să cânte.

Atacând repede coarda subţire cu o migală de sunete ascuţite, trecu printr-o gamă pripită pe cea din urmă coardă. Arcuşul lui scotea nişte vaiete care se asemănau cu jalea omenească. Începu un *duo* pe coarda a treia ş-a patra, prelung, naiv, sfârşind cu o vijelie pătimaşă, ca să-şi reia iarăşi ideea sa pe prima coardă într-un şir de note tremurătoare, calde, aci vesele, aci triste, necontenit puternice şi sigure.

De dupe sobă scoaseră capetele trei pisoi mici, care se cletănau pe picioare. Cu ochii ţintă, albaştri şi sticloşi, priviră fermecaţi şi se retraseră în fund, şi iarăşi apărură, ca şi cum capetele lor rotunde erau legate împreună. Unul din ei pâhăi şi începu să mişte capul dupe arcuşul care aluneca pe coardele viorii.

Deodată se-auzi un plesnet sec. Căzuse căluşul, prididit de braţul nervos al Trubadurului. Pisoii se ascunseră în culcuşul lor.

— Nu mai cânt, zise trist Trubadurul, mi-e frică să nu cază căluşul a doua oară. Ah! numărul *două*!

……

Dormiserăm un somn. Pe la miezul nopţii, mă trezi o târşiitură de paşi.

Deschisei ochii şi îngheţai văzând pe Trubadur. Se furişase de lângă mine şi se încerca a-şi potrivi căluşul la vioară. Luna lumina odaia aşa de bine, parcă s-ar fi răvărsat de ziuă. Trubadurul era în cămaşa de noapte. Cu ochii închişi, îşi potrivi căluşul. Luă arcuşul din cui; deschise o cutioară mică; îşi frecă arcuşul cu sacâz; trase zăvorul uşii şi ieşi liniştit cu picioarele goale.

— E somnambul, bietul Trubadur!

Îmi auzii tâcâitul inimii.

Sării din pat şi-l urmării, neîndrăznind să-l dăştept, de teamă să nu moară de spaimă.

El, dupe ce trecu pragul tinzii, se îndreptă spre fundul grădinii, încercând coardele cu degetul. Ocoli tăietorul din bătătură; păşi peste nişte ostreţe, uşurel, ca să nu se taie, şi apucă pe cărăruia îngustă. Când ajunse la dudul bătrân, îşi acordă vioara. M-apropiai de dânsul… Era cu ochii închişi…

Faţa – albă ca varul.

Tremuram de frică. Nu ştiam ce să fac. El îşi atârnă vioara şi arcuşul de degetul cel mic şi, cu o uşurinţă nemaipomenită, se agăţă de primele ramuri, se îndoi de mijloc, rezemându-se în picioare, şi începu să se suie printre crăcile groase ale dudului. Voii să strig: „Dăstul! o să cazi! dă-te jos!“ Frica îmi luase limba.

Când se apropie de vârf, încercă cu mânele cele din urmă ramuri, ceva mai groase ca degetul, şi, punând piciorul pe ele, se înălţă dasupra dudului ca o statuie alburie cletănată de mlădierea ramurilor. Ridică capul spre luna care strălucea dasupra lumii. Era tot cu ochii închişi. Înmărmurisem, cu gura căscată şi cu braţele întinse spre el.

Trubadurul aduse vioara sub bărbie şi începu o furie de sunete în tăcerea adâncă a nopţii. Eram hotărât să-i strig: „Dăstul! dăstul!“ Două coarde îi plesniră una dupe alta şi căluşul trosni sinistru. Trubadurul tresări şi ridică vioara în sus. O fantomă se încerca a pluti în văzduh. Deschise ochii; se trezi, se cletănă pe picioare, îşi pierdu cumpătul şi, ţipând desperat, se prăvăli din vârful dudului.

Răbufni de pământ, la picioarele mele, scăldat în sânge, cu capul zdrobit.

Mă plecai… Mi se păruse că dându-şi sufletul şoptise… „Ah! numărul *două* “…

În învălmăşeala de cărţi şi de note, i-am găsit testamentul olograf, scris şi subscris cât se poate de dăsluşit. Ne ruga:

„Să se vânză toate lucrurile din casă, între altele, o pereche de paftale turnate în argint şi un chilim vechi şi frumos ales. Să se dărâme casa.

Să se răsădească pomi peste tot locul, păstrându-se poteca care duce la dudul bătrân din fundul grădinii.

Pe mine să mă îngroape în stufăria de vişini, la rădăcina unui piersic rătăcit printre ei; florile de piersic sunt cele mai frumoase, iar fructele au cel mai răcoritor gust. Acolo se află un mormânt adânc săpat. E mormântul Bălaiei.

Veţi săpa până veţi da de un coşciug larg, căptuşit cu plumb; să mă lungiţi binişor lângă dânsa, ochi în ochi, gură în gură, să pară că suntem vii, ca odinioară.

Veţi ţintui în piroane groase pleoapa coşciugului, ca nu cumva broaştele să ne turbure liniştea şi să ne păteze trupurile.

Viermii care se vor naşte din noi se vor iubi.

Pe mormânt veţi răsădi merişor.

Prima fată cu ochii verzi a oricăruia dintre amicii mei E… A… A… şi B… va moşteni grădina mea.

Amicii mei de mai sus, pe care totdeauna i-am iubit, vor fi executorii acestui testament şi vor publica, când vor voi ei, memoriile mele, scrise de mâna mea. Aceste memorii se găsesc în chichiţa lăzii de sub icoane.

P.S. Vioara să mi se puie sub căpătâi. “

Executorii testamentari au împlinit o parte din dorinţele bietului Trubadur. Grădina în care se odihneşte el este cea mai frumoasă din Olteni[29]. Pe mormânt i-am ridicat un bloc de marmură în formă de piramidă.

Până acum n-a avut nicio moştenitoare. Pozitivistul are un copil mic cu ochii verzi, căruia îi zicem „micul inginer“, dar e băiat, nu e fată.

Ne-a făgăduit însă că în curând ne va răpi scumpa noastră grădină.

26 Claude Etienne-Frédéric Mourlon (1811-1866), cunoscut jurisconsult francez
27 Giuseppe Giusti (1809-1850), poet italian, autorul unor scrieri cu caracter satiric
28 Acţiune pauliană – acţiune civilă prin care creditorii pot cere anularea actelor juridice.
29 Veche mahala din Bucureşti

HAGI-TUDOSE

I

Dincolo de „Crucea de peatră“, de-a stânga Şoselei Vitanului, se ridică biserica „Sfânta Troiţa“. Mândreţe de biserică. Ce zugrăveli, pe dinăuntru şi pe dinafară, cum arar se mai pomenesc numai la bisericile din vechime. Dar de asculţi la troiţeni, mai cu seamă la cei bătrâni, te apucă ameţelile când încep ei să-şi ridice biserica în slava cerului. Mă rog, nu au atâtea degete la amândouă mânele câte minuni se află în sfântul locaş. Şi când se încurcă, se fac foc bătrânii troiţeni; ba îşi muşcă degetele la numărătoare, căci iată cum au apucat ei să numere minunile: ridică amândouă mânele în dreptul ochilor, ţi le vâră sub nas cu degetele răsfirate, apoi la fitece laudă zic „una la mână“ şi moaie câte un deget în gură. La înferbinţeală, uită că degetele sunt ale lor, şi le muşcă, şi vorba se preface în supărare, supărarea în ceartă şi cearta în gâlceavă. Cum să cază ei la învoială?… Fiecare vrea să laude şi să numere numai cum vrea el, iar nu cum laudă şi numără ceilalţi.

De cumva nu eşti din partea locului, trei-patru bătrâni – cari de obicei ascultă, cu gurile căscate şi cu şepcile pe ceafă, la cântecele copiilor din şcoala vestitului dascăl Nicuţă – cum te-or zări, te simţ, ca nişte copoi, că eşti străin, că n-ai mai văzut biserica lor. Îşi freacă mânele; tuşesc; îşi dreg glasul; apoi, rara-rara, cu nişte paşi lungi şi semeţi, îţi ies înainte, îţi caută prilej de vorbă, toţi cu aceleaşi cuvinte, cu aceeaşi tărăgănire de glas şi cu capul dat pe spate:

— Ei, flăcăule, de pe unde?… Ce vânturi?… Pe la noi… ai?… Şi de ce?… Ce zici de biserica noastră?… Nu, mă rog, ce crezi d-ta, că n-o să-ţi tăiem capul…

De te împinge păcatul să spui ceva de sfinţii uscaţi şi drepţi – unii cu suliţe, alţii cu paloşe, unii călări, alţii pe jos şi cu mânele aşa de încrucişate pe piept, că palmele le ies afară din trup –, pe loc bătrânii îşi ridică pulpanele giubelelor în cingătoarea de plisă roşie şi-ţi suflă cuvântul din vârful limbii:

— Ei, puişorule, mai sunt zugravi, grozavi de tot… Am văzut şi noi… am prea văzut cum o dau în păgâneşte şi-ţi toarnă la sfinţi cu ochi de om, cu mâini şi picioare ca şi ale noastre… Da’ de, vezi d-ta, sfinţii ăştia, aşa cum i-am apucat noi, de când am deschis ochii, sunt adevărat sfinţi. Voi, tinerii de astăzi, la legi umblaţi cu şoalda, la scris cu şoalda şi la sfinţi tot cu şoalda…

II

Aşa m-au judecat şi pe mine, şi n-oi mai uita mai ales ochii mici şi vărgaţi ai ctitorului, care-mi tălmăcea zugrăvelile, înfigând degetul arătător asupra sfinţilor şi oftând parcă ar fi voit sa plângă vremile apuse şi credinţele de odinioară.

Erau patru. Trei – cu giubele lungi, cu şepci cu cozoroace de lac, crăpate şi şterse de lustru. Jupân Hagiul purta pe umeri o scurteică de lastic, galbenă, spălăcită, pătată de untdelemn şi picată cu ceară.

Ctitorul vorbea mereu, iar ceilalţi trei îmi râdeau în obraz, ca şi cum mi-ar fi spus: „Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul nostru, c-a văzut multe ş-a păţit şi mai multe“…

— Uite, îmi zicea ctitorul mâniat, ce pofteşti? Nu-ţi place Sfântul Gheorghe? Ce vitejeşte stă pe cal! Şi cum omoară balaurul spurcat, parcă ar ucide un vierme, nici nu se sinchiseşte. Iată şi mucenicul Mina cum îşi bate joc de Necuratul. Dar capul archiereului Nicolae… ce mândreţe, ce curăţel şi frumos bătrân! Ei, nenişorule, o să trăiţi, şi cu d-alde astea n-o să vă mai întâlniţi! În ziua de astăzi?… vardie naţională cu cozi de cocoş muiate în băcan… şi barabance… şi triu-liu-liu-triu-triu… la dreapta… la stânga dreeeepţi!… Iar sfintele locaşuri… ruşine!

Ctitorul abia răsufla, roşu ca para focului. Mă hotărâsem să tac. În uşa amvonului: draci cu gheare de trei ori mai lungi ca degetele, oameni cu părul vulvoi, îngeri slabi şi lungi şi, mai presus de toţi, bunul Dumnezeu, pe nori cenuşii, rotocolit cu un curcubeu.

Ctitorul nu se mai putu stăpâni. Ridică mânele. Mânecile i s-adunară în umeri şi începu, ascuţindu-şi glasul:

— Nu vezi cum s-agaţă dimonii de talerul drepţilor, dar ei tot mai sus, tot mai sus la cântar, căci o faptă bună ridică de la pământ doi draci şi mai bine… Nu vezi că ăştia-şi apasă degetul pe un şir de oameni dezbrăcaţi şi albi ca varul, care o porniseră spre rai – au fost buni, milostivi, şi n-au râmnit la ale altuia, şi n-au zavistiit, şi n-au furat, şi n-au luat numele Domnului în deşert, şi n-au avut nouă băieri la pungă, ca în ziua de azi…

Hagiul plecă capul în jos, strângându-şi poalele scurteicii.

Doi din bătrâni iar zâmbiră şi iar înţeleseră cu zâmbetul lor şiret: „Bine mai vorbeşte ctitorul! Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul, că te face puzderie!“

— Iată, urmă ctitorul, iată şi bogaţii nemilostivi cum se duc în focul gheenei cu sacii în spinare, deşelaţi de aur şi de argint!

Hagiul tuşi, trase cozorocul şepcii pe ochi şi întoarse spatele „Judecăţii de-Apoi“.

— Strângeţi-vă vouă comori în ceruri… strigă ctitorul, ameninţând cu pumnul pe bogaţii nemilostivi, care se duceau liniştiţi în iad… strângeţi-vă

vouă comori în ceruri, căci mai lesne va trece funia corabiei prin urechile acului decât bogatul în împărăţia cerurilor!

Ctitorul rămăsese cu pumnul încleştat asupra zidului; ceilalţi doi îşi descoperiră capul, îşi făcură cruce, îngânând: „Doamne, Doamne, mare şi milostiv eşti, Doamne!“

Jupân Hagiul o şterse binişor-binişor şi se făcu nevăzut.

— Fugi Hagiul… fugi… Nu-i vine la socoteală – începu iar ctitorul –, nu dă un sfanţ la cutia bisericii (ctitorul ţinea mult la cutia bisericii), şi acasă – nămol de galbeni bătuţi şi ferecaţi! Îngroapă mereu cazanele, şi n-are decât o nepoată, pripăşită pe lângă dânsul de când a plecat la agialâc, ca să-i păzească coştoroaba. Şi nu mărită fată mare, nu sleieşte un puţ, nu dăruieşte un crâmpei de salbă iconostasului unde se miruieşte, caiafa de el!

Şi vorba se încinse ca focul.

— Să dea Hagiu?… Hagiu să dea?…

— Dar nu l-aţi văzut cum mişună prin cârciumi şi băcănii? zise ctitorul. Intră într-una, ia binişor o măslină, o aduce la gură ş-o strecoară printre gingii. Foi, foi, foi, o mestecă… „E, cum dai măslinele, dragă cutare?… “ „Atât“… „Scump, scump de tot la aşa vremuri. Vremuri grele!“ Şi pleacă… Intră peste drum. Şterpeleşte icrele de cosac. Rupe o bucăţică, îi face vânt. Pleasc, pleasc… „Cum petreceţi icrele?“… „Atât“… „Scump. Scump. Vremuri grele!“ Şi pleacă… Se duce la pastramagiul din colţ. „Ia să vedem, vericule, cum ţi-e marfa, că nu mai dau pe la cutare“… Ia o feliuţă, îi face de petrecanie. „Cum o daţi?“ „Pe parale şi atât. “ „Aş, v-aţi scumpit de tot! S-au dus vremurile alea… Vremuri grele!“ Şi pleacă, îi e sete. Intră într-o bragagirie. „Ei… să gust… ce başibuzuc aveţi?“ Suge un fund de tinichea, ghiorţ, ghiorţ, ghiorţ. „Zeamă de aguridă. Cin’ s-o bea? Cin’ s-o plătească? Vremuri“… Şi pleacă. Aşa mănâncă şi se răcoreşte, şi pe el îl dau banii afară din casă.

Şi bătrânii – hi-hi, ho-ho, hi-hi – râd cu lacrămi, năpustin-du-se în vorbă, care mai de care mai şiret la cuvânt şi mai subţire la coada ochilor, răsucindu-şi stropii de mustăţi, întorşi ca nişte colţi albi împotriva nasului.

— Carâmbii cizmelor?… De când era flăcău…

— I se scâlcie tocurile?… Le bate singur câteva flecuri…

— Pe mine, de câte ori mă vede: „Dă-mi o pustie de ţigară, că-mi uitai păpuşa acasă. “

— Aş! ce-a uitat acasă?… Bea peliniţă. O adună vara, o usucă, o freacă în mâini ş-o aşază în lacră. Bea toată iarna şi tuşeşte să-şi dea sufletul.

— Da’ v-aţi uitat pe sub scurteica Hagiului? zise ctitorul, râzând şi ciupindu-şi mustăţile. Nu?… Bine… Să vă spui eu… Într-o zi, dupe slujbă, stăm de vorbă… mai mulţi inşi şi câteva cocoane. Hagiul se uitase într-un

jeţ… Pândea o prescură. Paracliserul, un drac şi jumătate, îi arătă, jos, înaintea noastră, o firfirică de paispre'ce şi-i zise: „Jupân Hagiule, mi se pare că dumitale ţi-a căzut la miruială. " Hagiul sări în capul oaselor. Se apropie de firfirică. O ţintui cu ochii, că să-i fi dat cu piciorul n-ai fi mutat-o din loc. Întinse mâna… Când se aplecă de jumătate, pe noi, din spatele lui, bărbaţi şi cocoane, ne bufni un râs straşnic, şi râzi, şi râzi… Hagiul îşi uitase acasă turul pantalonilor… De râsul nostru, neîndrăznind să se aplece până la firfirică, se uită lung la dânsa şi, cu lacrămile în ochi, ieşi din biserică, mormăind: „A mea era!… era a mea!"

Paracliserul ştia de la nepoata Hagiului că Hagiul de zece ani taie din turul pantalonilor ca să-i cârpească pe unde se cosesc. Scurteica fusese încă p-atât de lungă, dar o scurtase mereu din poale, ca să încăputeze mânecile.

III

Fum pe coşul Hagiului nu s-a pomenit. Ridice viscolul nămeţii până la ştreşini. Apele să îngheţe tun. Treaba lor! Hagiul nu vrea să ştie de crapă pietrele la gerul Bobotezei, nici dacă în iulie turbează cânii de căldură. Iarna tremură, vara gâfuie.

Toată viaţa lui, de câte ori nepoată-sa – trăind aciolată pe lângă dânsul – îi pomenea, la Crăciun, să taie şi ei un porc, ca tot creştinul, bătrânul răspundea:

— Îmi face rău, nepoată, s-auz guiţând… Îmi face rău… c-aşa sunt eu… milos…

— Cumpără-l, nene, tăiat gata.

Dacă aşa îl aducea din cuvânt Leana, înghiţind în sec, cu gândul la şorici, bătrânul răspundea liniştit:

— Un porc… carne multă… Se strică… Două guri suntem…

Veneau Paştele.

— Nene, să înroşim şi noi ouă…

— Ce prostie!… Ouă roşii?… Nu e mai bine să le mănânci proaspete?… Ouă roşii, ouă stătute…

— Să roşim puţintele.

— De roşim puţintele, ardem focul degeaba, cumpărăm d-a surda băcanul… Cheltuială zadarnică… Vremuri grele!

— Da… o ciosvârtă de miel…

— Miel?… Ce fel miel?… Cum miel?… Miroase a oaie… Paştele prea e în vară…

— Ce pustia de vară, nene Tudose, nu vezi că plouă şi fulguieşte?!…

— Ei, fulguieşte, fulguieşte… tu nu vezi că nu ţine? Unde ţine? Cum cade, se topeşte… Eu mor de căldură… Uf!… uf!…

— Şi eu mor de frig…

— Mori de frig… crăpi!… Aşa te-am pomenit… lacomă… nemulţumitoare!

Leana tace şi înghite în sec. E săracă. N-are pe nimeni. Tace, că bătrânul, de se mânie, strigă, trânteşte uşile, apoi se aruncă în pat şi se vaietă până la miezul nopţii, uitând să-i dea şi de pâine.

De mic copil Hagiul fusese copil cuminte şi aşezat. Nu i s-auzea guriţa, nici paşii. Nu rupea pantofii. Nu-şi hărtănea rochiţa. Pe ce punea mâna punea bine.

Ajuns calfă la găitănărie, vorbea frumos şi cu patimă în mij-locul tovarăşilor săi.

— De când eram d-o şchioapă pricepusem lumea, le zicea el. Înţelesesem bine de tot că o cârpă din gunoi este o muncă de om pe care te faci stăpân dacă o pui doparte. Şi dacă mama îmi dădea un ban de trei ca să-mi iau un simit, eu mă uitam în ghiozdan: de aveam felia de pâine, sănătate bună, aveam ce mânca. Nu te saturi cu pâine? Ce-ţi trebuie simiţi? Şi puneam banul bine. Şi un ban peste altul fac doi, peste doi dacă pui altul, fac trei… Râdeţi voi… râdeţi… Da’ vânturaţi banii în mâini şi veţi simţi ce răcoare ţine când vă e cald, şi ce cald când vă e frig. E destul să te gândeşti ce poţi face cu banii, ca să şi guşti bucuria lucrului pe care nu l-ai cumpărat. Ai simţit bucuria?… De ce să-l mai cumperi?… Râdeţi voi, râdeţi… Ce lucru poate fi mai luminat ca un jeratec de galbeni întinşi pe o masă?… Voi râdeţi… râdeţi cu hohote… Nişte risipitori… în viaţa voastră n-o să gustaţi adevărata bucurie…

Într-o zi, o calfă, văzându-l cum tremură şi cum i s-aprind ochii când vorbeşte de bani, i-a zis în glumă:

— Strângi tu, băiete, strângi, şi într-o zi… fiut… fiut… p-aci li-e drumul… şi ia-i de unde nu-s…

Tudose, la aşa nelegiuire, s-a ridicat în vârful picioarelor, a încleştat pumnii, i-a adus la gură şi a strigat, închizând ochii:

— Numai de veţi vârî tot pământul în buzunar… numai atunci veţi fura şi banii mei!… Aşa să ştiţi!… Aşa!… Că n-am bani… N-am chioară lăscaie… P-aşa vremuri nu poţi să ai…

În sfârşit, Tudose muncea; strângea; nu bea; nu ochea prin mahala; mânca pâine cu bragă. Dupe zece ani, ajuns la parte, dupe alţi cinci, tovarăş pe din două cu stăpânul său.

În primii ani de tovărăşie slăbise, îngălbenise, îmbătrânise la 30 de ani. De frică şi de griji, bolea pe picioare. Fostul său stăpân îl luă la masă la el ca să-l mai îndrepte. Şi ce frumos mânca! Oscior peste oscior şi nimic pe oscior.

Se mai întremase. Erau cu toţii pe iarbă verde, sărbătorind şi udând cu pelin ziua de întâi mai. Jupânul i-aduse vorba:

— Tudose, nu vrei tu să-ţi găsesc o fată bună, de treabă, cu ceva zestre? Ei, şi ştii, un copil, doi, ai pentru ce trăi.

— Nu se poate, jupâne, nu se poate! Femeia, copiii cer de mâncare, veşminte, învăţătură… şi n-am de unde… Ce brumă am sunt în negoţ, şi banul din negoţ este al oricui ar voi să te înşele.

— Tudose, băiete, nu vorbi cu păcat, să nu vorbeşti într-un ceas rău.

Ceas rău? Îşi strânse fermeneaua la piept, apoi mormăi pe gânduri:

— Nu se poate, jupâne… copiii cer pâine, îmbrăcăminte, învăţătură, şi femeia… rochii… plimbare… scurteică de tibet… fuste în gherghef… Nu se poate, jupâne… să mă crezi că nu!…

IV

Oh! ce fericire pe Hagiu când rămase singur stăpân în prăvălie! În prima zi l-apucară căldurile. Obrajii îi ardeau; capul i se încinsese; ochii îl usturau. La ceas, la ceas, ieşea din prăvălie s-o privească pe dinafară. Îi da târcoale. Îi cerceta încăperile şi zidurile cu d-amăruntul. Se ridica în vârful picioarelor ca să-şi arunce privirile până peste acoperişul ei. Prăvălia?… Era copilaşul rumen şi frumos. El? Părintele fericit că are pe cine mângâia. Prăvălia? Femeia fermecătoare. El? El, nebunul care-i da în genuchi, cu ochii închişi şi cu inima speriată.

I s-a izbândit visul, singurul vis pe lume! A rămas singur. Ale lui sunt sculurile, jurubiţele şi ghemurile de găietane; ale lui războaiele, rodanele şi maldărele de lână; numai el singur des-chide tejgheaua; numai el singur tocmeşte, face preţul şi primeşte, numai în mâna lui, banii frumoşi şi rotunzi.

În prima seară, zăvorând uşile şi obloanele, ochii îi jucară în toate părţile, mustrând pe ucenici la fitece mişcare.

— Încet, încet, încetinel, că uşile nu sunt de fer!

— Ia seama, trândavule, să nu spargi geamurile, că nu sunt de fer!

— Nu trânti obloanele, ponivosule, că nu sunt de fer!

— Încet, încet cu lacătele, mototolule, că nu sunt.. şi dacă sunt?… au broască, au meşteşug, costă parale!

De zece ori se întoarse din drum ca să mai privească o dată, încă o dată, prăvălia. La urmă o privi lung, îi surâse, i se umplu ochii de lacrămi şi plecă, mormăind:

— Mititica… tristă şi ea… cu obloanele în jos, cu uşa închisă… ca un om care a închis ochii!… Se crapă de ziuă?… Face ochii mari, cât geamurile ei, şi parcă vorbeşte, momind pe trecători să intre, să-i dea o bună ziua şi să-i târguiască câte ceva… Linguşitoarea…

Cu capul în jos, ciulind mustăţile, ştergându-şi sudoarea de pe frunte, iuţind şi muind paşii, mestecând şi tuşind, se duce acasă. Vorbeşte. Se vede în luptă cu ceilalţi: cu ucenicii, cu calfele, cu muşteriii mărunţi şi cu toptangiii. La unii surâde, unora le strânge mâna, cu alţii se ceartă, la urmă se împacă cu toţi, îi atrage, îi momeşte, îi înşală.

Obosit, ajunge acasă.

La răspântia din care se desface drumul înspre Calea Vergului, se pituleşte căsuţa Hagiului, în mijlocul unei grădini stufoase.

Deschide uşa tinzii; o încuie grabnic; intră într-o odaie mică şi întunecoasă; aprinde o lumânare de seu; se aşază pe pat; îşi ia capul în mâini şi-şi reazemă coatele de genuchi.

Pereţii sunt cojiţi şi galbeni; grinzile tavanului, negre şi prăfuite; icoanele, cu sfinţi şterşi; patul de scânduri, acoperit cu o pătură lăţoasă, vărgată cu alb şi vişiniu. Două perne de paie la perete şi una de lână îmbrăcată într-o faţă soioasă. Pe jos, pardoseală de cărămizi reci. Odaie tristă, întunecoasă, un mormânt pe ai cărui ochi de geam, ca un sfert de hârtie, ţi-ar fi frică să priveşti, de frică să nu vezi morţii odihnindu-se cu feţele în sus.

Hagiul tresări şi suflă în lumânare.

— Costă parale. Mă gândesc eu şi pe întuneric. Oh! Doamne, Doamne, ce bun eşti, ce înţelept eşti! De n-ar fi soare, câte lumânări mi-ar trebui să ard ziua în pravălie!… Ce cheltuială!…

Abia se lungi în pat, şi gândurile începură, întâi blânde, prietenoase, ş-apoi îndoielnice, posomorâte.

Bine că a rămas singur stăpân în prăvălie! Jupânul era bun, era cinstit, da’ de… două chei la o tejghea… două mâini în parale… douăzeci de degete în firfirici… patru buzunare şi două socoteli… Cine ştie!… Din greşeală… banii sunt mici… uşor îţi scapă printre degete… ba în buzunar… în pungă… în căptuşeala hainei… Stăpânu-său era bun, era cinstit, dar ierta de multe ori pe calfe, pe simbriaşi, pe ucenici, când rupeau şi spărgeau prin prăvălie. Venea un cerşetor, doi, douăzeci: „Să le dăm, că avem copii. “ Da, dar el n-avea copii. Da, dar jumătate din acei bani aruncaţi era munca lui, erau banii lui, erau mângâierea şi fericirea lui. Unde pui hainele pe care i le cumpăra cu d-a sila, lumânările de Paşte, discurile, miruiala, căci îl ducea de guler la biserică… dar cutia bisericii, de care îi era spaimă… Socoteală limpede: masa, creditul şi numele stăpânului său produceau mai puţin ca mila stăpânului, hainele pentru masa stăpânului, evlavia stăpânului şi nepriceperea stăpânului la vânzarea găitanului.

Hagiul se rostogoleşte în pat. Prea e fericit. Nu poate dormi. Râde şi oftează. E deştept şi visează. Ce vis! De nu s-ar sfârşi! Dacă aci, în zăduf şi întuneric, ar sta în picioare, şi banii ar creşte, ca o răvărsare de apă, de la tălpi

în sus până peste creştetul capului… Oh! ce fericit ar fi Hagiul! înainte să-şi dea sufletul, ar vedea faţa şi vecinicia lui Dumnezeu. Moartea să aibă coasă de aur, el şi-ar înfige amândouă mânele în tăişul ei!

Picături de ploaie bat în geamurile Hagiului. Hagiul tresare. Nimeni. Se şterge pe frunte de năduşeală. Răsuflă greu, ca p-un suiş de deal c-o povară în spinare. Îi bate inima: visul unei morţi fericite i s-a prefăcut într-o viaţă de spaimă. Picături grele izbesc în geamuri. Gândul că ar putea să-l jefuiască cineva îl face să sară din pat. Aprinde lumânarea. E galben ca ceara. Părul, nepeptănat şi lung, i-atârnă în viţioane pe ceafă şi pe frunte. Se uita la icoane. Se închină. Şi-aduce aminte de Dumnezeu. Fireşte că se gândeşte la el! Se gândeşte că suferă pe pământ din cauza leneşilor şi a tâlharilor. Lui nu i-ar fura o băşică cu zece mii de galbeni, îngropaţi sub cărămizile de sub pat, ci l-ar fura de zece mii de ori, i-ar fura sufletul turnat în fitece galben. El niciodată n-a priceput ce este zece, o sută, o mie. Astea sunt vorbe, sunt numere pe răboj ori pe hârtie. În zece galbeni este inima lui de zece ori; într-o sută, inima lui de o sută de ori; într-o mie, inima lui de o mie de ori. În zece mii, el nu vede un purcoi de galbeni, ci zece mii de copii ai lui, fiecare cu chipul şi cu viaţa lui. Iată de ce se gândeşte la Dumnezeu.

— S-aprind candela, deşi Milostivul ar trebui să vadă şi pe întuneric! zise Hagiul şi se ridică, tremurând, în dreptul icoanelor.

Scoase binişor paharul din candelă; îl puse pe pat; stoarse şi îndreptă firul de iască; turnă în păhărelul murdar untdelemn dintr-un ulcior; măsură cu ochii roata untdelemnului…

— Un deşt de untdelemn!… un deşt!… e prea mult… risipă… se revarsă de ziuă… Cum o să mai vază Atotţiitorul o limbuliţă gălbuie când soarele o potopi lumea cu lumina lui?…

Puse paharul pe un taler de pământ şi turnă apă. Untdelemnul se scurse în taler, rămânând în pahar un rotocol de-o muchie de cuţit.

Se vârî în pătură. Candela sfârâi şi trosni. Hagiul, ameţit, mormăi în mustăţi:

— De ce-o fi trosnind? Semn rău! Am turnat destul untde-lemn… De ce-o fi trosnind?… De nu mi-ar arde prăvălia!…

V

Aşa petrecu viaţa Hagiul până la bătrâneţe. Un şir necurmat de chinuri fericite, nebăgând nimic în el, nepunând nimic pe el. Fără foc; fără fertură; neiubind pe nimeni; tresărind când umbra i se încurca în picioare; închizându-se ziua cu zăvorul în casă; robotind nopţile în odaie cu o lumânare de seu în mână, ca o stafie uscată.

La bătrâneţe, găitănăria nu mai mergea. Desfăcu prăvălia. Vându tot.

— M-am ales şi eu c-o pâine, dupe o muncă câinească de la opt până la şaizeci de ani.

Dar în acest bătrân, pentru care prietenii, copiii şi nevasta erau banii agonisiţi şi ascunşi, un singur gând, mai presus de orice, îi turbura fericirea:

— Dumnezeu vede toate… plăteşte toate. Vede toate!… Cum vede?… N-am furat pe nimeni… N-am luat banul nimănui!

„Vede toate, plăteşte toate“. Icoanele şi vorbele din biserică i se deşteptau în minte. Ce strică bogatul nemilostiv dacă nu fură şi nu bate pe nimeni? Dacă bogaţii ar da în fitece zi la săraci, săracii s-ar îmbogăţi şi bogaţii ar sărăci. În ce ar fi D-zeu mai câştigat? Trupul lui n-a voit femeie; buzele lui n-au avut copil de sărutat ; pântecele lui n-a poftit la mâncări grase, şi o vecinicie toată să nu vadă faţa luminoasă a idolului său?

Într-o zi bătrânul, nemaiputând răbda aceste gânduri, s-a hotărât:

— Da, da, am să mă iau bine cu Dum… Să văz locurile sfinte! Ce jertfă ar putea întrece jertfa mea?

Locurile sfinte… lemn sfânt… cei care nu se duc… se poate vinde lemnul sfânt… pe-acolo toate pădurile trebuie să fie sfinte…

Şi bătrânul s-a dus la hagialâc şi s-a întors *aghios* – „hagiu“ – sfânt, dar mai soios de cum plecase.

Şi tuturor, de câte ori îl întrebau cum e p-acolo, strecura vorba de minunile lemnului sfânt. Văzuse el, cu ochii lui, leproşi vindecaţi cu lemn sfânt. Le atingea rănile cu o bucăţică mică, mititică, de lemn, şi rănile se închideau, şi pielea se netezea pe unde fusese carne vie. Un pusnic a trăit zece ani, fără să bage nimic în gura lui, mirosind lemn sfânt. Unui nebun i-au venit minţile la loc cum l-a atins cu lemn sfânt pe frunte.

Povestind aşa minunile şi închinându-se, Hagiul a vândut lemn sfânt bătrânilor, babelor şi văduvelor.

De multe ori Hagiul, vesel că s-a pus bine cu Dumnezeu şi fericit că şi-a întors paralele cheltuite cu hagialâcul – ba a mai şi câştigat –, bombănea, uitându-se în toate părţile:

— Ce negoţ, ce daraveri, ce bănet s-ar face! Lemnul sfânt merge găitan! Acum patruzeci de ani o prăvălie cu lemn sfânt ar fi fost un potop de aur. Astăzi lumea începe să fie rea… credinţă puţină… Doamne! Doamne!

Şi Hagiul îşi făcu cruce că lumea se ducea la peire.

Pustiile de bătrâneţi sunt grele. Tusea îl apucă mai des şi-l ţine mai mult; sângele nu mai rabdă gerul; aducerea-aminte se împuţinează. Deseori se ceartă el cu el:

— Ba sunt opt mii…

— Ba sunt zece!

— Ce fel zece?

— Atunci, dincolo, sunt opt!

— Aş! nu se poate, aseară i-am numărat.

Şi auzul îl cam lasă. De vorbeşte mai tare, se aude, se sperie şi se uită în toate părţile…

— Na, Hagiule, cap sec, strigi cât te ia gura, parcă cine ştie ce-ai fi având! Iaca, n-ai, n-ai, n-ai, eşti sărac lipit!

Iar în mintea lui: „Am, am ceva, dar e mai bine să zic că n-am chioară para. “

VI

Până la optzeci de ani nu i s-a întâmplat nimic serios Hagiului. Nu l-a durut un dinte măcar, i-au căzut toţi de bătrâneţe, pierzându-i pe unii în coajă, pe alţii în miez de pâine.

Tocmai în ăst an se puse o iarnă grea. Trosneau pomii în grădină. Pe geamurile Hagiului înflorise gheaţa cu frunze mari şi groase. Degeaba se încerca nepoată-sa să facă ochiuri în geam. Rotunjea biata fată gura, sufla din toată inima; se croia câte un rotocol, dar se prindea la loc.

— Suflă mai cu inimă, Leano, strigă Hagiul, cocoloşit într-un colţ al patului.

— Suflu, nene Hagiule, suflu, dar mă taie frigul şi mi-a îngheţat răsuflarea, răspunse nepoată-sa, tremurând c-o cergă în spinare. Ar trebui să-mi dai de lemne, că înlemnim până mâne.

— Cum?… lemne acum?… pe frigul ăsta? P-aşa frig o cioaclă de lemne costă un galben… un galben!

Leana plecă bombănind în odaia d-alături. Hagiul rămase singur. Trist, întuneric şi frig. Vântul se repede pe coş, rece ca gheaţa, şi nu găseşte în vatră nici cărbuni, nici cenuşă. Hagiul tremură şi morfoleşte o bucăţică de pâine. Fiori reci îi trec prin şira spinării. Nu-şi mai simte picioarele din tălpi până la genuchi.

Zăpada se ridică până la geamuri, în toată mahalaua nu s-aude nici om, nici câne.

Hagiul adoarme, mâhnit că, dacă iarna va ţine tot aşa, n-o mai duce fără lemne. Şi ce scumpe trebuie să fie lemnele. Aşa e, o să iasă din iarnă sărac lipit. A adormit. Se mişcă. Se învârteşte. Toată noaptea visează că se prigoreşte la un foc mare.

A doua zi nepoată-sa îl găsi pe jumătate îngheţat. Abia putu să zică: „Leano, foc, că mor“, şi îi întinse un bănuţ de aur, închizând ochii. Îi fu ruşine ca să nu-l vadă acel ochi de aur cu câtă uşurinţă îl aruncă în mânele nemiloase ale lumii. Oftă dureros.

Focul pâlpâie în vatră. Mormanul de jeratec dogoreşte şi aruncă un polei cald şi rumen, pe peretele din faţă. Tavanul trosneşte şi zidurile asudează. Leana, cu picioarele goale până la genuchi, se pârpăleşte în gura sobei. Bătrânul a ieşit din pătură şi-i e cald, şi îl ia cu fiori. Picioarele îi tremură. E lihnit, îi cere inima a ciorbă, ca niciodată în viaţa lui.

— Ce pui atâtea lemne? Prea multe lemne! Leano, n-auzi? Şi tot mi-e frig… Prea multe lemne!… Mi-e foame… O să dai foc casei!… Ah! pâinea nu mă mai satură… picioarele nu mă mai ţin!

— Oi fi bolnav, răspunse Leana. Să chem pe cineva. Lângă spiţerie e un doftor…

— Să nu calce nimeni în casa mea! strigă Hagiul. Cât scrie doftorul pe hârtie nu plăteşti cu viaţa toată! Sunt sănătos, voinic, mai bine ca oricând!…

Dar, voind să umble, căzu pe pat, zicând: „Oh! da, niciodată n-am fost mai bine!“

Dupe trei zile de friguri Hagiul se sculă din pat, uscat şi galben, cu ochii duşi în fundul capului, cu părul lung şi ciufulit. Leana îl întrebă încetişor dacă n-ar vrea ceva.

— Aş vrea, răspunse trist Hagiul, aş vrea o ciorbă de găină… cu niţică lămâie… lămâia e scumpă… câteva boabe de sare de lămâie… Şi, vezi, găina să nu fie prea mare… mică şi grea.

Pe seară, Leana întinse în mijlocul patului un ştergar. Pe ştergar o strachină cu ciorbă caldă. Aburii se ridică din strachină. O aripă galbenă iese din zeama presărată cu steluţe de grăsime. Pe buzele străchinii, o lingură de cositor. Alături clondirul, cu două degete de vin, cu dop de hârtie. Hagiul privi cu lăcomie, se şterse pe frunte şi zise cu o nespusă părere de rău:

— Ce poftă de copil!…

Se văzu topind, el, cu mâna lui, bulgări de aur, turnându-i în strachină şi sorbindu-i cu lingura.

Se apropie de pat. Începu să mănânce. Plescăi; îşi supse gropile din obraji; se încruntă; şi-acoperi ochii cu sprincenele; se răsti la Leana, aruncând lingura:

— Una de lemn… asta e coclită!…

Leana, râmnind la ciorbă şi înghiţind în sec, ieşi afară şi-i aduse una de lemn.

Hagiul începu iarăşi a sorbi zgomotos. Se scutură şi scuipă de mai multe ori.

— Ia ciorba d-aci! M-am săturat… Simţ pe gât o cocleală acră… sărată… un miros nesuferit… Ia-o… fugi cu ea… nu vezi?… îmi sorb viaţa!

Leana luă strachina şi ieşi.

Hagiul îşi trânti capul pe o pernă de paie. Trupul lui, o flacără. Ce friguri! Sub el se deschisese ca o mare fără fund. Şi se ducea adânc, adânc, tot mai adânc. Şi pe gât gustul aurului, sângele viu al aurului! Nefericit părinte, gustase din carnea copiilor lui. Ciorba îi mirosise a aur!

Când Leana intră în odaie, el se ridică în coate şi-i strigă:

— Stinge focul… să dai cărbunii şi cenuşa înapoi!… Aruncă ciorba… şi să dai fulgii şi bucăţelele înapoi… Vreau banii pe jumătate, dacă nu toţi!

Şi începu să plângă cu hohote.

— Ucigaş!… nebun!… nelegiuit!… în veci n-o să te saturi!

Leana, înmărmurită, se uită la el. Tocmai atunci s-auzi miorlăind la uşă cotoiul, tovarăşul ei de foame şi de tremurat, singura fiinţă care o mângâie şi pe care o mângâie.

Leana crăpă uşa. Hagiul se uită speriat şi, văzând cotoiul strecurându-se pe uşă, se răsti:

— Să-i tai coada!… Să-i tai coada!… O coadă d-un stânjen!… până să intre, se răceşte odaia!… Să cheltuiesc şi pentru el?… Unde e toporul ?… Am să i-o tai eu!

Se ridică în picioare. Picioarele tremurară, se îndoiră, trosniră din încheieturi. Hagiul se curmă de mijloc; deschise ochii, mari şi roşii; căscă gura şi căzu pe spate.

Leana, speriată, fugi afară, închinându-se.

S-a înnoptat. Ea pândeşte la uşă. Tremură şi inima i se bate. Ar vrea să intre, şi spaima că e mort ori nebun o îngheaţă. Vântul fluieră în streaşina casei. Zăpada le-a troienit uşa pe dinafară. În tindă e frig şi întuneric.

Pe la miezul nopţii i se păru că în odaia Hagiului se târăşte cineva de-a buşile. Ascultă. Auzi desluşit un sunet de bani.

— El e. N-a murit, şopti Leana, banii îi prelungesc viaţa. Săracu nenea Hagiu!

Liniştită puţin, dibui pe întuneric clanţa de la odăiţa ei, deschise uşa binişor şi se duse să se culce, tânguind încet pe nen-său Hagiu:

— Săracu, ce bogat este!

A doua zi, de dimineaţă, Leana, intrând în odaia Hagiului, îl găsi numai în cămaşă, în cămaşa sa petic de petic, trântit cu faţa în jos, pe aur, îngropat în galbeni, cu fruntea p-un purcoi de lire, cu ochii închişi.

Cum îl văzu, începu să plângă.

Dar, ca prin minune, trupul Hagiului se cutremură. Banii sunară de-a lungul, de la picioare până la frunte. Săltă capul; deschise ochii stinşi şi-i

îndreptă, ca nişte sticle reci, asupra Leanei; bolborosi câteva cuvinte nedesluşite; muşcă în vânt cu gingiile albe şi izbuti să slomnească:

— Nu te uita… închide ochii… ochii fură… închide ochii!…

Căscă gura; limba i se mototoli în gât; capul îi căzu într-o parte; picioarele i se lungiră; mânele i se înfipseră în bani… şi adormi de veci, cu ochii deschişi şi ţintă asupra Leanei.

Când l-au scăldat, pe genuchi, pe piept şi pe frunte se vedeau rotocoale de bani. Şi i-au rupt pleoapele de sus, şi ochii lui spăimântaţi nu s-au închis.

Leana l-a îngropat cu alai mare. Zece popi, archiereu, oranist, colivă, steagul Bisericii Troiţa, flori, lumânări, zăbranice. Lumea, privind, zicea:

— Ce frumuşeţe! Bine de el!

La capul lui mergea Leana; dupe ea, câţiva bătrâni, cu ctitorul în mijloc.

Unul din bătrâni întrebă pe ctitor:

— Ce bani a lăsat?

— Un milion, răspunse ctitorul.

— Cât face un milion?

— Un milion? De zece ori câte o sută de mii.

— Săracu Hagiu!

— Dacă ar vedea el cum se cheltuieşte cu înmormântarea lui…

— Ar muri! răspunse unul din bătrâni.

Şi oranistul, cletănându-şi ceaprazurile de fir, intră în curtea bisericii. Mai multe glasuri s-auziră în depărtare: „Vecinica lui pomenire, vecinica lui pomenire“…

LINIŞTE

Mariei Delavrancea

I

De trei ori l-am văzut în viaţa mea şi rămăsese neschimbat: aceeaşi faţă, aceeaşi barbă căruntă, acelaşi mers oblu şi capul plecat tot pe umărul drept.

Aceeaşi linişte adâncă.

Şi l-am văzut în mijlocul unei naturi aşa de mândre, că s-ar fi mişcat sufletul celui din urmă ticălos. Pieptul uriaş al Ceahlăului şi Dâmbovicioara, despicând în două creierii munţilor, pentru ca să-şi deşire trâmba apelor sale reci şi albăstrii, au descreţit fruntea veştejită a atâtor cartofori, au scăpărat în inima a atâtor zgârciţi o veselie străină de sunetul banului şi-au desfătat atâţi nerozi de negustori câţi brazi şi câţi mesteceni sunt pe ceafa de peatră a acestor ţinuturi fericite.

Apele se bat, rostogolesc bolovanii, umplu vultorile şi sar peste stâncile lustruite; şipotele ţâşnesc şi-şi azvârlă sulul apelor reci ca nişte arcuri de sticlă străvezie; munţii se încalecă grumaz peste grumaz, până în slava cerului; călătorii admiră, râd, petrec, beau pe muşchiul moale şi blând ca o catifea verde. Numai el priveşte aşa de risipit, că parcă nu vede; ascultă zgomotul cascadelor şi glumele celorlalţi aşa de nepăsător, că parcă n-aude; şi se mişcă aşa de uşurel şi de încet, că parcă ar sta pe loc.

De trei ori l-am văzut şi de trei ori mi s-a părut că văz o maşină perfectă, alcătuită în chip de om, a cărei mişcare dinlăuntru ar fi taina vrunui mecanic de geniu, care ar fi voit să-şi bată joc de oameni şi de Dumnezeu: pe oameni înşelându-i şi pe Dumnezeu imitându-l.

II

La ora mâncării m-am aşezat la o masă din apropierea lui. Întotdeauna o linişte adâncă îl înghite ca într-un coşciug de plumb. Respiraţia nu i se simte. Privirea îi e pironită în farfurie. Mânele i se mişcă c-o îndemânare şi c-o precizie de spaimă. Furculiţa, cuţitul şi lingura nu i se simt. Când porunceşte servitorului, glasul nu i s-aude. Mănâncă şi te îndoieşti dacă mestecă. E cald. Sudoarea îi brobonează fruntea, îi picură pe veşminte; el nu se şterge; vântul răscoleşte praful şi gunoaiele – căci lumea mănâncă în curtea birtului –, vârtejul trece peste dânsul; lumea zărvăie; mulţi se supără că nu sunt bine serviţi; el tace. Şi d-o lună de zile de când stă la băi n-a vorbit cu nimeni, n-a

salutat pe nimeni, n-a întins mâna nimănui.

Dar o fi trist, o fi nefericit, o fi bolnav, o fi nebun… nimeni nu ştie. E liniştit ca un obosit care doarme, nepăsător ca un mort şi nepătruns ca o peşteră fără fund. Ceilalţi îl privesc nemulţumiţi, căci liniştea lui le insultă zgomotul şi uşurinţa lor. Şi mulţi îl arată cu degetul, şopăindu-şi:

— Cine o fi acest domn care trăieşte cu duşii de pe lume?

— Nu ştiu… Mi se pare că e un străin.

— Ce limbă vorbeşte?

— Aş! niciuna!

— Ia priveşte la el: o ţuică, o sticlă de vin, trei feluri de bucate, pe care le înghite fără să le mestece… Încolo: nu vorbeşte, nu râde, nu se supără… Ce ciudat om!

— Vezi, zicea o doamnă frumuşică către un căpitan de tunari, ce galbenă şi ce întinsă piele are pe obraji mutul care mănâncă singur, care tace fără a se gândi, care mănâncă fără a mesteca, care mişcă buzele şi nu i se aude glasul? Nu-ţi poţi închipui, dragă *Pol*, cum îmi năspreşte nervii cu muţenia lui. L-aş săruta o dată dacă i-aş auzi glasul, i-aş da în genuchi dacă mi-ar spune cum îl cheamă şi, dacă ar face o beţie, aş fi în stare…

— Ce? răspunse căpitanul, dând ochii peste cap şi râzând un râs guturăit şi gros. Ce-ai face dacă s-ar îmbăta? Spune-mi, Mimi, c-aş vrea să ştie şi maiorul când o veni. Maiorul o să râză când şi-o cunoaşte bine giuvaierul de nevastă.

Şi înghiţiră câteva pahare de vin. Doamna se scobi în dinţi; râse pe nas; deschise ochii mari şi galeşi şi îl bătu pe picior. Căpitanul îşi rezemase capul în mâna dreaptă, privind alene la masa acelui domn tăcut şi liniştit.

— Vrei tu, Mimi, să-i auzi glasul?

— Vreau, vreau, răspunse ea repede şi trânti un pahar cu fundul pe masă.

— Ce-mi dai?

— Ceva mai mult decât i-aş da mutului dacă ar vorbi.

— Bine, răspunse căpitanul.

Făcu semn unui chelner să vină şi, când se apropie de dânsul, îi şopti ceva la ureche, îi bătu din picior, îi zâmbi şi îi zise:

— Nu fi prost, mă, îţi dau un bacşiş bun.

— Şi eu, îngână Mimi, fără să ştie despre ce este vorba.

— Ce ţi-a cerut acum? întrebă căpitanul pe chelner.

— Tocană.

— Tocană? Foarte bine… O să vorbească… Chelnerul plecă, iar căpitanul făcu mâna copăiţă şi prinse o duzină de muşte. La unele le rupse aripile, la altele le strivi capetele şi, când chelnerul sosi cu tocana, le presără

în sosul ei galben şi cleios, şoptindu-i :

— Du-i-o; e numa bună; acum o să vorbească.

Doamna pufni de râs, îngânând:

— Ce nebun eşti, *Pol*! Ce haz ai când te cam chercheleşti!

Eram mâhnit de această cruzime, şi totuşi abia îmi stăpâneam râsul privind la scârboasa tocană, care începuse să alerge.

Necunoscutul privi lung în farfurie şi nu arătă nici scârbă, nici supărare. Luă furculiţa, scoase liniştit, una dupe alta, toate muştele, tăcu şi începu să mănânce, fără a se sinchisi de vecinii cari râdeau cu hohote.

— Ce gugumănie rea! mormăii eu, revoltat de veselia căpitanului ş-a doamnei de lângă dânsul, dar aşa de încet, încât socotii că nimeni nu mă auzise.

Dar acel domn, singur şi închis ca printr-un blestem la orce impresie tristă ori veselă, ridică capul din farfurie, zâmbi o clipă uşurel şi nepăsător. Se uită ţintă la mine şi tresării când îi auzii glasul:

— De ce te superi, domnule, ar trebui eu să mă supăr. Eu însă am un câne cam hârbar: de câteva ori mi-a murdărit ghetele şi niciodată nu l-am bătut. Şi oamenii, ca şi dobitoacele, sunt mai adeseori murdari şi proşti, iar nu răi. Toată deosebirea e că oamenii, când sunt proşti, murdari şi răi, sunt mai proşti, mai murdari şi mai răi decât orce dobitoc.

Căpitanul îl auzi şi tăcu. Vroi să fumeze şi-şi băgă ţigareta cu focul în gură. Eu vrusei să răspund necunoscutului, dar el băuse cel din urmă pahar de vin, îşi luase pălăria şi bastonul şi, într-o clipă, să făcu nevăzut.

Fără voia mea, ca şi când m-aş fi sculat în mijlocul nopţii dupe un vis care te zăpăceşte, mă sculai de la masă, fără să-mi plătesc mâncarea, şi mă repezii dupe acel domn ciudat, fantastic, al cărui glas rece, despreţuitor şi totuşi blând şi bun îmi aţâţase atâta curiozitate, că nimeni şi nimic nu m-ar mai fi stăpânit locului. Răsturnai scaunul, mă izbii de o cocoană bătrână, care trânti în urma mea un „Hei! ce, eşti chior, domnule?“, şi-o rupsei la fugă, simţindu-mă fatal atras de acel necunoscut bizar.

Cu toată graba mea şi tâcâiala inimii, îl vedeam lămurit în minte: galben, cărunt, tăcut, dispreţuitor, singur în mijlocul lumii ca într-un pustiu, şi glasul lui, care mă tăiase adânc, ca o limbă de oţel rece, îl auzeam necontenit bănănăindu-mi în creier. În acest om simţeam o fatalitate care te ameţeşte. O prăpastie adâncă care te ţintuieşte pe buzele ei şi-i priveşti fundul adânc şi înecat în negură. O melancolie frumoasă şi înfiorătoare, ce te înduioşează, te zguduie şi îţi risipeşte orce idee de viaţă, înfigând în tine numai patima oarbă a necunoscutului.

L-am ajuns. Cu bastonul, cu mânele în buzunar, cu capul plecat în jos, adus de spete, tresărind din vreme în vreme, el mergea încetinel, fără să i s-

auză paşii şi fără a arunca privirea în lături. Dar cum dete de şoseaua ce mână, suind cotiş, către Nămăeşti şi Rucăr, iuţi paşii, scoţând mânele din buzunarele bluzei. Ridică capul în sus, ca şi cum ar fi fost furat de blânda frumuseţe a caselor mici, albe, curate şi înconjurate cu ogrăzi de pruni şi cu porumbişti verzi şi fâşâitoare; îşi plimbă în neştire privirea uimită din platoul Bughii în albia largă şi pietroasă a Râu-Târgului.

În dreptul unei case mici, pusă cam sub şosea, îngrădită cu laţe şi ocolită cu măturică, cu crăiţe, cu fasolică şi cu flori-domneşti, abătu din drum, coborî p-o potecă, deschise poarta şi, fără a se uita îndărăt, intră în curte, se urcă în pridvor şi se făcu nevăzut în casă, trântind uşa dupe el.

Fireşte, mă hotărâi să pândesc în şosea.

Dădui târcoale în jurul casei, până când văzui ieşind din curte o ţărancă voinică şi frumoasă; mă luai dupe ea; intrai în vorbă: „Ba un' te duci, ba ce-ţi pasă; ba ce să iei de la cârciumă; ba o fărâmă de untdelemn, că mâne e Sfânta duminică". La cârciumă, mai dă-i o ţuică, mai dă-i alta, mai dă-i şi p-a treia, şi vorba se dezleagă.

— Leliţă, îi zisei eu, cum îl cheamă pe boierul găzduit de d-ta?

— Că zău, să mă crezi, domnişorule, nici eu nu ştiu. Unde te-apropii de dânsul… toată ziua tace; noaptea doar ce-l mai auzi bolborosind, singur în odaie, cu perdelele lăsate şi cu uşa încuiată. Da' , de, n-am ce zice, e om bun şi plăteşte bine. Ce nu mă împacă sunt nişte cărţi ale lui cu capete de oameni morţi, cu picioare jupuite… Doamne fereşte!

Ţăranca veselă, vorbă lungă şi hazlie, căzu la învoială că-mi închiriază odaia de alături de acel domn, pe „nu mai jos de doi poli, că la ea e curat, că e odihnă bună, că sunt ţoale să te îngropi în ele până în gât; şi, unde mai pui, umbră deasă şi prune de tot felul; mă rog, la câte rămneşte inima omului".

A doua zi, pe vremea prânzului, luai geamantanul şi mă aşezai la noua gazdă.

III

În prima noapte nu putui dormi. Vecinul meu se plimbă în lungul odăii până la miezul nopţii, apoi îl auzii cum se încerca să puie zăvorul încet-încet, şi către unu-două din noapte oftă aşa de lung ca şi cum ar fi scăpat din mânele cuiva care s-ar fi încercat să-l năbuşească. Mărturisesc că frica m-a apucat când l-am auzit că începe să vorbească: la început câte-o vorbă nedăsluşită, apoi fraze întregi, la urmă mi se păru că citeşte şi, în sfârşit, această scenă tainică se încheie cu un mare zgomot, făcându-mă să sar din plapămă. Desigur, trântise nişte cărţi.

Mă lungii din nou în pat, cu ochii deschişi în întunericul odăii. Câtva

timp nu mai auzii nimic afară de şuietul jalnic al râului.

Nu trecu mult, şi zgomotul d-alături se auzi iarăşi, dar de astă dată vecinul meu mi se păru apucat de furii. Se răstea, ofta, înşira cuvinte fără înţeles, rupea şi mototolea la hârtie, ca şi cum ar fi smuls foi din vro carte, îl auzii bine cum râcăi de mai multe ori nişte chibrituri şi dete foc la ceva care ardea repede. Se desluşea bine pălălăile supte de coşul sobei.

Dupe acest foc, ce nu ţinu decât câteva minute, el începu să se plimbe în lungul odăii, zicând cu nespusă mânie:

— Da, da, foarte bine! încă unul! încă unul! încă un dobitoc care nu ştie ce vorbeşte! Aşa le trebuie. Şarlatani! Oamenii sunt proşti!

Niciodată n-am înţeles ca în noaptea aceea cum un om poate muri de frică. Vecinul meu plângea. Eu nu puteam închide ochii. Desigur, vecinul meu e nebun. Dacă zăvorul de la uşa lui ar fi crâcnit, în neştire, atins de el din greşeală, eu aş fi îngheţat în acea clipă, aşa cum mă aflam, c-un pumn încleştat şi c-o mână pe frunte. Toate lucrurile în casă, masa, perdelele, scaunele şi soba se cletănau din loc, îmbrăcau forme de monştri, de câte dihănii toate pot să treacă printr-o închipuire smintită de spaimă, şi dănţuiau, şi săreau, şi se strâmbau la mine, ca şi cum nebunia d-alături le-ar fi dat suflet şi plan de-a mă cuprinde în vârtejul ei fantastic.

Inima începu să mi se bată; răsuflarea mi se împedică de câteva ori şi, fără să ştiu de unde mai aveam putere, mă răsturnai cu faţa în jos. La ziua albă, somnul, bunul somn, mă fură cu odihna lui mângâietoare.

M-am deşteptat după-amiază. Nu-mi mai era frică. Mă între-masem. Odată închipuirea liniştită, mă simţeam, ca şi în ziua de mai înainte, legat de paşii acelui necunoscut.

— Nu se poate, nu e nebun. Un nebun aşa de cuminte e cu neputinţă… Mi-e ruşine mie de mine… Ce laş am fost!

Nu sfârşisem bine de mormăit aceste cuvinte, şi luai nişte foarfece de pe masa mea, intrai binişor în casă la vecin şi, măsurându-mi depărtarea ochilor p-o perdea de la fereastra lui, tăiai două rotocoale prin care puteam privi d-afară înăuntrul odăii ca prin două sticle de ochelari.

Toată ziua am umblat încotro m-au dus picioarele. Am jucat popice la Crasan, m-am suit pe platoul Bughii, m-am dus până la Măţău. Toate câte le admiram cu două zile mai înainte nu mai însemnau nimica. Natura mi se părea o secătură şi aşteptam cu nerăbdare ca noaptea să înghiţă farmecele priveliştilor, absorbit de aceste întrebări:

„Cine o fi acest om? De unde o fi venind? Ce fel de viaţă duce? Ziua liniştit şi noaptea în prada atâtor chinuri… Ce om este acest nefericit?“

Pe la miezul nopţii, văzând că şi-a aprins lumânarea, am intrat binişor în curte.

Luna mi-era nesuferită, căci lumina din creştetul cerului să fi zis că este ziuă.

În vârful picioarelor m-am apropiat de fereastra odăii lui. Mă suii pe prispa care ocolea de jur împrejur casele şi, abia respirând de emoţie, îmi potrivii ochii pe cele două rotocoale tăiate în perdeaua de la fereastră.

Vedeam bine în odaia lui.

Ca la un minut închisei ochii.

Era o crimă purtarea mea. Spionam un om atât de bun şi de liniştit. Despecetluiam o scrisoare plină de taine, care nu-mi era adresată mie. Intram hoţeşte într-o conştiinţă închisă şi nefericită.

Dar când deschisei ochii, toate grijile şi gândurile omeneşti, curate şi înalte, să risipiră. O putere mai mare decât voinţa şi cinstea mea mă ţintui la fereastră.

El îşi lepădase bluza şi vesta. Deschisese p-o masă mare de brad două volume groase, cu figuri negre şi tablouri colorate. Desluşit nu vedeam cam ce reprezentau.

La gura sobei era un morman de scrum de hârtie.

Să uită puţin pe una din cărţi. Citi liniştit o pagină, apoi începu să se plimbe în lungul odăii, cu nişte paşi din ce în ce mai largi şi mai apăsaţi. Obrajii lui, galbeni şi fără pic de viaţă, se deschiseră, se luminară, se rumeniră puţin, dar aşa de repede, încât înţelesei că acea căldură nu le era firească, ci, ca şi cum l-ar fi dogorit un foc străin de sângele lui, o gură de sobă încinsă, o izbire de soare în creştetul capului. Ochii lui, stinşi şi adormiţi în orbitele întunecoase de sub fruntea lată şi albă, se deschiseră mari, aprinşi, scânteietori şi începură a-i juca în toate părţile. Buzele i se dezlipiră, tremurară, apoi îndrugară câteva vorbe pe care nu le auzii.

Mersu-i închis între cele două ziduri era o goană furioasă; şi nu se întorcea din mers decât numai când era aproape să se izbească cu capul de pereţi.

Se opri în mijlocul casei, se frecă pe frunte. Când ridică ochii în sus, erau încărcaţi cu lacrămi. Dădu din mâini, ca şi cum ar fi vorbit cu cineva, şi zise cu dezgust şi cu revoltă:

— Of! of! să nu crezi în Dumnezeu, bine, dar să nu crezi în noroc? Idiot şi ateu e acela care nu crede în soartă, în soarta care te încinge cu cercuri de fer de la naştere, în soarta pe care ţi-o fată oamenii şi împrejurările, lumea şi moravurile ei. Viaţa nu e liberă; viaţa e o sclavie şi un joc de cărţi; o carte fatală te prigoneşte zece generaţii întregi, dacă vitalitatea bestiei dintr-un neam nu se curmă mai degrabă!

Dupe aceste cuvinte făcu de câteva ori pe nas „hî-hî“ şi se aşeză pe un scaun de lângă masă, îşi cuprinse tâmplele în mâini, plecându-se p-o carte.

Înmărmurisem privind şi ascultând fără să înţeleg nimic din câte vedeam şi auzeam.

Dupe ce întoarse câteva foi, o mână îi căzu moleşit şi greu pe tomul de alături şi începu să plângă ca un copil. Lacrămile îi picurau una dupe alta, repede ca o ploaie caldă, pe foile cărţii, până când, nemaivăzând, desigur, rândurile, se sculă de la masă, oftă adânc, ca şi în noaptea trecută, şi îngână cu ochii în sus, ca şi cum ar fi fost o femeie care se roagă la icoană:

— Dar eu tocmai aşa am făcut, tocmai… Tuburile n-au răsuflat. Sângele a avut tocmai căldura unui om pe deplin sănătos… şi sânge mai curat ca al meu era cu greu de găsit… Nicio boală n-am avut care să-şi fi vărsat şi plămădit în el elementele morţii, acele milioane de atomi vii care se revoltă şi turbură şi înfrâng tainica goană şi primenire a vieţii… Aş vrea să-mi dovedesc mie însumi că am greşit, numai astfel poate mi-aş birui laşitatea şi mi-aş zdrobi viaţa ca p-un pahar din care ai băut până te-ai îmbătat şi nu mai ai ce bea…

Şi începu iarăşi să se plimbe. De astă dată obrajii lui erau un amestec de galben, alb şi vânăt. Mi se păru că tremură. Dupe câteva învârtituri prin odaie, se repezi la cartea pe care citise, o zvârli cu scârbă de pe masă, o mototoli, îi smulse foile, răsuflând pe nas aşa de puternic încât îl auzii cum auzi din depărtare un cal speriat.

Adună toate foile, le îndesă în gura sobei, aprinse un chibrit şi le dădu foc. Casa se lumină de vâlvătăi. El, dupe ce arseră cele din urmă petice, se întoarse la masa de lucru şi zise cu mulţumire rea:

— Da, aşa le trebuie! încă unul care nu ştie ce spune! Încă unul care nu se mulţumeşte pe ce ştie şi scrie volume întregi despre ce nu ştie şi nu-i este dat să ştie !

Poate că erau trei ceasuri dupe miezul nopţii. Luna scăpătase mult la vale. Mi-era răcoare, dar nu-mi venea să părăsesc locul de pândă.

Era obosit; sta adus de mijloc, întors cu spatele la mine şi rezemat în mâini de masa albă. Dupe câteva minute de gândire se duse la un geamantan; îl deschise; scoase o cutie; se aşeză pe un scaun; aruncă un picior peste celălalt; puse cutia pe masă; o deschise; luă din ea o lupă şi un cuţitaş de oţel; îşi sumese mâneca stângă până-n cot; îşi rezemă vârful cuţitului de pulpa mâinii şi zise liniştit:

— Desigur, sângele meu n-a fost bun. O moştenire de la moşi, de la strămoşi, un faliment de sânge pe care l-am primit în vinele mele fără să ştiu, fără să vreau şi fără ca ei să fi ştiut şi să fi vrut.

Cum sfârşi aceste cuvinte, apăsă cu mâna dreaptă pe plăselele negre ale cuţitului, a cărui limbă subţire şi sclipitoare îi pătrunse carnea. Când îl trase în sus, sângele ţâşni, îi alunecă la vale înroşindu-i cămaşa strânsă ca un

covrig în jurul cotului.

Şi privea liniştit.

Pe mine m-apucară nişte fiori reci d-a lungul spinării. Văzând cum picura sângele de la cot la pământ, îmi simţii ochii calzi de lacrime. De osteneală şi de spaimă îmi veni ameţeală. Închisei ochii şi zguduii puţin cele două vergele de fer, de care mă înhăţasem să nu caz.

Când mă desmeticii, dădui să privesc prin rotocoalele din perdea, dar nu mai văzui nimic. Clipii din ochi. Mă frecai bine pe frunte, în casă era lumină şi totuşi nu mai văzui nimic.

Deodată, începui să tremur. Două fâşii de ger mi se strecurară prin amândoi ochii. Tocmai în dreptul lor întâlnisem o altă pereche de ochi care scânteiau ca doi ochi de pisică, uitându-se adânc într-ai mei. Eram prins. Mă simţise. Şi îl auzii că râde, zicându-mi:

— Nu e aşa, vecine, că sângele meu e roşu şi bun? Nu e aşa?

Un mort, dacă, printr-o minune, ar fi râs şi ar fi vorbit, n-ar fi râs şi n-ar fi vorbit mai rece, mai uscat şi mai sinistru ca acea fantomă neagră care-mi bătu în geam.

Am rupt-o la fugă. Pe la poartă mi s-au tăiat picioarele şi abia m-am târât, câţiva paşi, pe malul şanţului de la şosea.

Răsăritul bătea în profir. Cocoşii cântau, lipăind din aripi. Brâiele de muşcele se zăreau într-o lumină leşioasă. Râul Târgului venea cu şuietul său din depărtare. Iarba era udă.

Poate că de frig, ori de frică, adormii şi nu mă deşteptai decât numai la scârţâitul asurzitor al unui car încărcat cu scânduri, coborând de la herăstraiele din Rucăr. Soarele era sus.

Vegheasem toată noaptea în picioare; nu mâncasem; mă dureau coastele; mi-era frig; răcisem; ameţeam. Mă prinseră frigurile.

Intrai în odaia mea. Mă tolănii pe pat. Unde picai, acolo adormii.

Cât oi fi dormit nu ştiu, dar visam că se făcea că un prieten, cum arar se mai găsesc pe lume, mă mângâia pe frunte şi pe mânele mele îngheţate.

Mă deşteptai. Deschisei ochii şi rămăsei încremenit cu ochii ţaglă, aşa cum eram, trântit d-a curmezişul patului, cu gâtul strâmb şi cu vinele de la gât supuse. Vroii să strig. Căscai gura, dar n-auzii nimic, în faţa mea sta nemişcat acel om necunoscut. Privirea lui mi se părea că mă judecă, mă osândeşte şi mă execută.

— Nu fi copil, n-ai de ce să te sperii, îmi zise el blajin şi mă potoli. Ai dormit în şosea; ai răcit; o să-ţi treacă; nu e nimic; de tot te poţi lecui, afară de dezgust şi de îndoială.

Şi văzând că dau să vorbesc fără a izbuti, îmi luă o mână într-ale sale, mă mângâie, apoi începu să-mi vorbească, zâmbind:

— Am să-ţi dau o sticlă de vin; s-o bei toată, să mănânci bine ş-o să-ţi treacă. Sunt doftor, adică am învăţat medicina şi nu mai cerc să vindec pe nimeni. Deseară ai să afli tot ce ai vrut să afli. La toate am fost osândit pe lume, dar să mă crează oamenii şi nebun, dupe ce sunt nefericit, ar fi mai mult decât mi-este dat să rabd şi să tac.

Mi-aduse o sticlă de vin, pe fundul căreia se vedeau mănunchiuri de ţintaură.

Şi plecă.

Am băut tot vinul. M-am dus la birt; am mâncat zdravăn, m-am rătăcit de-a lungul râului până la podul care taie aproape pe la jumătate calea dintre Câmpu-Lung şi Nămăeşti. Ţărancele, cu fotele roşii şi cu cămăşile albe, sumese într-un şold, nălbeau pânzele, copii desculţi şi numai în cămăşi groase şi ridicate până la burta lor, doldora de prune şi de mere, bălăceau prin şuviţele de apă ce se coteau din matca râului iarăşi în matca lui.

Eu băteam cu bastonul pietricelele şi mă gândeam cum, fără de voie, furam tainele unui suflet atât de bun ca al vecinului meu.

Morile vuiau de-a lungul apei, vânturând prin spiţele lor late talazurile limpezi şi clăbucite de spumă. Pivele îşi bocăneau cracii groşi şi grei, bătând, ghemuind şi strivind abalele.

IV

Pe înnoptate m-am dus acasă. Toate câte îmi treceau prin minte despre acel om ciudat mi se păreau prostii şi nu-mi lămureau acea noapte fantastică.

Pe la zece ore uşa se deschise. El apăru în prag; îmi ticăi inima şi abia putui crede urechilor când îl auzii chemându-mă:

— Poftim la mine dacă vrei. Am ceai şi tutun bun. Şi-o să vorbim, mai ales că n-ai ştiut să-ţi stăpâneşti curiozitatea. Nu e bine să furi cu coada ochiului, nici să tragi cu urechea pe la geamurile oamenilor. Dacă te-ar plăti cineva pentru aceleaşi fapte, ţi-ar fi ruşine, ţi-ar suna în minte cuvântul de *spion*… deşi nu plata, ci faptul înjoseşte.

Mă luă de mână şi mă duse în odaia lui. Pe masa de brad erau două cărţi, două ceaiuri care-şi afumau aburii căldicei şi mirositori, şi cuţitaşul de chirurg pătat cu sânge închegat.

Cu frica în sân, m-aşezai p-un scaun. El era în faţa mea. Aprinserăm câte o ţigară. Sorbi de două-trei ori din ceai şi începu să vorbească, ca un om zăpăcit de gânduri, care nu ştie cum să şi le adune.

— Ei, ei, îmi zise el, oftând uşurel, omul de când se naşte vine cu jumătate de soartă în el. Când un copil rămâne nepăsător la zgomote, la ocări, la bătăi, şi nu se gândeşte decât la mâncare; când nu simte milă de cerşetori; când se îndoapă cu dumicatul din urmă, fiind sătul până în gât, mai bine decât

să-l dea cuiva; când chinuieşte pisicile şi câinii; când strânge lucru peste lucru, jucărie peste jucărie, acest copil a sosit cu jumătate de noroc în lume. Dacă împrejurările nu l-ar suci din calea lui firească, el, desigur, va fi, la mare, un calic, un nemilos, un necinstit, un egoist. Nu-i mai trebuie nimic ca să fie fericit, afară poate de puţinică deşteptăciune, pentru ca să-şi aleagă frizura bine, să-şi scuture hainele bine, să-şi lustruiască ghetele şi să minţă întotdeauna. Ai putea, aproape cu siguranţă, de la un mic semn, să deosebeşti, cu douăzeci de ani înainte, care copil va ajunge un om procopsit şi fericit şi care va muri cum a şi trăit: sărac şi nefericit. Dacă pe la vârsta de cinci-şase ani deschide nişte ochi blegi şi reci, nepăsători, mari şi uscaţi, nu mai rămâne îndoială că prostia simţurilor la el e în strânsă legătură cu prostia creierului, şi aceste două prostii sunt de ajuns ca să-l fericească o viaţă întreagă. Dacă, din contra, ochii lui se măresc şi se micşorează; dacă se strâng nervos în pleoape şi se desfac repede până la frunte; dacă clipesc fără ordine şi dacă mânia, ca şi bucuria lui i se aprind în luminile lor, e de ajuns ca să te încredinţezi că această viaţă care-i scapără în priviri porneşte dintr-un foc de viaţă din aluatul aprins al creierului, şi aceste două vieţi sunt de ajuns pentru ca să-l chinuiască întreaga lui viaţă, mai ales în lumea noastră, şireată şi proastă, lustruită şi ignorantă până la sălbăticie. Eu, neajungând nimic şi necunoscându-mă nimeni, pot, fără să crezi că mă laud, să-ţi spui că din întâmplare am sosit pe lume un copil viu, neastâmpărat, milos, necumpătat în toate, amestecând râsul cu plânsul într-o clipă, simţitor, dureros de simţitor, căci de mic nu deosebeam între o palmă şi-o vorbă rea sau urâtă. Un singur cusur aveam: eram sărac. Ş-a fost de ajuns…

Aci se opri din vorbă. Sorbi din ceai. Ridică din umărul drept şi făcu pe nas de câteva ori „hî-hî“, ca şi cum ar fi râs. Apoi începu, clipind des:

— Nu ştiu dacă d-ta înţelegi pe deplin cuvântul să-ră-ci-e?

— Îmi pare rău că-l înţeleg…

— Nu e vorba de sărăcia-lipsă, ci de sărăcia care te alungă să-ţi slugărniceşti viaţa în casele bogate ale parveniţilor. Pâinea ţi se pare amară, vinul acru, hainele te ard, salteaua – umplută cu pietre, şi perna pe care-ţi pleci capul – înţesată cu mărăcini. Toţi aceşti îmbogăţiţi prin şărlătănii şi furturi sunt convinşi că plătindu-ţi un serviciu îţi cumpără şi viaţa. O, Doamne, dar te uiţi cu scârbă şi cu milă la ei… Nu ştiu cum să-şi îndulcească viaţa măcar de-ar avea vistieriile împărăţiilor toate. Cu mult mai bine trăiesc câinii şi slugile la vatra lor bogată şi toantă. Sfârşisem bine liceul. Urmam la medicină. Dam lecţii la copiii unui falit milionar; copii răi, rău nărăviţi, leneşi şi gugumani. Dupe trei săptămâni vorbeam despre *progresele copiilor*. Eram la masă. El, un om gros în pântece şi în ceafă, închis şi ciupit în obraji, ţinea întruna că să-şi facă copiii militari; milităria e *carieră sigură* mai ales când ai

cevaşilea cheag. Ea, o femeie uscată şi naltă, înfiptă la vorbă, încăpăţânată şi necăjicioasă, nu lăsa deloc cu deputăţia. Deputăţia este o meserie care duce departe. M-am amestecat în discuţie, căci mi-era silă să-i ascult. Le-am spus cât de multe lipsesc copiilor şi cât de multe le mai trebuie.

— D-ta prea observi multe, prea ştii multe şi prea vorbeşti mult, îmi răspunse el, zuruindu-şi inconştient banii din buzunar.

Pentru prima oară vorbeam cu ei. Pentru prima oară vorbeau ei cu mine.

A doua zi, bineînţeles, mi-am luat cărţile ş-am plecat în voia întâmplării. La douăzeci de ani, pe pământ şi sub cer, lesne se încăputează un culcuş de trai.

Dupe câtăva vreme mă pripăşisem la un mare funcţionar. Dam lecţii la o fetiţă de şapte ani, destul de frumuşică, destul de deşteaptă, şi destul de leneşă, şi destul de răsfăţată. Era primul şi singurul copil la părinţi. Aceşti oameni mi se păreau mai buni, mai de omenie.

El, om liniştit, nici prost, nici deştept, şi nu învăţase multă carte ca să-şi vatăme inteligenţa sa mediocră. Ea era frumoasă, tânără, vie, îi plăceau discuţiile; nebună dupe *Rolla* 30, recita binişor *Le Saule* 31 şi *Steluţa* lui Alecsandri, mai ales acel singur vers genial şi simplu: „Pe când eram în lume tu singură şi eu“, îl spunea minunat, cu toată melancolia, cu toată părerea de rău adâncă şi omenească ce i se cuvine.

Aci iar îşi tăie cuvântul. De astă dată surâse iar amestecat cu acel „hî-hî“ trist şi obişnuit. Răsuci o ţigaretă, o aprinse la lumânare; mă îndemnă să-mi beau ceaiul şi începu să-mi povestească cu o ironie aşa de ciudată, că parc-ar fi rânjit la cineva.

— Doamna era foarte bună cu mine. Vorbea, râdea, discuta ceasuri întregi. Vroia să afle ce-mi place şi ce nu. Ne certam mai pe toţi poeţii mari şi, dupe ce mă aţâţa la discuţie, mă asculta privindu-mă lung şi nemişcat, sfârşind mai întotdeauna prin a-mi da dreptate şi a-mi mărturisi că-i place grozav cum vorbeam şi cum citesc.

Eu mă înroşeam şi ea râdea.

Ne făcusem destul de prieteni, doar nu ne ziceam pe nume şi nu ne ziceam nici într-un fel.

Într-o zi discutam împreună dacă un vestit poet al nostru a iubit ori ba, ca un adevărat artist şi poet, şi dacă poeziile lui de iubire răspund la porniri adevărate şi profunde. Ea zicea că da, eu susţineam contrariul.

— Ce vrei, acele versuri uşoare, limpezi, bogate, acele com-paraţii fericite, acea credinţă în dragostea lui sunt nişte dovezi puternice că poetul a simţit şi a ştiut să spuie ce simte.

— Nu, eu nu sunt de părerea d-tale, îi răspunsei eu. Versurile lui sunt

uşoare pentru că nu spun nimic. O muzică de silabe nu poate fi decât uşoară. Limpezimea lor le vine nu din profunditate, ci din indiferenţă. Când spui lucruri pe care orice om de bun-simţ, tolănit fără grijă pe o sofa moale, le poate spune, ar fi şi păcat să nu fii limpede, mai ales când toată viaţa ai ciripit în versuri. Comparaţiile lui, în genere, ca toate celelalte figuri, sunt, dupe formă şi dupe cum tind să lumineze şi să învieze o idee, nefireşti şi şcolăreşte căutate. Bogăţia la el e lipsită de mişcarea şi de căldura vieţii. Tocmai felul acestei bogăţii dovedeşte că scriitorul nu vede, nu simte şi nu înţelege deodată. Când vede şi simte, nu înţelege; când vede şi înţelege, nu simte. Şi când vede, simte şi înţelege, atunci desigur că este vorba despre ceea ce omului ordinar de tot nu i-ar trece prin minte. Atâtea diminutive, atâtea figuri căutate şi moarte, atâta nepătrundere în inima omenească, atâta cumpătare în vers, atâta blândeţe de simţire, atâta duioşie de cuvinte, toate acestea ţi-arată pe omul cu temperament molâu şi fericit. Aş putea zice că numai când descrie ce vede şi înseamnă ce umblă în gura poporului, numai în aceste cazuri e destul de bine, este chiar un artist desăvârşit. Iubirea, ca şi toate celelalte patimi ce nu se pot vedea, pentru el au rămas comori ascunse, pe care niciodată nu le-a putut găsi. Cine iubeşte are căldura logică şi retorica temperamentului lui, nu se încurcă în imagini şi în cuvinte ce trec prin mintea oricărui şcolar bun şi moşier deştept.

Ea mă luă de braţ şi eu tresării. Mi-era cald. Mi-era silă. Nu înţelegeam bine. Mi-era frică. Toată vitejia de cuvinte peri. Amuţii, fără să-mi dau seama bine de ce. Şi nici acum nu-mi aduc aminte dacă, plimbându-ne prin odăi şi iarăşi întorcându-ne pe urmele noastre, am scos vro vorbă.

Pentru prima oară prietenia ei mă umilea. Dacă ar fi fost o femeie de pe drumuri, dacă nu m-ar fi plătit şi nu mi-ar fi dat să mănânc, mi-ar fi făcut plăcere căldura braţului ei rotund apăsat într-al meu; aş fi iubit-o… dacă n-aş fi apucat să cred că este cinstită.

Mă surprinsese. Mă uimise. Îmi răsturna toate credinţele mele. Şi mai ales când a auzit clopoţelul de la uşă, şi-a tresărit la braţul meu, şi-a alergat veselă şi mângâietoare înaintea bărbatului său, îţi mărturisesc că am îngheţat în picioare.

Şi mi-a făcut un rău nespus când mi-am simţit naivitatea sângerată şi când curăţenia iluziilor mele mi s-a părut că este o curată prostie. Nu este simţire nobilă care să nu se zguduie când vrăjmaşul ei ţi-o surprinde dormitând şi ţi-o izbeşte repede.

Toată noaptea, un singur gând am tors în creier. Dacă a cercat să mă iubească, desigur că mâne mă va urî. Am fost atât de neghiob şi de ruşinos cu dânsa, am văzut-o atât de înjosit prefăcută între mine şi bărbatul său, încât ea o să vadă în mine un frate nesuferit, care surprinde păcatele unei surori mai

mari.

O săptămână nu mi-a vorbit. Ea tăcea, eu tăceam. Altă greşeală de care vedeam bine că-i pare rău. Nevorbindu-mi, ea simţea că se acuză de o vină care poate că nu fusese decât un capriţiu uşor şi trecător, o pompare mai repede a sângelui spre creier, o ameţeală a închipuirii, o iluzie ce arunca pentru o clipă drepturile bărbatului asupra unui tânăr necunoscut…

Dupe o săptămână, într-o sărbătoare, ea veni spre mine. Eram singuri. Zâmbi, dar trist şi răutăcios. Şi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte de ieri, îmi zise:

— Vasăzică, d-ta susţii că ce admiră o lume toată sunt nişte copilării rimate, că lumea se înşeală şi că numai d-ta ai dreptate…

Nu ştiu cum – parcă nu mi s-ar fi întâmplat nimica – prinsei la vorbă, şi învârteşte la foi, şi despică la versuri, şi înhaţă figurile care mi se păreau mai ordinare şi mai nepotrivite şi, când socoteam, dupe vechiul şi prietenosul obicei, că ea o să mă aprobe, o auzii că-mi zice c-o mânie ascunsă cu mult meşteşug:

— D-ta prea citeşti multe, prea ştii multe, prea observi multe şi prea vorbeşti multe…

În acel minut, ca printr-o minune, mi se păru că văz sub pielea ei tot organismul brut al falitului. Aceeaşi frază, aceleaşi cuvinte, aceeaşi mânie şi acelaşi dispreţ.

Aş fi dorit să-i spun: „Puteai să mă dai pe uşă afară ceva mai puţin crud. “ Curajul mă părăsi. Cine crede că dreptatea are şi îndrăzneală nu ştie ce spune.

A doua zi am plecat şi de la înaltul funcţionar. De astă dată trist, cu un început de îndoială, de dezgust şi de nu ştiu ce boală, ale cărei efecte fizice le simţeam pretutindeni, dar mai ales în creier.

Neputând sta la nimeni, m-am hotărât să mă fac copist, pentru ca să pot sfârşi medicina.

În secţia noastră trebuia să facem un raport ministrului de Domenii.

Şeful de birou mi-a dat să-i copiez ciorna acestui raport, ciornă lungă de mai multe coale, fără nicio ordine, fără niciun înţeles; greşeli de fraze, de cuvinte, de punctuaţie; greşeli de logică, motive slabe; lipsă de studii; lipsă de fond, lipsă de formă.

Am arătat şefului câteva greşeli prea grosolane din sumedenia de nerozii.

— D-ta prea ştii multe, prea observi multe…

Desigur, toată lumea se învoise ca să mă tortureze cu aceleaşi cuvinte nesuferite.

Şeful meu fusese rău, dar înzecit de rău pentru mine, fără să ştie. Nemaiputându-mă stăpâni, cercai să-i dovedesc câtă dreptate am. Era nimicit

în faţa mai micilor săi. S-a înroşit sfeclă, a bătut cu pumnul în masă, căci avea ciudata manie de-a imita pe ministrul său, şi mi-a răspuns furios:

— Nu eşti bun de nimic! Te amesteci în toate ca mărarul. Ei, ce e? O să cadă cerul pe noi? Ce este un raport? Un raport… Un raport… Parcă o să-l citească dl ministru… că altă treabă n-are…

— Nu ştiam că dl ministru cere rapoarte pe care nu le citeşte, răspunsei eu.

— D-ta prea vorbeşti multe! Să-l copiezi aşa cum e! Cu aceste cuvinte îmi întoarse spatele, mormăind: Poftim, tocmai cin' s-a găsit!

Am tăcut, deşi ferbea sângele în mine.

Şi de câte ori, discutând cu prietenii mei, veneam cu vro idee nouă, pe care nu o puteau afla în lecţiile nenorocit de mărginite ale doctorilor noştri, toţi sfârşeau cu o ironie rea şi înţestată:

— Mă, dar multe mai ştii şi mult mai vorbeşti!

La primul examen de anatomie răspundeam profesorului dupe acelaşi autor dupe care îşi jefuia el lecţiile. Asupra unei dezvoltări mă opri din vorbă:

— Ce autor susţine aceste lucruri?

I-am spus numele pe care-l cunoştea destul de bine.

— Nu e adevărat!

— Dle doctor, e aşa cum spui eu. În cea din urmă ediţie are o notă de două pagini, care nu se găseşte în primele ediţii.

— Destul, n-o să învăţ carte de la d-ta!

Aşteptam rezultatul examenului. Eram galben. Tremuram de necaz. Doctorul Marcovici[32] tocmai ieşea din cancelarie necăjit, strigând cât îl lua gura:

— Bravo! are dreptate elevul, şi îl respinge! Profesor de *buchi*, iar nu de facultate!

Cum mă văzu, mă înhăţă de haină.

— Bine, nene… ai căzut la examen! Şi, dupe o înjurătură straşnică, zise răstit: Măi frăţioare, eşti băiat sărac şi ştiu că înveţi carte, dar de ce nu-ţi păzeşti gura? Când un guguman susţine că n-ai dreptate şi când acel guguman ţi-e examinator, închide gura şi taci. Cazi la examen pentru că ai citit p-o ediţie nouă, şi el nu are decât pe aceea pe care a tradus-o pe de margini când învăţa la şcoală. Şi nu ştiu ce i-ai mai zis, că ţine întruna că eşti obraznic şi că vorbeşti prea mult. El e ignorant şi afon. De, ce să-ţi fac!…

Am rămas uimit. Pământul mi se învârtea sub picioare. De m-ai fi tăiat, n-ar fi curs picătură de sânge.

Mă dusei acasă.

Era noapte şi lumânarea mi se isprăvise în sfeşnic. În mine se hotărâse desăvârşit caracterul revoltatului. Stam lungit în pat, cu ghetele în picioare şi

cu pălăria turtită.

Pentru ce toţi oamenii îmi impută că vorbesc mult? Pentru ce şi prietenii, şi cei pe care abia îi cunosc, şi ignoranţii, şi cei cu carte, şi perverşii, şi cei blânzi din fire, şi faliţii, şi şefii de birou, şi profesorii, şi copiii, sunt, toţi cu toţii, contra mea de cum oi deschide gura? Desigur, văz lămurit toate aceste nedreptăţi care mi se fac.

În capitala noastră de parveniţi, de negustori, de străini, de declamatori, de şireţi, de ignoranţi, inteligenţa în medie e mai jos decât mediocră. Creierul e condamnat la adevăruri ordinare. Gândiri personale nu se petrec în mintea leneşă şi slabă a oraşului. Şi când ceea ce frământi şi arzi tu vreme îndelungată, în cutia de os a capului, izbucneşte afară, ca o lumină vie, cel care te ascultă e ameţit; ba, mai mult, creierul lui simte durere, căci e zguduit din acea adormire obişnuită şi fericită. Mintea ta taie cărările bătătorite şi ordinare ale minţii lui. O singură vedere personală, adâncită, spusă într-o formă mai energică, e de ajuns ca să-i ridici un stăvilar peste care nu poate sări decât cu o muncă grea şi cu o cădere şi mai grea de partea cealaltă, iată ce trebuie să însemneze că eu vorbesc prea mult. O singură frază sau două ore de vorbire e acelaşi lucru: dacă îi trezeşti din somn, dacă îi pui pe gânduri şi le turburi odihna, vorbeşti prea mult. Ei însă pot să-şi spargă urechile zile întregi; ceea ce îndrugă e blând, trece prin mintea oricărui hidrocefal, e uşor, e liniştit, e copilăresc, e vechi, e ştiut, este în proprietatea tuturora, nu aţâţă viaţa moleşită din capul adversarului, nu o aprinde şi nu o arde mai grabnic decât în somn, deci ei vorbesc puţin, cuviincios şi înţelept.

Când mi-am desluşit acea prigonire a tuturora contra mea, era prea târziu, căci revolta era înveninată de dezgust şi de dispreţ.

Revolta te răscoală contra lumii, dezgustul te face să cazi în mijlocul ei, dispreţul te exilează din ea. Eşti străin şi singur între-ai tăi şi în mulţime. Vorbesc o limbă din care nu înţelegi decât cuvintele dezlegate. Duc o viaţă pe care nu o explici decât ca şi pe viaţa unui câne: nu mai e nici urât, nici frumos, nici cinstit, nici necinstit, nici bine, nici rău. Nişte maşini care sfărâmă, macină, moaie, dospesc, împrăştie, ard şi se mişcă: unele fac explozie, altele se odorogesc, altele se duc la treapăt, şi prea puţine aleargă în neştire, în goana vieţii, ţinând frunte tuturora, zdrobind tot ce întâlnesc în cale şi, totuşi, neştiind, în această vijelie a patimilor mici şi murdare, nici de unde vin, nici pentru ce, nici încotro se duc.

M-am închis în mine; am tăcut; mă uitam lung, zâmbeam, ascultam, închideam ochii.

Aşa de învrăjbit tăceam, încât prietenii au început să şoptească:

— S-a prostit savantul; decât „da“ şi „nu“ nu mai ştie să mormăie.

Şi nici n-aş fi înţeles ce fel de oameni şi ce fel de prieteni mi-ar fi fost

dacă, când vorbeam, nu m-ar fi acuzat că vorbesc mult, şi când tăceam, nu m-ar fi acuzat de prost.

Mai târziu mi-au scornit una şi mai boacănă: „Vorbea prea mult, tace prea mult – de netăgăduit, fazele nebuniei“.

Şi când asemenea zvonuri mi-ajungeau la urechi, dam din umeri, mă gândeam când la fierea unuia, când la turtirea frunţii altuia, când la prea multul sânge al lui X, când la anemia cutăruia, şi sfârşeam socoteala îngânând liniştit:

— Fireşte, la început se purtau cu mine ca nişte cunoscuţi, apoi ca nişte prieteni, mai apoi ca nişte amici, şi acum ca nişte fraţi.

V

Am trecut doctoratul cu mult succes.

Teza mea era o lucrare deosebită. Grămădisem în ea multe observaţii şi multă citire.

La un consult, doctorul Marcovici – care mă iubea şi respecta în mine, el, vorbăreţul, pe omul tăcut, el, omul de geniu, care n-avusese unde să se dezvolte, pe omul de talent, sărac şi nebăgat în seamă – m-a chemat şi pe mine ca să-mi dau părerea.

Era la un bolnav bătrân, văduv şi uscat de o ftizie lentă, nesimţită, împedicată în drumul ei de bunul trai şi de desele călătorii în ţările calde.

Dupe o lună l-am pus pe picioare.

Peste câteva zile am primit o scrisoare de la bătrân. Mă ruga să vin pe la el. Cum m-a văzut, m-a strâns de mână foarte prietenos. Mi-a mulţumit de buna îngrijire în timpul bolii şi, mai nainte de a-i putea spune vrun cuvânt, îmi zise repede:

— Nu, nu, dle doctor, Marcovici m-a încredinţat că numai şi numai d-ta m-ai scăpat. Şi Marcovici e doctor mare, cinstit şi sincer.

Am mâncat la el. Şi-a fost de ajuns.

Mâncam de trei ori pe săptămână la bătrân.

Avea o singură fată, de 18 ani. Micşoară, delicată, blândă, sfioasă, uşoară la mers, nu i se auzea decât fâşâitul mătăsos al rochiilor sale învoalte. Palidă, cu nasul subţire, cu gura mică, cu buza de jos răsfrântă puţin, cu două gropiţe în obraji la orice zâmbet, cu ochii albaştri migdalaţi, umezi, buni şi limpezi, puşi sub nişte arcuri de sprincene subţiri şi perdute în tâmplele ei albăstrii. Părul bălai, tremurând fir cu fir la fitece mişcare a capului, i se lăsa din creştetul frunţii în cosiţe mlădiate dupe urechile ei mici şi albe.

Niciodată n-am întâlnit o fiinţă a cărei viaţă dinlăuntru să se zugrăvească mai bine în mlădierea moale a trupului, în pielea străvezie a obrajilor, în privirea melancolică şi blajină a ochilor şi în glasul dulce,

tremurător, prelung, ca un cântec ce se pierde în depărtare. Voinţă slabă, aproape moartă; simţire caldă, delicată, dar vagă. O impresie plăcută, primită prea repede, pentru ea era o adevărată durere; tresărea ca şi cum s-ar fi tăiat; se rumenea, îşi pleca fruntea în mâini şi ochii i se umezeau; plăcerea şi durerea în ea erau aşa de împletite, că niciuna, nici alta nu puteau naşte şi trăi decât împreună.

Surâsul ei era melancolic; veselia ei era tristă; mulţumirea ei adâncă o slăbea, o moleşea, o aşeza încetişor pe scaun, ca şi cum ar fi fost ameţită de friguri. Era o minune ciudată: tăcută, blândă, suferind şi neavând nimica, nevoind nimica, necăutând nimica, întotdeauna pe gânduri, privind liniştit şi departe, ca şi cum şi-ar fi desfăşurat ziua ceea ce visase noaptea.

Aşa cum era, te mişca, te atrăgea în atmosfera palidă şi tristă ce plutea şi se învârtea în jurul ei.

Neavând răbdare şi plăcere de a citi, cântând la piano rar şi încet, să fi zis că sub degetele ei piano era un pieptene de oţel care-şi zbârnâie dinţii de un mosor pătruns cu ace; fiindu-i silă să se gătească; neplăcându-i plimbarea, lumea şi zgomotul, mintea i se încheia cu câteva adevăruri aflate de ea singură şi spuse atât de simplu, încât de multe ori mi se părea că nu spune nimic. Mai târziu m-am încredinţat că acest cap delicat, neavând niciun grăunte de cultură, neînvăţând nimic din discuţiile oamenilor, de care fugea prin instinct, brodea uneori adevăruri de o profunditate uimitoare.

Cunoştea viaţa, înţelegea natura printr-un soi de devinare[33] învălmăşită în imaginile ce-i aprindea în creier. Şi în tot ce văzuse i se părea că domneşte neclintit o armonie desăvârşită şi neînţeleasă.

Era dar o minte înaltă, dar săracă, o naivitate curată, dar bănuitoare, o mută care-şi vorbea sieşi prin gesturi, prin mono-silabe, prin încremenirea trupului drept pe picioare ş-o goană de priviri ca două săgeţi care se duc alături, departe, departe, dincolo de zarea care-ţi joacă înaintea ochilor şi de care niciodată nu te poţi apropia.

O vijelie vine; norii se grămădesc; lumina se posomorăşte; fulgerele scapără lăncile lor de foc, frânte pe marginile negre ale norilor; ploaia de vară cade şiroaie băşicate. Ea priveşte lung, neclipind, apoi întoarce spatele acestei lupte înfiorătoare şi ridică din umărul drept. A privit, a înţeles în felul ei, şi-a desfăşurat gândurile şi-a vorbit prin ridicarea umărului.

Seara, la ceai, câţiva prieteni d-ai casei vorbesc despre cruzimile războiului cu Franţa, despre neruşinările sceptice ale politicii noastre. Femeile vântură intrigile obişnuite ale Capitalei. Ea ascultă fără să se mişte. Şi, dupe multă vreme, când ce a auzit s-a îmbucat într-un sistem al ei de a rândui lumea, zice blând:

— Oameni… Oameni… Bieţii oameni!

Şi în aceste crâmpeie de gândire îşi grămădea toată filosofia de un dezgust anemic, organic şi nevinovat.

Mintea ei rânduia imagini fără cuvinte, înţelegea şi dezlega ca o surdomută. Şi melancolia şi-o desfăşura prin gesturi întocmai cum un pianist şi-ar executa un capriţiu pe un dactilion.

În cuvintele „Oameni! oameni!“, spuse de ea încetinel şi pe gânduri, ca un copil care ar cere apă buimăcit de somn, eu simţeam cum vrea de lămurit să spuie că oamenii sunt răi, sunt proşti, sunt grosolani, nefericiţi şi fatal târâţi, din firea lor, în războaie, în intrigi, în calomnii, în brutalităţi, în vecinică neodihnă.

O înţelegeam pe deplin.

Şi niciodată nu mi-a dat de ochi ca doi oameni cu naturi deosebite, pe căi deosebite şi din cauze cu totul contrarii, să ajungă a se întâlni, a se simţi, a se înţelege, a se potrivi şi a se iubi fără voia lor, cum ni s-a întâmplat nouă.

Ea bogată, eu sărac; ea curtenită, eu izgonit şi dispreţuit; ea slabă, mică şi palidă, eu voinic, mare şi rumen; ea slujită de o familie întreagă de slugi, eu slugărnicind tocmai când viaţa are mai mult amor propriu şi mai curat entuziasm; ea ignorantă ca un copil ce abia se înalţă cletănându-se pe picioare, eu obosit d-atâtea tomuri, d-atâtea experienţe, d-atâta ştiinţă de carte şi de meditaţii, cât abia poţi înghesui într-o bibliotecă; ea trăind o viaţă de vise, eu reducând lumea la o maşină care se mişcă şi se cumpăneşte pe picioare şi porneşte în tăria unei mişcări iniţiale care nu se stinge decât atunci când oasele se usucă, muşchii seacă, nervii se apătează şi arterele se îngroaşă. Astfel ne întâlnirăm pe aceeaşi cale.

Şi totuşi, câtă asemănare: ea tăcând şi dispreţuind din lipsă de viaţă, din cauza unui sânge subţire, sărac de acele milioane de globule roşii, vii, calde, sărac de focul vieţii care arde şi se aprinde tot atât cât arde; eu tăcând şi dispreţuind din cauza unei vieţi colosale, izbită, strânsă, închisă, neînţeleasă, ghemuită şi insultată de prostia neumană a lumii în care mă învârtisem.

Într-o zi – venisem cam devreme pentru masă – îmi întinse mâna. Mâna era rece, slabă, moleşită, ca o blană de pisoi mic.

I-am strâns-o într-a mea.

— Ce mână caldă ai, îmi zise ea. Ah! şi ce bună căldură! o simţ cum mi se ridică până la gât, până la cap…

Nu ştiam ce să-i spui. Pentru întâiaşi dată o auzeam vorbind mai mult.

— Da, urmă ea, ai o căldură care-mi dă viaţă. Numai şuviţele de soare ce se strecoară în odaia mea mă fac să simţ aceeaşi plăcere.

Tăcu. Începu să tremure, fără să-şi ia mâna din mâna mea.

— Poate că nu eşti bine…

— Ba nu, sunt bine, dar poate că nu sunt întreagă… Nu sunt ca

cealaltă lume… O gălăgie îmi face rău… Un râs nestăpânit îmi face rău… O vorbă rea spusă pe socoteala altuia îmi face rău… Cum îşi bate ceaiul cu linguriţa bancherul cel pleşuv şi cum şi-l soarbe de lacom şi de gras îmi fac rău… Glumele necuviincioase ale cocoanei Eugenia îmi fac rău… Graba tânărului moşier, cu care vroieşte să mă slujească, îmi face rău… Laudele mincinoase ale prietenelor mele îmi fac rău… Iată de ce sufăr… Încolo, când sunt singură, mă simţ liniştită… Sunt bine fără a simţi acest bine… Lumea se învârteşte în minte ca un haos de umbre rele… Numai d-ta îmi faci bine, fără să ştii, ascultând, tăcând şi câteodată speriind cu câteva cuvinte prostia fricoasă a celorlalţi…

Mă înroşisem.

M-am uitat apăsat la dânsa. Rumenise în amândoi obrajii, şi ochii ei albaştri şi mari, pironiţi în jos, erau încărcaţi cu lacrămi.

Nu ştiam ce să-i spui.

Îmi venea s-o mângâi, îmi venea s-o sărut. I-am întins o mână pe umăr, apoi, fără să vreau, am apropiat-o de gâtul ei alb, am ridicat-o mai sus şi-am lăsat-o să alunece uşor pe rotunjimea obrazului până sub bărbia palidă şi străvezie ca un măr de ceară.

A trecut o lună de zile. În tot acest timp nu mi-a vorbit.

Dar mă privea lung, mă căuta, mă îngrijea la masă, la cafea şi la ceai, mă ruga din ochi să mai stau serile când ceilalţi oameni se risipeau pe la casele lor. Când slujnica îmi aducea dulceaţă, se uita cercetător la linguriţă, la paharul cu apă şi mai ales la dulceaţă, poruncind întotdeauna numai din dulceţurile care, dupe cum băgase ea de seamă, îmi plăceau mai mult.

Îmi dădea mâna.

Mă îngrijea.

Se uita la mine.

Se gândea.

Tăcea.

Atâta tot.

Eu nu cutezam să cred nimic. Şi mărturisesc că mie, celui izbit şi dezgustat, că mie, celui obosit, sceptic şi mort înainte de a trăi, îmi plăcea atât de mult, încât mi-era spaimă de ideea că i-aş fi indiferent.

Mi-era dragă ca un caz rar, de o stare patologică ce putea trece drept stare fiziologică. Puţinătatea de viaţă îi ucisese toate pornirile brutale, lăsându-i neatinsă puterea de abstracţie şi de idealizare. Chiar la trup, această sărăcie de viaţă o oprise la acele mărimi, cumpăniri şi forme delicate şi naive peste care natura, de regulă, pune apoi carne, carne şi iarăşi carne, pentru ca prăsila ei să poată birui toate vrăjmăşiile ce se ridică contra vieţii.

Îmi era dragă ca un suflet rar aruncat în neştire în lumea nesimţitoare,

mojică, fudulă, putredă de mici viţii care se înnoadă mai mult cu prostia decât cu marea destrăbălare a nervilor.

Mi-era dragă pentru că pălmuia cu dispreţul tăcerii toată nerozimea guralivă şi înţepată ce mişuie pretutindeni, în saloane, la mese şi mai ales acolo unde ordinea firească ar avea nevoie de mai multă sfinţenie şi tăcere.

Mi-era dragă pentru că la nimeni ca la dânsa senzaţiile nu se ridicau şi nu se topeau, în stare de sentimente, mai curat, mai nobil.

O iubeam şi mi se părea o cumplită ruşine de a-i mărturisi că o iubesc.

Pe la începutul lui iulie, într-o zi, bătrânul mă deşteptă din somn fără de veste.

— Doctore, îmi zise el zguduindu-mă de braţ, fata mea e bolnavă.

Am sărit din pat.

M-am îmbrăcat înaintea lui într-o clipă.

Neputând să-mi potrivesc legătura, am rupt-o. Când m-a luat de mână ca să mă sui în trăsură, m-am suit, dar am sărit dincolo. Dorinţa de a pleca, de a mă duce, de a o vedea mă zăpăcise. Mi se părea că trăsura nu mai porneşte, deşi nici bătrânul n-avusese vreme să se suie alături. Am ajuns. Eu cel dintâi am pus mâna pe clanţa uşii de la odaia ei.

— Doctore, n-ar fi bine s-o vestim, ca să ştie, ca să…

M-am înroşit.

Ea era întinsă în pat, cu ochii închişi, cu tâmplele înrourate de sudoare, c-o mână pe frunte şi acoperită până la gât c-o velinţă albă.

Am rămas singur cu dânsa. Mi-am apropiat un scaun de pat. I-am luat o mână într-ale mele. La toate întrebările îmi răspunse galeş şi blând:

— N-am nimic, n-am dormit astă-noapte. N-am nimic; m-am gândit. N-am nimic. Oh! Aş fi dorit să nu te întâlnesc niciodată, şi doresc să te văz totdeauna! Dacă îndrăznesc atât de mult, e tocmai fiindcă mi se pare că mi se va sfârşi viaţa, că nu mai pot trăi, că nu m-auz decât dintr-o depărtare nedesluşită. Visez, visez. Poate că sunt bolnavă, dar n-am nimic…

Înmărmurisem. Mânele îmi tremurau. Gângăvii câteva cuvinte idioate. Mă plecai să-i sărut mâna şi, stând cu buzele pe mâna ei, nu izbutii s-o sărut.

— Nu e aşa, doctore, întrebă ea oftând, nu e aşa că lumea şi viaţa sunt aşa cum ţi se par ţie? Nu e aşa că lumea şi viaţa sunt în cap la noi? Că dacă sunt rele sau bune, sunt la noi în închipuire rele sau bune? Nu e aşa că dacă iubeşti pe cineva îl iubeşti fiindcă ai găsit un om care intră ca într-un calapod în omul-iluzie care s-a născut şi trăieşte în cap la tine? Nu e aşa că dacă urăşti pe cineva e că acest cineva îţi poceşte iluziile tale, intrând în ele tocmai ca un cocoşat care s-ar îmbrăca cu veşmintele unui om bine făcut?

— Da, da, i-am răspuns eu, minunându-mă de atâta adâncime de

minte într-un cap ignorant ca al unui sălbatic.

— Doctore, eşti omul care mi se născuse în minte şi pe care mi-era frică să-l caut… Dacă crezi că n-o să mor, iubeşte-mă… Dar numai dacă crezi că o să trăiesc. Oh! aş vrea să trăiesc! Aş vrea să trăiesc! Acum, aş vrea să trăiesc…

Plângea fără zgomot, ca şi cum şi-ar fi adus aminte de-o fericire uitată. Lacrămile i se spărgeau între gene, alunecând la vale şi p-un obraz, şi pe celălalt. Îi sărutam mâna, repetând întruna:

— O să trăieşti!… O să trăieşti!…

Apoi îşi retrase binişor mâna de sub buzele mele, zicându-mi:

— Du-te, te rog, aş vrea să dorm… Dupe un somn lung, odihnitor, o să mi se pară că tot ce ţi-am spus ţi le-aş fi spus de un an de zile… Altfel, mi-ar fi ruşine să te privesc drept în faţă…

Bătrânul mă aştepta în pragul camerei.

Cum mă văzu, mă luă de mână, mă târî la el în odaie, mă aşeză pe un fotoliu, întrebându-mă pripit:

— Ce are? E bolnavă greu? Ce are? D-ta ştii că eu numai pe ea o am! Ce are?

— Nimic. N-are nimic. Şi dacă ar avea ceva, nici doctorul n-ar putea să-i dea vro reţetă, nici farmacistul n-ar putea să prepare reţeta, dacă doctorul i-ar da-o.

— Vasăzică, poate fi primejdie mare, zise bătrânul, ţintuind ochii spăimântaţi asupra mea.

— Da, pentru că iubeşte…

— Pe cine? întrebă bătrânul tresărind.

— Mai bine ar fi să-ţi spuie ea…

Bătrânul se uită în ochii mei.

Când am plecat, mi-a dat mâna de trei ori; de trei ori m-a dus până la uşă şi iarăşi m-a întors; apoi mi-a şoptit:

— Aş dori să fii d-ta…

Am plecat. Mă împedicam de pietrele de pe stradă, deşi mergeam cu capul în jos. Când am intrat în casă, un client mă aştepta, voind să mă consulte. I-am scris o reţetă.

— Ah! n-o să mai fiu singur! N-o să mai fiu singur!

Acel domn mi-a luat reţeta. M-a privit ciudat, a plecat şi când a ajuns în mijlocul drumului a rupt reţeta şi-a aruncat-o în vânt. Bucăţelele de hârtie pluteau legănându-se. Clientul şi-a mai aruncat privirile încă o dată îndărăt. Desigur, credea că sunt nebun. Eu am râs cu poftă şi m-am tolănit p-o canapea. Am adormit.

VI

Aci îşi tăie povestea. Sorbi de pe fundul paharului ceaiul rece şi gălbui ca chihlimbarul, îşi trecu mâna peste fruntea asudată, oftă, făcu de câteva ori pe nas „hî-hî-hî“ şi dădu din cap.

— Mă îngrozeşte acea fericire de un an de zile! Când mi-amintesc că pacea şi blândeţea ei s-au stins, durerea care mă încinge e ca un foc ce mi s-aprinde din tălpi până la creştet; gura mi se amărăşte, ca şi cum mi s-ar sparge în ea o băşică de fiere; apoi, un fior rece, ca un şarpe umed, mi se încolăceşte în sus pe şira spinării. Să nu te înţeleagă şi să nu te rabde, să nu te îmbrăţişeze şi să nu te iubească decât o singură fiinţă, şi această fiinţă să te părăsească de veci! Şi în veci să n-o poţi uita; să-i auzi glasul în urechi; să-ţi stea ţaglă înaintea ochilor nişte ochi albaştri, care se închid a moarte; să simţi pe pielea mâinilor urmele slabelor şi recilor ei strângeri de mână; şi, privind un munte, ascultând lăutarii ori gonind în fuga zvăpăiată a drumului-de-fier, în toate şi oriunde, s-auz necontenit dorul ei: cel de pe urmă: „Ah, şi cum aş vrea să trăiesc!“… Spune-mi d-ta dacă n-aş avea dreptul să cer socoteală lui Dumnezeu şi să-l insult, ca p-un câine, căci a născocit lumea asta numai ca să-şi sature răutatea sa eternă! Spune-mi d-ta dacă n-ar trebui să-mi strivesc ochii, ca să nu mai văz înaintea lor cea din urmă cădere a pleoapelor peste frumoşii săi ochi!

Dupe ce se şterse de sudoarea care-i brobonase fruntea şi tâmplele, trânti cât putu mânele pe masă. Paharele răsunară. Eu tresării speriat. Ochii lui erau roşii şi aşa de căscaţi, că păreau gata a se spinteca. Se sculă de pe scaun, începu să se plimbe prin odaie, făcând nişte paşi largi şi apăsaţi.

— În sfârşit, domnule, zise el c-un glas sălbatic, eram cu dânsa în Italia, la Pisa. Oh! frumoasa Italie, cu cerul ei vioriu şi adânc, cu soarele ei – potop de lumină şi de viaţă –, cu pământul acoperit cu vii, cu iasomie şi cu portocale, pământ care te ameţeşte cu aburii săi de vin, cu miresmele sale de flori şi de fructe; Italia, cu nopţile argintii, cu năprasnicele clădiri, cu cântăreţii şi tragedienii săi zvăpăiaţi şi nemuritori; fericita Italie, grădina lumii, visul Nordului, basmul popoarelor; pentru mine va rămâne mormântul în care mi-am închis de vecie marea mea iluzie, căci era cea dintâi iluzie fericită a unui nefericit dezgustat deodată cu laptele pe care l-a sub, de la primul scutec sărac care l-a înfăşat! Nici aerul curat şi viu, nici căldura potolită şi încărcată cu viaţă, nici frumuseţea fără de pereche a priveliştilor care zguduie şi trezesc în organismele stinse pofta şi rămăşiţele vieţii n-o întremau din acea lâncezire funebră. Îngălbenise, apoi se albise solbă. În jurul obrajilor i se rotunjeau ape de marmură vineţie. Şi răbda liniştit, privind la mine blajin, fără vorbă, fără părere de rău, fără spaimă de moartea care se

lăţea pe nesimţite şi îi sfredelea cele două mari centre ale vieţii: inima şi creierul. Aş fi vrut să plângă, să se răscoale contra lui Dumnezeu şi a ştiinţei omeneşti… Aş fi vrut să-mi spuie ce-o doare, să mă blesteme, să mă urască, să întoarcă ochii de la mine şi să înceteze odată cu acele priviri de o blândeţe şi de o răbdare supraumană… Nu-i auzeam glasul decât rareori, şi îngâna:

— Ţi-am spus, ţi-am spus să nu mă iubeşti dacă ştiinţa ta te-ar încredinţa că n-o să trăiesc… Simţ o milă adâncă, răpindu-mi cele din urmă nopţi de odihnă, când mă gândesc c-o să te las iar singur pe lume… Încolo, nu ştiu dacă mai simţ ceva… Sunt aşa de slabă, că nu mai am putere de a iubi şi conştiinţă limpede d-a şti că iubesc.

Nu-i răspundeam nimic. Îi sărutam mânele. Gândurile mele erau un fel de ceaţă care-mi obosea creierul.

În ziua când a născut eu am simţit o durere monstruoasă în adâncul rărunchilor. Am încremenit de spaimă privind chinurile de care natura are nevoie pentru a-şi descărca viaţa în proaspetele ei prăsile. Trei zile şi trei nopţi n-a deschis ochii. Răsuflarea-i era slabă; abia aburea pe o mică oglindă. Inima îi bătea rar, neregulat, şi câteodată îi năpustea sângele c-o mânie neînţeleasă; mânele îi tresăreau; faţa i se lumina şi buzele cereau să se dezlipească una de alta. M-am sfătuit cu unul din cei mai mari doctori italieni, un bătrân bun, un savant al cărui zâmbet dovedea că-n faţa problemelor mari, de la care atârnă moartea sau viaţa, rămăsese sceptic şi fatalist ca cel mai umil ignorant.

— Domnule, îmi zise el, dupe ce cercetă cu de-amănuntul pe bolnavă, ca şi cum i-ar fi făcut o adevărată disecţie cu ochii, iată un caz de boală care mă face din nou să cred că medicina, cu cât se apropie mai mult de o ştiinţă pozitivă, cu cât vrea mai mult să pipăie, să vadă, să guste şi să auză organismul omului, cu cât vrea să se închidă în anatomie şi fiziologie, cu atât câştigă şi pierde deopotrivă de mult. Nu aş vrea ca oamenii de ştiinţă să creadă în basmul unui suflet aşezat într-o hotărâtă parte a trupului, nici într-un suflet materie-eteriană, care tremură, şi pătrunde, şi circulă deosebit de om, în tot lăuntrul omului; dar aş dori să nu se dispreţuiască cu atâta uşurinţă o stare psihologică care trebuie să fie cu mult mai subtilă, mai greu de studiat şi de înţeles. Această stare psihologică trebuie să fie cauza, iar starea fiziologică – efectul. Eu socotesc că de multe ori buna stare, ordinea şi vigoarea fiziologică sunt zăpăcite, slăbite de un dezgust sufletesc ascuns, bolnăvicios, covârşitor, şi adesea scăpând din lumina conştiinţei bolnavului şi din inteligenţa dispreţuitoare a savantului. Soţia d-tale, născută din părinţi bolnavi, de când a deschis ochii, de n-ar fi avut un cap predispus la gânduri, viaţa trupului nu i-ar fi fost răpită şi arsă numai de creier. Acum, după emoragia din urmă, slaba ei viaţă este o minune a sistemului nervos. Fii bărbat. Eu nu cred într-o scăpare. I-ar trebui nu să-i vindeci viaţa, ci să-i torni o nouă viaţă, să o naşti a doua

oară. Încearcă, dacă vrei, transfuziunea. Un sânge curat ar putea face o minune. Dar un sânge ferit de boli, moştenit curat din mai multe generaţii, un sânge în stare de progres, în care viaţa să fie îndesată şi cu putinţă de a zămisli viaţă acolo unde moartea a început. În oraşul nostru, ca în orice oraş vechi şi cult, nu ştiu dacă vei găsi un astfel de om.

Apoi bătrânul doctor se uită peste ochelari, zbârci fruntea sa albă şi mare, mă strânse de obraji, iar se uită lung la mine şi-mi zise trist:

— De, nu ştiu, fireşte, dacă d-ta te hotărăşti, dacă vrei, dacă crezi… dacă-ţi iubeşti mult, mult soţia…

— Domnule doctor, o iubesc, o iubesc, o iubesc! Ea a dat iluzii de fericire unui dezgustat, eu îi dau tot sângele meu cu o plăcere pătimaşă şi fericită!

Aşa i-am răspuns şi într-o clipă mi-am scos haina şi vesta. Dupe ce bătrânul m-a pipăit şi mi-a frecat câtva muşchii de la mâini, a plecat să-şi aducă instrumentele trebuincioase la această operaţie, de care spânzura, ca într-un fir de păr, întreaga mea fericire, îngânând în pragul uşii:

— Bine, bine, ai un sânge care ar învia un cadavru putred de mai multe săptămâni…

Când doctorul s-a reîntors, m-a găsit plângând la capul ei. Dormea, amorţise… Era cu putinţă să se mai deştepte? Plângeam, şi înaintea ochilor mei toate lucrurile păreau întunecate.

Ea zâmbea, întinsă şi străvezie ca o bucată de ceară.

Ah! şi ce plăcere sălbatică am simţit când doctorul mi-a des-chis o vână de la cot!

Îndată ce sângele meu a început să intre şi să se împrăştie în corpul ei mic şi moleşit, buzele începură a-i tresări, a se rumeni, a învia. Pleoapele crăpară puţin şi ochii i se arătară ca două fâşii albastre şi umezi, apoi i se deschiseră mari şi încărcaţi cu lacrămi. În privirea ei neclintită se vedeau mirarea, frica, dorinţa de a şti ce se petrece în ea şi în jurul ei. În privirea ei vie, tăiată de clipiri repezi, se vedeau o nouă viaţă, un avânt puternic, un dor de trai nemărginit, o senzaţie ciudată de căldură şi de fericire. Mânele i se încălziră; chipul i se lumină, i se aprinse de voinţă şi de plăcere. Eram fericit. Şi nu m-aş fi clintit din loc pentru nimic în lume, de spaimă ca nu cumva tubul care unea cotul meu cu vinele ei să se spargă ori să se mişte. O băşicuţă de aer de-ar fi pătruns în căile circulaţiei, mi-ar fi ucis sărmanul meu ideal, care începuse a se deştepta.

Dar când voi să spuie nu ştiu ce cuvânt de mulţumire, faţa i se albi din nou, buza de sus începu să-i tremure, dădu ochii peste cap, gura i se umezi, lacrămile începură a i se întinde în două şiroaie pe amândoi obrajii. O convulsie epileptică. Vărsă. Doctorul întrerupse operaţia.

Am căzut p-o canapea. Pierdusem cunoştinţa. Auzeam ca prin somn paşii doctorului şi glasul lui.

— Se poate… E de mirare… Ciudat… Nu se ştie…

Când a plecat, m-a zguduit şi mi-a şoptit în ureche:

— Mă întorc îndată. Nu pierde nădejdea. Vom încerca cealaltă transfuziune, *transfuziunea mediată*. Încep să nădăjduiesc.

Peste două ore m-am deşteptat.

Visasem şi nu-mi aduceam aminte nimic din câte-mi trecuseră prin minte. Chipuri urâte, crâmpeie de vorbe, zgomote, plângeri, coşciuge, bătăi de clopote, un vârtej amestecat, fără şir şi fără înţeles, îmi zbuciumase creierul. O viaţă monstruoasă de chinuri, iată ce-mi fusese acea amorţire a trupului meu zguduit de dureri şi desfiinţat de neodihnă şi de vegheri. La urmă se făcea că plutesc în apa Arnului. Când m-am deşteptat, eram scăldat într-o sudoare rece din tălpi până la creştet.

Ea dormea cu faţa în sus. Nasul i se subţiase, ochii i se afundaseră în cap, închişi în nişte rotocoale vinete. O clipă mi-apăru ca moartă.

Durerea se prefăcu în nesimţire.

— Ei bine, a murit, a murit, nu face nimic!… Şi eu oi muri… Toată lumea moare… Natura întreagă moare… Cine poate opri în loc jocul fatal al legilor neîndurate din univers? Revolta noastră?…

Ş-am început să râd.

Dar când am păşit pragul, cu gând de a-mi vedea copila, asupra căreia mărturisesc că-mi fusese scârbă să-mi arunc privirile, am ameţit, m-am rezemat de zid şi, fără să-mi simţ durerea, am început să plâng.

M-am târât până la leagănul fetiţei, în odaia de-alături. Şi ea dormea cu faţa-n sus şi cu mânele pe piept. Desigur, toată lumea adormise în jurul durerii mele! Şi aşa de micuţă, abia sosind pe lume, era de mirare cum semăna mă-sei. Aceleaşi linii delicate şi frumoase, aceleaşi sprincene negre şi subţiri, aceeaşi frunte, aceeaşi bărbie ca un merişor de ceară, acelaşi chip galben, acelaşi trup slab. Un adevărat triumf al slăbiciunii! O glumă crudă a naturii care dăduse la o parte pe cel puternic pentru a continua pe cel plăpând.

În această fiinţă stoarsă de viaţă vedeam bine năzuinţa haină a ei de-a stinge o spiţă din omenire. Ş-am întors capul cu dezgust de la ceea ce ar fi trebuit să privesc cu plăcere.

Această fiinţă vie mirosea a două cadavre!

Peste trei zile doctorul s-a hotărât la a doua transfuziune.

Mi-am deschis vinele ca şi întâiaşi dată.

În nesiguranţa mea eram fericit, privind ca fermecat la bătrânul doctor, care bătea sângele într-un vas de sticlă pentru a-i scoate fibrele.

Eram liber, îmi luase numai sângele. Puteam să iau parte la operaţie.

Şi deşi mă simţeam aiurit, parcă creierul mi s-ar fi ridicat în sus din ţeasta capului, totuşi, credeam că ajutorul meu va fi de un folos hotărâtor la izbânda încercării.

Ne-am apropiat de patul ei.

Mişca. Asudase la tâmple. Cerca să-şi deschidă pleoapele grele. Încremenisem. Când doctorul a început să-i pompeze sângele, din nou a început să învieze. Buzile i s-au rumenit. Ochii i s-au deschis mari şi albaştri, umezi şi frumoşi ca nişte ochi frumoşi când zac de-o boală lungă.

„Oh! să nu-i închidă, că moare! În ochi i s-a grămădit toată viaţa!“

Aste gânduri îmi trecură prin minte ca un fulger şi îngheţai. Mâna ei rece mă apucă de mijloc, mă atrase spre dânsa, mă apropie de gura ei, mă sărută şi-mi şopti:

— Degeaba! degeaba! Ah! şi cum aş vrea să trăiesc…

Mă sărută încă o dată, aşa de apăsat, că parcă ar fi voit să intre în buzele mele, oftă şi, când închise ochii, de s-ar fi stins soarele, creierul meu nu s-ar fi înecat într-un potop de noapte mai neagră şi mai înfiorătoare!

Căzusem în genuchi.

N-am mai simţit decât cea din urmă zgârcire a trupului ei şi înţepenirea cumplită a mâinilor, care mi se împletiseră pe dupe gât.

Greutatea trupului meu moleşit mă dezlipi de acest cadavru scump şi mă rostogolii pe parchet fără cunoştinţă.

O săptămână întreagă mi s-a părut că m-am plimbat, c-am vorbit, că m-au certat oamenii, că m-au trântit în pat, că bătrânul doctor îmi pomenea de nu ştiu ce ştiinţă… Pe unde mă plimbam, ce-am vorbit, cine mă lungea în pat… Nu ştiu nimic… Niciodată nu mi-am adus aminte…

După o săptămână m-am deşteptat prins de friguri. Pe un scaun, lângă mine, sta doctorul citind un jurnal.

— Unde e, doctore, unde e?

Atât am putut să-i strig.

— Nu vorbi aşa de tare, îmi răspunse el, apucându-mă de mână. Trebuia s-o înmormântăm ca pe orice creştin, ca pe orice mort. E datoria noastră, a celor vii, să nu lăsăm ca putreziciunea, cu duhoarea şi lividitatea ei înjositoare, să insulte trupul şi chipul unei fiinţe pe care am iubit-o. Lângă un cadavru un sentiment de ruşine şi de religiozitate ne cuprinde pe toţi deopotrivă. Care om corupt, sceptic, ateu ar îngădui ca natura să schilodească înaintea lui un trup odinioară cu voinţă, cu simţire, cu viţii şi cu virtuţi ca şi ale lui? Care om nu s-ar gândi că prin acea stare de nesimţire şi de pace vecinică va trece şi el? Cine, în faţa unui cadavru deformat şi sfredelit de viermi, nu şi-ar închipui trupul său în prada murdăriilor de care natura are nevoie pentru a-şi relua materia înstrăinată din sânul ei pentru o clipă? La ce-

ţi slujeşte ştiinţa d-tale dacă ţipi ca un copil şi insulţi ca un sălbatic de mai multe zile, fără să ai conştiinţă? E o profunditate tristă, dar nobilă, în care trebuie să pătrundă un om ca d-ta, mai ales când ştie din ce e alcătuit omul. Noi, studiind legile naturii omeneşti şi cunoscându-le, le datorăm o supunere mai demnă decât a celui din urmă nenorocit, care nu pricepe de ce mănâncă, de ce doarme, de ce se luptă, de ce se naşte şi de ce moare.

Mi-am coprins faţa în mâini, m-am întins, parcă aş fi voit să-mi ies din piele şi, năbuşit de plâns, i-am răspuns revoltat:

— Ah! doctore, eşti mare şi drept, dar la ce sunt bune cuvintele tale? în urechi auz necontenit dulcele ei glas; înaintea ochilor, chiar de mi i-ai scoate, văz necontenit nişte ochi albaştri închizându-se a moarte; pe pielea mâinilor simţ apăsându-se urmele slabelor şi recilor ei strângeri de mână; în fundul creierului mă arde cel din urmă dor al ei: „Ah! şi cum aş vrea să trăiesc!“

— Gândeşte-te că ai o copilă care îi seamănă întocmai…

— Atât mai rău! în capul celei vii voi vedea totdeauna un cap de mort, pentru care cu bucurie mi l-aş fi zdrobit pe al meu între două pietre de moară…

Şi cuprins de furia de a mă strânge de gât, am sărit din pat cu părul vulvoi şi m-am repezit la fiarele ferestrelor.

Acolo, vântul răcoritor mi-a liniştit mintea bolnavă.

Arnul, gălbui şi liniştit, alunecând fără vuiet pe sub arcurile podurilor de peatră, m-a ameţit. Pământul mi se învârtea sub picioare, vechile palate pisane se cletănau pe tălpile lor. Ş-am căzut în braţele bătrânului doctor.

— Cel puţin e frumos locaşul ei de odihnă?

Două săptămâni am stat lungit în pat, dormitând, aiurând, visând, cerând apă ziua şi noaptea, neînţelegând nimic, nesimţind nimic, părându-mi-se că umblu, că stau, că petrec, că râd, că plâng, că sunt într-o trăsură mare, că mă sui în turnul plecat al Pisei, că plutesc pe dasupra unei ape întinse, că mă ridică cineva c-o sârmă în sus, în sus, şi că plutesc în aer peste întreaga lume.

Când m-am sculat din pat, eram slab şi galben. Lumea mi se părea o minune din care nu făceam parte.

Mă simţeam azvârlit în prăpastia unei linişti fără fund.

Mă plimbam încet prin odaie. M-am oprit la fereastră. Pe Lungarno[34] trecea un regiment de bersaglieri cu muzica în frunte. Ei, ca nişte jucării de plumb, şi frumosul lor marş, ca şi cum un copil ar fi cântat printr-un pieptene acoperit cu foaie de ţigară.

Mi-am aruncat ochii spre Baptister. Maiestosul Baptister al catedralei din Pisa ca o oală răsturnată cu fundul în sus.

În odaia de alături ţipa un glas ascuţit.

— Cine plânge acolo?

O servitoare, o italiancă scurtă şi groasă, mi-a răspuns:

— Fetiţa d-voastră.

— Fata mea? Ce fată? Ah… bine… las-o să plângă…

— Doriţi s-o vedeţi?

— Nu, nu doresc…

— Ce frumoasă şi ce delicată e!

— E frumoasă? E delicată? Bine… Nu face nimic…

— Şi seamănă cu doamna, aşa de mult! aşa de mult!…

— Seamănă cu doamna!… Bine… Lasă să semene…

Şi eram liniştit, profund de liniştit. Desigur, altcuiva îi era milă în mine. Altcineva se mai încerca să plângă în mine, un om din trecut, o conştiinţă adormită ori moartă, care tresărise ca prin minune, galvanizată de cuvintele „şi seamănă cu doamna aşa de mult!“.

M-am însănătoşit, dar am rămas slab, galben şi liniştit.

Într-o zi m-am dus cu doctorul ca să-mi arate mormântul ei. În *camposanto* (cimitir, cum îi zicem noi, popor nerespectuos şi sceptic), i-am văzut mormântul proaspăt, nebătătorit încă, negătit cu flori, ars de soare şi neplâns de nimeni. M-am uitat la dânsul; l-am măsurat cu ochii; l-am deschis în închipuirea mea şi n-am văzut pe nimeni… Un coşciug gol, o pernă albă, de care niciun cap nu se rezema, un giulgiu alb, care nu înfăşura pe nimeni…

Am îngenucheat din voinţa şi priceperea muşchilor de la picioare. Am plecat capul în jos, căci de la ea, fără nicio poruncă, junghietura s-a frânt din cauza instinctului muscular care apleacă capul când se îndoaie genuchii. Ochii mi-au umezit o clipă, căci glandula lacrămală se contractă puţin când plecăm capul, când apăsăm sprincenele pe ochi şi ridicăm în sus muşchii feţei de la rădăcina nasului.

M-am ridicat de pe mormânt: inimă moartă, cum venisem.

Am luat pe doctor de braţ şi-am plecat spre casă. În faţa unui atelier de sculptură m-am oprit. Am poruncit un monument frumos; am dat cât mi s-a cerut şi, pornind înainte, am întrebat pe bunul doctor, care mă privea lung:

— Nu e aşa că o să fie cel mai frumos mormânt? Aş vrea să ne întoarcem, să plătesc însutit, ca în toată Pisa să nu fie alt monument mai frumos!

— Ştii, îmi răspunse el strângându-mă de braţ, că eu cred în trecerea sentimentelor dintr-unele într-altele, întocmai cum lumina se poate schimba în mişcare, mişcarea în electricitate, electricitatea în căldură şi căldura în lumină? La d-ta durerea s-a schimbat într-o vanitate sinistră şi liniştită. Fereşte-te de linişte. Liniştea în d-ta poate deveni organică şi te poate sorbi atât de mult, încât să nu-ţi rămâie, spre deosebire de un cadavru, decât puterea

involuntară de a nu te descompune şi libertatea fizică de a te mişca.

VII

Aci se opri.

Îşi luă capul în mâini. Se odihni. Aprinse a nu ştiu câta ţigară. Dădu din cap. Făcu pe nas de câteva ori „hî-hî“, ca de obicei. Şi începu iarăşi cu un glas înfundat şi obosit, parcă mi-ar fi vorbit dintr-un dulap închis:

— M-am întors în ţară. M-am retras la moşia ei părintească. Şi aproape trei ani de zile n-am vorbit cu nimeni. În această vreme, nu s-a publicat nicio carte, nicio dare de seamă despre transfuziune, în nemţeşte, în franţuzeşte şi în italieneşte, fără să le fi citit.

Uram pe toţi doctorii care se ocupau de această operaţie, mai ales pe de Belina, căci, dupe cum spun nişte „arhive de fiziologie“ 1870, pagina 43, din 175 de cazuri a vindecat bine de tot 85. Şi am o manie care nu m-a părăsit nici până azi, să rup şi să ard la miezul nopţii toate volumele ce-mi vin din străinătate privitoare la transfuziune.

Îmi blestem sângele că n-a fost în stare să-mi vindece idealul.

Dar copila mea se făcuse de trei ani. Era slabă, cu ochii albaştri, şi umezi, şi frumoşi ca ai ei. Era ea, din tălpi până la creştet. Era ea, micuţă şi tristă. Era ea, de trei ani.

Şi-ţi închipuieşti eroare mai presus de răbdarea omenească când această fetiţă îmi zicea „tată“ şi-şi împletea subţirelele ei braţe pe dupe gâtul meu, şi când eu mi-apropiam buzele de fruntea ei ca s-o sărut, buzele îngheţau tremurând, în frumosul şi nevinovatul cap al copilei eu vedeam capul uscat şi mort al ei. Şi lăsând-o repede jos, îi ziceam fără milă:

— Du-te de te joacă, du-te, du-te…

Într-o zi am scăpat-o din braţe. A plâns.

Am deschis un volum sosit de curând, în care era vorba despre un nou aparat de transfuziune mediată.

Frumuseţea naturii mi-era indiferentă. Treceam prin holdele aurii, prin câmpiile înflorite, ori coboram o vale mocirloasă, mi-era deopotrivă.

Un singur gând: ce strică biata copilă? O iubesc eu ori nu? Ar trebui să-i dau în genuchi, tocmai fiindcă poartă frumosul şi nobilul ei chip. E cu putinţă ca durerea să fi făcut din mine un câne liniştit, fără pic de iubire şi fără pic de milă?

Oh! cât m-am silit, cât mi-am frământat mintea ca să aflu dacă iubesc ori nu p-acest copil, al meu şi-al ei, uşurel ca o umbră, blond şi auriu ca luceafărul, blând ca o sfântă, fraged ca un lăstar crud şi trist ca un ochi de mort care se închide!

Şi se uita la mine sfios, gata să plângă, gata să zâmbească, cerşindu-

mi mângâierea mea adormită.

Mintea i se dezvoltase, singură de la ea, într-un chip surprinzător.

Era de şase ani trecuţi.

Într-o seară, dupe ce umblasem toată ziua, m-apropiam de pridvorul caselor, obosit şi fără niciun gând. Cui nu i-ar fi plăcut acea seară de vară, întinsă ca un zăbranic fumuriu peste toată aria nemărginită a câmpiilor? Cine n-ar fi admirat cerul fără pic de nori, cupolă uriaşă, în creştetul căruia câteva stele, ca nişte ochi de argint, începuseră a clipi? Cine n-ar fi ascultat cu plăcere întoarcerea vitelor de la păşune cu bălăngăitul lor depărtat, cu strigătele flăcăilor perdute în orăcăitul broaştelor gălăgioase? Cine nu şi-ar fi deschis inima toată la odihna acestei blânde seri? Numai mie nu-mi erau date pacea şi bucuria sufletului. Abia suisem trei trepte de la pridvor când auzii glasul bun şi bolnăvicios al fetiţei mele. Vorbea cu doica parcă ar fi vorbit cu o mumă.

— Doică, mie nu mi-e bine, şi nu mă doare nimic…

— Ei, draga mamii, ai ostenit, toată ziua colo, colo…

— Aş, nu, toată ziua am dormit pe canapea…

— Cine ştie… Să văz fruntea. Cam arzi…

— Doică, dar nici tata nu e bine…

— De unde ştii?

— Dac-ar fi bine, ar fi mai vesel…

— Dar nu e vesel?

— Dacă ar fi vesel, n-ar citi atât de mult… Cine ştie ce caută în cărţile lui cu coaste, cu picioare şi cu capete de oameni tăiaţi… Mie mi-e frică de cărţile lui…

— Dar nu citeşte, mamă, toată ziua.

— Când nu citeşte, ce folos, rătăceşte pretutindeni, parcă i-ar fi urâte lucrurile şi oamenii din casă…

— Ei, ce-ai vrea tu, dragă, să facă?

— Eu aş vrea, aş vrea – dar să nu mă spui –, aş vrea să mă mângâie, să mă sărute şi să se joace cu mine. Eu nu ştiu cum sărută tata, şi ce mult aş dori să ştiu! Când vrea să mă sărute, odată se întunecă şi mă scapă din braţe. Eu îl iubesc mult, mult, şi mi-e frică de el… Eu îl iubesc, dar el nu mă iubeşte… Îmi vine să-i dau toate jucăriile şi să-i zic: îmi plac foarte mult, dar ia-le şi iubeşte-mă… Doică, mie mi-e cald… Şi mi-e sete… Şi mi-e silă… Aş vrea să mă culc…

A plecat spre odaia ei, oftând ca un om bătrân.

De mi-ai fi dat foc, nu m-aş fi încălzit mai mult. Acele vorbe bune şi nevinovate, acel oftat din fundul rărunchilor, acea melancolie bolnavă m-au zguduit şi m-au trezit din împietrirea mea fatală. Am plâns ca un copil când se

pierde de mă-sa şi mi-am deşirat în minte tot trecutul nefericit. Dupe ce m-am odihnit pe treptele pridvorului, cu capul în mâini, cu ochii închişi şi surd la auiala întinsă a satului, m-am sculat. Am făcut doi paşi, împleticindu-mă. Simţeam întreaga greutate a durerii mele, dar mă simţeam părinte. Învinsesem acea linişte mormântală. Mă simţeam om. Eram sigur că-mi iubesc fetiţa. Şi ce altă fericire aş fi dorit mai mult? Mi-am şters năduşeala de pe frunte.

— Tot am pentru cine trăi !

Când pusei mâna pe clanţă, tresării. Când deschisei uşa, rămăsei în prag. Plecai umilit capul în jos. De astă dată mie mi-era frică de dânsa.

O iubeam.

M-apropiai de pat. Se culcase. Adormise cu o mână sub obraz. Îi pipăii fruntea. Ardea; tresărea. Era slabă, străvezie; urechile, lustruite; zgârciul nasului îi albea pe sub pielea subţire; mânuşiţele deşirate; pieptul îngust şi cilindric. Doctorul cerceta şi părintele suferea la capul acestui copil de o frumuseţe vagă şi de o delicateţe plăpândă.

Pe o masă ardea o lumânare. Mă sculai să o dau la o parte din ochii ei. Şi când eram cu spatele spre dânsa am tresărit auzind-o:

— Tata! tata!

Se deşteptase.

O sărutai până nu mai ştiui de mine.

Ieşii afară, de ruşine. Nu-mi mai putui stăpâni lacrămele. O idee îmi fulgeră: „Arde, arde, se mistuie înainte de a trăi! Oh! şi este acelaşi obraz, acelaşi cap, aceeaşi fiinţă care îmi moare sub ochi de două ori. “

A doua zi când am văzut-o era tot în pat. M-a privit lung şi blând, ca şi mă-sa. Toată viaţa îi năvălise în ochi, ca şi mă-sei. Privirile ei largi mă cuprindeau, mă ardeau, ca şi ale mă-sei. O sărutai de multe ori. Şi ea, mângâindu-mă cu mânele slabe şi alunecoase, mă tortură, fără să ştie, cu aceste cuvinte:

— Ah! ce bine-mi pare! Ce bine săruţi tu, ce bine săruţi tu, tată! Ce bine îmi pare că sunt bolnavă!

O lăsai să doarmă.

Ieşii cu capul în jos, simţind pe grumaji piciorul neîndurat al soartei, care m-abătea la pământ. Intrai în bibliotecă. Privii repede peste toţi autorii de medicină. Căzui pe un scaun. Tot ce ştiam vântura prin minte. Nimic. Am răsfoit un vraf de tomuri. Nimic.

Contra unui rău atât de mare, înghesuit într-un piept atât de mic, cine putea să lupte? Şi-apoi nu era ea altă fiinţă care pierea, ci tot cealaltă: murise de anemie, murea şi de oftică. Un foc mare se stinsese, şi din el mai plutea în întunericul lumii o slabă scânteie. Trebuia să se stingă.

Mă întorsei în odaie ca să o văz. Vroiam să încerc ceva, fie chiar de

mi-ar fi murit în mâini.

Când deschisei uşa, mi se păru că se învârteşte în pat. Eram sigur că doarme. O privii mult stând în picioare şi, fără să vreau, mormăii cufundat în gânduri:

— O! ce buze albe! Ce buze albe! Ce obraji galbeni!

Plecai deznădăjduit, îmi trebuia aer, aer, aer. Apucai peste câmpi. Nu mă întorsei decât cu noaptea în cap. De-a dreptul la dânsa m-am dus. Era deşteaptă şi mă aştepta. O văzui şi mi s-a părut că mă înşelau ochii. Atâta viaţă în ochi! Şi gura ei atât de rumenă!

— Ce obraji frumoşi! Ce buze vii! Ce buze rumene!

Mă apropiai de dânsa ca să o sărut, ca să-mi vărs focul. Oh! cine m-ar putea crede fără a înmărmuri? Fusese deşteaptă, îmi auzise spaima de buzele ei albe şi şi le făcuse cu vopsea roşie de pe pereţi.

Atâta răbdare şi jertfă dumnezeiască de la un copil de şase ani îmi zdrobi toate puterile.

Căzui ca o cârpă lângă dânsa.

Corpul îmi murise şi capul mi să părea că are să sară în bucăţi de o revoltă oarbă.

Am plâns.

Am sărutat-o.

Am adormit lângă dânsa.

Vecinul meu se opri iarăşi din vorbă. Era alb ca varul. Oftă. Se sculă în picioare. Se uită pe fereastră şi zise răstit:

— Ce proşti suntem! Soarele e de mult pe cer, şi noi cu lumânările aprinse!

În adevăr, afară era ziuă albă. Dar eu încremenisem uitându-mă la el cum se plimba de repede prin odaie. Un leu furios închis în zăbrele de fer. Se opri lângă mine şi mă strânse de braţ.

— Ce te uiţi la mine? Ce mai vrei? Nu mi-a fost destul? Nu ţi-e de ajuns? Fluviile n-au ieşit din albiile lor, munţii nu s-au prăvălit… A murit şi ea, ca şi mă-sa, iacă tot!

Mânia îi da un aer aşa de mare, că mi se păru că se izbeşte cu capul de tavan. Tremuram vargă. Dupe cele din urmă cuvinte, ca prin minune, faţa i se linişti, ochii i se micşorară; mă lăsă de braţ; îmi întinse mâna prieteneşte şi îmi zise liniştit:

— Iartă-mă dacă te speriai. Un moment de mânie, care trecu şi nu va mai veni. În noaptea aceasta mi-am trăit din nou nefericita mea viaţă, şi desigur că va fi cea din urmă noapte din viaţa mea. Liniştea mă va înghiţi din

nou. A avut dreptate bătrânul doctor italian. Liniştea mea a devenit organică. Între un cadavru şi mine nu sunt alte deosebiri decât puterea involuntară de a nu mă descompune şi libertatea fizică de a mă mişca. Cred că de acum înainte chiar mania de a citi noaptea mă va părăsi. Cea din urmă tresărire de viaţă s-a stins cu această noapte, ca şi cum ar fi fost cel din urmă acord dureros cu care se încheie şi se stinge o simfonie tristă…

VIII

Când am ieşit din odaia lui şi am dat de soarele cald, mi s-a părut că ies dintr-un mormânt la lumina bună a zilei.

Înşiruită de-a lungul şoselei, o ceată nebunatică de domni şi de doamne goneau călări spre Rucăr.

Eram ameţit.

Mă plimbai pe terasa din mijlocul oraşului, poreclită *Bulevard pardon* de mulţimea care se plimbă pe dânsa şi se izbeşte la fitece pas. Gândurile mi-erau împrăştiate. Peste trei zile am simţit o prietenie adâncă pentru acest nefericit doctor.

Vorbea puţin, rar şi despre lucruri neînsemnate. Şi nu vorbea decât cu mine.

Într-o zi, pe Podul Mogoşoaei, îl văzui întins, cu mânele cruce pe piept şi cletănându-se între îngerii auriţi ai dricului negru, urmat de o mulţime de rude, desigur, cu batistele la ochi. Privirea mi se întunecă de câteva lacrămi.

Şi de nu l-aş fi văzut cu mânele pe piept şi dus cu picioarele înainte, aş fi crezut că e viu, că se plimbă, într-o trăsură mai ciudată şi mai caraghioasă decât a unui oarecare prinţ grec.

Aş fi crezut…

Între liniştea lui de altădată şi liniştea lui de mort, nicio deosebire.

30 Poem de Alfred de Musset
31 Poezie semnată de Alfred de Musset
32 Alexandru Marcovici (1835-1886), medic român; iniţiatorul clinicii medicale de la Facultatea de Medicină din Bucureşti
33 De la *deviner* (*fr*.) – a ghici
34 Bulevard în oraşul Pisa, din Italia

BURSIERUL

Din maidanele, vara împodobite cu flori şi iarna cu zăpadă, de la umbra castanilor verzi şi stufoşi, unde se adunau bătrânii cu snoavele lor, de la vatra cu jeratic clipind ca nişte ochi de aur, în jurul căreia se prigoreau bunele mele surori, din atâtea cântece, şi basme, şi poveşti, când ai avut ochi, închipuire şi inimă, să te pomeneşti închis în nişte ziduri înalte, să te izbeşti de chipuri străine şi reci, de inimi domoale şi nepăsătoare, de mai-mari cari nu vor să ştie de cântece şi de basme… iacă cea mai mare nefericire din viaţa mea!

Dezordinea şi sclavia liceului, masa bursierilor, soioasă şi murdară, duhoarea bucatelor grase, cafelele cu lapte mirosind a câne plouat, plescăitul lacom a optzeci de tovarăşi, şi pedagogii cu ifosul lor de parveniţi, aşezaţi în căpătâiele celor două mese lungi… iacă ce mă înfioară şi astăzi când mă gândesc la acea viaţă de şeapte ani.

Eram de doisprezece ani. Nu cunoşteam pe nimeni din tot dormitorul.

Când lampa din mijlocul tavanului cu arabescuri albe şi cenuşii se stinse, închisei ochii, ascultai răsuflările ostenite şi grele ale bursierilor şi mi se păru că sub mine să deschide o prăpastie fără fund… Unde era blânda mână a mamii, ca să-mi vâre plapăma pe sub mine şi să-i simţ cele trei degete atingându-mă pe frunte, la mijloc şi pe umeri, în semn de cruce, iară eu să adorm sub paza ei şi a crucii?… Unde era Lăbuş, cânele meu, cu care hoinăream toată ziulica? Unde, pisica neagră, care mi se tolănea d-a lungul spatelui?… Înţelesei că fericirea şi libertatea mea periseră şi, închizând ochii ca să adorm, simţii pleoapele umflate de lăcrâmi.

Acei care schimbaseră lacom codru pe pâne şi bucăţica de brânză pe o cafea şi pe trei feluri de bucate, dezbrăcându-se voios de zdrenţele lor ca să se îmbrace cu tunica de bursier, acei care de mici se gândiseră că învăţând carte multă vor ajunge bogaţi şi fericiţi, acei care din întâmplare nu gustaseră farmecul mângâ-ierilor şi nu auziseră vorbă bună intrând pe uşea părinţilor lor… aceia nu vor înţelege de ce mă podidi plânsul şi de ce somnul şi odihna nu se lipiră de mine pân’ la răvărsatul zorilor.

Mângâierea se preface în trebuinţă fatală a vieţei; libertatea, gustată de mic copil, este viaţa însăşi! Şi nu vorbesc de libertatea care dă naştere la atâtea neînţelegeri şi lupte.

Libertatea mea?… Goana din câmpiile fără margini… şanţurile sărite

dintr-o aruncătură… vârful dudului bătrân, în care mă suiam, înecându-mi ochii în albastrul cerului… colindările de prin stufişurile de soc cu flori mirositoare… găitanele verzi presărate cu rochiţele-rândunicii, învoalte şi străvezii, ca nişte pâlnioare de ceară…

Libertatea mea era fără păcat, frumoasă, cu poteci şerpuite printre ciucuri de flori sălbatece, cu drumuri gălbui adâncite în depărtări, părând că fug şi să înfig în fără-fundul cerului…

Năluciri fermecătoare.

În prima noapte de tortură mă simţii înjosit, rob, năbuşit de atâtea păreri de rău. Închideţi un pui de leu în gratii de fer şi îndopaţi-l cu carne proaspătă… va privi lung îngusta sa încăpere, va închide leneş şi ofilit ochii şi-şi va pleca binişor capul pe labe, visând, desigur, pustiul cald şi nemărginit.

Mă vânduseră ai mei pe o învăţătură neghioabă şi perversă.

În nopţile de iarnă, când viscolul mă trezea în sforăitul celorlalţi, îmi dăşiram în minte frumuseţile de odinioară, şi toate se încheiau cu ticăloşiile din clasă.

Un profesor bătrân şi rău. Tace ca o momâie. Deschide gura parc-ar fi un mort care-şi scuipă pământul din gură şi slomneşte îndesat prin ştirbiturile dinţilor: „Afu-ri-situle!“ Altul, gros, roşu-verzui, ca un ficat; fără gât; cu ochi umflaţi şi repezi; mânele îi bănănăie în toate părţile; înfige degetele în urechile cuiva şi scrâşneşte: „U! boule!“ Altul, soios, c-un palton larg şi vechi; nu-l încheie niciodată; ciupit puţin de vărsat; cu ochii verzi, barba albă; ţipă piţigăiat, parc-ar fi o femeie: „La loc, găgăuţă!“

Cum s-au prefăcut într-o clipă nevinovatele mele plăceri!

Cine mi-a mototolit nemărginita perdea pe care să zugrăveau câmpiile mele, cerul meu, zilele şi nopţile mele, smălţuite cu flori şi semănate cu ţinte de aur? De mi-ar fi lăsat barim pisica şi cânele, poate că mi-ar fi curs mai puţine lăcrâmi pe declinările latineşti, învăţate de spaimă, ca să nu deschiză asupra mea ochii reci şi răi profesorul neclintit şi galben ca un mort, în jeţul catedrei!

Nici un câne n-a fost mai încolţit de vrăjmaşi.

Cartea, pe care trebuia s-o născocim noi (afară de doi-trei profesori, toţi ceilalţi nu deschideau gura decât ca să ocărască), colegii mei, rău năravîţi, spioni şi laşi, afară de câţiva săraci, sălbatici, prinşi ca cu arcanul, pedagogii îngâmfaţi, provizorul, un neamţ cu favoritele roşcate până la brâu, directorul, un suflet bun, strigând de se auzea cale d-o poştă, economul, clipind des numai dintr-un ochi, bucătarul, cocoşat şi cu mustăţi lungi şi groase, bursierii din clasele superioare, cu palmele gata pe bătaie… iacă vrăjmaşii mei!

Clopoţelul care ne speria din somn, iarna, la cinci ore, cu noaptea în cap… apelul… rugăciunea pe care n-am vroit s-o zic niciodată, cu toate pedepsele ce am suferit… meditaţia cu fearele groase… vizita pedagogilor, cari mă făceau să tresar fără să ridic ochii din carte… clasa… zgomotul zvăpăiat al externilor… masa cu duhorile ei… culcarea şi bătăile cu pernile… aşa de repede veneau una peste alta, că eu, copilul libertăţii, al seninului şi al nemărginirei, îmi simţeam inima rănită şi neînţeleasă, chinuită şi nemângâiată de nimeni, ea, răsfăţata de odinioară!

Multe nopţi am plâns cu faţa în pernele glodoroase.

Şi când lacrămele se zvântară, mă pomenii altfel de cum fusesem.

Strigam; dam dracului; înjuram; ca şi ceilalţi. În umezeala sălii de meditaţie, cu băncile murdare şi încărcate de litere şi necuviinţe, cu atâtea chipuri nespălate şi oţelite de nevoi, injuriile aveau un mediu prielnic; blestemul plutea în aer: n-aveai decât să-l sorbi şi să-l azvârli. Lupta pentru aceeaşi tablă, pentru aceeaşi creta, pentru aceeaşi lumânare năpădea sângele la cap, smâcea mânele din încheieturi. Pumnii mei începuseră a se încleşta mai des şi mai grabnic; gesturile mi se zvăpăiau; faţa mi se aprindea şi mânia mă întuneca, fără să prinz de veste.

După doi ani mi-era uşor să răstorn mesele, să trântesc băncile, să dărâm soba, să dau cu planşeta şi cu lemnele de la sobă.

Tot ce mă înconjura mi-era duşman.

Viaţa din liceu îmi ucisese iluziile. Ea înlocuise rugăciunea cu blestemul şi mă învăluise într-o coaje de fer, egoistă şi rea.

Şi, cu toate acestea, ascundeam în mine o viaţă, străină celorlalţi, blândă, frumoasă, neînţeleasă.

Ghemuit într-un colţ pe care niciodată nu l-am părăsit, cu tâmplele strânse între pumni, mut şi cu ochii pe jumătate închişi… parcă mă văz şi astăzi… Tăcerea avea farmecul gândirii; gândirea, farmecul nălucirilor; nălucirile mă absorbeau din lumea reală…

În mirosul greu al atâtor inşi, când duşmăniile aţipeau o clipă, mă visam cu faţa în sus, în mijlocul câmpiilor, sub coviltirul adânc al cerului.

Până nu mă mişcam pe banca de lemn şi nu simţeam masa cenuşie, miresmele florilor din nări, albastrul infinit din ochi şi concertul de păsări din fundul urechilor nu dispăreau. Mişcarea aceea, ca un vânt care mi-ar fi stins lumina din lumea iluziilor mele.

Deştept, eram rău… violent… uram; visând, eram bun, liniştit… iubeam.

Aş fi dat în genuchi înaintea lumii; aş fi iertat-o; aş fi adorat-o; dar să

nu fi fost aşa de îngustă, aşa de lacomă şi de laş închinată legilor aspre cari o cârmuiau.

Liceul, murdar, ruinat. Uneori mi se părea ca un imens cadavru, iară noi, copiii, ca nişte viermi, mişuind într-însul.

Porţile se deschideau externilor. Priveam la roiul de şcolari cum se ducea, zgomotos şi vesel; mă luam dupe ei, fără să vreau… şi aceleaşi porţi vechi de stejar mie mi se închideau… niciodată inimă bolnavă n-a jinduit mai dureros libertatea perdută!

Şi d-atunci, când toamna îmi trece pe dasupra dunga de cocori şi auz pe câte un tovarăş d-ai lor ţipând şi bătându-şi aripele smulse, prin curţile bogaţilor, mă gândesc că libertatea este dorul cel mai adânc al tutulor vietăţilor de pe pământ.

Uneori închipuirile din lumea de odinioară mă adormeau cu capul pe bancă.

Iacă viaţa mea.

O luptă învierşunată între vis şi realitate.

Cel mai crud duşman, acela care mă deştepta din colţul de lângă un dulap negru.

Duşmani mi-erau toţi, fără ştirea şi voinţa lor.

Anii de chinuri trecură încet.

Capul mi se încărcă cu cunoştinţe nesuferit de urâte. Învăţam de frică şi de ruşine. Iluziile amorţite se deşteptau mai anevoie. Închipuirea nu mai clădea minuni într-o clipă. Limbile moarte şi vii (haos de sunete noi pentru noţiunile vechi şi indiferente), aritmetica, geometria şi algebra, cu socotelile lor reci, simbolice, micşorară focul sufletului meu încet-încet, pe nesimţite.

O ghiulea înroşită la foc, când o arunci în apă rece, azvârle apa în lături, o turbură; apoi ferberea se linişteşte; apa acoperă ghiuleaua răcită de jur împrejur… În mine nu mai rămăsese decât un pic de căldură, o fărâmă de viaţă din focul şi nebunia de altădată.

Trecuseră patru ani.

Mă îmblânzisem.

Slab şi galben. Liniştit. Ascultam. Mă mişcăm încet.

Din tot avântul nu-mi rămăsese decât saltul mortal de la trapeze, în zilele de gimnastică. Când îmi desfăşuram trupul în aer, plutind cu mânele întinse, o plăcere ciudată îmi furnica de la călcâie până la creştet, îmi amintea visele fericirii perdute.

În toată fiinţa mea, deşirată şi slabă, învinsă şi oprită în loc, nimic nu mă turbura, biruit de scârbă şi de anemie.

Neputând fi cum venisem pe lume, nu puteam să fiu ca ceilalţi.

Ca ei ar fi fost bine.

Cu ei, veselia şi odihna. Cu ei, tinereţea, plăcerile furişi, cearta, murdăria şi păcatul.

Cu ei, viaţa.

Cu mine, dezgustul, bătrâneţea la cincisprezece ani, pacea sângelui slăbit de fumul lumânărilor ş-al lămpilor, de duhoarea meditaţiilor ş-a sofrageriii, de năduful dormitoarelor şi de umezeala zidurilor.

Din soare şi nemărginire, la întuneric şi umezeală.

Ceea ce mă mâhnea puţin erau şoptile sfioase ale colegilor mei. Vorbeau încet şi râdeau. Adeseaori schimbau vorba. Poate de ruşine, poate de milă. Lângă un mort nu se vorbeşte de plăceri. Dar degeaba, le bănuiam şoptile.

Iarna, la gura sobei, vorba se încingea pătimaş.

Unul, nalt, subţire, roşu la faţă, povestea frumuseţea şi meşteşugul unei femei tinere, „o brună, cu părul lung, cu rochia scurtă şi cu ciorapii roşii“.

— Cum mă vede, mă ia de gât; mi-a jurat că e nebună dupe mine, numai dupe mine; şi mă sărută, şi mă strânge în braţe. De multe ori am ameţit în braţele ei. Nu vă puteţi închipui.

— Se poate, dar nu e ca a portarului, zicea un altul, gros şi scurt. De câte ori nu este nimeni în infirmerie, eu mă îmbolnăvesc. Doctorul îmi scrie o reţetă. Ea intră binişor pe uşe, cu condica medicamentelor. Îndată ce mă vede, aruncă condica, se învârteşte într-un picior, ochii i s-aprind de bucurie şi, aducând degetul la gură, dupe ce face: „Sut, sut, şiiit“, s-apropie de patul meu. Mă joacă în braţe. Îmi zice că sunt rotund şi gras ca un purcel. Noaptea, târziu, târziu, când pleacă la bărbat-său, mă mângâie până în pragul infirmeriei, apoi mă sărută, şoptindu-mi: „Să nu fii bolnav mai mult de două zile, că rămâi îndărăt cu lecţiile… Vai de mine, să nu te dea afară din bursier!“

Îşi spun fericirile lor. Carnea li s-aprinde la gura sobei. Cei mai mici ascultă din toată inima. Eu mă învârtesc în plapâmă, cercând zadarnic să nu-i auz. Ei vorbesc şi se întind, oftând, luminaţi de flacără.

— Eu, eu, î, eu, î, am găsit una, î (un blond gângăit înjurând la fiecare cuvânt), am găsit un, un bo-bo-boc de fată. O, î, î, o, cu-cusutoreasă, dur-durdulie. Mă scăldam în gârlă, toc-tocmai la apă mică, şi s-a amorezat de mine. S-a ui-uitat un pedagog la dânsa, dar ea nu s-a ui-uitat la el. E fata unui po-popă bătrân. Vara peste uluci, bă-băiete, şi la Florescu în grădină. Iarna, mai greu. O, o, iu-iubesc la nebunie…

— Dar mie (altul cu părul ca de arap şi cu pestrui pe obraz) nu-mi iese din cap o fetiţă de paisprezece ani. Să nu care cumva să vorbiţi ceva! Este sora unui bursier din clasa întâia. O dată am fost pe la ei, şi d-atunci numai în scrisori o ducem. Ea plânge pe rânduri, eu plâng pe rânduri. S-o vedeţi ce bună e şi cum îi tremură mâna când mă ia de mână! Dacă am rămânea singuri acasă… măi, măi, ce fericiţi am fi!… Mă-sa e văduvă, bună prietenă cu unul din profesorii noştri…

— Copilării, răspunse unul dintr-a şeasea, se vede că n-ai trecut în cursul superior. Eu trăiesc bine, pe moale şi la cald. Fără poezii, fără scrisori şi fără parale.

— Cum? Cum? întrebă cel care se prăpădea dupe aceea cu rochia scurtă şi cu ciorapi roşii… Cum?… A mea, deşi mă iubeşte, mi-e frică însă de… şi cinci franci în fiecare săptămână…

— Foarte bine. Nu meditez pe Ionaşcu?

— Şi dacă meditezi pe Ionaşcu?

— Ionaşcu, ca să fie un Ionaşcu, nu trebuia să aibă o mumă?

— Dar ca să fie un Ionaşcu, nu trebuie să aibă şi un tată, ziseră râzând doi dintre ei.

— Aşa e, dar muma lui, înainte d-a fi muma lui, fiind săracă şi frumoasă, ştiind franţuzeşte şi cântând la piano ca să ajungă bogată, vara cu trăsură şi iarna cu sanie, şi cu operă, şi cu rochii de mătase, şi cu dantele, n-a trebuit să se mărite cu un Ionaşc-moşier, Ionaşc-bogat, Ionaşc-bătrân, Ionaşc-urât, Ionaşc-prost, Ionaşc care să fie mai mult pe la moşii?…

— Ei şi?! întrebă altul, care sta pe jos, lungit, cu faţa în sus şi cu mânele încrucişate sub cap.

— Cum, ei şi?! N-ai înţeles? Ea e tânără, eu sunt tânăr. Ea brună, iute, capriţioasă, cu gura largă, cu buzele groase, roşii ca sângele, gata să-ţi spuie în urechi nebunii; şi eu sunt eu; i-am plăcut fără să mă gândesc. Nu ştiţi cum îşi trimete la plimbare băiatul şi o fetiţă mai mică şi cum se uită la mine, parcă mă mănâncă, când zice: „E vremea frumoasă, să înhame caii la trăsură şi să vă duceţi la plimbare, copiii mamii“. Şi ce sofa… ah! ce sofa… Pe ea n-o mai încape locul. Ce trup, ce braţe rotunde, ce buze cari ard, ce păr negru, ca nişte valuri de păcură pe umerii ei albi ca laptele! Numai nu plânge când plec dumineca seara. Pe director l-a făcut imoral în faţa copilului, fiindcă am învăţat la Sfinţii Grigore, Vasile şi Ioan, şi mi-a şoptit: „Ce n-aş fi dat să te văz!“

Plăcerile, în zăpuşala dormitorului, se răvărsau, dând pofte şi piroteala. Vorbele lor mă frigeau ca nişte cărbuni d-a lungul spinării. Închideam ochii. Somnul nu se lipea de pleoapele mele ostenite.

Mă gândeam la copilăria nevinovată şi fericită, dar nimic din acest

trecut mort nu se mai deştepta. Auzul era un vrăjmaş neînvins. Vroiam să despreţuiesc ce auzeam; apoi eram curios să le aflu secretele. În sfârşit, mă aprindeam. Dam la o parte plapăma. Oftam fără să ştiu de ce. Pedagogul intra în dormitor; toţi fugeau speriaţi; începeau să sforăie furaţi de somn. Eu însă, nevinovatul, mă frământam în pat fără să adorm. Mă chinuiam în aerul gros şi greu, încărcat cu plăcerile şi viţiile celorlalţi.

Viţiile lor se întrupau înaintea ochilor mei închişi.

Mă apropiam de femeia cu rochia scurtă şi cu ciorapi roşii. O vedeam răsturnată. Ca prin minune, zăream cum se apropia, ca din fumul depărtării, o sofa largă şi moale. Pe sofa se rostogolea o femeie cu umeri rotunzi şi albi; ochii ei umezi se deschideau leneş, voluptos; braţele i se întindeau spre mine; se răsturna cu faţa în jos, cu dantelele de la picioare mototolite, cu părul împrăştiat în şuviţe negre pe nişte umeri albi ca laptele.

Acele femei, pe jumătate goale, dispăreau.

În fundul urechilor auzeam un vuiet depărtat.

O mulţime de spirite. Femei cu părul blond şi parfumat, goale şi uşurele, în contururi albăstrii, pluteau în aer, licăreau, despicau spaţiul ca nişte săgeţi de lumină şi, surâzând, mă atingeau cu degetele lor subţiri şi cu aripile lor aurii. Odată am prins mâna uneia; mâna i s-a topit într-a mea şi întreaga ei fiinţă s-a risipit în aer ca o pală de fum suflată de vânt.

Desigur, carnea revoltată vieţuia şi gândea în locul creierului meu trist şi adormit.

În vacanţia Paştelui mă plimbam prin grădina internatului de pe albia Dâmboviţei.

Cald. Caişii înfloriseră. Vrăbiile ciripeau în merii cu boboci rumeni.

Mă plimbam cu capul gol şi cu ochii în jos. Hainele, pătate de cerneală, rupte şi fără nasturi; ghetele, largi şi nelustruite.

Acele scene povestite, de cari la început mi-era frică, acum mi le desfăşuram în minte. Îmi plăcea să mi le spui, să le schimb. În locul femeilor desfrânate, o fată tânără, cu ochii în jos, rumenind la fitece vorbă. Mă apropiam de ea. O luam de mână. O priveam, o mângâiam, o iubeam. Oh! ce mult iubeam iluzia mea! Ea înlocuise câmpiile netezi, cerul albastru, basmele şi poveştile de odinioară. Reînviasem, aveam la ce gândi.

Din nomolul viţiilor născuse o iluzie.

Cine, la şaisprezece ani, neavând pe cine iubi, nu şi-a adorat năluca închipuirilor lui?

A treia zi de Paşte goneam dupe acel chip fantastic. Lumina soarelui juca în geamurile unei ferestre de la otelul „Neubauer“. Mă trezii din visuri.

Privii la acea fereastră. Cercevelele se deschi- seră. O femeie tânără, cu părul bălan, privi drept şi lung la mine.

Tresării.

Blondă, albă, ca viziunea mea.

Era ea, desigur.

Voind să plec, nu putui mişca picioarele. Mă despărţea de dânsa grădina, un zid vechi, nişte prăvălii mici ş-o uliţă. Nu-i vedeam bine decât părul blond şi rotunzimea feţei. Închipuirea îi zugrăvi ochii, nişte ochi albaştri şi limpezi; îi potrivii gura cu două buze rumene şi umede.

Sta nemişcată ca o icoană în pervazul ferestrelor.

O cream inconştient; o adoram fără să vreau.

— Pot să trăiesc, am pentru cine!

Din acea zi viaţa mea era mai mare, mai puternică. Sângele, repede; răsuflarea, adâncă; vedeam mai limpede, mai departe; mâncam cu poftă.

— Mă va iubi!

Cum o văzui, mă repezii la peria de vax, lustruii ghetele întâiaşi dată în viaţa mea. Mă dusei în dormitor; mă dezbrăcai; un ac; mă chinuii să bag în ac; cârpii hainele cu aţa albă, muiată în cerneală; căutai nasturi şi mi-i cusui; întoarsei legătura pe dos, o făşie albă cu bobiţe negre; mă spălai pe ochi cu săpun; mă peptănai în geam; mă frecai pe dinţi cu ştergarul. Haina, o redingotă veche, pătată. Mă dezbrăcai ca să mi-o spăl. La şease, când sună de prânz, eu intrai cel din urmă în sofragerie.

Toţi băieţii se uitară lung la mine, şi unul din ei şopti vecinului:

— Desigur, e *amorezat*.

Ce răutate! Numai eu să nu iubesc?

Hainele mă trădaseră. Să le fi lăsat îmbâcsite şi zdrenţăroase. Mi-era frică şi ruşine. Mi se părea că toţi se uită la mine şi se întreabă:

„Unde e pata de sos care se întindea de la guler până la pulpane?… Unde sunt cele două petece cari i-atârnau la spate?… Pentru ce şi-a cusut nasturii toţi, când n-avea niciunul ?… Pentru ce s-a peptănat ?… Braavo!… şi-a ales cărarea la o parte! Braavo! şi-a lustruit ghetele!“…

Când ieşii de la masă, auzii pe un bogătaş, un solvent, care în viaţa lui nu pricepuse nimic, şoptind:

— Mă miram eu de ce se învârtea prin grădină! trebuie să fie ceva.

Dacă cel mai prost bănuise aşa de repede, ceilalţi desigur ştiau tot. Mi-ardeau obrajii. Ce n-aş fi dat să tacă! Cel care şoptise în urma mea era cel mai învierşunat duşman. Mă bătusem cu el. Nu-i vorbeam de doi ani.

E noapte.

Toţi dorm.

Puteam să iubesc în tihnă.

O vedeam.

Se uita la mine.

Privirile ei mă ardeau. Părul bălai, ca nişte sculuri de borangic, îi lumina obrajii, gâtul şi umerii.

Cu capul pe genuchii ei… voi iubi, voi visa, voi povesti dragostea mea cu glasul tremurând…

Şi de câte ori mi se părea că închide ferestrele, întindeam mânele şi-i ziceam:

— Mai stai, lumină adevărată!

A doua zi, cum se crăpă de ziuă, tresării din somn. Mă îmbrăcai în vârful picioarelor şi mă repezii în grădină. Ajungând în locul de unde puteam să privesc în fereastra ei, plecai capul în jos, sfios, ruşinat şi-mi zisei:

„Dac-o fi la fereastră?… Dacă, ridicând ochii, voi întâlni ochii ei?“…

Privii spre „Neubauer“. Fereastra era închisă: perdeaoa, lăsată în jos. Ciudat, mi-ar fi fost frică să o văz la fereastră şi, văzând că nu e, mă întristai.

O adevărată luptă, ca şi cum m-aş fi desfăcut în două fiinţe:

— Aşa iubeşte cineva când iubeşte? Nu ştie nici măcar că o aştept?

— Dar e frig… abia s-a luminat de ziuă… Şi de unde să ştie?… Nu i-ai spus nimic…

— Dar ea mi-a spus?…

— Nu vezi cum tremuri?… Soarele n-a răsărit…

— Dac-ar fi la fereastră, mi-ar fi cald. Nu e frig. Oh! nu mă iubeşte… nu mă iubeşte!…

— Nu se poate. E scris. Erai singur în lume. Goneai dup-o închipuire; o fereastră se deschise, şi ea răsări ca o nălucă blondă…

— Şi cum m-a văzut, să mă şi iubească?

— Da…

— Aşa e… eu cum am văzut-o am iubit-o…

Am tremurat degeaba.

Nu s-a arătat.

Am plecat spunându-mi necontenit: „Mă iubeşte… dar e frig… e de dimineaţă… “

În dormitor, cald. M-am trântit în pat. Am început să plâng. De frică să nu deştept pe cineva, mi-am îndesat faţa în pernă.

Am adormit.

Pentru toţi răsărise soarele, pentru mine nu. Mi-era frig.

S-o mai văz încă o dată!…

Soarele era sus.

Mă învârtii prin grădină ameţit. Aşteptai să se arate la fereastră. Inima mi se bătea speriată la fitece zgomot care venea dinspre otelul „Neubauer“. În sfârşit, fereastra se deschise; ea răsări iarăşi, în alb, cu părul despletit; privi drept şi nemişcat în grădina liceului. Soarele îi poleia obrajii. O clipă mă uitai la ea şi plecai ochii în jos, ameţit de acea frumuseţe care mi s-arăta în depărtare ca o lumină, ca o speranţă.

Ridicai ochii din pământ. Fereastra se închisese. Ce laş! să n-o privesc mai mult! Timiditatea mea să nu-i fi părut despreţ?

— Mai arată-te o dată…

Abia sfârşii aceste cuvinte, şi un râs cu hohote auzii în spatele meu.

Prin uluci zării mai mulţi inşi.

Clopoţelul ne chema la masă.

Când intrai în sofragerie, toţi mă spionară cu privirile. Duşmanul meu, cu care nu vorbeam de doi ani, râdea cu lăcrâmi şi şopăia cu câţiva, furişind coada ochiului spre mine.

Nu mâncai nimic.

Câteva zile nu privii pe nimeni drept în faţă.

Prima seară dupe vacanţia Paştelui.

În dormitor. Toţi se adunară în patul vrăjmaşului meu şi începură să-şi povestească izbânzile. Ascultam, vârât în plapămă. M-aş fi robit tuturora numai să nu fi pomenit, în râs, de curatul meu păcat.

Ş-acum auz crudele cuvinte cu care îmi străpunseră inima. Ş-acum cred că Dumnezeu n-a plăsmuit nimic mai rău pe pământ ca copiii.

— În Vinerea Patimelor, zise unul, eram la S-tul Spiridon în spatele unei domnişoare. O curtam de demult. Când îngenuche, rochia şi fustele îmi veniră pe piept. Se uită la mine. Râse. Eu mă îndesai în fustele ei. Timp de şease evanghelii ne iubirăm, şi a doua noapte dupe Paşte, ne întâlnirăm în grădina lor. E fata unui profesor de clasele primare. Deşteaptă, frumoasă, învăţată. A terminat Şcoala Centrală. Doamne, ce trai trăii câteva nopţi!

— Eu, începu altul de la Călăraşi, la douăsprezece evanghelii, am

cusut rochia unei cocoane de pardesiul directorului de prefectură. Să fi văzut, când s-au ridicat de jos, cum întindeau unul de altul! Toată lumea a bufnit de râs, mai ales că directorul se ţine cu acea cocoană.

— Ba eu, zicea al treilea, mi se pare din Piteşti, eram nebun dupe o vară a mea. Dupe ce se ocoli crucea împrejurul bisericii, toată lumea plecă acasă, cu lumânările aprinse. Eu o duceam de braţ. Dând într-o uliţă îngustă şi pustie, am suflat în lumânări şi am rămas cu ea pe întuneric. Ce să vă mai spui…

Mă liniştisem. Începuse ploaia de laude şi minciuni, cu unguroaice, cu căpitănese, cu fete de pension… Dar, din senin, auzii glasul sitav al duşmanului meu:

— Nu ştiţi însă ceva nou… Sfinţii fac poezii, oftează, se prăpădesc, ca oricare, dupe îngeri căzuţi…

— Ce sfinţi… ce îngeri?

— Ia, pe unii din noi, sfiicioşi şi sfinţi, i-am prins cu ocaua mică. De unde credeţi că răsare soarele?

— Din colo…

— Aş… de la „Neubauer“! Soare blond, descheiat la piept, cu părul vulvoi… soare de chelnări… de cinci lei… şi a învins pe „mitropolitul“ internatului…

Mă făcui lac de sudoare.

Parcă aş fi leşinat într-o baie caldă.

Începură să şopăie. Mi se păru că mi-auz numele. Oftai, cerându-le iertare cu acest oftat dureros.

Ei râdeau, râdeau, făcând din inima mea o minge pe care o azvârleau din mână în mână.

O! unde erau câmpiile în cari mă născusem, ca să pot plânge în voie, neauzit de nimeni?

Dupe ce, câteva zile, au şopăit între ei, ca prin minune se potoliră. Unii din ei deveniră mai buni ca mai înainte.

Gândindu-mă cum m-ar fi putut chinui, îi iertai pe toţi, ba chiar, d-aş fi îndrăznit, aş fi întins mâna duşmanului meu.

În toate zilele mă duceam în grădină, nespionat de nimeni, ca să privesc la fereastra ei. Noaptea, pe lună, înainte d-a ne culca, săream ulucile, dacă poarta grădinii era încuiată. Lumina din ferestrele ei mă fermeca. O zăream. Visul unei fericiri dăsăvârşite mă sorbea şi mă arunca la gâtul ei. Sărutările mele se îngropau într-o bărbie albă şi rotundă.

De mi-ar fi spus cineva că la ea poate veni oricine, i-aş fi răsucit

gâtul.

Ea n-avea pe nimeni în lume.

Era singură.

Nevinovată, ca şi mine!

Se născuse numai pentru mine.

Şi târziu plecam din grădină cu o senzaţie vie d-a lungul braţelor, ca şi cum aş fi înbrăţişat-o, cu buzele arse de plăcere, ca şi cum aş fi sărutat-o. Miresmele merilor înfloriţi, plutindu-mi în nări, îmi dadeau iluzia că aş fi sorbit parfumul acelor valuri de păr uşurel.

Iubirea mea era un extaz, o nebunie!

Chipul ei răsărea în aer. Încotro întorceam privirile, tremura, se stingea şi iarăşi licărea blând şi fermecător.

De mi-ar fi strivit cineva ochii, în faţa orbitelor goale aş fi văzut chipul ei!

De când ceilalţi mă lăsaseră în pace, toată lumea era a mea.

Nu mai auzeam ocările din meditaţie, nici râsul dăsfrânat din dormitor. Nu mai simţeam mirosul greu al zidurilor vechi. Nu mai vedeam cu aceiaşi ochi trişti crâmpeiul de cer care începea de la porţile înalte de stejar şi se sfârşea pe dupe pomii din fundul grădinii.

Mă miram, neputând înţelege, cum tot ce mă înconjura se prefăcuse în câteva săptămâni. Ura se schimbase în dragoste. Sclavia mi-apărea ca o deplină libertate.

Nu eram tot eu? Nu era tot aceeaşi închisoare veche şi umedă? Nu erau tot aceiaşi oameni lacomi, săraci şi răi?

Ce frumoasă duminică de mai! Lumina şi căldura tremurau în aer.

Mă plimbam singur prin grădină.

Mă gândeam la ea, aşteptând să se arate.

În geamurile ei se frângeau razele soarelui. O pândeam, cotind pe cărările galbene, gata să plâng, gata să-i zâmbesc.

Cât de încet trece vremea când aştepţi! Simţi clipele timpului! Le înnumeri şi, ascultându-ţi inima cum bate, îţi vine să strigi: „Mai iute, mai iute, timp nesimţitor!“

Obosit de aşteptare, mă rezemai de tulpina unui măr.

Ea apăru la fereastră; se uită la mine; întinse o mână, o aduse uşurel şi lung la gură, apoi o destinse repede… Scutură o batistă albă… Mă chema?…

Dispăru.

Înmărmurisem cu ochii în acel pervaz din care perise minunea mea. Obrajii îmi ardeau. Mi se păru că visez şi că auz pe cineva care vroia să mă deştepte. Mă striga.

— Domnule, domnule, hei, n-auzi, domnule?

Mă întorsei spre poarta grădinii. Dintr-acolo venise glasul.

Tresării. Nu era vis.

Un ungurean cu o scrisoare în mână.

— Ce pofteşti?

— Coconiţa la care te uitai m-a trimes.

Îmi întinse scrisoarea şi plecă.

O pungă cu aur dacă aş fi avut, i-aş fi dat-o.

Privii în toate părţile. Sărutai plicul. Îl rupsei.

Nu ştiu de câte ori am citit rândurile următoare:

Sgumbul meu,

Te gum de-am văzud, de-am iubid, ziuo şi noapde mă cântesc la dine, pân-agum n-am iubid pe nimeni, vino tizeară, pe la 10 ore de-aştept. Vino, fino, fino, de săruth te mii teori. Fei afla gine zund.

Ata, ata, numai ada,

Bertha
Hotel „Neubauer“ etajul 3, nr. 8

Dupe ce-mi îmbătai inima, recitând în minte cuvintele ei, mă dusei în dormitor şi mă lungii cu faţa în sus. Închisei ochii şi amorţii în pat.

Germană… Bertha… Ce nume frumos!… Numai germanele ştiu să iubească… Rândurile ei, rău scrise, sunt fermecătoare, tocmai fiindcă sunt rău scrise… Ea n-a voit să-i scrie altcineva scrisoarea… Bine, scumpa mea Berthă!… Literile sunt strâmbe şi tremurate… Nu ştie să scrie… Ştie să iubească… Mai bine că n-a învăţat carte… E o inimă curată şi sinceră… Voi afla cine este… Mă iubeşte… Bertho, Bertho, viaţa mea va fi jucăria ta!… S-o mângâi, s-o torturi… numai s-o iubeşti… Eu să-ţi torn apă limpede în mâni ca să te speli… eu să te şterg pe obraji… eu să-ţi închei ghetele şi rochia… eu să-ţi dau părul pe spate… eu să ţi-l curm pe la mijloc c-o panglică albastră… eu să-ţi „înţeleg“ capriţiile, numai din privirile tale… Ce dulce şi curat vei zice tu „de iubezg“!… Dacă ai vorbi bine, n-ai vorbi aşa de drăguţ…

Închipuirea îmi lipea buzele de mânele ei albe, mi le afunda în obrajii ei rumeni, mi le îneca în părul ei învoit.

Seara se lăsă ca un zăbranic sur.

Mă sculai din pat; mă uitai pe fereastră. Pomii din grădină, afundaţi în întuneric, ca nişte fantome.

La nouă ore răspunsei la apel.

Ce bine că duşmanul meu lipsea!

Unul dintre cei mici ieşi din rânduri şi zise rugăciunea.

N-auzii nici un cuvânt… Mă gândeam la ea… o vedeam…

De nu m-ar simţi nimeni când oi fugi!

Intrarăm în dormitor. Ca niciodată, ceilalţi se grăbiră să se dezbrace. Se vârâră în plapămă. Nicio ceartă; niciun zgomot; nicio vorbă. În patru ani nu se întâmplase aşa minune. Dupe o jumătate de ceas, toţi sforăiau şi, ciudat, mai tare ca de obicei. Eram îmbrăcat. Mi se bătea inima.

Ridicai capul. Încredinţat că toţi dorm, luai cearceaful de pe pat şi ieşii în vârful picioarelor din dormitor. Când închisei uşea mi se păru că auz pe cineva şoptind: „S-a dus… “

Mă oprii cu mâna pe clanţă. Nimic. Desigur, visase cineva.

Încet-încetinel, trecui printr-o sală lungă şi întunecoasă. În fundul ei, o fereastră da în grădină. Toate uşile fiind închise, pe nicăieri n-aş fi putut fugi decât p-acolo. Ajunsei la fereastră; o deschisei; privii în jos printre vergelele de fer de la al doilea cat. Băgai capul printre vergele. Când mă gândii că ea m-aşteaptă… înfipsei amândouă mânele în vergeaua din mijloc ş-o zguduii. Degeaba. Încercai patru din ele. Degeaba. În sfârşit, fără nicio nădejde, pusei mâna pe cea din urmă.

Oh! cum mi-a tresărit inima!

Tocmai aceea sări din pervazul putred.

Legai un cap al cearceafului de vergeaua d-alături. Mă suii pe fereastră, îmbrăţişai cearceaful şi alunecai în jos, cletănându-mă ca o ghiulea atârnată d-o funie.

Mi se sfârşise cearceaful… şi eu în aer…

Îmi dam drumul de la trapez, de la înălţimi de necrezut, dar întunecimea mă speria… Mi se păru că n-are fund…

Mă gândii la chipul ei auriu… fără voia mea, mi se descleştară mânele… Căzui pe un morman de moloz şi de cărămizi.

Încremenii cum căzusem… Nişte târşiituri de paşi…

Cine m-o fi urmărit?

Mă târâi pe brânci până lângă uluci, mă strecurai binişor în fundul grădinii. Când mă uitai îndărăt, văzui în întuneric fâşia alburie a cearceafului cum se ridica în sus.

Mă urmărise cineva!

Ei şi?…

Putea să mă dea afară… Bertha mă aştepta!

Sării peste un zid vechi.

Într-o clipă ajunsei la hotel. Intrarea, luminată. Când ajunsei în sala lungă de la catul al treilea, eram rece ca gheaţa. Mi-era frig; tremuram;

răsuflarea mi se oprise. O lampă atârna din mijlocul tavanului; flacăra roşietică abia lumina sala îngustă şi tristă.

Ajunsei la uşea ei; întinsei mâna să bat în uşe; mâna mi se muie din umăr şi-mi căzu d-a lungul coastelor…

Cu cine şoptea ea?… Desigur, glasul ei… Pe cine săruta ea?…

Auzeam şi trăiam, ori mi se părea că auz şi trăiesc?

Cine-mi sufla în urechi: „Soarele tău e de chelnări, soarele tău e de cinci lei?“

Când mă gândii că e în braţele altuia, moleşită de plăceri şi vândută, când o auzii sărutând pe cineva care-i zicea sugrumat: „Încă o dată! încă o dată!“ mă năpustii în uşe… uşea se dete de perete, răsturnând scaunele…

Înmărmurii în prag…

Duşmanul meu, în braţele Berthei! El?…

Voii să strig… nu mi-auzii ţipătul. Voii să azvârl c-un scaun şi nu putui să mişc mânele. Voii să mă repez asupra lor şi, în faţa mea, într-o oglindă, mă văzui vânăt, cu ochii albi, cu părul vulvoi. Căzui greu şi drept, ca o pârghie de fer.

Ş-apoi nimic… întuneric… linişte.

A doua zi m-am deşteptat într-un pat din infirmerie. La capul meu citea bietul gângăit, singurul care nu intrase în complotul celorlalţi.

Cum deschisei ochii, începui să plâng cu focul cu care se plânge prima iluzie moartă.

Îmi înmormântam inima şi dupe rămăşiţele ei numai eu singur!

Prietenul meu mă consola:

— Nu mai plânge ca un copil. Ei, ce, ce-ce e… î… î… o… o… copil-pilărie. Pe… pe… el l-a, l-a dat afa-fară. Pe… pe tine te-a ierta-tat, că n-ai… n-ai fost ni-cioda-dată pe-pedepsit. Ca… caută şi tu o cu-cusoto-reasă dur-durdulie, cum am gă-găsit eu. Vara peste uluci, bă-băiete, şi la Flo-Florescu în grădină. Ia-iarna e mai greu, î… î… î… ascul-cultă-mă pe mi-mine. Bertha-tha… era o… o… feme-meie de ci-cinci lei…

— Oh! taci, te rog!

Îmi întorsei faţa aprinsă de friguri şi scăldată de lacrămi…

Sunt d-atunci douăzeci de ani. Astăzi îmi vine să râz d-această nenorocire. Cine ar fi zis că eu voi ajunge un bun cârciumar ş-un harnic moşier? Cine ş-ar fi bănuit că eu voi fi vrodată tatăl a trei copii graşi, voinici şi nebunateci? Singura grije a mea sunt ei.

Şi tot ei ne dau un nesfârşit prilej de ceartă. Nevastă-mea vroieşte să-i facă tobă de carte, şi eu ţiu întruna:

— Să scrie şi să citească. Sunt sătul de carte. Câmpie nemărginită, şipote cu apă rece şi străvezie ca sticla, umbră deasă, pădure, valuri ruginii de holde, pace şi frăţie, iacă ce le voi da. Sunt sătul de cartea noastră: spoială şi amărăciune.

DOMNUL VUCEA

Auzisem eu de turci, de muscali şi de nemţii cu coadă; ziua, la miaza-mare, îi vedeam înaintea ochilor cu paloşe late, cu suliţe lungi, călări pe cai, sărind gardurile mahalalei, ca şi cum ar fi sărit o dâră de bou; îi vedeam robind roate de copii şi de muieri, lăsând în urma lor jale şi nori groşi de pulbere.

Dar oricât m-ar fi spăimântat şi fericit lumea basmelor ş-a poveştilor, când mi-aduceam aminte că de la S-tă Mărie o să trec la Şcoala domnească, din coloarea de negru[35], uitam şi de turci, şi de muscali, şi de nemţii cu coadă, şi de „ţara cocorilor“.

Mă apropiam cu gândul, sfiicios, tremurând, d-acea vestită şcoală, ca de un urs împăiat, gata să fug. Mi-era frică şi mi-era dragă. Şi mi-era dragă fără să bănuiesc nici cum e, nici unde e.

Două lucruri aflasem: că e „domnească“, iar nu cum era a noastră din curtea bisericii, şi că dascălul e „profesor“, trebuind să-i zici „Domnul“, iar nu cum îi ziceam noi, la al nostru, „Nea Nicuţă“.

De pe la Sân-Petru eu îmi luam ghiozdanul, îi treceam băierile pe dupe gât şi colindam pe aceleaşi cărări din grădina noastră, zicând că am plecat la Şcoala domnească. Uneori îmi legam de mijloc, c-un crâmpei din frânghia mamii, tăiat pe furiş, şi pe Grivei, şi-l luam cu mine. Cânele căsca de căldură, repezea capul dupe muşte, clănţănind dinţii.

Eu îi vorbeam de Şcoala domnească:

— Hai, măi Grivei, măi, nu fi leneş. Acolo e şcoală, nu glumă… profesor mare şi învăţat, iar nu ca Nea Nicuţă, care se încurcă când zice cazania… Măi Grivei, este aşa de grozav profesorul că, d-ai vrea, chiar şi tu ai învăţa carte… Ci lasă muştele, nu fi prost… Să-i zici „Domnul“, că, de nu, îţi mănâncă coada… Şi să nu scoţi limba d-un cot, că-ţi mănâncă şi urechile, bunătat’ de urechi, măi Grivei, măi…

Câte nu spuneam şi pisicii! Parc-o simţ şi acum, ghemuită în sân, caldă şi moale. Torcea, cu capul pe gura cămăşii, cu ochii leneşi şi galbeni.

— He! he! Mărtinico… hai la Şcoala domnească, că sunt profesori buni… Să nu-ţi fie frică… Dacă ăi învăţa adunarea, îţi dă un şoarice… la scădere îţi dă doi… la fracţii te face împărăteasa şoaricilor… Dacă nu te-i sili, să ştii, dragă Mărtinică, că te ia de coadă, te învârteşte de trei ori şi-ţi crapă fierea de pământ…

Vroiam să sperii pisica. Pisica, sfârr-sfâr, închidea pleoapele leneş şi nepăsător, iar mie îmi treceau fiori reci de-a lungul spinării, căci eu credeam

pe profesor atât de mare, că mi-l închipuiam mai mare şi mai tare ca tata chiar… Doamne, dar dacă, în loc să ia pisica de coadă, m-o înhăţa pe mine d-un picior?…

Se ducea chieful pe copcă, şi mă întorceam acasă, înşirând pisicii vorbe de mângâiere:

— Lasă, Mărtinică, nu fi fricoasă, că Domnul e bun… nu bate la palmă… nu pune în cârcă ca să tragă la spete… nici nu te-aşterne cu tălpile la falangă, ca Nea Nicuţă, când bea ce-a strâns cu discul.

Mai erau cinci zile până la Şcoala domnească. Toate lighioile din curte aflaseră că va să mă duc la o şcoală mare. Cânele, pisica şi cei patru cai ai tatii ştiau pe de rost cum trebuie să fie în ochii Domnului: niciunul nu s-ar fi dus fără botini în picioare, căci desculţi nu i-ar fi primit decât Nea Nicuţă, c-un sfanţ pe lună.

Noaptea visam şcoala: un palat mare, mare şi frumos, ca în basme, cu porţi de fer, cu geamlâcuri, cu uşi de cleştar, cu ziduri văpsite ca nişte icoane, şi mai împodobite decât steaua lui Nea Nicuţă, încondeiată de Burghelea, zugrav vestit, căruia îi frecam văpselele între pietre numai ca să mă uit la el zile întregi cum din nimic scotea sfinţi, îngeri, draci, cai şi balauri.

Veni şi ziua de Şcoală domnească.

Abia se luminase. Mă deşteptă frate-meu, care învăţa la o şcoală şi mai naltă, şi citea pe cărţi cu oameni cu pantalonii scurţi şi umflaţi, cu pălării mari, cu funde la ciorapi, cu săbiile mai mult scoase decât în teacă. Mi-aduc bine aminte că unul sărea de la al cincilea cat, şi c-o mână îşi ţinea pălăria. Grozav îi era de pălărie!

De la Nea Nicuţă apucasem să citesc pe silabisite. Frate-meu mă învăţase să citesc ca pe apă în cartea de citire. La „când cu ciuma lui Caragea, se răspândeau orăşenii prin sate şi sătenii prin pustii“, nu m-ar fi oprit nimeni din turuială. O ziceam dintr-o răsuflare. Ba uneori uitam să întorc foile şi tot nu făceam greşală. Frate-meu mă mai învăţase cele patru socoteli şi fracţiile. Ce ştiam mai bine era tabla lui Pitagora. Mă învăţase şi istoria cu şase domni vestiţi: Radu Negru, de care aş fi jurat că fusese român neam de arap; Mircea cel Bătrân, în capul meu, se încurca în barbă; Alexandru cel Bun, ăla vodă, vezi; Ştefan cel Mare, de care râdeam să mă prăpădesc, gândindu-mă că fusese aşa de pitic că aprodul Purice se pusese piuă ca el, Ştefan cel Mare, să încalece calul; Mihai Viteazul mă făcea să tai cu nuiaua vârfurile de ştir şi de urzici când îl spuneam pe dinafară; şi, în sfârşit, Constantin Brâncoveanu mă făcea să plâng de câte ori îl tăiau turcii pe el şi pe coconii lui.

Şi spunea c-o să mă scrie d-a dreptul în clasa a treia.

Mă deşteptă.

Tresării. Îmi ticâia inima.

Şi-mi zise:

— Să nu-ţi fie frică. Să spui tare şi desluşit.

— Tare… da…

Şi nu vedeam înaintea ochilor de frică.

— Şi desluşit.

— Şi desluşit…

— Să nu tremuri.

— Să nu tremur…

Şi mie-mi clănţăneau dinţii în gură.

Mă îmbrăcai; mă spălai cu apă rece; mă încălţai cu nişte pantofi noi; mama mă peptănă şi mă sărută pe frunte, aşa că o pricepui… „Să nu-ţi fie frică, să nu mă dai de ruşine“…

Ştiam eu în câte feluri săruta mama: altfel de eram bolnav, altfel când o ascultam, altfel când învăţam lecţia, altfel de plângeam şi vroia să mă împace, şi cu totul altfel mă sărută când mă trimise la Şcoala domnească.

Pe drum, bonca-bonca, mă împedicam de toate pietrele. Inima îmi zvâcnea cum îmi zvâcnea când alţii se încercau să-mi ia zmeul de coadă.

Şi tocmai departe, dincolo de S-tu Ştefan, frate-meu se opri şi-mi zise:

— Aici e şcoala.

Şcoala!…

Mi se opri răsuflarea. Făcui ochii mari. Nu-mi venea să crez. Aceea să fie Şcoala domnească? Nişte case lungi, pitice şi dărăpănate. Dar n-avea porţi înalte de fer, căci n-avea deloc. În faţa şcolii, o veche pivniţă, plină cu gunoi; în jurul ei, o curte mare cu bălării.

Aşa case văzusem şi eu.

Frate-meu mă lăsă în curte. O sumedenie de copii ţipau, se zbenguiau, săreau într-un picior la şotron, se jucau cu sâmburi de roşcovă şi cu nasturi.

Păi aşa şcolari mai văzusem şi eu!…

De nu m-ar trânti… Şi iată, frate-meu mă luă de mână şi-mi zise încet:

— Să mergem în clasa a treia. Directorul mi-a dat bilet să te înscriu.

Când intrai în clasă, văzui o vergea lungă, galbenă şi lucioasă, rezemată de masa profesorului, a Domnului.

Domnul – un om nalt, slab, cu barba rară şi înspicată.

Domnul era încruntat şi galben.

Domnul striga pe băieţi c-un glas ascuţit.

Băieţii stau ca sfinţii în bănci. Vro trei, cu urechile roşii şi aprinse ca focul, în genuchi, lângă o tablă neagră; lăcrâmile le picurau în cărţile deschise

şi aduse la vârful nasului.

Vergea, lăcrâmi, urechi roşii, Domn uscat şi nalt… Se dusese curajul!… Dârdâiam. Şi frate-meu, dupe ce vorbi încet cu profesorul, îmi şopti:

— O să te asculte, să spui tare şi desluşit.

Şi plecă. Îmi venea să mă iau dupe dânsul. Şi n-am plâns, nu de ruşine, ci de frică.

Domnul se uită la mine cu nişte ochi osteniţi. Intrasem în pământ. Când deschise gura, mi se păru că mă şi înghite.

— Ei… băiete… de câţi ani eşti?

— De opt… am împlinit la Sân-Petru…

Glasul îmi tremura ca şi cum mi-ar fi bătut toaca pe beregată.

— Ştii să citeşti?

— Ştiu…

— Scoate „Lectura“.

Bag mâna în ghiozdanul făcut de mama dintr-o foaie de cuadrilat şi scot *Lupul şi mielul*. Aşa ziceam noi cărţii de citire, fiindcă începea cu: *Lupul şi mielul*.

Ceru şi el o carte ş-o deschise.

Mie-mi juca cartea în mâni şi-mi jucă până căzu jos.

Băieţii râseră.

Mă plecai să iau cartea. Domnul strigă aşa de tare „tăcere!“, că încremenii cum eram, adus de mijloc.

— Ia-ţi cartea! Deschide-o la foaia 50 şi citeşte!

Luai cartea. O deschisei. Eu o întorceam la foaia 50, ea se întorcea la foaia 80, la *Ciuma lui Caragea*. La 50 era *Tentaţia*.

— Ci zi odată, motologule!

Eu, de frică, începui:

— *Tentaţia!*…

Cartea se deschise la foaia 80; şi eu, trage-i tare şi desluşit:

— Când-cu-ciuma-lui-Caragea-se-răspândeau-orăşenii-prin-sate-şi-sătenii-prin pustii…

Şcolarii pufniră de râs.

— Dăstul, văz că ştii. Ce-ai învăţat la aritmetică?

— Adunarea, scăderea, înmulţirea, împărţirea şi fracţiile vulgare cu adunarea, scăderea, înmulţirea şi împărţirea lor.

— Cât fac 25 de măgari şi cu 15 boi?

Mă gândii eu, mă răzgândii. Îmi dam cu socoteala: asta nu e adunare, că frate-meu îmi da să adun tot lucruri de un fel, şi aşa zicea el că este adunarea. Ei, trebuie să fie înmulţire. Dar frate-meu ar fi fost mai bun, mi-ar fi

spus cât a dat pe un măgar şi pe un bou, ca să pot spune cât *fac* toţi la un loc. Dacă văzui că nu se poate altfel, mă hotărâi să răspund:

— Domnule, nu pot face socoteala pe măgari şi pe boi, că tata n-are decât cai… la cai m-aş pricepe…

Eu ştiam că tata cumpărase un cal, pe Micul, cu 200 de lei.

Domnul râse, şcolarii pufniră, pe mine mă podidiră lacrămile.

— Fie şi pe cai. Ei, acum să te văz!

Mă duc la tablă; iau tibişirul; îl scap de vro trei ori din mână şi încep să socotesc măgarii şi boii în cai, pe preţul Micului, adică pe 200 de lei. Adun 25 de măgari cu 15 boi, înmulţesc suma cu 200 de lei şi mă întorc spre profesor. El se uitase în jos şi nu văzuse nimic din socoteala mea.

Tuşesc bine şi strig:

— Opt mii, Domnule!

Râzi Domnul, şi râzi, şi râzi! Când se potoli, zise, privind în tavan:

— Auzi, 25 şi cu 15 să facă 8 000! Monitor general, ia-l şi du-l în clasa a doua!

Monitorul general mă înhăţă de mânecă şi mă scoase pe uşe afară. Pe drum îmi spuse: „Te-a dat îndărăt“.

Dupe câteva învârtituri, deschise o uşe. Intrai în clasa a doua şi dădui cu ochii de un profesor cu barba albă.

— Domnule Vucea, pe dumnealui l-a *dat îndărăt* domnul Petran.

— Ha, ha, tătarul, îndărăt tătarul… ha, ha, tătarule!… bine, tătarule!…

Aşa încăpui eu pe mâna *Domnului Vucea*.

Dupe o lună de zile înţelesesem rostul învăţăturii şi cunoşteam bine pe domnul Vucea.

Mulţi ani l-am visat. Chiar acum îl văz înaintea ochilor.

Scund, grăsuliu, cu părul mărunt şi încărunţit, cu barba ascuţită, potrivită din foarfecă, mai mult albă, şi albă ca zăpada în vârful ei netezit; nişte ochi verzui, mici şi repezi; o faţă gălbuie, curată şi fără pic de sânge. Iarna să cocoloşea într-o bundă cu blană lăţoasă, vara însă îţi rămâneau ochii la el de frumos ce era îmbrăcat: haină albăstrie, pantaloni negri, jiletcă de dril năutiu, călcată şi lustruită, un lanţ de aur, gros ca pe deget.

Şi ce curat! Îşi ştergea ghetele cu batista, dădea necontenit bobârnace gunoaielor de pe haine, şi dupe bobârnac sufla de trei ori, scurt şi repede, şi dupe ce sufla făcea din gâtlej: „hea, hea“.

Dar când mergea, Domnul Vucea nu era defel ca ceilalţi oameni. Ne uitam la el de departe. Păşea iute, mărunt, uşor, ca un şoarice, şi scuipa în

urmă când trecea pe lângă murdării; dacă era noroi, călca din peatră în peatră, tot în creştetul pietrelor, scuturând picioarele ca o pisică. La uşea cancelariii îşi cuprindea barba în mâna dreaptă, ş-o netezea, ridicând buza de dasupra în sus, ca şi cum ar fi mârâit; mustăţile şi le clănţănea între degete; deschidea mâna, sufla într-însa, tuşea şi intra pe uşă binişor, fără să i s-auză paşii.

Lecţiile mergeau strună. Nu învăţa nimeni nimic.

Clasa avea şaisprezece bănci; băncile aveau şaisprezece „primi“ şi şaisprezece „monitori“; peste monitori erau trei „monitori generali“: doi de „învăţătură“ şi unul de „ordine“. „Generalii“ ascultau pe „monitori“; „monitorii“ ascultau pe „primi“; „primii“ ascultau pe şcolarii fără grad. Şcolarii dau „interes“ primilor, primii monitorilor; monitorii ungeau pe generali; iar generalul de ordine, care nu punea note la învăţătură, ci numai *însemna*, cu o cruce, cu două şi cu trei, pe cei ce nu sta smirna, când îi venea lui poftă „să se auză musca în tavan“, lua ce putea de la monitori, primi şi şcolari. Generalii băteau pe toţi; monitorii, de la primi în jos; primii, pe şcolari; şcolarii se târnuiau între dânşii.

Pentru nota „rău“ nu dădeai nimic; pentru „binişor“: pâne, brânză, măsline; pentru „bine“ făceai bogaciul, simitul şi plăcinta pe din două; pentru „prea bine“, pe lângă celelalte, mai dăruiai arşice şi condeie de fer noi; pentru „foarte bine“, ceva gologani, mai ales din banii noi cari tocmai p-atunci ieşiseră; „eminenţele“, „eminenţa mică“ (e) şi „eminenţa mare“ (E), cu ajutorul băncuţelor şi al jumătăţilor de sfanţ.

Generalii arătau monitorilor să înveţe „d-aici şi până aici“; monitorii, primilor; primii, şcolarilor.

De obicei, Domnul Vucea, când intra în clasă, noi fiind toţi cu ochii pironiţi în carte, începea să cerceteze notele. Pe „binişor“ îl trăgea de urechi, lui „rău“ îi trăgea la palmă cu linia lată, cu nuiaua sau chiar cu linia în patru muchi când să făcea foc.

Oh! atunci era nespus de rău! Se scărpina în barbă, repede de nu i se vedeau degetele, şi poruncea fără milă:

— Dă-i zece tătarului, dă-i zece!… ha! tătarul!… zece!… cinci cum o fi şi cinci pe dungă!

Generalii trăgeau straşnic. De câte ori auzeam „jart“, auzeam şi „aoleo“! Inima noastră, cât puricele, deodată se umfla şi ni se poticnea răsuflarea.

Mi-aduc aminte că odată am strâns ban cu ban, din ce-mi da mama, până am făcut o jumătate de sfanţ. Două săptămâni nu luasem decât *binişor* şi *rău*. M-a zguduit de urechi, mi-a tras la palmă, iar în ziua când era să ajung la

linia în patru muchi, la „cinci cum o fi şi la cinci pe dungă“, am dat monitorului o jumătate de sfanţ. În ziua aceea mi-a dat: *foarte bine*, *eminenţe mici* şi *eminenţe mari*.

Domnul Vucea, văzând aşa minune, s-a scărpinat în barbă şi-a râs, un râs necăjit.

— Ha, tătarul, vezi, tătarul, când vrea învaţă tătarul, dă-i trei pe dungă că *poate şi nu vrea*!

Lunea la Domnul Vucea, era de *spus*. Spusul era cronica mahalalelor. Vucea sta pe catedră, cu capul rezemat în mâni, coatele pe catedră. Un şcolar repezea mâna în sus, cu două degete întinse.

— Ha, ce este?… S-a întâmplat ceva?

— E de *spus*, Domnule Vucea.

— Bine, tătarule… spune, tătarule!

Şi începea.

— Un geambaş da la praştie un cal neînvăţat; un copil mic, jucându-se şi nebăgând de seamă, a intrat în aria calului; calul l-a călcat în picioare şi l-a făcut praf; pe copil l-au ridicat mort, cu capul zdrelit şi leoarcă de sânge.

Domnul Vucea se cutremura, se îngălbenea şi, încheindu-se la haină, zicea:

— Ha… tătar de copil!

Se scula altul şi începea.

— Lângă noi au călcat hoţii. În casă erau cinci copii. Doi dormeau cu mă-sa şi trei cu tat-său… Mi-e frică să mai spui, domnule Vucea…

Vucea, tremurând, întreba:

— Pe copii i-au omorât?

— La trei le-au tăiat capul cu satârul… celorlalţi le-au băgat pumnul pe beregată…

— Oh!… tătarii!… Dar pe mumă?

— Mumei nu ştiu ce i-au făcut… ş-au strâns-o de gât cu ştergarul…

— Vezi, tătarii!… Ce i-or fi făcut?… Ş-au omorât-o blestemaţii… dar pe bărbat?

— Pe el l-au jupuit de la tălpi până la creştet, apoi l-au dumicat bucăţele şi l-au făcut morman în mijlocul casei; în vârful mormanului i-au pus capul cu dinţii rânjiţi…

— Oh! Oh!… cu dinţii rânjiţi!… Pripăşel, vin-aici, ticălosule!… Vin-aici!

Pripăşel era căţeluşul lui creţ, de care nu se despărţea.

— Vin-aici! striga Domnul Vucea, şi începea să se plimbe prin clasă.

Şi al treilea se scula, că el ştie una „mai frumoasă“. Apoi venea al patrulea ş-al cincilea, cu scorneli cari mai de cari mai încornorate.

Suna de ieşire. Rugăciunea. Se mântuia clasa.

Dupe prânz, tot lunea, era cercetarea vestmintelor ş-a pălăriilor. Vestmintele să fi fost curate şi cârpite. Pălăriile şi căciulile cu băieri pe dupe gât, atârnând pe spate.

Domnul Vucea ne lua pe rând. Dupe el mergeau cei trei generali: unul cu nuiaua, altul cu linia lată şi cel mai înfiorător cu linia în patru muchi.

Până să cerceteze pe toţi, până să facă morală unora şi până să bată pe cei de cuviinţă, clopotul suna de ieşire. Cu toţii săream în picioare. Un general zicea *Împărate Ceresc*, *Crezul* şi *Lumină lină*. Domnul Vucea umbla binişor şi pe furiş cu nuiaua în mână, ca să umfle pe cei ce n-ar fi stat drepţi şi smeriţi înaintea lui Dumnezeu.

Şi adeseaori, când ajungeam pe la *şi iarăşi va să vie să judece viii şi morţii*, s-auzea câte un: „jart, trosc, pleosc, aoleo! ha! tătarule!“

Iată lecţiile de lunea.

Joia dupe prânz nu învăţam, era odihna tradiţională de la mijlocul săptămânii. Dimineaţa era ordinea şi *învăţătura practică*. Domnul Vucea, însoţit de generalii armaţi, întreba pe fiecare în parte o sumedenie de lucruri cu răspunsurile lor ştiute de mai nainte.

— Cum trebuie să vie şcolarul la şcoală?

— Cu lecţiile învăţate.

— Cum trebuie să stea şcolarul în bancă?

— Drept, cu căciula pe spate şi cu ochii pe carte.

— Cum trebuie să meargă şcolarul pe uliţă?

— Liniştit, să nu asmuţă câinii, să nu înjure şi să nu se bată.

— Câte *naţii* sunt în Principatele Unite?

— Mai *multe*, dar *cei* mai mulţi şi mai deştepţi sunt *cei* patru milioane şi jumătate de români, căci românul păcăleşte pe toţi ceilalţi, pe turc, pe muscal, pe neamţ, pe tătar, pe popă şi pe ţigan.

— Cum deosebeşte românul pe grec de român?

— Îl pune să zică: „retevei de tei, mirişte de mei“.

— Şi cum zice grecul?

— Piţigăindu-şi buzele, pelticind şi stropind, zice: „retavela tela tin de la miliste mela“.

Se isprăvea şi cu joia.

Puneam cărţile în ghiozdan, ne rugam pentru „minte, învăţătură şi sănătate, părinţi şi profesori“ ş-o tuleam la poarcă, la arşice şi la zmeu.

Sâmbăta era *rânduiala de duminică*. Mânile, obrajii, urechile, gâtul şi părul să fi fost spălate cu săpun, iar unghiile tăiate. Începea inspecţia de dimineaţă. La palmă îţi trăgea cu linia, peste obraji *lipea câteva tătarului*, de urechi te *încălzea*, de păr te *da căţeau*a, la ceafă *burduşea pe tătar*.

Cu unghiile era învrăjbit rău.

Dacă nu erau bine tăiate, făceai mâna puică, strângând degetele floare, cu unghiile în sus, apoi, cu linia în patru muchi, *judeca puica tătarului*. Şi era judecată grea, că ţipam ca din gură de şearpe. Iar Domnul Vucea, jucând pe picioare şi scărpinându-se în barbă, ca şi cum ar fi cântat p-o chitară, râdea, clipea repede şi zicea mereu:

— Fă puică, tătarule!… Iată cum zvâcneşte tătarul… parcă-l omori… Dă-i bine, general! Mai una… mai cinci…

Şi în loc să scază, suia mereu, de ce strigai mai tare.

Marţea, mercurea şi vinerea.

Scotea pe un general la tablă ori la hartă. Monitorul general bolborosea capitalele câtorva judeţe, făcea pomelnicul părţilor de cuvânt, încurca pe tablă un caz de înmulţire, la al cărui sfârşit n-ajungea niciodată.

Domnul Vucea căsca, se freca la ochi, se scărpina în barbă, până i se ura.

— Dăstul, tătarule… Văz că ştii… Bine, tătarule… Acum să prindem un tătar… Treci la loc. „Cuvântul de ordine. “

Monitorul general striga cu glas tare:

— Ochii pe carte, gândul la lecţie, linişte *profundă* şi făr’ de mişcare. *Cinci dintr-odată şi oprit!*

„Cinci dintr-odată şi oprit“ însemna că cel ce va mişca o mână sau va întoarce capul cât de puţintel va *mânca* cinci nuiele la palmă şi-l va închide la arest până noaptea.

Toţi încremeneau cu ochii în carte.

Domnul Vucea închidea ochii. Se prefăcea că doarme (uneori dormea cumsecade). Îşi rezema capul în mâni, acoperindu-şi faţa cu degetele resfirate, ca să *prindă vrun tătar*.

Dupe un ceas de amorţire tâmpită, ne apuca ameţeala. Ne auzeam răsuflările.

Ideea d-a nu mişca ne obosea şi capul începea sa ne tremure. Locul unde fundul ţestii se înjugă cu şira spinării ne durea. De era vară, năduşeala începea să ne curgă pe obraji şi pe dupe urechi, în jos, d-a lungul gâtului. Cu neputinţă ca cei mai slabi să nu mişte o mână, un picior; sau, gâdelaţi de şiroaiele de năduşeală, să nu vrea să se şteargă.

Dăstul!

Nelegiuirea se pedepsea.

Domnul Vucea tresărea vesel de pe catedră, se scărpina în barbă şi striga mulţumit:

— Ha, tătarul! Am prins un tătar! General de ordine, cinci şi oprit!

Când nu era *prinsul* era *pârâtul de arşice*.

— Ei, ce drăcos mai are arşice? întreba Domnul Vucea.

Şi copiii, unii răi, alţii din prostie, începeau:

— Cutare a *spălat* pe cutare de zece capre ş-o mială.

— Ha, tătarul!…

— Cutare are un ciorap plin de solbe.

— Ha, tătarul!…

— Cutare are cinci ichiuri plumbuite, trei din dreapta şi două din stânga.

— Ha, tătarul!…

— Cutare a făcut un „pui-de-giol“ de douăzeci de capre.

— Ha, tătarul!…

Şi pe toţi îi însemna. A doua zi trebuia să aducă ichiurile, caprele, mielele şi solbele lucioase, căci altfel ar fi mâncat la palmă dimineaţa, dupe prânz, în toate zilele, până le aducea. Cel care n-avea atâtea arşice plângea la mă-sa şi la tat-său ca să-i dea parale şi să cumpere câte îi lipsea.

Dupe ce Domnul Vucea umplea cu oase toată cutia de la catedră, venea mezatul.

— Ei, acum să vedem, cum se vând „gioalele“?

Şi noi, gata:

— La S-tu Ştefan, trei capre ş-o mială la trei parale.

— La Olteni, patru capre.

— La Delea-Nouă, trei.

— La Lucaci, trei ş-o mială.

— La Troiţă, ichiurile p-un firfiric.

Domnul Vucea împărţea comoara la care jinduiam cu toţii. Însemna ce da fiecăruia, şi în timp de trei zile trebuia să-i aducem banii. În ziua când primea paralele ne bătea fericea… nu bătea pe nimeni!

Dar când pierdea pe Pripăşel… ce noroc pe unii mai mari!

Câte zece se sculau să spuie că bănuiesc ei cam pe unde să fie Pripăşel.

— Eu ştiu o căţeluşe în cutare uliţă…

— Şi eu alta frumoasă, pe dincolo…

— Eu, una albă şi creaţă, a unui doctor…

— Ha, tătarul, e crai ticălosul! Să mi-l găsiţi, că mâhnesc pe cocoana… (Cocoana era femeia lui.) Ce crai de tătar!… Mic ş-al dracului…

Şi îndată plecau câte zece dupe Pripăşel, dar numai din cei mari şi care dovedeau că au bani să cumpere salam, şuncă şi cârnaţi, ca să poată momi pe Pripăşel.

Dar şi noi, cei mai mici, aveam partea noastră.

În timpul verii, pe căldură şi zăpuşeală, Domnul Vucea asuda mult. Şi

ţinea la viaţă ca un pusnic la Dumnezeu. Ne trecea pe toţi într-o odaie – clasa noastră avea două odăi despărţite la mijloc c-o uşe – se dezbrăca, scotea cămaşa şi trimitea pe unul mai mic să i-o usuce la soare. Trebuia să-i întindem cămaşa numai pe pelin, că altfel „cinci dintr-odată şi oprit“.

Într-o zi mă trimese şi pe mine. Mărturisesc păcatul. Am trecut pe la putina cu apă şi i-am trântit pe cămaşe două căni, pline, răse. Până la patru n-a fost cu putinţă să se usuce. Şi m-am plimbat de la cămaşe la Domnul Vucea, spunându-i întruna:

— Nu se usucă, Domnule, e asudată rău.

Domnul Vucea n-avea slugi. Afară de bucătăreasă, slugi eram noi. Pe cei săraci şi neîmbrăcaţi *nemţeşte* ne înşirase pe *lista târguielii*.

Când ne-a rânduit la piaţă şi la băcănie a strigat catalogul.

— Cutare!

— Aici!

— Ha, tătarul… nu e bun… cade cu coşniţa…

Nu era bun.

Fireşte că nu.

Era voinic, sănătos, rumen la faţă, dar cu pieliţă subţire, mâni albe, pălărie de pai, frumos împletită şi ghete lustruite.

— Cutare!

— Aici!

— Bine… Bravo tătarul, bun!… pe listă.

Bun! Slab şi galben. Cizme groase şi mari. Zdrenţăros şi cu mâini crăpate.

— Cutare!

— Aici!

— Prost!… Gură-cască… Uită-coşniţă… Prost!

Aşa. Prost! Cu haine fumurii de vânător, găitănate cu verde, cu pantaloni scurţi şi cu cizme de lac. Copil de moşier. Pe vreme rea venea cu trăsura la şcoală.

Şi, ciudat, aceştia nu erau buni nici pentru „cinci dintr-odată şi oprit“.

Cei goi, cei flămânzi, cei din marginea oraşului, cei orfani, cei umiliţi, cei bătuţi – la coşniţă.

Ne alegea doi-doi. În fitece zi câte o pereche nu venea la şcoală decât ca să strige: „aici – aici – de rând la piaţă“. Şi plecau acasă la Domnul Vucea, în Lucaci. Dupe ce târguiau, cocoana îi oprea toată ziua la deretecatul casei, bătutul saltelelor şi măturatul curţii.

Şi ce lucruri bune târguia Domnul Vucea din gura pieţei! Cum le mâncam cu ochii, înghiţind în sec! Jimblă caldă de la „Ochi-Albi“, albă, prăjită şi cu coltuc răvărsat. Mirosul, şi făcea paralele! Dar salamul, dar

costiţa afumată, dar halvaua, dar migdalele, dar calupurile de *ciucalată*, dar alunele mari şi năutul prăjit, dar stafidele galbene şi curmalele din cutii! Pe toate le duceam la încheietura cotului. Şi cât erau de bune, că mie-mi lăsa gura apă, atât erau de grele. Şi o dată n-a zis Domnul Vucea: „Na şi ţie una, tătarule!“

Ce mă chinuiau, din piaţă până la cocoană, erau jimbla, salamul, alunele şi migdalele. Eu întorceam capul de la coşniţă, dar jimbla şi salamul miroseau, iar alunele şi migdalele sunau. Erau vii. Jimbla şi salamul mă luau de nas; migdalele şi alunele mă luau de urechi; toate mă întorceau spre coşniţa în care purtam greutatea unei fericiri străine.

Să fi furat?

Oh! tăceţi !…

Nu ştiţi de câte ori m-a chinuit acest gând.

Şi nu m-a oprit morala creştină. Eram sigur că Dumnezeu ar fi ţinut cu mine. Dar de unde ştiam eu ce însemna băcanul într-un catastiv mic?

Şi n-aţi cunoscut pe cocoana. Naltă, subţire, slabă şi cu nişte ochi… Doamne, ce ochi! Ce ochi ascuţiţi şi cum îi jucau în cap! Ochii ei, de m-ar fi ţintuit un sfert de ceas, mi-ar fi găurit fruntea ş-ar fi trecut pe dincolo.

Cum îi aduceam coşniţa, deschidea catastivul, citea în gând, mişcând buzele, apoi se uita la mine: la mâni, la gură, la sân, la buzunare. Mi se părea că mă dezbracă, că-mi scutură albiturile, rând pe rând, una dupe alta.

Dupe cum ne deprinsese să fim – laşi, mincinoşi, pârâtori, leneşi –, ne-ar fi fost uşor să furăm, dar ochii cocoanei erau mai neînduraţi ca morala creştină.

Eram sigur că ochii ei, dintr-o aruncătură, cântăreau salamul şi numărau alunele şi migdalele!

Ce vise măreţe îmi sfărâmase mie Şcoala domnească! În loc de palatele închipuite, când mă plimbam cu Grivei şi cu pisica în sân, găsisem nişte case mici, murdare, cu tencuiala jupuită. În loc de un profesor învăţat şi blând, căzusem în gheara unui bătrân copilăros şi rău.

Îl uram, şi ura mea, de victimă nevinovată, n-avea nicio margine.

Să fi ars casa pe el, m-aş fi tăvălit de bucurie.

Acasă nu spuneam nimic. Mila mamii ş-a tatii mi-ar fi ucis cel din urmă pic de mândrie. Ei, cari nu lăsaseră pe niciunul din fraţii mei să s-apuce de negustorie, sub cuvânt că până la stăpân trebuie să fie „slugă“, să afle că eu, o dată pe săptămână, *slugărnicesc*?

Nu mă plângeam, dar în fitece seară, când mama mă punea să-mi fac rugăciunea, eu o sfârşeam cu cuvintele: „Doamne, îndură-te şi ia pe Domnul Vucea, că nu ne învaţă nimic, ne bate şi ne trimete cu coşniţa în piaţă!“

Cocoana, şi ea mi-era urâtă, dar mi-a făcut pe pofta inimii, m-a

răzbunat de un an întreg de chinuri în cea din urmă zi de examen. Eu şi cu un prieten eram de rând.

De dimineaţă ne-am dus acasă la Domnul Vucea.

Era în halat.

Îndată ce ne văzu:

— Bine, tătarilor, foarte bine, eminenţă mare, c-avem de lucru astăzi!

Într-un şopron, ne arată un maldăr de hamuri, verzi de muşiţă şi cu alămurile ruginite.

— Iacă, tătarilor, până diseară e destulă vreme să curăţaţi, să spălaţi şi să ungeţi hamurile.

— Dar pe noi nu ne-ai ascultat la examen, Domnule, şi azi să sfârşeşte examenul…

— Bine, tătarilor… nu face nimic… Ştiu eu că sunteţi băieţi buni…

Domnul Vucea avea o cabrioletă şi două perechi de hamuri. Când venea vacanţia, cumpăra un cal, când începea şcoala, îl vindea.

Amândoi, şi abia duceam hamurile. Noroc că, dacă eu eram de 9 ani, prietenul meu împlinea 14.

Curtea era mare şi cu iarbă deasă, presărată cu pajuri galbene de păpădie.

Sub un nuc bătrân, o fântână.

Lângă ghizdurile ei, începurăm a freca cu moloz.

Domnul Vucea ieşise în pridvor, gata să plece la şcoală. Deodată, se auzi glasul înţepat al cocoanei:

— Ascultă, unde pleci?

— La şcoală, Bibiloi.

— Dar Pripăşel? E o săptămână şi nu l-ai găsit.

— Un tătar, Bibiloi, un craidon blestemat… O să-l găsim… Am trimes cincisprezece şcolari…

— Şi vino încoa odată!

Domnul Vucea, tremurând, intră în casă. Cearta începu de la târguielile de ţară, căci a doua zi de examen trebuiau să plece.

— N-ajunge!

— Ba ajunge…

— Icrele n-ajung!

— Ba ajung…

— Castanele n-ajung!

— Ba ajung…

— Salam ai luat puţin!

— Ba e dăstul…

Atunci vocea cocoanei se ascuţi şi se ridică sus de tot:

— Ajunge? ai?… E dăstul? ai?… Când zic eu că n-ajunge şi nu e dăstul?…

Şi, dupe ţipăt, se auzi „jart, jart, trosc, pleosc“. Iar Domnul Vucea, dupe fitece trosnet, zicea repede:

— Ce faci, Bibiloi? Stai, Bibiloi! Nu da, Bibiloi ! Cumpăr, Bibiloi!

Coborî treptele pridvorului cu faţa roşie ca racul.

Ce minune! Ce bucurie pe mine! Eu socotisem că numai el dă altora „cinci dintr-odată şi oprit“. Straşnice „cinci“ mâncase Domnul Vucea!

Leşinasem de râs. Prietenul meu zicea necontenit:

— Ce faci, Bibiloi?… Stai, Bibiloi!… Nu da, Bibiloi!… Cumpăr, Bibiloi!…

Abia mă potolii. Îmi ştersei ochii de lăcrâmi şi întrebai pe prietenul meu:

— Cum se poate?… Cocoana să bată pe Domnul Vucea?…

El îmi răspunse cu un aer şiret:

— Îl bate. Cu a de astăzi, eu ştiu de patru ori. Îl bate. Ea e mai *mică* şi el e prea mare. Ea e tânără şi el bătrân…

Nu pricepui nimic. Mai *mici* ce eram noi, mai *tineri* ce eram, şi tot el ne bătea pe noi…

Şi frecând curelele:

— Dumnezeu să-i dea zile multe cocoanei, că tot ea, pân-o muri, o să fie mai *mică* ca dânsul.

Pe seară, sfârşind frecatul şi unsul hamurilor, trecusem în clasa a treia.

Când intrasem în Şcoala domnească eram de opt ani, ştiam cele patru operaţii şi fracţiile. Acum eram de nouă ani, trecusem în clasa a treia, şi nu mai ştiam decât adunarea şi scăderea.

Dar ce-mi păsa mie!… Şcoală domnească…

Ş-am plecat vesel acasă.

Grivei, ca totdauna îmi ieşi înainte, dădu din coadă şi-mi linse mânile.

— Măi Grivei, măi, să te ferească Sfântul de Şcoala domnească!

A doua zi mă simţii liber. Iertasem pe Domnul Vucea.

35 Una dintre cele patru unităţi teritorial-administrative în care era împărţit în acea vreme Bucureştiul.

PRAVOSLAVNICUL ŞI SLĂNINELE

Era odată un biet creştin sărac şi c-o droaie de copii mărunţi. Toată avuţia lui era gura femeii şi a copiilor, care ţipau de fitece. Guri flămânde, şi pace bună!

Bietul creştin, ce făcu, ce drese, s-alese de sfântul Crăciun c-un porc gras. Crăciun fără porc, Paşte fără ouă roşii şi nuntă fără lăutari nu intră în capul românului.

La Ignat vroi să taie porcul. Dar cu cine? Muierea lui era cu mânele legate. Un' s-o lase copiii? Copiii, ca copiii mărunţi, se adunaseră împrejurul ei, şi cel mai mic sugea mereu ce mai avea de stors din ţâţele ei slabe.

Se suci românul, se învârti, dar n-avu cu cine tăia porcul.

Nevoia îl făcu să se gândească la vecin, un vecin ciudat de tot. Bătrân, singur cuc, uscat, ducând o viaţă de pravoslavnic, de pusnic, de sfânt în toată legea, bombănind toată ziulica *Viaţa Sfinţilor părinţi*.

Şi de, bietul creştin adeseaori se gândise: „Întruna, întruna, cruci peste cruci; cine face întruna cruci ca crucea se usucă".

Dar, neavând încotro, chemă pe bătrânul pravoslavnic ca să taie porcul.

Tăiară porcul.

Aprinseră un foc de paie cu câteva găteje; îl pârliră, îl frecară cu cărămida; îl spintecară; slăninele le făcură în patru şi le atârnară în podul casei.

La urmă, românul, mulţumit, vroi să dea câteva bucăţi de carne pravoslavnicului. Bătrânul îşi făcu cruce, se cutremură şi cu nici un preţ nu voi să primească, zicând c-un glas de mucenic:

— Lasă, lasă, omul lui Dumnezeu, că pentru Dumnezeu am muncit.

Ei, dar cine-mi fusese omul cu crucile!

De lăcomia dracului, când eşti lacom, nici crucile, nici vieţile sfinţilor nu te scapă. Uite aşa, îi rămăsese pe suflet slăninele, groase ca un lat de palmă. Le simţea pe limbă şi în cerul gurii.

Pravoslavnicul aşteptă până dupe miezul nopţii fără să închiză ochii, trudindu-se cu gândul cum să şteargă slăninele spânzurate în podul casii.

Se gândi el ce se gândi, şi înainte cu „Doamne-ajută" şi cu *Sfânta Scriptură*.

Când ajunse la uşea vecinului, vecinul, sărac, rupt de oboseală şi ghemuit de frig, dormea dus, cu nevasta şi cu copiii, claie peste grămadă.

Cucernicul bătrân vroi să încerce cât de adânc le e somnul şi, bătând

tare în uşe, zise:

— Dăschideţi voi uşile, şi vi se vor dăschide vouă porţile raiului!

Aş! bieţii oameni dormeau duşi. Nu se auzi nici pis. Unul barim să se fi întors dup-o parte p-alta. Ei, e greu să ai năravul d-a te învârti când îţi rămâne spatele gol. Şi ei abia se potriviseră, spate în spate, cu nasul în velinţele zdrenţuite.

Văzând cucernicul bătrân că dorm cu toţii ca nişte bolovani de peatră, începu; şi hâţ în dreapta, hâţ în stânga, până dăscuie uşea omului. Înlăuntru – iar ca să vază cum dorm – o luă popeşte, făcând cruci late:

— Acesta este întunericul cel vecinic şi scrâşnirea dinţiiiilor!

Şi nimic, nicio scrâşnire de dinţi.

Cucernicul iar îi trase o cruce şi puse mâna pe bărbat, şi-l hâţâi, cântând prelung şi tare:

— Balaurul acesta pe care l-ai zidit a-l batjocori pre dâânsuuul!

Aş! pace! Parcă era mort balaurul acesta.

Dibuind până la capătul celălalt al patului, dete peste muiere şi zise:

— Marea aceasta este mare şi laaatăăă!

Învârti mânele pe dasupra copiilor!

— Acolo, juvini mari şi mici, maari şi miiiici… corăbiiile umblăăă!

Şi încredinţându-se că dorm toţi ca nişte buşteni, se duse în tindă, orbăcăi până înnemeri scara şi, aşezând-o la gura podului, zise prelung şi pe nas:

— Aceasta este scara pe care, pe care, văzutu-o-a Iacov în vis, şi îngerii Domnului se suiau şi se coboraaau…

Se sui în pod şi puse mâna pe slănini.

— Suitu-te-ai la înălţime şi robitu-ai robiiiimeee!

Dar hop, ce cu gândul n-ar fi gândit, când voi să se coboare pe scară, tremurându-i mânele, de frică şi de frig, îi scăpă o slănină. Slănina răbufni în nişte străchini şi le sparse cu mare zgomot, să se fi dăşteptat şi pietrele.

Şi pravoslavnicul făcu o cruce şi zise:

— Întristat este sufletul meu până la moarte! Doamne, păzeşte-mă de ceasul acesta şi mă izbăveşte de cel răăău!

Omul din casă se dăşteptă, aprinse o lumânare şi, văzând scara la gura podului şi o slănină trântită jos, ridică toată casa în sus, înhăţă un retevei şi se repezi pe scară.

Pravoslavnicul, speriat, rupse învelitoarea ca să scape şi zise cu glasul tremurând:

— Ruptu-ai sacul tău, Doamne, şi m-ai, m-ai încins cu veseliiie!

Hoţul de păgubaş – în pod, pravoslavnicul – pe casă. Când să sară:

— Şi şchiopii vor sări ca cooorbiii!

Şi bâldâbâc jos.

Păgubaşul – dupe hoţ. Fugi pravoslavnicul cu slăninele, fugi păgubaşul. Şi zvârrr! românul cu reteveiul dupe cucernic şi-l pocni în cap. De unde, hoţul să cază?!

Şi de durere, gonea de-i sfârâiau picioarele!

Şi trecându-şi mâna prin păr şi dând de sânge:

— Unsu-ai, Doamne, cu unt, cu untdelemn caapul meeeu!

Şi bietul păgubaş, auzindu-l şi văzând că nu-l mai ajunge, se opri locului, încrucişă mânele pe piept, dădu din cap şi zise şi el cu glas lung, făcând dupe glasul pravoslavnicului:

— Adevăr zic vooooă, că hoţul fuge mai iute decât păgubaaaşuuuul…

NEGHINIŢĂ

A fost odată o babă, bătrână, bătrână. Abia zărea de bătrână ce era. Şi mânele îi umblau la ciorap, iar în gândul ei se ruga la Dumnezeu s-o dăruiască cu un copil, că n-avea decât pe unchiaşul ei. Şi unchiaşul, ba la pădure, ba la arie, ba la târg, iar baba sta singură cuc, că toată ziulica i-ar fi ţiuit tăcerea în fundul urechilor dacă n-ar fi strănunat şi n-ar fi tuşit câteodată. Ba uneori, ca să-şi mai ţie de urât, tot ea vorbea şi tot ea răspundea. Şi râdea ea de ea, ca şi cum ar fi râs ea de altcineva, înşirând ochiurile pe cârlige.

— Ei, ei, ce n-ar plăti un flăcău la bătrâneţile noastre!

— Cât, de? cât?

— Ihi, ihi, mult de tot!

— Adică ce, nu te-ai mulţumi şi c-o fată mare?

— Ba, ce să zic, bine ar fi ş-o fată…

— Da, dar la fată vrea zestre.

— S-ar găsi, că eu şi unchiaşul avem ce ne trebuie şi nu ne trebuie mult, trei coţi de pânză albă şi câte un coşciug; iar boii moşului, iar plugul moşului, iar casa moşului şi a babei, toate ar fi ale fetei.

— Bine, mătuşe, bine, da’ de unde şi fată? Tu nu ştii că copacii uscaţi nu mai dau de la rădăcină?

Şi bătrâna începu să râză şi să ofteze: „hi, hi, hi, ooof, of!“

— Ei, toate se întorc, şi apele se întorc de la Dumnezeu, numai tinereţile ba. Ce nu e la timp nu mai e niciodată. M-aş mulţumi eu şi pe un prichindel de băiat.

— Ba te-ai mulţumi şi p-o codană. Tu să-nşiri, şi ea să deşire, tu să cerni, şi ea să risipească, tu să pui de mămăligă, şi ea să răstoarne căldarea pe foc.

— Dacă e p-aşa, m-aş mulţumi şi p-un copil cât ghemul, numai s-auz în casă „mamă“, că mult e pustiu când uşa se închide peste doi bătrâni.

— Da’ dacă ar fi mai mic?

— Fie şi mai mic.

Şi bătrâna începu să râză.

— Ce neroadă!

— Ba neroadă, nu glumă!

— Dar dacă ar fi cât un bob de mazăre?

Şi tocmai când da bătrâna capul peste cap de râs, odată tresări că, de dupe uşe, s-auzi un glas ascuţit şi înţepat:

— Dar dacă ar fi cât o neghiniţă?

Bătrâna se uită, se uită şi începu să se închine.

— Bine, bine, zise acelaşi glas, văz eu că nu-ţi trebuie copii…

Baba îşi luă inima în dinţi şi zise:

— Ba-mi trebuie… da’ unde eşti… cine eşti?

— Cine sunt? *Neghiniţă*, gândul lumii. De mic ce sunt, pătrunz în urechile oamenilor şi-i ascult cum gândesc. Adineauri eram în urechea ta a dreaptă, apoi am trecut în a stângă, ş-am râs de m-am prăpădit când am văzut ce-ţi trec prin minte…

— Ei, aş! Ce mi-a trecut? Nimic!

— Nu e adevărat, răspunse Neghiniţă râzând, omul spune mai puţin decât gândeşte. Dacă nu-ţi şopteam eu că copacul uscat nu mai dă de la rădăcină, cine ştie ce-ai mai fi spus…

Baba se făcu ca para focului.

— Zău aşa… nu te ruşina, mamă, nu zău… Aşa e omul. Când e mic face nebunii fiindcă e mic; când e la tinereţe face nebunii fiindcă e tânăr, iar la bătrâneţe se gândeşte la nebunii fiindcă nu le poate face…

Bătrâna perdu sfiala şi răbdarea şi se resti cât putu:

— Neghiniţă, ci tacă-ţi gura şi vin să te văz!

Şi pe loc se-auzi un ţâşt ca de lăcustă şi un bâzâit ca de albină. Bătrâna simţi pe mână o picătura caldă.

— Iacătă-mă şi pe mine!…

Biata femeie făcu nişte ochi mari cât toate zilele şi se miră toată de ce văzu pe mână, că cerul de i s-ar fi dăschis nu s-ar fi minunat mai mult.

Neghiniţă era frumos ca o peatră scumpă; şi era mic cât o neghină; şi avea nişte ochişori ca două scântei albastre, şi nişte mâni şi picioruşe ca nişte firişoare de păiajen.

Bătrâna dădu să-l sărute. Neghiniţă, ţâşti pe nas, ţâşti iar pe mână!

— Încet, mamă, încet, că mă striveşti, zise Neghiniţă.

— Să te sărut, că-mi umpluşi casa cu dragoste când îmi ziseşi *mamă*.

— Încet, să nu mă sorbi.

Îl sărută.

— Cum mănânci tu, Neghiniţă al maicăi?

— Eu? Eu mă satur din fum. Până acum am mâncat la mese împărăteşti fără să ştie nimeni. Şi ce-am mai râs când ceilalţi tremurau înaintea împăraţilor, iar eu mă plimbam prin urechile lor şi le aflam gândul.

— Bine o fi de ei, Neghiniţă mamă…

— Aş, binele focului! Săracii mor de foame, iar ei mor de mâncare. De săraci e rău că n-au cui să poruncească, şi de ei e rău că trebuie să poruncească la mulţi. Pe ceilalţi oameni când îi minţi te iau de guler şi te

judecă judecată dreaptă; pe ei îi minţi şi dau din cap; ba şi mai şi: ei ştiu că-i minţi, şi tac, şi înghit, şi n-au ce face, ca să nu se strice trebile împărăţiei.

— Da’ bine, Neghiniţă, ţie-ţi trebuie un an ca să umbli cât altul umblă într-o zi.

— Da? Ei, nu e aşa deloc. Eu mă las p-o adiere şi plutesc ca pe apă, şi mă mlădii pe apa vântului ca pe valurile mării. Ba uneori întrec rândunilele ca o săgeată de argint.

— Ce bucurie pe unchiaşul meu, zise bătrâna, când o afla că are şi el un copil. Deseară o să se îmbete de bucurie.

— Ba e vorbă, răspunse Neghiniţă, eu vreau să văz pe tata acuşi-acuşic!

Şi bătrâna, când auzi cuvântul *tată*, se bucură de bucuria moşului şi îi zise:

— Aria moşului este cât vezi cu ochiul de departe, pusă p-un deal mare şi întins. Unde-i vedea şase cai murgi treierând grâu, acolo să te opreşti, că dai peste unchiaşul babei.

— Iaca, plec.

Cum îi dăşchise uşa, Neghiniţă se aruncă, cu mânele întinse şi cu picioruşele dăşchise, într-o undă de adiere. Şi se făcu nevăzut, ca un strop de lumină.

Pe drum întâlni o cireadă de vaci. De minunici ce era, se dete afund într-o urmă de vacă şi începu să strige:

— Măi văcari, măi, veniţi de mă scoateţi din inima pământului, că vă fac pe voia gândului!

Văcarii se luară dupe glas, până deteră peste Neghiniţă. Unul, mai rău şi mai prost dintre ei, vroi să-l strivească şi-şi repezi călcâiul din băierile inimei. Neghiniţă ţâşti, şi sări alăturiea, iar văcarul, lovind cu sete pământul, îşi scrânti piciorul şi începu să se vaiete. Ceilalţi începură cu măciuca şi, cum izbeau, rămâneau cu jumătatea în mână, iar ailaltă se ducea zbârnâind.

— Să nu vă păziţi vacile, cum vă păziţi minţile. Cruce lată, minte întunecată, urechi de văcar, urechi de măgar! le zise Neghiniţă, şi se dădu vântului.

Ajunse la unchiaş. I se sui pe nas, ca să-l vază mai bine. Unchiaşul se bucură, dar nu ca baba, iar Neghiniţă se întristă. Dar ca să s-arate grozav, zise unchiaşului:

— Nu căta că-s mititel. Calul nu e mai mare ca copilul? şi-l încalecă copilul. Bivolul nu e mai mare ca omul? şi-l înjugă omul. Munţii nu-s mai mari ca oile? şi-i pasc turmele. Pământul nu e mai mare ca ferul plugului? şi-l

despică ferul plugului. Codrul nu e mai mare ca un topor? şi-l culcă toporul la pământ. Tu nu eşti mai mare ca mine? şi te-au ostenit murgii în arie. Ia să vezi cum îi dau eu la arie, fără bici, fără nimic.

Unchiaşul, minunat, îl duse la arie. Cum ajunse, Neghiniţă sări p-un cal şi începu să strige: „Hi, hăi, hi, hăi!“ Ciupeşte pe unul, ciupeşte pe altul, caii începură să fugă, dar ce fugă, parc-ar fi avut douăzeci de bice pe şalele lor. Şi cum se crucea moşul, iacă şi un negustor care trecea la scaunul împărăţiii.

— Moşule, îi zise negustorul, cine mână caii aşa de grozav, că eu auz „hi-hăi, hi-hăi“ şi nu văz pe nimeni.

— Ei, tată, răspunse bătrânul, m-a dăruit Dumnezeu cu un copil ca o neghină, da’ cu mintea cât zece ca mine şi ca d-ta.

Neghiniţă opri caii şi sări în palma unchiaşului. Cum îl văzu negustorul, se gândi să ducă împăratului aşa minune.

— Moşule, zise negustorul, îţi dau o pungă de bani pe el.

Neghiniţă, sfâr, în urechea moşului şi îi şopti ce să vorbească. Şi moşul zise, crezând că de la el zice:

— Tu, care vinzi şi cumperi, ai cumpărat vrun suflet p-o pungă de bani?

— Îţi dau… două.

Şi iar moşul, dupe Neghiniţă:

— Două pungi… pentru un suflet?

— Îţi dau… zece.

Moşul îngălbeni şi zise, iar dupe şoapta lui Neghiniţă:

— Sufletele se dăruiesc Domnului şi se vând Necuratului.

— Îţi dau… douăzeci!

Şi moşul, călcând în gura lăcomiii, tăcu, cu toate şoptile bietului Neghiniţă.

Neghiniţă văzu lăcomia, da’ tot el şopti moşului: „Fie!“ Şi moşul zise:

— Fie!

Bătu palmă în palmă cu negustorul. Tocmeala se făcuse. Negustorul plăti şi luă pe Neghiniţă, vândut de bunăvoie. Negustorul plecă. Neghiniţă strigă moşului:

— Moşule, moşule, ai fost să n-ai copii, iar biată babă, da!

Împăratul era la mare şi la greu sfat cu toţi cărturarii, că bântuia seceta şi molima. Şi dacă negustorul îi spuse că are un copil ca o neghiniţă, împăratul rămase înmărmurit, învăţaţii împărăţiii căscară ochii mari şi se traseră de bărbile lungi.

— Nu se poate, Măria Ta, aşa ceva nu scrie la carte.

— Ba se poate, zise Neghiniţă, sărind pe masa sfatului, că multe se pot şi nu stau în cărţi; şi mult mai multe sunt altfel de cum sunt ticluite din condei.

Şi dupe ce se minunară cât se minunară, începu sfatul.

Neghiniţă se sui pe mâna împăratului, pe umăr, apoi în creştetul capului, şi d-acolo zise râzând:

— Învaţă, Măria Ta, că cei mai mici sunt cei mai mari.

Împăratul, cam de voie, cam de nevoie, răspunse:

— Aşa e, Neghiniţă, aşa e.

Iar cărturarii îşi deteră ghies pe sub masă şi plecară ochii în jos.

Împăratul porunci să-i toarne lui Neghiniţă o casă cu zece caturi, cât o nucă de mare, toată din aur-lamur şi împodobită cu pietre scumpe.

Neghiniţă rămase la sfat şi se perdu din ochii tuturora, numai ca să se ţie de năzdrăvănii. Şi, încet-încet, pâşi-pâşi, până intră în urechea învăţatului care căuta în stele cu ocheanele. Acolo ascultă ce ascultă, şi înţelese că acest vestit cărturar, în loc să se gândească la sfat, se gândea că împăratul are nasul cam mare. Se duse binişor şi intră în urechea cărturarului care zicea că ştie mărtuntaiele omului şi leacurile bolilor. Ăsta se gândea nu la sfat, ci că-i plăcea inelul împăratului. Aşa află, pe rând, că unul se gândea la o cocoană frumoasă, că altul se gândea cam ce linguşeală să cârpească împăratului, altul că ce n-ar da el pentru o sticlă de vin, altul că bine e să fii împărat, altul că împăratul e om ca toţi oamenii, numai unul, cu fruntea cât toate zilele, asculta cuvintele şi întrebările împăratului.

Neghiniţă, cum află gândul tuturora, zbughi în urechea împăratului şi îi şopti tot, din fir până în aţă. Împăratul, crezând că singur, el de la el, a citit în mintea lor, se mânie foc şi le zise:

— Ei, tu, care caţi în stele, ţi-ai făcut ochii ochean şi-mi vezi nasul cât un buştean. Astfel ţi-e gândul la sfatul domnesc?

Cărturarul se cutremură şi dădu în genuchi, cerând iertare.

— Tu, se resti împăratul către doftor, dacă ai avea inelul meu, ai omorî mai puţini oameni?

Doftorul se cutremură şi dădu şi el în genuchi.

— Tu, zise împăratul necăjit ălorlalţi, te gândeşti la secături şi nu vezi că eşti cu un picior în groapă; tu îţi pregăteşti limba ca să mă minţi; tu crezi că într-o sticlă cu vin este mai mult duh decât în capul meu; tu nu ştii că un învăţat pe scaunul domniii ar face mai multe boroboaţe ca un neghiob; tu te pricepi că împăratul e om ca toţi oamenii, da’ nu te gândeşti că învăţaţii sunt ca neoamenii; iar tu abia te ţii să nu caşti o gură cât să înghiţi împărăţia toată; numai ţie ţi-e mintea la sfatul domnesc.

Cu toţii căzură în genuchi.

— Acum ce să le fac, zise împăratul mânios, să le tai capul?

Cărturarii muriră şi înviară, iar Neghiniţă, care se suise în creştetul împăratului:

— Ferit-a Dumnezeu, Măria Ta, fără învăţaţi cine să minţă lumea?

— Să nu fie decât adevărul pe lume!

— Ferit-a Dumnezeu! Ce-ai face chiar Măria Ta fără minciună? Apoi Măria Ta ţi-ai făcut socoteala vieţii? Mai multe ceasuri ai mâncat, ai dormit, ai vânat, ţi-ai socotit cazanele cu bani, ai petrecut, ba cu Luminăţia Sa împărăteasa, ba şi fără ea, decât te-ai necăjit cu trebile şi cu nevoile împărăţiii. Cum ai sta Măria Ta pe scaunul lumii când lumea ar afla adevărul?

Împăratul zâmbi, cu ciudă, nu e vorbă, dar zâmbi ca să dreagă treaba şi îi iertă pe toţi. Văzând însă că cel din urmă cărturar, care se gândise la sfat, tremura mereu, îi zise:

— Ei, dar tu, cel mai cuminte, de ce tremuri?

— Măria Ta, zise bietul bătrân, mai bine să spui şi eu decât să afli Măria Ta. Iacă, socotesc că nu ştiu nimic şi tot mă gândesc că mi-e leafa prea mică.

Împăratul râse cu poftă şi-i făgădui o leafă mai mare, apoi sparse sfatul cărturarilor şi plecă cu Neghiniţă în creştetul capului, nedomirit de cum ghicise gândurile tuturora.

Împărăteasa şi coconii ei, văzând pe Neghiniţă, se minunară, dar, când aflară că împăratul, la vreme de bătrâneţe, ghiceşte gândurile oamenilor, se cruciră şi tot nu le venea să crează.

— Împărate, zise împărăteasa, zău aşa, ghiceşte-mi şi mie un gând.

— Să vedem, răspunse împăratul.

Împărăteasa se gândi şi începu să râză…

Neghiniţă o zbughise în urechea împărătesei şi-i aflase gândul: „Că ce bine-ar fi să mai fie o dată împăratul tânăr!“ Şi într-o clipă intră în urechea dreaptă a împăratului, şi şopa-şopa-şopa. Împăratul – pace!

Împărăteasa râdea şi zicea:

— Vezi că nu ghiceşti? vezi?

Pasămite, împăratul era cam tare de urechea dreaptă. Neghiniţă înţelese, şi ţâşti în urechea stângă, şi iar şopa-şopa. Împăratul se lumină la faţă, dădu din cap, râse cu hohote şi zise:

— Ei… împărătească, împărătească… da’ tot muiere! De, bine te gândişi tu, da’ nu se poate…

Împărăteasa se ruşină, plecă ochii în jos şi se gândi: „Dar dacă o ghici

şi la ce m-oi fi gândit înainte, intru în pământ! De câte ori n-am dat dracului sfaturile împărăţiii când nu se mai isprăveau până dupe miezul nopţii. “

În sfârşit, ce-i veni lui Neghiniţă, vroi să râdă şi de împărat; şi îşi zise într-o bună dimineaţă: „Vezi ce e omul! Spune-i orice, spune-i mereu acelaşi lucru… omul crede, că omul e prost. Ce nu crede întâi crede mai pe urmă. Am să-i fac una şi bună împăratului, să-l las fără sfetnicii cei credincioşi şi să-l încurc cu nebunii. “

Împăratul, de umbla în fruntea oştilor, de sta la sfat mare, de se culca, de se scula, de mânca, de-şi mângâia coconii, un gând nu-l mai slăbea: „Nu vezi, omule de Dumnezeu, că ţi-au îmbătrânit sfetnicii şi împărăţia merge rău?“

Pasămite, Neghiniţă îi intrase într-o ureche.

Azi aşa, mâne aşa, până nu mai avu încotro. Sparse sfatul cel vechi şi chemă altul nou.

Tot unu şi unu!

Cum veniră, cum aruncară pe bietul împărat din scaunul neamului lui…

— Acu să-l vedem! zise împieliţatul de Neghiniţă.

Împăratul ieşi plângând din cetate. Neghiniţă, sus pe umărul lui.

— De ce plângi, Măria Ta? ţine-ţi firea, nu fi muiere.

— Ei, ei, Neghiniţă, cum să nu plâng?! Unde mi-e toiagul împărătesc?

— Ci taci, Măria Ta! Ia taie un corn şi fă-ţi, colea, o cârje. Buzduganul e greu la bătrâneţe, te doboară. Cârja te sprijină.

— Ei, ei, Neghiniţă, unde mi-e scaunul împărătesc pe care au stat atâţia moşi-strămoşi ai mei?

— Ci taci, Măria Ta! Întinde-te colea, pe fânul înflorit şi moale, şi să-mi spui drept care e mai dulce la oase? Scaunul cu scumpetea, sau fânul cu frumuseţea?

— I, i, Neghiniţă, unde mi-e coroana cu stemele şi cu luminile?

— Ci taci, Măria Ta! Pune foaie lată de lipan pe dasupra pletelor albe şi spune-mi drept, care e mai uşoară, coroana cu grijele sau lipanul cu umbrele?

— Aşa o fi, Neghiniţă, mai zise împăratul, oftând tocmai din băierile inimii, aşa o fi, se potriveşte ş-aşa, fiindcă ştii tu să le potriveşti, dar când mă gândesc în ce slavă eram ieri… îmi vine să scald tot pământul cu lăcrâmile mele!

— Ci taci, Măria Ta! Adică ce slăvire? Toată viaţa, ba războaie, ba sfaturi, ba taie capul unuia, ba întinde la bice pe altul, ba citeşte jelbile, ba ascultă păsurile, ba câte şi mai câte, şi mai multe fără să vrei de câte pe vrute. Mărire să fi fost asta? Dar ia gândeşte-te Măria Ta că un supus era supusul Măriei Tale ş-avea un stăpân, iar Măria Ta, purtând grija tuturora, erai sluga tuturora. Vezi, de-aia Măria Ta ai fost cel mai slugă, cel mai nevolnic din toată împărăţia. Curată socoteală: erai împărat, nu om; acum eşti om, nu împărat. Şi eşti mai mare, că unde-ţi spune gândul, acolo te duc picioarele. Ş-apoi, cine ştie? Socoteşti Măria Ta că boierii pot ceva fără prostime? Să ceară prostimea pe vechiul lor împărat… şi să vezi Măria Ta…

Se mai îmbună împăratul la cuvântul lui Neghiniţă şi se duse, în cruciş şi în curmeziş, în toată împărăţia, c-o foaie de lipan pe cap şi sprijinit p-o cârje de corn. Şi de ce vedea se minuna şi întreba pe Neghiniţă:

— Neghiniţă, de ce-l bat pe ăla, de răcneşte ca din gură de şarpe?

— Fiindcă împăratul e surd şi n-aude, răspunse Neghiniţă.

— Neghiniţă, de ce-or fi atâţia oameni goi şi dăsculţi?

— Fiindcă împăratul e orb şi nu vede.

— Neghiniţă, de ce bătrânul ăla s-o fi muncind să roază în gingii o cojiţă uscată?

— Fiindcă împăratul mănâncă prea mult.

— Neghiniţă, de ce-or munci unii şi noaptea, de dau pe brânci?

— Ca să doarmă împăratul şi ziua, de i-o veni poftă.

— Neghiniţă, atunci de ce să vie pe scaunul meu un împărat şi surd, şi orb, şi lacom, şi somnoros?

— Ei, poi, înainte d-a fi împărat, vedea, auzea, muncea, cumpătat la mâncare şi la băutură.

Bietul pribeag stătu pe gânduri, în mijlocul unui oraş mare, mare şi zise:

— I, i, Neghiniţă, mult cuvânt ai! Acum s-ajung împărat, şi aş şti eu să fac cum e bine.

Şi, ca din senin, abia sfârşise vorba de pe urmă, ş-auzi o gălăgie, un vaiet, o duduitură, că parcă se cutremura pământul. Când colo, ce să fie? Ştafetă mare. Nişte voinici, cu suliţi lungi, aduceau vestea că norodul a băgat la dubă pe împăratul ăl nou, cu sfetnici cu tot, şi că cheamă iarăşi pe adevăratul împărat.

Cum auzi bătrânul, zise voinicilor:

— Staţi, că eu sunt!

Şi-l cunoscură toţi, şi îi deteră în genuchi. Iar Neghiniţă, de colo, de

pe umăr:

— Măria Ta, mai vezi, mai auzi, or ţi s-a făcut foame şi-ţi vine să dormi?

La toate vine rândul, dupe cum se întoarce roata, că d-aia e roată, să se întoarcă, iar nu să stea locului. Şi-i veni rândul şi lui Neghiniţă, gândul lumii.

Într-o zi vroi să glumească cu împăratul, să mai facă vro drăcie. Îi intră în urechea *dreaptă*, crezând că e în a *stângă*. Cu stânga n-auzea deloc. „Nu face nimic. Mi-e lene să mă mut, se gândi Neghiniţă. În loc să şoptesc, voi striga. “ Şi începu să strige din toate puterile în urechea cu care împăratul auzea de minune.

— Un împărat dacă n-a şti el de la el adevărul, nu-l mai află de la nimeni!

Împăratul, auzind acest glas tare în fundul urechii, îi zvâcni inima şi-şi trase o palma cât putu peste ureche, zicând:

— Iiiii, să ştii că ce credeam eu că-mi trece prin minte era numai în ureche!

Şi când îşi scutură urechea în podul palmei… Neghiniţă căzu leşinat…

— Tu mi-ai fost? Tu m-ai făcut să cad din scaunul împărăţiii? Bine! Am eu ac de cojocul tău!

Împăratul, înfuriat, porunci să-l lege de gât cu un fir lung de mătase şi-l coborî de-l înecă în puţul din curtea domnească.

Aşa sfârşi bietul Neghiniţă.

POVESTE

O, poveşti, poveşti… lumea toată este o poveste, căci ce-a fost odată ca niciodată o fi fost ca şi astăzi, şi ce este astăzi va fi odată ca niciodată.

Câte focuri, câte lumânări şi câte văpăiţi n-ai ars, poveste, şi toate s-au stins, şi multe se vor aprinde ca să se stingă iarăşi, numai tu, poveste, nu te vei stinge decât cu cel din urmă om… şi numai ăla va şti bine că lumea asta a fost o lungă şi aceeaşi poveste.

A fost odată un împărat. Împăratul avea o nevastă. Amândoi aveau o fată. Împărăteasa îşi iubea fata ca luminile ochilor, dar împăratul se prăpădea dupe ea.

Împăratul, bătrân, bătrân, de câte ori o lua pe genuchi, zicea:

— Tu mi-ai dăschis pleoapele, că, p-aci, p-aci, era să le închiz de veci, fata tatii!

Iar peste capul fetei cu cosiţe de aur cădea barba lui albă ca nişte şuvoaie de apă. Şi fata, dăspicând în două barba mai lungă ca ea, scotea capul, ca prin gura cămăşii, şi zicea râzând:

— Bau, tată…

Şi împăratul plângea de bucurie, şi lăcrâmile alunecau de-a lungul bărbii până la sfârcuri, şi d-acolo picurau, ca din nişte feştile, pe genuchii goi ai domniţei.

Iar împărăteasa avea haz, căci începea şi ea, adunându-şi lăcrâmile în pumni, şi-l certa că prea plânge ca o muiere de fitece şi orişicând.

Şi începeau:

— Ba iar ai plâns.

— Ba n-am plâns.

— Ba te-am văzut eu.

— Şi eu te-am văzut pe tine.

— Ba eu am râs.

— Şi eu am râs.

Iar domniţa, mică-mică, dar cu ochii în zece, îi da de gol pe amândoi:

— Tata a plâns că m-a usturat pe genuchi, şi mama a plâns că are ochii roşii.

Acum nu mai aveau ce zice şi începeau să râză, mormăind, ca să nu se auză unul pe altul.

— Ce nătâng (sau ce nătângă), de azi înainte nu mai plâng, că plânsul nu e d-a bună…

Aşa au petrecut ei mulţi ani, până când domniţa a început a nu mai fi mică şi barba împăratului de până la brâu i-a trecut peste genuchi.

Şi două lucruri necăjeau pe împărat: că nu-l mai răbdau puterile să-şi joace copila pe genuchi ş-apoi că prea se făcuse frumoasă din cale-afară.

— Unde să-i găsesc eu potrivă, zicea împăratul toată ziulica, dând cu toiagul de colo-colo o pietricică pe care căşuna în neştire.

Şi două lucruri necăjeau pe împărăteasa: că n-o mai ajungeau mânele pân' la sfârşitul părului când îşi peptăna fata ş-apoi… or ţine-o zilele să vază un nepot şi o nepoată, frumoşi ca domniţa ei?

De se întâlneau, ea cu el, fiecare cu focul lui, se înţelegeau din ochi, deşi abia se mai vedeau, şi cu glas uscat se luau iute la harţă, parc-ar fi fost necăjiţi unul pe altul.

— Ei, ce mai ai şi astăzi?

— Măria Ta ce ai?

— Ce să am, ale pustii de bătrâneţi. Nu mă mai ţin genuchii ca să-mi joc copila. Ce n-aş da să-mi mai facă *bau* prin barbă!

— Da' eu, Măria Ta, trebuie să mă sui p-un scaun ca să-i ajung cu pieptinele în creştet, ş-apoi să mă grămădesc broască la pământ ca să dau de cârlionţii de la sfârcul pletelor.

— Ia vezi, nu glumi, să nu-i rupi părul, că te-ai topiiiit!

— Bătrâneţele, Măria Ta, câteodată…

— Ce-ai zis?

— Bătrâneţele… uneori îmi rămâne câte un fir lung, ca un fir de beteală, în dinţii pieptinelui…

— Nu, nu, să nu-ţi rămâie niciunul! Auzitu-m-ai tu, ori nu m-ai auzit?

Şi împăratul pleca mânios, tremurând, izbind cu toiagul în pământ.

Iar domniţa ajunse fată mare. Când îşi încingea talia cu betelie de aur şi pornea uşor ca o umbră, la toţi ai curţii li se făcea frică ca nu cumva vântul să-i ofilească lumina feţii, ori că mijlocul să se frângă sau că picioruşele, în conduri de argint, să nu-i scapete în crăpăturile pământului. Şi când împărăteasa o scălda, căci nu lăsa nicio altă mână s-o atingă, atât se rumenea faţa şi cutile apei, că împărăteasa nu-i mai zicea „ai de te scaldă", ci „ai de fă apa mărgean".

Într-o zi, ce-i veni domniţei, că se strecură de lângă mă-sa şi se duse, pe un zăduf de foc, să bea, ea singură, apă de la puţul de peatră, din fundul curţilor împărăteşti. Acolo, o babă bătrână, uscată ca o scândură şi ciuruită în

obraji ca un burete, ridica de pe colacul de peatră un ulcior cu apă proaspătă şi rece.

— Bunico, zise domniţa, să sorb şi eu o gură de apă pe gurguiul ulciorului, că mult ţâşneşte din el boabe ca de mărgăritar.

— Ei, Măria Ta, unul scoate şi o mie beau! răspunse baba şi se încruntă. Altul ară şi altul cară; pe cine nu-l pârleşte soarele nu-l degeră nici gerul. Dar ţine şi bea, şi când ăi înghiţi să nu te îneci, că numai flămândul se îneacă la masa sătulului.

Baba rânji şi îi întinse ulciorul.

Bietei domniţe i se făcu frică; puse mâna pe gâtul ulciorului; mâna îi tremură şi, scăpând ulciorul de pe colacul de peatră, îl făcu praf şi fărâme.

Domniţa încremeni, iar baba oftă de i se subţie pântecile, se-nnegri ca boziul şi zise:

— Răpi-ţi-ar Necuratul minţile cum mi-ai răpit tu bucuria apei, şi orice ai face, orice ai drege, blestemul meu să te-ajungă cum ţi-ajunge umbra ta de călcâiele tale!

Aşa o blestemă baba şi, făcând cu mâna în patru părţi, plecă ca o vijelie.

Domniţa intră, podidită de plâns, în iatacul ei de cleştar. Se trânti în pat şi adormi cu genele ude şi cu mânele încrucişate pe piept.

Când tresări din somn şi deschise ochii, şi mă-sa, şi tată-său se uitau la ea cum se uită bătrânii la icoane. Împărăteasa tăcu, iar împăratul zise încet:

— Nu mă lăsa, lumina şi toiagul bătrâneţilor mele!

Şi nicio vorbă nu mai scoaseră tustrei, ci se uitară unul la altul până scăpătă soarele.

Şi tot acolo adormiră, fără să se mişte, parc-ar fi fost de peatră. Împăratul îngenucheat pe barbă, împărăteasa c-o tâmplă pe dunga patului, iar domniţa aci feartă de călduri, aci cutremurată de fiori.

A doua zi împăratul adună pe toţi doctorii şi le zise:

— Jumătate din împărăţia mea aceluia care-mi va vindeca fata!

Şi niciun doctor nu-i ghici leacul.

A treia zi adună pe toţi vracii şi pe toate vrăjitoresele şi le zise:

— Toată împărăţia mea aceluia care va tămădui pe domniţa!

Şi nimeni nu ştiu ce să facă şi ce să zică, numai o babă, uscată ca scândura şi ciuruită ca un burete, zise împăratului rânjind:

— Măria Ta, domniţei i-a abătut de măritiş.

— Mai ştii minune!… zise împărăteasa.

— Da’ unde să-i găsesc potriva? şopti împăratul în urechea împărătesei.

Şi pe loc porni vestea pe la toate împărăţiile cu feciori de domn cari

de mult râmniseră la fata cu păr de aur.

Până să s-adune feciorii de împărat, trecu vreme la mijloc, că unii porneau din răvărsatul zorilor, alţii tocmai din scăldătoarea soarelui, şi alţii de unde noaptea se ridică ca un zăbranic negru, şi alţii chiar de pe unde pământul e drob şi piftie.

În ajun d-ai trece pe dinainte şirul băieţilor de împărat, domniţa, care nu se mai mişcase din pat, pofti să se scoale şi să se plimbe, singură-singurică, prin grădina împărăţiii.

Frumoasă şi galeşă şi rezemată c-o mână pe umărul împărătesei, iar cu cealaltă petrecută pe dupe gâtul împăratului, intră în grădină şi, cu toate rugăciunile părinţilor d-ai lăsa şi pe ei, domniţa le închise binişor uşa în obraz şi-i lăsă cu inima arsă.

Cum rămase singură, cutreieră cărările cu naramzi şi chiparoşi, cu luminişuri de smarald şi cu bolţi umbrite şi răcoroase.

Dupe ce umblă cât umblă, cu ochii pe jumătate închişi, oftă fără să ştie de ce, fără să ştie ce vrea, şi se lungi pe iarbă, la umbra unei perdele de chiparoşi.

Cum sta lungită, o apucă o piroteală şi, cum privea într-un adânc fără fund, printre genele lungi, i se păru c-aude un cântec de chitară.

Tim, tam, tam, tam, tam, uşor, încet, prelung… o adiere de sunete, o mângâiere dulce, un farmec de pe altă lume… Tim, tam, tim, tam, tam… ca o licărire depărtată care s-apropie, şi iar s-afundă, şi iar se întoarce… Dar cântecul o gâdilă pe obrajii rumeni şi-i furnică din tălpile mititele până în creştetul luminos… Şi i se păru c-aude un glas, un glas fericit care cânta şi vorbea dupe tremuratul uşurel al chitării.

— Tim, tam… adormi şi rămâi deşteaptă. Tim, tam, tam… care e adevăratul vis, ziua ori noaptea?… Făt-Frumos vine noaptea şi pleacă de cu ziuă… Făt-Frumos este şchiop, da’ nimeni nu cântă ca el şi nimeni nu mângâie şi nu sărută mai dulce ca el… Tim, tam, tam…

Şi domniţa simţi nişte buze de foc pe amândoi obrajii. Şi tresări şi, sprijinindu-se într-un cot, privi speriată înainte, pe cărarea îngustă cu stropi de umbră şi de lumină.

Şi în fund, în fund de tot, văzu pe minunatul cântăreţ, care-i zâmbea şi-i făcea semn să se apropie. La şoldul stâng purta paloş lat, în mâna dreaptă

ţinea o chitară cu gât lung şi ochii-i scânteiau ca doi cărbuni aprinşi.

Domniţa dădu să ţipe şi nu putu. Sări în picioare, vroi să fugă, da’ , ca şi cum ar fi fost prinsă de talie de nişte braţe lungi, începu să păşască spre cântăreţul care o aştepta cu mânele întinse.

Când se apropie de el, deschise braţele şi, voind, fără să vrea, ca să-l strângă în braţe, mânele îi trecură prin el, apoi simţi un sărutat sub bărbie şi, uitându-se înainte, văzu pe cântăreţ ca o umbră, o umbră şchioapă care se ducea cântând.

— Tim, tam, tam, tim, tam, tam… Făt-Frumos este şchiop… şi nimeni nu leagănă mai bine ca el, şi nimeni nu mângâie şi nu sărută mai dulce ca el… Tim, tam, tam… umbra s-a topit, adormi şi rămâi dăşteaptă, fată cu plete de aur…

Domniţa, dreaptă şi nemişcată ca o făclie, se uită dupe umbra şchioapă cum se ducea, se tot ducea, mică, mai mică, şi mai mică, până ce se înecă în ceaţa depărtării. Apoi, fără să mai simţă ceva, afară de un vuiet adânc, adânc, în fundul urechilor, intră în iatacul de cleştar, se trânti în pat şi începu să plângă.

Iar împăratul şi împărăteasa îi culegeau fitece lacrâmă în năframele lor ş-o întrebau:

— Spune-ne nouă ce vrei, lumina şi toiagul bătrâneţelor noastre!

A doua zi, împăratul şi împărăteasa stăteau încremeniţi pe jeţurile lor de sidef presărate cu pietre scumpe.

Domniţa bolea, lungită în pat, cu ochii pe jumătate închişi, iar pe dinaintea ei treceau feciorii de împărat, ca să-şi aleagă unul, ea, dorita tuturor.

Trecu ăl dintâi, numai în zale de sus până jos, cu chivără de argint; şi când păşea, zalele sclipitoare zuruiau ca şi cum ar fi fost vii. Domniţa nu dădu niciun semn. Voinicul plecă ruşinat.

Trecu altul, cu părul lung şi negru corb, cu cămaşa uşoară, albă ca floarea şi cu chenare de găitan aurit, încins pe la mijloc cu un brâu de mătase verde. Şi când păşea, pletele i se legănau pe umeri, iar cutile albe, din şolduri până la călcâie, se îndoiau frumos dupe legănatul trupului.

Domniţa nu se uită nici la el. Şi drăguţul se duse cu inima secată.

Trecu al treilea, numai în fireturi şi steme, şi nici pe el nu căzură ochii domniţei.

Aşa, până-n diseară, se încheie şi se ruşină lungul şir de feciori de împăraţi.

Tocmai la isprăvit, şontâc-şontâc, veni şi un cântăreţ şchiop. Pe şoldul stâng purta un paloş lat, în mâna dreaptă ţinea o chitară cu gâtul lung.

Împăratul şi împărăteasa, cum îl văzură, se înfiorară.

Ce gură mare şi strâmbă! Şi ochii din cap îi scânteiau ca doi cărbuni aprinşi. Nalt, dăşirat, c-un picior mai scurt şi cu altul mai lung.

Şontâc-şontâc, şi, când ajunse în dreptul patului, domniţa tresări, dăşchise nişte ochi mari, sări drept în picioare şi-i întinse mâna.

Împăratul şi împărăteasa plecară ochii în jos, iar domniţa, dându-le în genuchi, le zise:

— Iacă mirele meu… nimeni nu cântă ca el… nimeni nu sărută ca el…

Împăratul îşi ridică mustăţile cu o mână, şi cu alt-apăsându-şi barba, zise, ca şi cum şi-ar fi dat sufletul:

— Fie!

Împărăteasa se cutremură şi se duse să poruncească de masă.

Se puse masă împărătească, dar masă tristă, mai tristă ca întunericul. A doua zi era să fie nunta, şi a treia zi era să fie război mare cu toţi feciorii de împăraţi ruşinaţi de cântăreţul şchiop şi dăşirat.

În jurul mesei, lângă împărăteasă, se aşează fie-sa, lângă ea cântăreţul şi, mai departe de cântăreţ, oftă şi stătu bietul împărat.

Împăratul nu mai lua ochii de la el şi, dând din cap, îi zise:

— Ginere, de ce înghiţi carnea nemestecată?

— Mi-e foame, tată, mi-e foame. Aş înghiţi nouă suflete nemestecate. Viu tocmai de la marginea pământului.

Aşa răspunse cântăreţul şi mai înghiţi o halcă de carne.

— Ginere, da’ de ce-ţi scânteiază şi-ţi dogoresc ochii ca doi cărbuni aprinşi?

— În ochii mei vezi stemele Măriei Tale, răspunse cântăreţul uitându-se în jos.

Împăratul îşi luă coroana de pe frunte şi o aruncă cât colo.

— Ginere, de ce c-o mână bagi pânea în gură şi cu alta o scoţi? Numai carnea îţi place?

— Cine-a frământat azime îi mirosea mânele a ceapă.

— Vezi, tată, vezi? zise fata înduioşată.

— Ginere, ce-ţi ţăcănesc dinţii şi măselile, ca şi cum ar fi de oţel?

— Din greşeală am strâns furculiţa în dinţi, răspunse cântăreţul şi trânti furculiţa pe farfurie.

— Ginere, dar de ce-ţi sunt unghiile aşa de lungi şi de ascuţite?

— Ce unghii? Şi parc-ar fi fost o pisică, aşa îşi trase unghiile sub piele. Ce unghii, Măria Ta? Ieri mi le-am tocit cu gresia, ca să nu zgârii mânele albe ale drăguţei mele…

— Ginere, da’ mult păr ai pe mâna dreaptă, parc-ai fi lup, aşa e de des

şi de aspru!

Cântăreţul se făcu negru-verde şi răspunse, încheindu-şi banta:

— E un semn, un petec de păr, pe care-l avem din moşi-strămoşi, dar încolo sunt alb ca zăpada şi rumen ca răsura.

— Ginere, mai zise împăratul tremurând, ce ai pe frunte, ca două umflături de berbec tânăr?

— Socrule, răspunse el necăjit, într-o parte m-a izbit cu buzduganul un uriaş, şi în alta un zmeu. Ei au crăpat în luptă, iar eu am rămas cu două cucuie.

— Vezi, tată, vezi? îngână domniţa şi-şi înghiţi lăcrâmile, căci mult i se părea tată-său de rău.

Cântăreţul se sculă de la masă.

— Sunt obosit d-atâta drum. Să mă iertaţi, mă duc să mă culc.

— Ginere, se răsti împăratul, dar nu faci barim o cruce dupe masă?

Cântăreţul îşi întoarse faţa, clănţăni din dinţi şi zise:

— Eu mă închin la mine, să nu mă vadă nimeni.

Şi plecă pe uşe afară.

Fata se culcă în iatacul ei de cleştar. Împăratul ceru împărătesei crucea din paraclisul domnesc ca s-o puie sub căpătâi.

Împăratul se culcă şi avea la cap două feşnice mari de argint şi la picioare alte două, câteşipatru cu făclii aprinse.

Trase un somn şi tresări… nimeni… Trase două şi iar tresări… iar nimeni… A treia oară, tresărind şi mai tare, văzu la capul lui o dihanie deşirată, cu păr ca de lup, cu ochii ca doi cărbuni aprinşi, clănţănind din nişte dinţi de oţel mai lungi ca piroanele.

Împăratul scoase crucea de sub căpătâi şi o ridică dasupra dimonului strigând:

— Piei, dimone, ucigă-te-ar crucea!

Împăratul văzu atunci ce nu mai văzuse în toată viaţa lui.

Dihania se cutremură, se lungi şi se subţie şi, ca şi cum ar fi fost un fir de aţă, se strecură prin gaura broaştei. Dar cât de repede se strecură, împăratul tot văzu că are un picior mai lung cu zece coţi ca celălalt.

Şi când împăratul se uită pe jos, văzu o chitară cu gâtul lung şi cu coardele plesnite şi, înhăţând-o, răcni:

— El este!

Se repezi în iatacul fetei, trântind uşile ca o vijelie.

Pipăi patul… Fata nicăieri…

Atunci alergă la grajdul murgului care mânca jeratec şi strigă:

— Murgule!

Într-o clipă murgul rupse ştreangul, dărâmă uşa şi îngenuche înaintea

stăpânului său.

Împăratul încălecă şi porunci:

— Ca gândul!

Şi porni bidiviul mai iute ca vântul, în urma împăratului, barba, despicată în două, îi fâlfâia ca două steaguri albe. Văile şi dealurile i se perdeau în urmă rotocolindu-se. Codrii îi păreau ca nişte ape turburi fugind la miazăzi. Vântul pe care-l lăsa în urmă îndoia stejarii, frângându-i ca pe nişte nuiele.

Înaintea lor, cântăreţul gonea şi se lungea de ce-l apropiau… cât o beldie, cât un brad, cât un plop, aruncând piciorul ăl lung în văi şi p-ăl scurt în dealuri. În cârca lui, domniţa.

Când mai trebui o aruncătură până la dihanie, se revărsă de ziuă. Cocoşii cântară de trei ori. Pocitura se opri în loc, se răsuci ca un sfredel şi intră în pământ, lăsând pe iarbă pe domniţa fără simţiri.

Murgul îngenuche. Împăratul îşi ridică fata. C-o mână o luă de mijloc şi alta i-o înfipse în păr.

Încălecă şi porni.

— Încet, Murgule, să n-o deşteptăm.

Atât mai zise împăratul şi, dând ochii peste cap, căscă gura şi fălcile îi trosniră din încheieturi. Închise ochii, şi două lacrâmi îi îngheţară sub gene ca două diamante. Împăratul încremeni pe cal, iar d-a curmezişul, în braţele lui reci, sta leşinată domniţa cu părul de aur, lung până-n pământ, ca o beteală lungă. Peste ea curgea barba albă a împăratului.

Încet-încet, îi duse Murgul zile şi nopţi. Împăratul sta ţeapăn, cu ochii închişi, iar mânele domniţei, albe şi moi, se cletănau, bătând uşurel coastele Murgului.

Când intrară în curtea palatului, împărăteasa, toţi boierii mari şi toţi curtenii le dedură în genuchi.

Iar când Murgul nâncheză, împărăteasa şi boierii, punând mâna pe împărat şi pe domniţă, înmărmuriră. Împăratul era rece ca gheaţa, domniţa, caldă şi i se bătea inima.

Şi voind să ridice pe împărat de pe cal, le-a fost cu neputinţă; şi voind să ia pe domniţă din braţele împăratului, mâna lui nu i se descleştă din creştetul ei.

Atunci au chemat popi mulţi şi mitropoliţi, câţi erau, şi au început sfintele slujbe ca să dăzlege pe împărat din spinarea calului şi creştetul

domniţei din mâna rece a împăratului.

Şi isprăvindu-se slujba, o babă bătrână, uscată şi ciuruită ca un burete, a zis în gura mare:

— Fetele, dacă îmbătrânesc la uşa părinţilor, înnebunesc, dar şi dacă fug, le ia dracu.

— Amiiin! zise prelung un diacon care rămăsese în urmă cu slujba.

Şi atunci, ca prin minune, împăratul alunecă la vale pe şalele calului şi mâna i se dezlipi din creştetul domniţei.

Iar mulţi au auzit un oftat greu când împăratul căzu, lung şi ţeapăn, la pământ.

Domniţa dăschise ochii, începu să jelească pe tată-său, şi-l jeli ani mulţi, dar de frica dracului nu s-a mai măritat.

Cine ştie?… ce-a fost odată ca niciodată o fi fost ca şi astăzi… şi ce este astăzi va fi odată ca niciodată…

NU E „GIABA“ CAFEA

Acolo unde soarele este mai strălucit ca pretutindeni şi cerul, noaptea, ca apele adânci şi limpezi, dăparte-dăparte, într-un loc cu ape vii şi cu maluri acoperite de trandafiri şi chiparoşi, trăia un orb, bătrân şi fericit. Şi-l cunoştea şi-l iubea o lume toată de lopătari şi negustori.

Lui toţi îi ziceau „Giaba-efendi“, fiindcă trăia din pomana tuturora. Tot ce avea, avea de *giaba*, el şi femeia lui şi patru copii ai lui, două fete frumoase şi doi băieţi voinici.

Odinioară Giaba-efendi fusese om ca toţi oamenii, ba ceva mai mândru, mai chipeş şi mai viteaz ca ceilalţi, dar tocmai când îi fusese lumea mai dragă, rămăsese orb, la un război contra ghiaurilor. Şi când îşi aducea aminte d-atunci, Giaba-efendi zicea cutremurându-se:

— Allah a vrut să văz ce am văzut şi să nu mai văz!

Giaba-efendi trăia povestind celor cu ochi ce văzuse el de zece ori în viaţa lui, când Gazi-paşa, cu iataganul de argint, le striga: „Cine crede în Allah să nu mai lase unul cu viaţă, ori să nu mai rămâie unul în viaţă!“

Şi povestind el, care nu mai vedea, ceea ce nu văzuseră cei ce vedeau, strânse o comoară cu bani, o turnă într-un ulcior şi ulciorul îl îngropă la rădăcina unui castan din grădina lui.

Giaba-efendi sta la mijloc, într-o cafenea, şi turcii chiaburi se aşezau pe jos, împrejurul lui. Când începea Giaba-efendi să povestească, se cutremura cafeneaua. Turcii înmărmureau, unii cu gura pe maţul nerghelelelor, alţii cu gura căscată, iar alţii cu mâna pe la jumătatea bărbilor, uitând să le mai netezească.

— Aţi văzut voi cum cad berbecii la tăiere şi zvâcnesc din picioarele de dindărăt? La zalhana nu e nimic. În război oamenii cad şi zvâcnesc mai cumplit ca berbecii, şi caii arabilor, gonind, îşi încalţă copitele cu capetele tăiate care bolborosesc încă…

Şi dupe ce povestea bătăliile de la Dunăre, de la Misolonghi[36] şi din hotarul Caucaziei, făcând cu gura ca tunurile şi cu mânele ca săbiile, bătând toba în aer, gemând ca cei care mor şi arătând cum cad cei care mai fac câţiva paşi dupe ce le-au zburat capul de pe umeri, Giaba-efendi sfârşea poveştile,

dând din cap…

— Efendi, efendi, Allah să-mi zică: „Vrei tu să mai vezi ce-ai văzut odinioară?“ Mă jur pe Cartea sfântă[37] că n-aş schimba întunericul pe lumina soarelui care luminează bălţile de sânge din bătălii. Allah dacă aş fi, mi-aş lega ochii cu un cerc de aur… Aş şti tot, dar n-aş vedea nimic…

Unii îl întrebau, zâmbind:

— Cum, n-ai vrea tu să vezi clădăria de trandafiri, nici cornul de argint al lunii cletănat în cutile mărilor, nici seraiul tău cu cadâne ale cărora trupuri se zăresc mlădiindu-se prin borangicul gălbui, nici pe copiii-ţi dându-se huţa în şalvarii tăi? Giaba-efendi, minciuna nu duce pe calea Profetului.

Giaba-efendi le răspundea:

— Decât trandafiri, mai bine apă de trandafiri, decât apă de trandafiri, mai bine mirosul apei de trandafiri. Şi trandafirii sunt mai mult miros decât culoare. Ş-apoi lumea toată nu este cum o vezi, ci cum o ştii că este. Cine s-arată cum e? Soarele şi luna or fi cum le vedem? Dacă iei apă de mare în pumn vezi că nu este cum o vedeai. Ceea ce vezi este pojghiţa lumii. Dincolo de ce vezi este viaţa neînţeleasă a lumii, şi dincolo de albastrul cerului este vecinica mişcare şi fericire a sufletelor. Doar femeia…

Şi când ajungea aci, ceilalţi, ştiind slăbiciunea filosofiei lui Giaba-efendi, îi suflau vorba din gură.

— Vezi aşa, Giaba-efendi! Ştiam noi că tu nu eşti orb pentru femei.

— Doar femeia, urma Giaba-efendi, râzând şi el, este numai ceea ce se vede şi numai când se vede. Prostul vede ceea ce trebuie să priceapă, şi îmbracă femeia, şi se trudeşte o viaţă întreagă ca să înţeleagă ceea ce ar trebui să vază. Ei, efendi, bre efendi, la parfum nu-ţi trebuie ochi şi urechi, la femeie nu-ţi trebuie minte, ci numai ochi, ochi care să soarbă, să soarbă ceea ce niciodată nu te satură…

— Aşa da, aşa orb, Giaba-efendi!

— Dar şi să vezi femeia este o nefericire.

— De ce, Giaba-efendi?

— De ce? Fiindcă omul moare înainte d-a închide ochii!

— Când moare, Giaba-efendi?

— Când rămâne fără nopţi şi cu zilele cele mai lungi. Când cadânele seraiului se mlădie înaintea lui ca nişte trestii de baltă. Le vede, dar prin ochii lui nu se mai strecoară căldura de odinioară. Ochii lui sunt ca două geamuri de la o casă pustie.

Şi dacă cei bătrâni îi ziceau, ca şi cum n-ar fi crezut în vorba lui:

— Prea eşti înţelept, Giaba-efendi! Dupe capul tău, lumea ar trebui să fie oarbă ca să fie fericită.

Giaba-efendi răspundea, netezindu-şi barba:

— Lumea trebuie să fie aşa cum e, şi fiecare dupe cum l-a lăsat Allah să fie. Odată, la Stambul[38] , era un şchiop, şi întotdauna se ruga până la miezul nopţii să-i crească piciorul. Allah, mâniat, îi trimise veste în vis că i-a crescut piciorul. El se deşteptă vesel. Sări de pe sofa, dar obicinuit să calce mai adânc cu piciorul cel mai scurt, se apăsă repede pe el; piciorul i se suci; căzu şi-şi rupse nasul. Rămase cârn. Zece ani se rugă la Allah să-i dreagă nasul şi să-i scurteze piciorul. Într-o noapte visă că i-a crescut nasul şi i s-a scurtat piciorul. Când se deşteptă îşi pipăi nasul. Nasul, întreg. Se repezi să se uite în oglindă, dar călcă rău şi căzu şi-şi rupse mâna dreaptă din umăr. Cu mâna nu mai putea nici prinde, nici ridica. D-aci înainte se tot ruga la Dumnezeu să-i dea mâna şi să-i ia nasul. Mulţi ani, de cum se înnopta, stătea cu fruntea la pământ şi se ruga pentru mâna lui ciolacă. Într-o noapte, Profetul îi veni în vis, îi drese mâna şi îi poci nasul. A doua zi, simţind că mişcă mâna, de bucurie, călcă legea şi bunul obicei şi bău cam mult. Se duse pe ţărmul mării, se lungi jos şi se apucă cu mâna dreaptă de funia unei şalupe. Zvâcni de funie, zvâcni şi adormi cu mâna pe funie. Când se deşteptă, şalupa pornise, şi el era în mijlocul valurilor. „Allah! mai bine fără mână şi cu nas!“ Şi nasul îi crescu la loc, şi mâna îi îngheţă din umăr. Nemaiputând să strângă funia, se scufundă. Marea îl acoperi. Şi peri şchiop, ciolac, şi cu un nas minunat de frumos.

Aşa povestea orbul, mulţumind pe toţi. Şi toţi strigau: „O cafea *giaba* pentru Giaba-efendi! Bravo, efendi, o liră *giaba* copiilor şi femeiei tale! Un turban de mătase *giaba* celui mai mare flăcău al tău. “

— Şi de la mine o cafea gingirlie *giaba* lui efendi.

Şi degiaba mânca şi bea, şi strângea parale *giaba* şi comoara lui creştea. Dupe ce a îngropat la rădăcina castanului şi alt ulcior cu lire, şi altul, şi altul, se îmbogăţise aşa de mult, că era cel mai bogat turc din oraşul lui. Şi Giaba-efendi când avea chief pipăia creştetele flăcăilor şi fetelor lui şi le zicea:

— Ibraim tată, ţie am să-ţi cumpăr o corabie cu cel mai nalt catarg. Ţie, Munaah, o herghelie de cai. Şi pe voi, fetele mele, am să vă mărit cu paşale, bogaţi şi frumoşi, dar să daţi cafea şi mâncare *giaba*, vestminte şi bani *giaba* la toţi ce veţi vedea că caută drumul cu cârja şi că lumea le pluteşte într-o noapte adâncă şi vecinică.

Şi era fericit Giaba-efendi să-şi treacă mâna prin pletele fetelor şi să răsucească mustaţa subţirică a băieţilor lui şi să-i întrebe pe rând, şi ei să răspundă ca de obicei:

— Cine e nalt?

— Ibraim.

— Cine e smead?

— Munaah.

— Cine e cu ochii ca două văpăi?

— Zuleica.

— Cine e cu ochii verzi şi limpezi ca marea adâncă şi liniştită?

— Fatima, tată, Fatima, cea mai frumoasă fată a aceluia care n-o vede.

— Allah să vă vază în locul meu, copiii mei, şi să daţi *giaba* băutură, mâncare, vestminte şi bani la toţi câţi nu pot să vă vază.

De bucurie, bătrânul lua capetele copiilor în amândouă mânile, îşi îndrepta ochii lui scurşi şi închişi în feţele lor şi le zicea fiecăruia:

— Ibraim seamănă cu tata, Munaah cu mine, Zuleica cu mama şi Fatima trebuie să fie cum era mă-sa când mi-a întins mâna întâiaşi dată. Hogea mi-a spus că e frumoasă, şi eu ştiu că este bună.

Nevasta lui plângea de bucurie şi şoptea copiilor că tatăl lor, pipăindu-i mereu, ghicise cu cine seamănă fiecare.

Într-o zi se stinse fericirea lui Giaba-efendi.

Ca de obicei, bătrânul se duse la rădăcina castanului din fundul grădinii şi, pipăind locul în care îşi îngropase comorile, dădu de nişte gropi adânci. Cineva îl urmărise şi îi furase ulcioarele cu bani. Bătrânul răcni, ridicând amândouă mânele în sus.

— Allah! acum aş vrea să-mi aprinzi luminile ochilor! Allah, mă jur că l-aş cunoaşte dacă l-aş vedea!

Copiii, speriaţi, alergară, iar bătrânul le zise, fără ca ei să priceapă ceva:

— Cei ce văd să nu se ţie dupe cei ce nu văd! Ieri l-am simţit pe cel ce mă vedea. M-am oprit în loc şi am zis: „Cei ce văd să fie toiag celor ce nu văd. Cei ce văd pot să aibă comorile celor ce nu văd, dar niciodată cei ce nu văd nu pot avea comorile celor ce văd!“ Şi s-a oprit. Şi n-am mai auzit nimic. Dar cineva călca mereu pe inima mea. Paşii lui nu se auzeau, mă dureau. Îi simţeam pe spinare, pe ceafă, şi mai adânc, mai adânc, scufundându-se în inima mea!

Apoi bătrânul începu să ţipe, tăind aerul cu cârja lustruită: Ibraim, ţi s-

a înecat corabia! Munaah, ţi-a fugit erghelia! Zuleica, Fatima, paşalele voastre sunt slugi la slugile paşalelor voastre! Ibraim, du-mă la cafenea şi nu ocoli noroiul şi gropile!

Când Giaba-efendi intră în cafenea începu să râză cu hohote. Toţi care-l iubeau îi ziseră:

— Bravo, efendi! De mult nu ne-ai spus ceva hazliu. Dac-om leşina de râs, să ştii că ai venit sărac şi vei pleca bogat.

— Da, le răspunse bătrânul orb, da, şi povestea mea începe astfel: adevăraţii oameni sunt orbii!

— Dar cei care văd? întrebă unul mai bătrân, care sorbea din cafea.

— Cei care văd? răspunse Giaba-efendi prefăcându-se că râde, sunt ca Allah: ei dau, ei iau, şi prefac pe bogatul de seară în săracul de dimineaţă. Uneori, ca şi Allah, dau în părinte şi izbesc în copii! Ai mei însă habar nu au, nu numai un pom din grădina mea are la rădăcină ulcior din care se adapă.

Orbul începu să râză. Un turc, care se pripăşise de câtăva vreme în oraş, se roşi şi şopti:

— A înnebunit bietul bătrân! Apoi se întoarse către cei care ferbeau cafelele în ibrice galbene cu cozi lungi şi le zise: O cafea *giaba* lui Giaba-efendi!

Giaba-efendi nu mai auzise acest glas. Tresări.

Şi cum începu să soarbă, se înecă, tuşi, vărsă jumătate cafeaua pe el, apoi puse ceaşca pe masă şi zise încet băiatului care îi adusese cafeaua:

— Du-mă la cine m-a cinstit… Aş vrea să-i mulţumesc…

Băiatul îl duse.

Îndată ce Giaba-efendi apucă de mână pe necunoscut, se agăţă de el şi începu să strige:

— Efendi, efendi, oameni buni, Allah să vă apere lumina ochilor ca să vedeţi cine vine în spatele vostru! El mi-a furat comoara! Cafeaua d-adineauri n-a fost *giaba*… toată viaţa mea am băut *giaba* şi nu m-am înecat… azi am băut din banii mei şi m-am înecat…

Mulţi râseră, dar, neavând încotro cu bătrânul, care striga necontenit „cafeaua n-a fost *giaba*“, îi duseră pe amândoi la cadiul.

Cadiul se minună ascultând plângerea bătrânului şi îi zise:

— Tu eşti orb, cum poţi să cunoşti pe acela care ţi-a furat banii?

— D-ar fi fost *giaba* cafea, îi răspunse bătrânul, nu m-aş fi înecat cu ea, cadiule. A fost din paralele mele şi, nefiind obicinuit să beau din paralele mele, m-am înecat. Ş-apoi cine cinsteşte aşa de grabnic nu este un om cinstit!

Cadiul crezu în semnul orbului şi, cercetând d-aproape pe învinuit,

găsi la el acasă toţi banii lui Giaba-efendi.

Şi Giaba-efendi a trăit mulţi ani fericiţi, înveselind şi sfătuind pe toţi, dar n-a mai primit de pomană nimic de la nimeni, şi de câte ori se îneca, toţi turcii râdeau.

— Nu e *giaba* cafea, Giaba-efendi, trebuie să fie din paralele dumitale.

Şi nu-i păsa că e orb. Omul să fie aşa cum l-a lăsat Allah să fie. Ş-apoi corabia lui Ibraim avea cel mai nalt catarg, Munaah, cea mai vestită herghelie. Iar Zuleica, cu ochii ca două văpăi, şi Fatima, cu ochii verzi ca marea adâncă, se măritaseră cu două paşale vestite în toată împărăţia…

36 Oraş din Grecia
37 Coranul
38 Nume dat, odinioară, oraşului Istanbul

IRINEL

Aşa am fost eu: să scriu tot ce-mi trece prin minte şi să nu spui nimic oamenilor.

Oamenii sunt teribili. Privire grea şi vorbă cu atâtea înţelesuri…

Nu pumnul, ci ochii omului mă sperie; prin ei, ca prin nişte lunete, văz ce se petrece în adâncimea unei tăceri viclene.

Da, sunt nesuferite aceste supape de lumină. Mi-e cu neputinţă să privesc în ele fără să mă cutremur.

Aşa m-am născut. Sunt mulţi ca mine. Un singur lucru mă deosebeşte de ei: eu am priceput devreme de ce sufer printre oameni, fără a-i urî, iar ei îi urăsc fără să ştie de ce.

Dupe cum vedeţi, nu sunt curagios – ferească Dumnezeu! –, dar nici poltron. În faţa unui revolver nu tremur.

Dacă m-aţi vedea cum mă repez printre muncitori – închizând ochii, bineînţeles –, desigur că m-aţi crede un erou şi n-aţi înţelege deloc cum un asemenea cavaler să fie aşa de timid în faţa domnilor liniştiţi şi galanţi.

Dar când vorbesc cu o femeie frumoasă?

Ah, femeile, femeile! Nu, nu, ele nu vorbesc ca noi, nu privesc ca noi, nu se mişcă ca noi.

Cuvântul lor e cald şi ameţitor.

Unei femei îi e de ajuns tinereţea şi deşteptăciunea. Şi, dacă e să vă spui drept, eu prefer deşteptăciunea frumuseţii. Frumuseţea este femeia dinafară, inteligenţa e femeia dinlăuntru. O frumuseţe prostănacă este un farmec mort. O urâtă, ştiind să te taie cu o privire, se aseamănă cu o carte ale cărei scoarţe proaste ascund un coprins fermecător.

Femei urâte nu există, ci numai femei, femei bătrâne şi femei proaste. Ba chiar cele bătrâne întineresc cu spiritul lor diabolic.

Să nu credeţi că voi povesti ceva imoral.

Timidul revoltat, de odinioară, acum e tot timid, dar liniştit, cu o vastă iubire de omenire şi mai ales de femei. Pesimistul de odinioară e astăzi un om blând, insipid de dulceag; şi acela – vă cer iertare – care se trântea desperat în pat şi nu credea decât în pasiune şi frumos astăzi este un *pu-ri-tan*, bineînţeles un puritan care… trebuie să vă spui… a început să aibă mai multă îndrăzneală când priveşte în ochii unei femei.

Să reviu.

Ceea ce mi s-a întâmplat mie, considerând evenimentul pe dinafară, s-

a întâmplat multora; ceea ce însă se petrecu în sufletul meu, fără a fi un fenomen extraordinar, vă va interesa întrucâtva, dacă nu credeţi că nebunii şi oamenii sănătoşi se pot reduce la două formule, una coprinzând pe cei cari iau visul drept realitate şi alta coprinzând pe cei care neagă realităţei orice părticică de vis.

Oamenii se deosibesc aşa de mult unii de alţii, că cea mai mare greşală a filosofilor stă în reducerea omenirei la un tip sau chiar la mai multe tipuri.

Câţi oameni, atâtea tipuri, atâtea lumi, atâtea probleme. Şi dacă e ceva care aseamănă pe oameni între ei, e tocmai ceea ce-i aseamănă cu tot restul animalelor: a mânca, a dormi, a umbla, a se înmulţi…

Afară de această asemănare, alta nu mai există.

Iată de ce-mi vine să râz de mulţumirea părinţilor când văz că ochii copiilor seamănă cu ochii lor, fără a se întreba dacă prin acele sticle albastre şi drăgălaşe vor pătrunde aceleaşi impresii şi se vor răsfrânge aceleaşi imagini…

Mă iertaţi, clina copilărească a filosofiei a fost pururea patima capetelor slabe şi mai ales a oamenilor fără acţiune.

Sunt timid. V-am spus-o şi vă rog să nu vă îndoiţi.

Câte mi s-au întâmplat din pricina aceasta nu vă pot spune. Ar fi prea lung şi aţi râde prea mult de mine, fără ca să iau şi eu parte, privind, bineînţeles, cu ochii în jos.

Să încep.

Când îmi muriră părinţii, amândoi în acelaşi an, eram mic, mi se pare de şeapte ani.

Am voit să-i plâng pe amândoi – pe amândoi îi iubeam. M-am apropiat de cosciugul lor. Nu eram singur.

Trebuie să ştiţi că tata a lăsat o avere frumuşică.

Erau dar la capul lui mulţi cari nu-l putuseră suferi.

Se vorbea de un testament.

Mi-aduc aminte de unul din familie, despre care tata zicea: „Nu ne-a mai călcat pragul, nu mai ştiu ce este supărarea. “

E crud să vă spui: fratele lui, unchiul meu. Un om foarte bun, cu un singur cusur: perduse toată averea în cărţi. Am găsit în hârtiile tatii o sumedenie de poliţe d-ale lui, iscălite frumos, cu floare, dar neplătite.

M-am apropiat de catafalc, convins că voi plânge cum nimenea nu mai plânsese.

Casă părintească fără părinţi!

Cineva mă luă de mână şi-mi zise, sărutându-mă pe amândoi obrajii:

„Iorgule, Iorgule, plângi, Iorgule, pe acela care nu se va mai întoarce!“

El.

Unchiul cu poliţele.

Şi când să mă podidească lacrâmile, l-am privit. Mi-am întors ochii şi-am întâlnit atâtea perechi de ochi, că… mi-a fost ruşine şi n-am mai plâns.

O! e teribil lucru să-ţi fie ruşine să plângi când suferi!

Vedeţi ce timid sunt? Aţi înţeles? E greu de priceput. D-voastră sunteţi altfel. Niciunul nu vă asemănaţi cu mine.

Mai degrabă veţi înţelege de ce, ştiind perfect de bine lecţia, n-am răspuns nimic în faţa unui profesor vestit, cunoscut în toată ţara. O! un profesor mare!

La fitece lecţie începea:

— Un profesor trebuie să fie părintele vostru!

— Educaţie! Educaţie, pedagogie, sistem nou!

Şi când s-a restit la mine şi mi-a strigat: „Educaţie! Pedagogie! Sistem nou! *Ochii-n sus!* “… am ridicat capul, dar, întâlnind nişte ochi pedagogiceşti, mi s-a-ncleştat fălcile şi, din lecţia cea mai bine preparată, m-am ales cu un zero la catalog.

Mă prind că asemenea timiditate o înţelegeţi.

Fiecare din d-voastre aţi păţit-o în faţa pedagogiii şi a profesorilor cari v-au fost ca nişte adevăraţi părinţi.

Să nu credeţi însă că în toţi frica a fost la fel. Unii s-au gândit la nuia, alţii la notă, alţii la urechi, puţini la premiu, şi cei mai mulţi, la repetenţie. Unora le-a zvâcnit inima, multora li s-a împedicat răsuflarea, la puţini li s-a ridicat sângele la cap, la câţiva le-a venit ameţeală.

Mie nu-mi păsa nici de bătaie, nici de premiu, nici de notă rea; simţeam însă doi ochi cari mă pironeau drept în mijlocul frunţii. Fără ei aş fi spus toate regatele, marile ducate şi ducatele Germaniei, cu capitalele şi cu oraşele *cele mai principale*, ca pe apă, pe nerăsuflate.

Ce n-aş fi dat să mă lase profesorii în pace, ca să învârtesc degetele cele mari, unul împrejurul celuilalt, din ce în ce mai repede, din ce în ce mai încet, dupe cum lecţia curgea mai repede sau mai pe gândite.

Pedagogia a fost duşmana mea. Mi s-a părut că această ştiinţă a fost inventată ca să mă chinuiască şi să mă facă de râs.

Tocmai târziu am înţeles că pedagogia s-a născocit pentru unii profesori neghiobi – există – şi pentru unii şcolari model, cari nu există.

Eram aşa de bun şi de timid că, împlinind 21 de ani, n-am voit să ies de sub tutela unchiu-meu, fratele mamii, om blând ca şi mine, ruşinos ca şi mama.

Îmi vine să râz… Nu cumva vă spui vro minciună?… De ce v-aş spune?… Nu vă cer nimic, nu-mi cereţi nimic, de ce să vă mint?

Şi adevărul e că nu v-am spus de ce n-am luat socotelile tutelii şi de ce-am rămas în aceleaşi case albe ca laptele – mai ales noaptea pe lună –, cu pridvor, cu trepte de stejar, cu stâlpi cu flori la capiteluri şi cu brăţări pe la mijloc.

Îmi plăceau casele?… Da.

Iubeam pe unchiul meu, care-mi îndoise averea?… Da.

Mi-era ruşine ca, îndată ce ajunsesem vârstnic, să-i cer socoteală, ca şi cum m-aş fi îndoit de cinstea lui?… Da.

Ei şi?…

De aceea rămăsesem eu la epitropie? Dacă v-aţi uita cam la o parte, m-aş înroşi şi v-aş răspunde: da. Iar de m-aţi privi, chiar acum, când mi-a răsărit multe fire albe, ca un copil vinovat, v-aş spune:

— Nu, nu e adevărat că iubeam aşa de mult casele în care crescusem şi pe unchiul meu care mă crescuse…

Mai era cineva p-acolo, afară de un văr, cam de aceeaşi vârstă ca mine, afară de unchiu-meu (mătuşa mea murise), afară de case şi de un câne lăţos… mai era cineva…

Ei, acest *cineva* pe câţi ştrengari nu strânge de pe drumuri, pe câţi timizi nu-i ameţeşte, pe câţi negustori nu-i preface în poeţi, pe câţi filosofi nu-i scoate din fire, suflând în sistemele lor, ca în nişte pânze de păiajen!

E nespus de fermecător acest cineva, care te face să rămâi sub tutelă, când au trecut 24 de ore dupe ce ai împlinit 21 de ani şi ai un venit de 15 000 de lei!

Mi se pare că aţi ghicit secretul.

Oh! femeile, femeile!

Ce-or fi având ele cu timizii şi cu filosofii?

Nu era tot aceeaşi *Irinel* cu care mă jucasem d-a „cirip-cirip“? Nu era aceeaşi nebună, cu rochile până la genuchi, ai căreia ciorapi albi se înverzeau până seara? Nu era acelaşi drac zvăpăiat care îşi arunca cartea în pridvor când se întorcea de la şcoală şi mă prindea de gât cu amândouă mânele ca să o duc în cârcă?

Copilul devenise femeie, în locul ochilor, de o infinită naivitate, se aprinseseră două văpăi de demon.

Şi acum Irinel mă lua de mână.

Dar era de 15 ani… şi de mult mâna ei era alta: mai caldă, mai nu ştiu cum. Veselia ei nu mai era egală şi continuă ca altădată. Nu mai vorbea repede şi întruna.

Şi dacă-i ziceam:

— Irinel, ce crezi tu, o să plouă astăzi?

Sau:

— Irinel, mai sunt două săptămâni până la vacanţia mare, nu e aşa c-o să fii fericită, ca şi altădată, când om pleca la Slănic?

Irinel tăcea şi privea drept înainte. Eram sigur că nu se uita la nimic, că nu vedea nimic.

Tăcerea ei mă ameninţa şi îi ziceam, cu glasul pe jumătate, ca şi cum aş fi fost vinovat:

— Irinel, abia venişi de la pension şi ţi s-a urât?

Şi, drept răspuns, începea o veselie exagerată. Şi râsete, şi vorbă, şi istorii începute, dar nesfârşite…

— Tu nu ştii, îmi zicea ea, tare şi repede, ce scrisoare mi-a arătat o amică a mea… Numai eu am citit-o… şi cu altă fată… şi cu sora ei… şi mi se pare că a arătat-o şi altora… Am râs să mă prăpădesc…

Şi Irinel începea să râdă. Şi râdea, râdea, până ce lăcrămile îi curgeau pe obrajii ei rumeni. Apoi, dupe ce ofta, începea:

— Îi scrie… tremurând… de nişte stele… două numai… cari ard şi îi vorbesc… Cum o să arză stelele de care e vorba?… sunt cărbuni?… Cum să vorbească stelele?… Nu pricep… Ş-apoi… gheaţă… topire… marmură… litere de foc… mânăstire… sinucidere… Ah!… *Pauvre Marie!* 39 Mi-e milă de ea… De câteva ori ne-am luat de gât şi ne-am sărutat, ne-am sărutat şi-am început să plângem… Trebuie să ştii, Iorgule, că ea-mi citeşte, în fitece luni, câte-o scrisoare pe care se văd urmile creţe ale unor lăcrâmi mari, şi eu, abia stăpânindu-mă să nu bufnesc de râs de „stelele gemene care-l ard şi-i vorbesc“, trebuie neapărat să plâng… şi să mă crezi că plâng din toată inima… *Pauvre chérie!* 40…

Irinel, gata să plângă, dupe ce râsese cu atâta poftă, băga de seamă că eu plec ochii în jos, ca şi cum aş fi fost supărat, şi mă întreba răutăcios:

— Iorgule, ce crezi, azi plouă sau nu?

Asemenea scene se petreceau dimineaţa. Irinel, până seara, îmi zicea *poftim*, în loc de *na*, broda sau cânta la piano în loc să ne plimbăm prin grădină.

Toată ziua simţeam o ură teribilă, de timid, în contra „celor două stele

cari vorbeau“.

Trei ani am petrecut această viaţă de vise îndrăzneţe în timpul săptămânii, de frică şi de întristare, duminica, de planuri minunate, amânate din zi în zi, ascunse cu ipocrizia extraordinară a timizilor şi a inocenţilor.

În fine, dupe o vacanţă petrecută la Slănic, m-am *hotărât*.

Când plecă la pension, abia îndrăznirăm să ne sărutăm. Ce sărutare rece! Nu ne-am uitat unul la altul. Mi-aduc aminte că eu priveam la o canapea şi mi s-a părut că buzele mele au atins o stofă galbenă şi aspră în loc de obrajii pietroşi şi rumeni.

M-am hotărât.

Şi eram sigur că nimic nu putea să sfărâme hotărârea mea eroică.

Ca să prind curaj, în prima noapte m-am gândit la scena ce, neapărat, duminica viitoare, avea să se petreacă. Toată noaptea n-am dormit. În întuneric vedeam grădina, vedeam pe Irinel, mă auzeam, o auzeam.

Cocoşii cântau. Stam lungit, cu faţa în sus, cu ochii închişi. Asudasem de curajul din scena închipuită.

— Irinel, vrei să mergem în grădină?

— Nu, merci!

— Nu se poate, trebuie să ne plimbăm!

Înţelesese că sunt hotărât să-i spui ceva grav. Asemenea curaj impune.

Cocoşii cântau. Miezul nopţii. Ploua de vărsa. Fulgerile, ca nişte şerpi de lumină, prinşi o clipă în perdelile mele.

— Irinel, să mergi cu mine! Nu vezi ce zi frumoasă? Am găsit un ciorchine de corniţă coaptă. Toată săptămâna l-am păzit…

— Nu, *merci*!

— Imposibil… trebuie să mergi… Am să-ţi spui ceva…

— Ce?

Şi mă pironi cu ochii.

Atâta lumină cine să răbde? Mă uitai în jos. Revoltat de frică, simţii un curaj de erou. Ridicai capul.

— Trebuie să vii!

În viaţa mea nu poruncisem nimănui… ei îi poruncii!

Întuneric beznă. Ploua. Mă întorsei la perete. Închisei ochii.

Se făcea o duminică minunat de frumoasă. Şi cu acelaşi curaj îi mai zisei o dată:

— Trebuie să vii!

Şi o luai de mână şi îi spusei ceea ce de doi ani vroiam să-i spun:

— Irinel, te iubesc!… Tu mă iubeşti ?… De ce taci?… De ce pleci ochii în jos?… Spune-mi: vrei să plec din casa unde te-am văzut crescând?…

— Rămâi!

Ne-am îmbrăţişat.

S-a isprăvit.

Doamne, ce curaj are omul când iubeşte!

Năduşeala se răci pe mine când mă gândii că *scena nu se petrecuse încă* şi că trebuia să se petreacă *întocmai*. Frica de aşa curaj mă îngheţă în plapâmă.

Se lumina de ziuă. Adormii încet-încetinel, reîncepând aceeaşi scenă.

— Irinel… vrei să ne plimbăm…

— Nu… *merci*!

— Ba da… Trebuie…

Mă deşteptai pe la zece ore.

Unchiul meu mă întrebă:

— Iorgule, nu eşti bine de te-ai sculat aşa târziu?

Eu mă ştiam vinovat.

— Aş, nu… o carte… am adormit târziu…

Urechile mi-ardeau, ca şi cum le-aş fi fost lipit de o sobă ferbinte.

Pridvorul mi se învârtea sub picioare.

În minutul acela îmi trecu prin minte un gând care mă ameţi.

Irinel ca Irinel, dar cu unchiu-meu ce curaj să am?

Cum, el, om bătrân, cu obiceiuri sfinte, să vadă, la vreme de bătrâneţe, în neamul lui, căsătorie cu dezlegare domnească?

De ce sta în picioare înaintea mea? Şi cum mă privea! Mă înţelesese. Mă cântărea. Desigur că-i treceau prin minte cuvintele pe care eu le auzeam dăsluşit, ca şi cum cineva mi-ar fi şoptit la ureche: „Nu credeam, nepoate, ca tocmai tu să-mi scoţi copila din minte! Ce-ar zice biată mă-ta de-ar trăi şi te-ar vedea?“

De ce nu pleca bătrânul dinaintea mea? Mă privea pe mine, sau se uita într-altă parte? Nu ştiu dacă vinovatul este rău, dar judecătorul e crud. Şi judecătorul meu creştea ca un zid între mine şi Irinel. În urechi îmi răsuna sentinţa pe care el, eram convins, o dăduse: „Ce tineret stricat! Bătrânii se duc, şi cu ei se duc şi bunele obiceiuri. “

Aproape să cad de pe scaun. Unchiu-meu îmi zise:

— Iorgule tată, tu n-ai luat cafeaua… Mi se pare că nu eşti bine… ai?…

Ce ironie!

Cuvintele lui, mai dulci ca altă dată?

Degeaba. Îl înţelesesem.

Să te ferească Dumnezeu de un om bun care te osândeşte. Şi e destul

să te simţi vinovat în faţa unui om bun şi drept.

De ce-or fi născocit oamenii pedeapsa? Pedeapsa este alinarea vinovatului. Aş fi dorit ca unchiu-meu să şi-o pronunţe. Dar, nu; el mă prinsese, mă judecase şi, în loc de pedeapsă, plecă şi-mi trimise o cafea cu lapte şi două cornuri.

În viaţa mea n-am simţit o tortură mai mare.

Desigur că ne văzuse plimbându-ne tăcuţi, iar nu veseli ca altădată. Înţelesese de ce Irinel sta, unele duminici, închisă în casă. Ştia de ce adormisem tocmai despre ziuă. Şi, cine ştie, poate că mă auzise strigând prin vis: „Irinel, Irinel, te iubesc ! Tu mă iubeşti pe mine?“

Cum, unchiu-meu să vadă pe fata lui măritată dupe băiatul soră-sii? Să se facă de râs la vreme de bătrâneţe?

Şi de ce?

Pentru capriţiul unui băiat crescut şi îngrijit de el?

Dar cum crescuserăm noi, Irinel şi cu mine, nu eram veri buni, ci frate şi soră. Şi d-ar fi rămas vorba numai pe condica civilă… dar cum era să calce el legile bisericeşti?

Toată săptămâna, dimineaţa, seara şi peste zi, la masă şi la cursurile universitare, acelaşi gând.

— E imposibil!… Mă mir cum nu am înţeles… Imposibil…

Sâmbătă, pe la ora 6, văzui vechea noastră trăsură. În ea, unchiul meu, alături, Irinel.

Privind de pe treptele pridvorului la părul alb şi la buclele blonde, râsei, abia stăpânindu-mi lacrâmile:

— Imposibil!

Irinel sări uşor din trăsură, se apropie de mine. Era veselă. Ne sărutarăm. Să mă credeţi: mi se păruse că sărut în aer.

— Dar ce ai, Iorgule? Eşti aşa de palid! Ai slăbit, ori mi se pare mie?

Înainte de a-i răspunde ceva, unchiu-meu se grăbi, *se grăbi*:

— Nu ştiu ce are Iorgu… mi se pare că e bolnav şi nu vrea să spuie…

O! o! *nu ştii* ce am, unchiule? Nu ştii ce am? Ţi se pare că sunt bolnav? Nu vreau eu să spun? Şi d-ta spui ce ai? Sfânt om… dar de-o ipocrizie…

Credea că nu-l înţelesesem.

Lui Irinel îi răspunsei încet:

— N-am nimic, Irinel… Dar tu eşti bine?

D-aci înainte, un an de melancolie.

De ce v-aş spune că slăbeam, că îngălbeneam, că răceam cam des şi,

cu o plăcere ascunsă, exageram o mică tuse când mă plimbam cu Irinel? Aţi văzut atâţia oameni slabi şi galbeni şi aţi citit atâtea romanuri cu amanţi cari ofticează, cari se împuşcă sau se aruncă în mare, că a vă povesti eu cum slăbisem, cum mă apucasem de biliard, cum începusem să beau bere, ajungând uneori până la trei halbe, v-aş face să căscaţi.

Nimic extraordinar în iubirea şi melancolia unui timid. Cine se opreşte, fie măcar şi-o clipă, în faţa unui om care suferă şi tace?

Şi eu am tăcut de la S-tă Marie până la Sân-Petru.

— Ce ai?

— Nimic…

— Eşti bolnav?

— Nu, unchiule… Nu, dragă Irinel…

În sfârşit, ziua grea şi mare sosi.

Irinel sfârşise pensionul. La 20 iunie îşi adusese tot de la scoală.

Chiar în ziua aceea întrebă repede pe unchiu-meu la ce băi plecăm şi, aflând, intră la mine în odaie.

Eu citeam, trântit în pat, minunatul discurs al lui Kogălniceanu, tipărit în fruntea *Letopiseţilor* 41.

Mă hotărâsem să las dreptul şi să învăţ literele şi istoria.

Cum o văzui, sării în sus. Ea se învârti repede într-un picior. Rochia păru o imensă rochiţă-a-rândunicii. Dupe ce se învârti, râzând şi bătând în palme, se opri înaintea mea, îmi făcu o *reve-renţă*, întinzându-şi uşurel rochia de amândouă laturile, şi mă întrebă cochet:

— *Mon cher cousin* 42, poţi să ghiceşti unde plecăm var-asta?

— Nu, Irinel, răspunsei eu, exagerând tusea care devenise mai mult un tic.

— Ce-mi dai să-ţi spun?

Şi dupe ce iar se învârti lovindu-mă cu rochia peste picioare, şi râse, şi bătu din palme, mă întrebă foarte serios:

— Îmi săruţi mâna cu *respect*, ca la o cocoană bătrână, dacă ţi-oi spune?

— Da, Irinel.

Şi tusea obligată îşi jucă rolul.

— Nu, mai întâi să-mi săruţi mâna.

Îmi întinse o mână, pe care o sărutai trist şi cu poftă.

— Şi p-asta.

— Şi p-aia, Irinel.

— La Mehadia! Mi se urâse cu Slănicu.

Se învârti prin casă, de ast' dată aşa de repede, că rochiile i se-nălţară până la genuchi. Eu mă înroşii, ea se înroşi. Apoi, izbucnind într-un râs argintiu, se repezi la mine şi-mi zise:

— Să jucăm o polcă… Eu cânt… Eu să fiu cavalerul… Eu să te port…

Tocmai atunci auzii pe unchiu-meu.

— Irinel!… Irinel!… Unde eşti?

Ea dispăru într-o clipă.

Mă trântii în pat. Luai *Letopiseţile*. În loc să citesc, începui să mă gândesc. „*Irinel!* Irinel!“ Cel dintâi, repede, aspru, răutăcios, cel de-al doilea, mai lung, mai dulce, mângâietor chiar. Desigur, a voit s-o dreagă, să mă înşele. Să crez eu că nu s-a gândit la nimic. Dar ce-a însemnat acel „*unde* eşti“? Am înţeles cum a zis *unde*. Aci era tot înţelesul întrebării. Nu că avea să-i spuie ceva, dar dorea foarte mult să ştie: *unde* e. Adică nu care cumva e la mine în odaie? Atâta pază e umilitoare pentru un orfan de care a îngrijit o viaţă întreagă *şi i-a îndoit averea*, ca să aibă dreptul să-i zică, c-o singură vorbă, c-o singură privire: „Aşa ştiu eu să răsplătesc pe un ingrat, pe un tânăr care nu seamănă bătrânilor ce se duc şi înmormântează cu ei *moravurile sfinte din ţara asta*! “ Acest *unde eşti* prea fusese cusut cu aţă albă. Ce, nu ştia *el unde* era *ea*?

— Ah! unui orfan nu-i e permis să iubească!

Uşa de la odaie se deschise. Irinel apăru în prag.

Ce nefericire… să-ţi vezi fericirea în prag şi să ştii că nu-l va trece, că va rămâne acolo, aşa de aproape, şi totuşi infinit depărtat de tine!

Irinel se apropie de mine.

Ştiam eu că ea trecuse pragul, dar că fericirea mea rămăsese dincolo. Înţelesesem că bătrânul o trimisese într-adins, prefă-cându-se, şi mai bine, că nu bănuise nimic.

— Ştii ce mi-a spus tata? În ziua de Sân-Petru o să ne vie un mosafir. Un mare negustor.

Ce mai era ş-asta?

— Şi ce ţi-a mai spus?

— Nimic… a, ba da… să tăiem curcanul cel mai gras… să fie curat şi frumos aşezat în casă… că mosafirul e deputat, bătrân… că e… nu ştiu mai cum şi ce fel…

Dupe ce Irinel mă certă şi râse de mine că tuşesc ca fetele din pension care fac pe doctor să le dea fer şi vin vechi, mai mult pentru vin decât pentru fer, plecă.

— Uf! bine că e bătrân!… Dacă ar fi fost tânăr?…

În ziua de Sân-Petru mă sculai cu o frică care mă făcea să tresar la fitece zgomot.

Ce… nu s-au mai văzut bătrâni smintiţi însuraţi cu fete de 18 ani?…

M-am plimbat trei ceasuri prin curte.

Aşteptam pe acest rival cu nerăbdarea cu care aşteptam uneori pe Irinel. Mă înşel sau nu? Aceeaşi senzaţie, identic aceeaşi se petrecea în mine, aşteptând obiectul urii ca şi când aşteptam pe acela al iubirii… Vroiam să-l văz… mai curând… într-o clipă… să-l cunosc… să aflu cine era…

Pe la zece ore, o trăsură se opri în dreptul porţilor.

A sosit.

Când îl văzui, începui să râz. Prea era slab, prea era bătrân! Elegant, nu e vorbă: cu redengotă neagră şi cu legătură roşie. L-am salutat cu respect şi, pot zice, cu dragoste. Căit că urâsem pe un astfel de bătrân cu părul alb ca zăpada, mă dusei liniştit în grădină.

Ce nepăsare în toate!

Uşa de la grădină se deschise ca şi cum vântul ar fi trântit-o. Irinel apăru. Privi în toate părţile şi, văzându-mă, se repezi spre mine. Vântul îi flutură rochia de batistă albă cu bobiţe negre.

Era galbenă. Mă luă de mână. Mâna îi tremura. Vroind să vorbească, îmi zise de mai multe ori:

— Stai… stai… stai să răsuflu…

Apoi tăcu şi mă privi.

Ce privire!

Ochii ei scânteiau; albastrul lor mi se păru un ocean revoltat, fără fund, fără ţărmuri.

Privii în jos, prostit de o spaimă neînţeleasă. Îmi văzui ghetile şi mă gândii: „Azi mi le-a făcut ori nu? Fireşte că da. Nu mi le face în toate zilele?“

— Iorgule, ştii de ce-a venit bătrânul?

— Nu, îi răspunsei eu c-o linişte stupidă.

„Mi-a făcut ghetile… ori a fost rouă… “

— Iorgule, ştii ce mi-a zis tata?

— Nu.

— Să pui rochia de *fulard*.

— Rochia de *fulard*?… A care-mi place mie?…

— Dar ştii de ce să mă gătesc?

— Fireşte că da.

Ea tresări. Eu continuai, ştergându-mi o gheată cu batista.

— Fireşte că ştiu… Nu este azi sărbătoare mare?

— Ah! îmi răspunse ea trântindu-mi mâna de care mă ţinea, nu ştii

nimic! Ce om indiferent şi nepriceput eşti!

Indiferent?

Înţelesesem tot din privirea şi emoţiunea ei şi cu o linişte care, desigur, nu era a mea, mă plecai şi-mi ştersei şi cealaltă gheată.

— Bătrânul a venit, a venit, Irinel…

Era albă. Buza de jos îi tremura. Lumina ochilor i se întunecase.

— Bătrânul a venit… Irinel… Ei, şi?… O să dejuneze cu noi?… Atât mai bine… O să fim mai mulţi la masă…

Eu vorbeam?… Nu eram decât eu şi ea în grădină…

— Bătrânul a venit, a venit! îmi răspunse ea, acoperindu-şi ochii cu amândouă mânele. Bătrânul a venit, pentru ca cineva să se ducă din casa asta!… El are…

Irinel începu să plângă.

— Ce are?…

— Un băiat, inginer…

— Inginer? A învăţat ingineria?…

— Da, *a învăţat ingineria*! răspunse furios Irinel. Da… a în-vă-ţat in-gi-ne-ria, şi cineva o să se ducă din casa asta!

O văzui cum se opri în pragul portiţii, cum s-aplecă uşurel şi, luându-şi poala curată a rochiii, îşi şterse obrajii de lăcrâmi.

Mă uitai lung dupe ea, apoi mă lungii cu faţa în sus sub o boltă de pomi roditori.

Ce de viaţă în natură! Merile îndoiau ramurile groase; unele vrăbii ciripeau, scuturând din aripi; altele cădeau grămadă, încăierate într-o luptă desperată. Pe faţa mea soarele ploua rotocoale de lumină. Simţii lăcrâmile alunecându-mi în urechi, mă sculai în picioare, mă uitai spre portiţă şi zisei coprins de o melancolie infinită:

— Doi se vor duce din casa asta…

A doua zi prezentai unchiului meu o falsă recomandaţie în scris – a unui doctor –, care mă obliga să mă duc la Bourboule[43], sub pretext că sufer serios de plămânul stâng.

Să trec mai repede peste acest moment.

Am sărutat mâna unchiului meu şi pe Irinel!… Pe Irinel!…

Trecusem hotarul ţării. Priveam pe fereastra deschisă a vagonului la întinsele câmpii ale Ungariei. Începui să mă gândesc. Dar dacă nu m-ar fi privit aşa de adânc? O privire fixă mă ameţeşte. Dar dacă mi-ar fi spus ea mie

ce-aş fi voit să-i spui eu ei? Timiditatea, în gradul acesta, să fie una din formele nebuniii? Dar ce curaj mi-ar fi trebuit?… Cum aş fi mărturisit unchiului meu?… Irinel nu-mi era ca şi soră?…

Imposibil!… Fusese fatal!…

Locomotiva gâfâi şi scoase un şuierat asurzitor… Câteva lă-crâmi pe fereastră… Căutai cu ochii încotro ar veni ţara şi cam încotro ar cădea casa şi grădina unde fusesem fericit… Un semn cu mâna şi zisei oftând:

— Adio, Irinel!…

39 Sărmana Maria! (*fr*.)
40 Sărăcuţa! (*fr*.)
41 Prefaţa la *Letopiseţile Ţării Moldovei*
42 Scumpul meu văr (*fr*.)
43 Destinaţie turistică din regiunea Auvergne, Franţa

BUNICUL

Se scutură din salcâmi o ploaie de miresme.

Bunicul stă pe prispă. Se gândeşte. La ce se gândeşte? La nimic. Înnumără florile care cad. Se uită-n fundul grădinii. Se scarpină-n cap. Iar înnumără florile scuturate de adiere.

Pletele lui albe şi creţe parcă sunt nişte ciorchini de flori albe; sprincenele, mustăţile, barba… peste toate au nins anii mulţi şi grei.

Numai ochii bunicului au rămas ca odinioară: blânzi şi mângâietori.

Cine trânti poarta?

— Credeam că s-a umflat vântul… o, bată-vă norocul, cocoşeii moşului!

Un băietan ş-o fetiţă, roşii şi bucălai, sărutară mânele lui „tata-moşu“.

— Tată-moşule, zise fetiţa, de ce zboară păsările?

— Findcă au aripi, răspunse bătrânul sorbind-o din ochi.

— Poi, raţele n-au aripi? de ce nu zboară?

— Zboară, zise băiatul, dar pe jos.

Bătrânul coprinse într-o mână pe fată şi în cealaltă pe băiat.

— O, voinicii moşului!…

Şi zâmbi pe sub mustăţi, şi-i privi cu atâta dragoste, că ochii lui erau numai lumină şi binecuvântare.

— Tată-moşule, da’ cocorii un’ se duc când se duc?

— În ţara cocorilor.

— În ţara cocorilor?

— Da.

— Da rândunelile un’ se duc când se duc?

— În ţara rândunelilor.

— În ţara rândunelilor?

— Da.

— Tată-moşule, aş vrea să-mi crească şi mie aripi şi să zbor sus de tot, până în slava cerului, zise băiatul netezindu-i barba.

— Dacă ţi-o creşte ţie aripi, zise fata, mie să-mi prinzi o presură şi un sticlete.

— Da… hî… hî… poi ce fel… şi mie?

Fata se întristă.

Bătrânul o mângâie şi zise băiatului:

— Bine, să prinzi şi pentru tine, să prinzi şi pentru ea.

— Ţie două şi mie două… nu e-aşa, tată-moşule?

— Fireşte, ţie două, lui două şi mie una.

— Vrei şi tu, tată-moşule? întrebă băiatul cu mândrie.

— Cum de nu?! Mie un scatiu.

Ce fericiţi sunt!

Băiatul încălecă pe un genuchi şi fata pe altul. Bunicul îi joacă. Copiii bat în palme. Bunicul le cântă *Măi cazace, căzăcele, ce caţi noaptea prin argele*…

O femeie uscăţivă intră pe poartă cu două doniţi de apă. Copiii tăcură din râs şi bunicul din cântec.

E muma lor şi fata lui.

Cum îl văzu, începu:

— I… tată, şi d-ta… iar îi răzgâi… o să ţi să suie în cap…

Bunicul ridică mâna în sus, aducând deştele ca un preot care binecuvântează, şi zise prelung:

— Lăsaţi pe copii să vie la mine!

— Biiine, tată, biiine… dar ştii… o, bată-i focul de copii!…

Femeia intră în casă.

— Să-i bată norocul şi sănătatea, şopti moşul ca şi cum ar fi mustrat pe cineva, şi sărută în creştetul capului şi pe unul, şi pe altul.

Şi iar începu râsul, şi jocul, şi cântecul.

Se osteni bunicul. Stătu din joc. Copiii începură să-l mângâie.

Din vorbă în vorbă, copiii se făcură stăpâni pe obrajii bunicului.

— Partea asta este a mea.

— Şi partea asta, a mea!

— Mustaţa asta este a mea.

— Şi asta, a mea!

La barbă se-ncurcară. Bunicul îi împăcă, zicându-le:

— Pe din două.

Şi copiii o şi dăspicară, cam repede, că bătrânul strânse din ochi.

— Jumătate mie.

— Şi jumătate mie.

Şi dupe ce o împărţiră frăţeşte, începu lauda.

Băiatul:

— Mustaţa mea e mai lungă.

Fata:

— Ba a mea e mai lungă!

Şi băiatul întinse de-o mustaţă şi fata de alta, ba *a lui*, ba *a ei* să fie mai lungă.

Pe bunic îl trecură lăcrâmile, dar tăcu şi-i împăcă zicându-le:

— Amândouă sunt deopotrivă.

— Ş-a mea, ş-a ei!

— Ş-a mea, ş-a lui!

La obraji cearta se aprinse mai tare.

— Partea mea e mai frumoasă.

— Ba a mea, că e mai albă!

Bunicul zâmbi.

— Ba a mea, că e mai caldă!

— Ba a mea, că e mai dulce!

— Ba a mea, că nu e ca a ta!

— Ba a mea, că are un ochi mai verde!

— Ba a mea, că are un ochi şi mai verde!

Bunicul abia se ţinea de râs.

— Ba a mea!

— Ba a mea!

Şi băiatul, înfuriindu-se, trase o palmă în partea fetei. Fata ţipă, sări de pe genuchiul bătrânului, se repezi şi trase o palmă în partea băiatului.

Băiatul, cu lăcrămile în ochi, sărută partea lui, şi fata, suspinând, pe a ei.

Mama lor ieşi pe uşă şi întrebă restit:

— Ce e asta, vermi neadormiţi!

Obrajii bunicului erau roşii şi calzi. Şi surâzând fericit, răspunse fiesii:

— Lăsaţi pe copii să vie la mine!

……

BUNICA

O văz, ca prin vis.

O văz limpede, aşa cum era. Naltă, uscăţivă, cu părul alb şi creţ, cu ochii căprui, cu gura strânsă şi cu buza de sus crestată în dinţi de pieptene, de la nas în jos.

Cum dăschidea poarta, îi săream înainte.

Ea băga binişor mâna în sân şi-mi zicea:

— Ghici…

— Alune!

— Nu.

— Stafide!

— Nu.

— Năut!

— Nu.

— Turtă-dulce!

— Nu.

Până nu ghiceam, nu scotea mâna din sân.

Şi totdauna sânul ei era plin.

Îi sărutam mâna.

Ea-mi da părul în sus şi mă săruta pe frunte.

Ne duceam la umbra dudului din fundul grădinii.

Ea îşi înfigea furca cu caierul de in în brâu şi începea să tragă şi să răsucească un fir lung şi subţire. Eu mă culcam pe spate şi lăsam alene capul în poala ei.

Fusul îmi sfârâia pe la urechi. Mă uitam la cer, printre frunzele dudului. De sus mi se părea că se scutură o ploaie albastră.

— Ei, ce mai vrei? îmi zicea bunica.

Surâsul ei mă gâdila în creştetul capului.

— Să spui…

Şi niciodată nu isprăvea basmul.

Glasul ei dulce mă legăna; genile mi se prindeau şi adormeam; uneori tresăream ş-o întrebam câte ceva; ea începea să spuie, şi eu visam înainte.

— A fost odată un împărat mare, mare…

— Cât de mare?

— Mare de tot. Şi-şi iubea împărăteasa ca ochii din cap. Dar copii nu avea. Şi îi părea rău, îi părea rău că nu avea copii…

— Bunico, e rău să nu ai copii?

— Fireşte că e rău. Casa omului fără copii e casă pustie.

— Bunico, dar eu n-am copii şi nu-mi pare rău.

Ea lăsa fusul, râdea, îmi dăsfăcea părul cârlionţat în două şi mă săruta în creştetul capului.

Câte-o frunză se dăsprindea din ramuri şi cădea legănându-se. Eu mă luam cu ochii dupe ea şi ziceam:

— Spune, bunico, spune.

— Şi aşa, îi părea grozav de rău că nu avea copii. Şi… nu mai putea de părere de rău că nu are copii… Într-o zi veni la el un moş bătrân, bătrân, că-şi târa barba pe jos de bătrân şi de cocoşat ce era. Şi era mic, mic de tot…

— Cât era de mic?

— Poate să fi fost, aşa, cam ca tine.

— Vasăzică, nu era mic, mic de tot…

— Era mic, da' nu aşa mic de tot. Şi cum veni îi zise: „Măria Ta, ai doi meri în grădină, unul lângă altul, că nu ştii care sunt ramurile unuia şi care sunt ale altuia; şi când înfloresc nu ştii care sunt florile unuia şi care sunt ale altuia: şi ăşti doi meri înfrunzesc, înfloresc, se scutură şi mere nu fac. Măria Ta, să ştii că atunci când or lega rod ăşti doi meri, împărăteasa o să rămâie grea şi o să nască un cocon cu totul şi cu totul de aur"… Piticul se duse, şi împăratul alergă în grădină, şi căută, căută peste tot locul, până dete peste ăi doi meri. Merii se scuturaseră de flori, că sub ei parcă ninsese, dar rod nu legaseră.

— De ce nu legau rod, bunico?

— Ştiu eu?… Dumnezeu ştie…

Era aşa de cald… aşa de bine în poala bunichii… o adiere încetinică îmi răcorea fruntea… norii albi, alunecând pe cerul albastru, mă ameţeau… închideam ochii.

Ea spunea, spunea înainte, mulgând repede şi uşurel firul lung din caierul de in.

— Şi se gândi împăratul ce să facă, ce să dreagă ca merii să facă mere. Unii îl sfătuiau ca să-i ude mereu; şi i-a udat mereu; alţii ziceau să le dea mai mult soare; şi împăratul a tăiat toţi pomii de jur împrejur. Şi merii înfloreau în fitece săptămână, şi se scuturau, şi rod nu legau. Într-o zi veni la împărat o babă bătrână, bătrână şi zbârcită, ca mine de zbârcită, şi mică, mică, ca tine de mică…

— Ca moşu de mică?

— Da, ca moşu…

— Atunci nu era mică de tot…

— Aşa mică de tot nu era. Şi zise împăratului: „Măria Ta, până n-oi

mulge un ulcior de lapte de la Zâna Florilor, ce doarme dincolo de Valea Plângerii, într-o câmpie de muşeţel, şi n-oi uda merii cu laptele ei, merii nu leagă rod. Dar să te păzeşti, Măria Ta, că îndată ce te-or simţi florile, încep să se mişte, să se bată, şi multe se apleacă pe obrajii ei, şi ea se dăşteaptă, că doarme mai uşor ca o pasăre; şi vai de cel ce l-o vedea, că-l preface, dupe cum or apuca-o toanele, în buruiană pucioasă ori în floare mirositoare, dar d-acolo nu se mai mişcă“…

— Dar ce, ai adormit, flăcăul mamii?

Tresăream.

— A, nu… ştiu unde ai rămas… la-a-a… Zâna Florilor…

Auzisem prin vis.

Pleoapele-mi cădeau încărcate de lene, de somn, de mulţumire. Şi mă simţeam uşor, ca un fulg plutind pe o apă care curge încet, încetinel, încetişor…

Şi bunica spunea, spunea înainte, şi fusul sfâr-sfâr pe la urechi, ca un bondar, ca acele cântece din buruienile în care adormisem de atâtea ori.

— Şi împăratul a încălecat pe calul cel mai bun…

— Cel mai bun… îngânam eu, de frică ca să nu mă fure somnul.

— … ş-a luat o dăsagă cu merinde şi a plecaaat…

— … ş-a plecaaat…

— Şi s-a dus, s-a dus, s-a dus…

— … s-a dus, s-a dus…

— Până a dat de o pădure mare şi întunecoasă…

— … întunecoasă…

— … de nu se vedea prin ea. Şi acolo şi-a legat calul de-un stejar bătrân, ş-a pus dăsagele căpătâi şi a închis ochii ca să se odihnească. Şi… pasămite pădurea cânta şi vorbea, că era fermecată. Şi… cum îi aducea şoapte de departe, de pe unde ea era ca un fum, împăratul adormi, şi dormi, şi dormi…

Când m-am deşteptat, bunica isprăvise caierul.

Dar basmul?

Cu capul în poala bunichii, niciodată n-am putut asculta un basm întreg.

Avea o poală fermecată, şi un glas, şi un fus cari mă furau pe nesimţite şi adormeam fericit sub privirile şi zâmbetul ei.

DOUĂ LACRÂMI

Toată noaptea auzii Oltul. Ce mânie de apă!
Şi toată noaptea am visat… o jale dăpărtată… un popor revoltat…

Cine mă ţinea legat?

Nu puteam să mă mişc.

Să nu fii liber când alţii se bat… Grele sunt lanţurile…

Oh! libertate, nimic nu e mai scump ca tine!

A doua zi sării în picioare. Lanţurile căzură răsunând sinistru. Eram liber! Ce fericit e omul liber… A, nu, mă dăşteptasem…

Oltul vuia, vecinic în mânie.

Trebuia să-l văz, prea semăna cu un popor revoltat.

Ce măreaţă jale în imensitatea tăcută!

Plecai.

Şoseaua se încovoaie, între Olt şi dealurile cari se ridică unele peste altele, până se perd în înălţimi fumurii şi albastre. Aerul e limpede, tremurător şi viu; roua se întinde, ca un rizil presărat de diamante, pe dasupra pajeştilor. Cicorile, ca nişte ochi mari şi albaştri, veghează în valurile de fâneaţă nemărginită.

Oltul se înfurie izbindu-se de stânci; spumegă de mânie; se aruncă peste stânci şi cade în ochiuri iuţi şi adânci. Parcă-l sfredeleşte cineva. Câte glasuri nu se ridică din apă! Un plâns subţire, înghiţit de un gemăt ; o şoptă acoperită de un acord de orgă; un ţipăt desperat şi un marş funebru; şi din învălmăşala tuturor, un cuvânt fioros: „Vino!“

Cine a auzit această chemare a apelor şi nu s-a cutremurat ?

Şi mergând, dus pe gânduri, mi se păru că auz un glas argintiu… câtă melancolie în acest cântec! Oltul prea e mare ca să fie aşa de blând-melancolic.

Ascultai bine.

Pe un platou înalt, o biserică. O mulţime de cruci împrejurul ei.

Nu se vedea nimeni, dar d-acolo venea cântecul.

Mă apropiai.

Mă oprii ca să ascult.

Ce glas divin! e doină? e bocet? Se aud câteva cuvinte … aceleaşi şi aceleaşi, repetate fără sfârşit…

Mă suii pe platou.

O fată tânără, aplecată pe un mormânt, smulgea bălării, şi cânta, şi bocea.

Când mă văzu, tresări.

Se uită lung la mine.

Se rumeni, apoi plecă ochii în jos şi-şi scutură mânele.

— Ce faci aici, surată? o întrebai eu, şi mi se bătu inima.

Genile i se lipiră de frunte. Ce ochi mari şi albaştri, ca două flori de cicoare!

— Îngrijesc alde părinţi… răspunse ea arătându-mi două cruci vechi de lemn.

— Aci odihnesc?

— Aci; şi le-am pus la cap doi vişini, şi amândoi înfloresc, dar se scutură şi roade nu fac.

„Amândoi înfloresc şi roade nu fac“, îngânai eu, şi plecai ca să nu turbur odihna morţilor şi a unui suflet plin de restrişte.

A doua zi mă sculai şi mai de dimineaţă.

Pe acelaşi drum.

Şi iar auzii glasul, şi mi se păru şi mai trist… şi se duse tremurând şi mai departe.

Într-o clipă fusei pe platou.

Ea smulgea bălăriile de pe două morminte alăturea cu celelalte. Şi crucile de lemn nu erau aşa de vechi.

Se uită blajin şi trist la mine.

— Ce faci aici, surată?

— Îngrijesc alde surori…

— Aci odihnesc?

— Aci, şi le-am pus la cap doi meri, şi amândoi înfloresc, dar vântul îi scutură şi roade nu fac.

— …dar vântul le scutură floarea şi roade nu fac…

A treia zi – nu se luminase de ziuă – mă sculai. Repede la platou.

Ascultai. Nimic.

Oltul venise mare. Ca un popor revoltat.

Ce trist se grămădesc crucile împrejurul bisericii…

Unde era acel glas tremurător şi melancolic? Nu mai avea pe nimeni de îngrijit? Dăstul, avea dăstul… pe cin’ să mai îngrijească?

Aş fi vrut s-o văz, s-o întreb cine e.

Mormintele sunt aşa de triste fără cântecul ei subţirel…

Mi se păru, sau crucile se mişcaseră din loc?… Păreau mai strâmbe. Două se plecaseră una spre alta, parc-ar fi voit să se sărute pe furiş, să nu le-

auză nimeni…

Când ajunsei acolo, tresării.

Ea smulgea bălării de lângă o cruce nouă.

— Azi n-ai cântat, îi zisei eu, neştiind cum să încep vorba.

— Azi nu vroiam să vii… îmi răspunse ea.

— Frate?…

— Nu…

— Soră?…

— Nu.

— Dar cine?

— *El.*… răspunse fata, şi două lacrâmi picurară pe mormântul proaspăt.

— *El.*… şi mi-a zis: „De ţi s-o urî cu străinii, să vii la capul meu“…

La capul lui, un măceş stufos cu ramurile încărcate cu răsuri uşurele. Plecai…

Cine ar fi putut să turbure atâta melancolie şi iubire?…

MOŞ CRĂCIUN

P-atunci umblau sfinţii pe pământ, se dăschidea cerul la Bobotează, farmecele închegau apele, iar unii telegari mâncau jeratec…

Iarba era deasă ca peria, să fi zis că a sosit priar cu adierile încropite, cu lumina caldă, cu hălăciuga de brebenei şi cu stolurile de păsări gonite de arşiţă de prin ţări şi pustiuri, pe unde nici gândul nu colindă.

Grâul înfrăţise nalt d-o şchioapă şi, de s-ar fi dat afund ciocârliile în stuful lui, ş-ar fi ascuns şi trupul cât un pumn, şi ciocul limbut, şi moţul bălţat, ca şi cum ar fi încondeiat de mâna omului. Vitele satului păşunau lacom. Porcii găfuind, cu coada sfredel şi cu râtul în jos, ronţăiau ghinda, făcând clăbuci la gură; pe spinările lor se lăsau, din zbor, corbi negri şi lucioşi, ca păcura, şi-i ciuguleau, iară ei, dăschizând leneş ploapele cu gene gălbui, îşi răsfirau coama de plăcere. Câinii tolăniţi la soare lătrau prin vis, alţii îşi dăsfăşurau colacul trupului, întinzându-se apăsat în picioarele de dindărăt.

Ţăranii voioşi, în ziua de Ignat, dupe ce înjunghiară porcii şi-i pârliră la foc de paie, şi-i spălară cu cărămidă, cu frunze de gorun şi cu apă caldă, ca oamenii, se abătură pe la cârciumă. Ba un rachiu, ba o ţuică caldă cu zahăr, ba un vin, ba două, ba nouă, şi chieful, rumen şi guraliv, se întinse ca focul. Băutura, chieful şi jocul se ţin de mână. Hora e prea încetinică. O sparseră dupe două învârtituri şi, împletindu-şi mânele, o repeziră în şir vioi, aci bătând cu călcâiele pe loc, repede şi îndesat, aci aruncând picioarele sus şi lung, ca şi cum ar fi sărit pârleazuri. Şi până cu noaptea în cap zobiră pământul, netezindu-l ca în palmă.

Dar în ajunul Moş Ajunului se dăzlegă un viscol din adâncimea vânătă a cerului. Crivăţul se năpusti răsturnând copaci bătrâni, smulgând şi risipind acoperişuri de stuf şi de coceni, amuţind lighioile şi înfundându-le care pe unde înnemereau. Zăpada măruntă şi răsucită izbea în geamuri şi se prăbuşea pe coşuri ca nişte suluri. Ziua, la amiaza mare, se întunecase.

Şi când vântul mai conteni, se aşeză p-o ninsoare cât foloştina de mare. Dupe un ceas, zăpada era la glezne, dupe două, până dincolo de genuchi.

Se moinase, şi zăpada cădea mai mare şi mai deasă, şi creştea, creştea,

mai sus de prispe, mai sus de laviţe. Pe la toacă era la clanţă. Oamenii suflau greu, tăiaţi pe la mijloc, aruncând zăpada din uşe şi dăschizând pârtii adânci şi înguste, mai spre rude, mai spre biserică, de gura popii, care ţinea întruna cu sfânta slujbă, cotind şi spre cârciumă de gura cârciumarului.

Ş-a stat ninsoarea, şi s-a pus o geruială de crăpau pietrile, de trosneau lemnele şi-ţi scrâşneau dinţii în gură. Moş popa zbughea la cârciumă să se mai dăzgheţe, că e bătrân, şi alţii, dupe el – ce-o face popa să facă şi ei. Popa, îngheţat vargă, da una dupe alta, vorba şi ţuica, ţuica şi vorba. Ceilalţi, roată în jurul popii, ce făcea popa făceau şi ei.

— De la Dumnezeu e ce e, că de la noi nu e, zicea popa, dar prea e prea. Aşa zăpadă n-am pomenit…

Şi mai supse o ţuică.

— Alunecă, alunecă, grăi iar moş popa, mai cerând una. Ei, păcatele mele, Doamne, d-o începe iar, m-am topit mâne cu Crăciunul, rămâi fără colaci.

— Sfinţia Ta ai de unde, răspunse morarul – un morar gras şi rumen, cu obraji bucălaţi ca nişte pite –, dar eu ce mă fac? Cine mai dăjugă la moara mea?

Şi pescarul zise:

— Părinţele, ce n-oi prinde cu icoana în ajun prinzi cu slujba la Crăciun, şi morarul, de i s-o odihni piatra, când o începe, o să înceapă mai cu foc. Că sufletul cere slujbă, şi gura – mălai şi făină. Dar eu cu plasa mor de foame, că apa a îngheţat tun.

O văduvă, de colo, săracă lipită, cu cinci guri pe cap, îşi uită să ceară ce venise să ceară, şi se tot gândea, ştiind şi pe moş popa, şi pe morar, şi pe pescar bogaţi, putrezi de bogaţi. Apoi dăschise gura şi zise, ştergându-se pe la nas cu mâneca cămaşei:

— De, părinţele, de, a fi, n-a fi, dar aşa mi-a spus zdrenţea mea de copil, văcarul satului, că în inima pădurii a sosit Moş Crăciun, c-o barbă albă până la genuchi, şi tremură, şi dârdâie, sprijinit în patru copaci. Până nu l-om goni, nu scăpăm cu viaţă, ne îneacă zăpada şi murim cu zile.

Popa se scărpină în barbă şi zise:

— Mai ştii… te pomeneşti… ce cu gândul n-ai gândi….

Morarul îşi frecă mânele şi zise:

— Pe el, părinte! să-i scuturăm cojocul!

Şi pescarul îşi scutură pletele cârlionţate şi zise:

— Ce te gândeşti, părinte, să sculăm tot satul şi să-i tragem o tăvăleală să se ducă nouă cu a brânzei…

Şi se repezi popa, împleticindu-se, şi dupe el morarul, şi dupe morar pescarul, şi dupe pescar văduva, şi dupe ei, cât ţi-ai lega nojiţele, se adună tot satul: bătrâneţele cu sfatul, flăcăimea cu voioşia şi muieretul cu zarva. Cu lopeţi, cu furci, cu ciomege, se duceau năvală spre pădure, iar în fruntea lor mergea moş popa, c-un tratavanghel la subţioară, şi aşa era de îmbulzit, că făcea un pas pe jos şi nouă pe sus.

Laudele curgeau claie peste grămadă. Ei, până aci i-a fost lui Moş Crăciun! Numai să le pice în cale, şi lasă-l, ce i-or păţi oasele numai el o să ştie! valvârtej; nouă toane; păr în barbă n-o să-i rămâie; o să-şi ducă în braţe barba smulsă ca un maldăr de fuioare şi, în loc să ia drumul mare, o să se năpustească prin tufişe şi prin crânguri.

Ajunseră la pădure. Şi de cum ajunseră, le clănţăni dinţii că parcă cu toţii ar fi avut ciocuri de barză. Intrară în pădure.

Şi moş popa le zicea întruna:

— Înainte, copii, înainte cu Dumnezeu. Că n-are de un’ să vie atâta foc de ger. Răsuflă Crăciunul şi ne taie măruntaiele. Să daţi pe nemiluite!

Dar când ajunseră în inima pădurii, o muiară de toată isprava şi le căzură din mâini furcile, topoarele şi ciomegile.

Cu cine să te pui, sfinte şi stăpâne?

Moş Crăciun era o namilă de român cât toate zilele. Moţăia rezemat de patru copaci groşi cât buţile, şi copacii se îndoiau trosnind sub şalele lui. O mână d-ar fi învârtit, i-ar fi culcat pe toţi la pământ. În barba lui albă era atâta lână cât ai lua dupe o turmă. Şi îi curgea la vale, de sub nas şi de sub ochi, pale, pale, mustăţile şi barba, şi se înecau mai jos de genuchi în zăpadă; să fi zis că varsă cineva cu găleţile lapte şi sloi de gheaţă, aşa îi erau de lungi, de albe şi de îngheţate mustăţile şi barba. Chica îi înfăşura umerii şi spatele, ca o sarică, până la mijloc.

— Ei, părinte, acum e-acum! zise un voinic. Cu zorul, or cu binişorul?

Şi popa îi răspunse, ca şi cum ş-ar fi dat sufletul:

— Ba cu binele, că e mai bine.

Şi femeile îi şoptiră:

— Fă-te înainte, sfinte părinte, şi citeşte-i ceva din carte, poate n-ei dăzlega de el…

Popa făcu trei paşi înainte, zece îndărăt, şi dăschise cartea. Îşi drese glasul şi iar şi-l drese, fără să înceapă slujba.

Mulţimea îi strigă:

— Aide, părinte, aide, zi pe carte, că îngheţăm aici.

Moş popa începu, vrând-nevrând, pe nas şi prelung:

— No, no, nă, ă, ă, no, o, o, călare pe măgar, ă,ă,o, nă, nă, şi toţi îi ie, ie, ieşiră înainte cu salcie înflorită…

— Întoarce foaia, părinte!

— La maslu, părinte!

— Ce salcie, ce flori, părinţele?!

Şi popa, zăpăcit, vroi să întoarcă foaia cu aceeaşi mână cu care ţinea cartea. Cartea îi scăpă, se afundă şi nu se mai văzu din zăpadă. Moş Crăciun se dăşteptă din somn, crăpă ochii, şi dupe genele lui albe şi lungi să scutură puzderie de ninsoare. Îşi cletănă pletele, şi pletele lui, încărcate cu chiciură şi polei, sunară ca un şir de clopoţei. Răsuflă o dată, şi gerul care se năpusti pe nările lui cutremură mulţimea, iar popa se cletănă pe picioare şi dădu cu nasul în zăpadă.

— Ce făcuşi, popo? zise morarul.

— Era să cazi, părinte, zise pescarul.

— Ridicaţi pe Sfinţia Sa, zise văduva.

Când se ridică popa de jos, nevăzând bine înaintea ochilor, se poticni spre Moş Crăciun, dar cum se apropie de el, cum îi îngheţă inima, şi dăte în genuchi:

— Moş Crăciun, îndură-te, zise popa ameţit, ţara e mare, mai du-te şi pe la alţii, că d-ăi mai scutura o palmă de zăpadă, rămâi fără colaci şi sunt sărac lipit.

— Eşti bogat, părinte, zise Moş Crăciun c-un glas de se cutremură pădurea.

Apoi, plecându-se la urechea popii, îi şopti ce-i şopti şi se întinse în lungul oaselor. Pe unde atingea cu mânele, crăcile trosneau şi săreau aşchiile din ele.

Popa se sculă de jos ş-o şterse spre sat, sprinten şi vesel, ca şi cum ar fi întinerit.

— Ce ţi-a spus, părinte? întrebară cu toţii.

Popa tăcu şi-şi tăie de drum.

Morarul făcu câţiva paşi spre Moş Crăciun, îngenuche şi zise:

— Rogu-te, Moş Crăciune, că destul atâta zăpadă, că nu mai dăjugă nimeni la moară, şi-mi mor copiii de foame.

Moş Crăciun îşi suflă nasul, şi din amândouă nările îi săriră două ciubuce de gheaţă. Şi zise morarului:

— Nu cârti, morar bogat, ai zece sate la moară şi tot te plângi? Mâne până în zori te-aşteaptă zece care cu grâu şi zece cu porumb.

Morarul se sculă de jos, se scărpină la ceafă ş-o tuli spre casă, nemaiputând de bucurie.

Veni rândul pescarului. Făcu şi el câţiva paşi înainte şi dădu în genuchi.

— Moş Crăciune, nu mă lăsa! Îngheaţă Dunărea, îngheaţă smârcul

mărilor, îndură-te însă de apa satului, că nu mai văz coadă de peşte şi-mi plânge muierea în vatră.

Moş Crăciun se scutură şi zăpada curse nemiluit, şi acoperi pe pescar până-n creştetul capului, dăschise gura, şi auzi toată nemărginirea, ca şi cum ar fi gonit Crivăţul:

— Pescar, pescar, ce te milogeşti, că ai cheag dăstul. Dacă vei da cu plasa şi vara şi iarna, de un' să mai fie şi peştele? Fă o copcă, bagă coşul tău ăl mare în copcă, şi mâne din zori luptă de-l scoate, că va fi încărcat cu crapi mari şi dulci.

Creştinul se sculă de jos ş-o porni spre cămin, scuturându-se de zăpadă.

Şi când văduva începu să-şi spuie păsul, Moş Crăciun o îngâna zâmbindu-i.

— Moş Crăciune, sunt săracă…

— Eşti.

— Moş Crăciune, am cinci copii…

— Ai.

— Moş Crăciune, vine Crăciunul şi n-am porc…

— Vine şi n-ai.

— N-am para…

— N-ai.

— N-am mălai…

— N-ai.

— N-am gătej…

— N-ai.

— N-am cojoacă…

— N-ai, dar nici minte n-ai, zise Moş Crăciun, dăschizând ochii mari, şi genele albe îi trecură de creştetul capului. Aleargă acasă şi înhaţă purcelul de coadă, să nu fugă, acoperă-ţi mălaiul, că-l risipesc copiii, şi închide-ţi uşea cocioabei, că ard lemnele de pomană.

Văduva se uită lung; tot nu-i venea să crează ce-auzise, dar, inimă bună, când plecă zise:

— Să trăieşti, Moş Crăciune, şi să mai vii pe la noi!

— Să trăieşti şi tu, femeie!

Uriaşul se ridică în picioare ca o namilă. Smulse drept toiag un gorun ca pe picior, întoarse spatele şi făcu un pas. Şi un pas era cât o repezeală. Şi făcu doi, cât o goană de cal. Iar în urma lui se băteau crivăţul cu austrul, şi zăpada se pornise ca nişte nori învârtiţi şi răsuciţi, de n-o pătrundeai cu ochii.

Rămaseră toţi cu gurile căscate. Şi buni-bucuroşi că au scăpat de moşneagul care ducea cu dânsul viscolul, se împrăştiară pe la casele lor.

Popa se certa cu preoteasa şi ţinea în ruptul capului că Moş Crăciun l-a învăţat să nu doarmă toată noaptea şi să zică mereu:

Un colac, un colac
abia să-l îndes în sac;
d-ar fi cât roata de car,
de popă n-aveţi habar.
Un colac,
că mă-npac;
doi colaci
dacă vrei să mă împaci.

Numai dacă o zice mereu, până a doua zi, îi va merge bine cu Crăciunul. Şi popa îndruga mereu, parcă-şi perduse minţile.

Morarul, cum văzu că toate apele au îngheţat, afară de apa de la moara lui, pe loc se gândi că asta este o minune d-a lui Moş Crăciun, şi s-apucă, cioc-boc, să dreagă câte ceva şi să ungă osia morii. Se pregătea pentru zorul măcinatului d-a doua zi.

Pescarul lacom sparse pe râu atâtea copci câte coşuri avea. Dădu coşurile afund şi le legă de ţăruşi.

În ajun, popa plecă cu icoana, dar, ameţit că nu închisese ochii toată nopticica, şi îmbulzindu-i în minte cuvintele pe cari le turuise întruna, cum intră în casele creştinilor, în loc să cânte „În Iordan botezându-te tu, Doamne“, îl duse gura anapoda: „În colac botez… aş, ce spui şi eu… no, o,o, î, î, în doi colaci botezându-te tu, Doamne“…

Şi bieţii oameni n-avură ce face, dădură pe taica părintele afară din casă, bănuindu-l că ş-ar fi perdut minţile de bătrâneţe şi mai ales de băutură.

Popa rămase fără colaci.

Morarul, cum se crăpă de ziuă, ridică stăvilarul, căci venise la măcinat un bătrân cu porumb. Dar apa, cum năvăli şi începu să-şi îndese sloii de gheaţă, smulse şi dumică roata morii, şi morarul rămase şi plouat, şi fert, ca vai de el.

Pescarul, când se duse să-şi caute coşurile, ia coşurile de unde nu-s, căci pe toate i le luase apa. Ridică pescarul câteva cruci şi leturghii lui Moş Crăciun, dar rămase şi fără peşte, şi fără coşuri.

Numai biata văduvă se alese cu bine, căci acasă găsi un porc întreg.

Oamenii satului, suflete milostive, gândind că ea n-are nimic de Crăciun, unii i-aduseră mălai şi costiţe de porc, alţii picioare, alţii muşchi. Iar copiii le rânduise în chip de porc, şi cel mai mic, un creţ cârlionţat şi bucăliu, se legase cu betele de codiţa lui şi, prefăcându-se că-l târăşte porcul, ţinea întruna:

— Nea, nea, ho, ho, purcel, ho!

Ei, d-ar fi lumea cum ar trebui să fie, până în ziua de azi săracii ş-ar mai îndulci necazurile la zile mari, iar bogaţii cei lacomi ar mai primi câte un bobârnac din Paşte în Crăciun.

DE AZI ŞI DE DEMULT

În ziua de Crăciun treceam prin Grădina Icoanei.
Tăcere şi cărări albe cotite pe dupe copaci fumurii. În spatele meu cineva îşi suflă zgomotos nasul. Un stol de vrăbii, speriat, se împrăştie în toate părţile. Era omul cu chief, ca la o zi mare. Un bătrân, cu nasul roşu adus în barba lui albă. Vorbea singur. M-am dat la o parte. S-a dus bombănind: „Ei, viaţă grea, ani grei“… Un glas blând. Simţii că e om bun.

În faţa mea, lunga faţadă, albă şi pitorească, a Şcolii Centrale. La fereastra din mijloc, o fetiţă, în rochie fumurie, cu capul rezemat de geam, privea. În nişte ziduri mari, un cap mic şi frumos… Şi o batistă îi trecu pe la ochi. Iacă o fiinţă fără copilărie. Cine ştie de unde-a fi! În orăşelul ei, veselie… copiii, fericiţi… ea, închisă, singură şi tristă.

Plecai, cu ochii în jos, mânând înainte acel tablou simplu şi simpatic. E de mirare câtă energie se perde în căutarea subiectelor. Mai ales cu pictorii nu mă împac. Frumosul, naivul şi simpaticul, pretutindeni. Oriunde îţi întorci ochii, umbră, lumină, formă, vibrând de farmec şi de simpatie. Pe Grigorescu toate l-au emoţionat. Iacă un poet. Din pânzile lui, de o elocinţă uimitoare, poţi să-i reconstitui întreaga viaţă, notând precis ce a simţit pe toate cărările şi prin toate orăşelile pe unde s-a oprit câteva zile, câteva ore. Între acest tablou şi maestru o apropiere aşa de mare, că începu să mi se pară nu cum îl văzusem, ci cum l-ar fi prins el în cadru, uşurel, poetic, într-o lumină limpede şi tremurătoare. „O fi sughiţând“. Un vechi gând care tresări din impresiile şi credinţele copilăriii.

Cum ar fi mai frumos? Cu batista la ochi, sau cu privirea neclintită asupra unei lumi depărtate şi fericite? Şi jos cuvintele: *În ziua de Crăciun*.

Pe Strada Polonă, nimeni. Pomi încărcaţi de zăpadă. În apropierea unor case mari, o ţigăncuşă ghemuită într-un palton vechi, cu buzunarele scoase afară. Crezui că e bolnavă. Trecui drumul. Mânca un codru de pâne albă şi întindea, cu poftă, de nişte costiţe de porc. În faţa ei un câne gras şi curat. Un danez şoriciu. O privea. Cu ochii dupe friptură.

Frumoasa lui zgardă dovedea că e un… bogătaş… Şi ce lacom!…

Fulgii de zăpadă cad liniştiţi. Cânele se uită, îi scânteiază ochii. Are aerul d-a-i zice: „Bre! ce lucruri bune mănânci tu!“

— Nu ţi-e frig? o întrebai eu.

— Ţu…

— Nu ţi-e frică de câne?

— Ţu…

— Dacă ţi-o lua friptura?

— Poi, slujnica lui mi-a dat-o.

— Ce-o fi vrând el?

— Carne. Oase, nu vrea oase, că i-am dat oase.

Fetiţa, murdară, ghemuită, mestecând repede. Cânele, gras, mândru, stând pe picioarele de dindărăt. Un bogat care râmnea la un sărac.

— Fetiţo, vrei un franc?

— Un *franc*?…

Ce ochi mari şi frumoşi!

— Un *franc*?

— Hî-hî…

Nu-i venea să crează. Şi binişor, cu o mişcare furişe, îl luă, îl puse în podul palmei, întorcându-l şi p-o parte, şi pe alta. În mâna ei neagră, moneda, ca o lumină albă.

Abia făcui câţiva paşi, şi auzii:

— Na, na şi ţie!

Mi-ntorsei capul. Aruncase cânelui o bucăţică de carne.

Fetiţa deschise pumnul, privi din nou la franc, începu să râză, se sculă şi o rupse la fugă, dând chiote. Cânele se uită lung dupe mine şi începu să urle. Ce curios! Era aşa de limpede ce spunea el: „Tu mi-ai gonit-o… de ce mi-ai gonit-o?… “

La sărbătorile mari simţim nevoia d-a şti lumea copiilor fericită, cel puţin această lume inocentă şi pură încă. Închipuiţi-vă un copil înfometat şi tremurând în ziua de Crăciun… E ceva mai dureros?

Nu e deloc fantezie. Mi-aduc foarte bine aminte de acum 27 de ani. Poate timpul, ca o perspectivă a impresiilor noastre, să ne poetizeze copilăria, dar nu o schimbă în adevăratul ei fond. Durerile şi fericirile rămân dureri şi fericiri, oricât s-ar afunda în timp ca într-o ceaţă din ce în ce mai deasă şi mai depărtată.

Sărbătorile Crăciunului sunt cele mai mari pentru copii. Moş Ajunul, colindele, steaua, pluguşorul, vicleimul, sorcova… care din noi, cei din mulţimea de jos, nu păstrăm neşterse emoţiuni de traista Moş Ajunului şi de ramura cu trandafiri de hârtie?

Cârdurile de Moş Ajun se rânduiau de mai nainte.

Cea mai bună faţă de pernă era a mea. O traistă cât mine de mare, în care mă împedicam o noapte întreagă, tremurând, suflând necontenit în mânile îngheţate. Ce fericire într-o suferinţă reală!

Surorile împleteau zorit la ciorapi, la târlici şi mânuşi. Toate trebuiau să fie gata. Ele simţeau un fel de mândrie ca fratele lor să se ducă departe,

departe, cu cârdurile, şi a doua zi să le spuie tocmai pe unde a colindat.

Parcă mă văz în acel an în care n-am avut noroc.

M-am culcat devreme ca să mă scol la miezul nopţii. Am închis ochii, dar n-am adormit. Ce emoţiune! Aveam cizme noi. Nu le pusesem până atunci. Traista în cui, băţul dupe uşe, căciula la căpătâi. Şi căciula era nouă. Îmi tâcâia inima, aşteptând pe Bănică cu tovarăşii. Am răbdat cât am răbdat în plapămă, dar n-am mai putut. Mulţi poate nu veţi fi ştiind ce va să zică Moş Ajun la 8 ani, ba încă cu cizme noi…

— Mă îmbrac, mamă… vine Bănică!

El era şeful. Voinic, îndrăzneţ şi de 14 ani. Eu, cel mai mic din ceata de şeapte inşi.

Mama, somnoroasă, îmi răspunse necăjită:

— Dormi aci, mai e pân’ la miezul nopţii.

— Mamă, vine Bănică!

În sfârşit, să mă îmbrace. Aprinse lumânarea. Pe geamuri, frunze albe şi groase. Afară, ger. Trăsei repede pantalonii. Intrai într-un spenţer de lână albastră, apoi într-o scurteică blănită cu oaie. Mă încinse cu o basma roşie. Cizmele! Cizmele nu intrau. Cu picioarele în sus, şi trage, şi trage, şi luptă, până când mama rămase c-o ureche în mână. Plângi eu, râzi mama. Până n-a cusut urechea cizmei, n-am încetat din urlat. Mi-am scos târlicii şi abia mi-au încăput cizmele. „Nu e semn bun. “ Ca acum mi-aduc aminte de acest gând.

— Să nu te muşte vrun câne, păcatele mele… Vezi? Nu era semn bun…

Am tras căciula pe urechi. Am înhăţat băţul şi, până să vie Bănică, am strigat de vro douăzeci de ori: „Bună dimineaţa la Moş Ajun!“

Tata se prefăcea că nu ştie cine strigă.

— Ia să le aruncăm pisica în braţe… Oameni mari şi la Moş Ajun…

Şi strigam mereu, îngroşând glasul, cu ochii la cizme. Mă strângeau, dar… nu făcea nimic.

Haiti! Bătuse în geam!

— Bănică?

— Bănică.

Şi zbughi pe uşe-afară!

Zăpada prinsese, din polei, o coaje tare şi alunecoasă. Ceaţă, ceaţă, de abia zăreai la doi paşi.

Bănică făcu planul. S-o luăm pe la Crucea de peatră. Numai la întoarcere să strigăm prin părţile noastre. Pe la Crucea de peatră, mere, nuci şi covrigi, pe la noi mai mult colaci.

Bănică, în frunte. Noi, grămadă, dupe el, ca să nu-l perdem în ceaţă. Grăbiţi, sperioşi şi alunecuş. Cădeam p-un capăt. Şeful râdea.

— Unul la rând… doi la rând… trei … Şi iar: Unul la rând…

— Unde suntem, nea Bănică?

Şi când îi ziceam *nea Bănică*, îi ziceam cu dragoste şi cu respect.

— Dracu să ştie… nu văz nimic.

— Undem suntem, nea Bănică?

— Om fi printre vii…

Şi suflam greu de tot.

— Ai ostenit, mă… cutare?

— Aş, nu-u-u-u!

— Mai avem, nea Bănică?

— Zău că nu ştiu… nu văz nimic…

— Om fi la gropi…

— La gropi?… nu văz nimic… staţi… băgaţi de seamă…

Un ţipăt desperat şi scurt… Mă duceam în jos, în jos, adânc, parcă se scufundase pământul sub mine.

— Ce e, mă? strigă Bănică speriat. Unde eşti, mă?… Gropile!… Radule!

Doi, mai mici, începură să ţipe.

Eu nu mă oprisem decât în fundul gropilor. Nu mă durea nimic, dar de frică începusem a clănţăni şi nu izbuteam să dau chiot.

— Radule! Radule! strigă Bănică.

Ceilalţi doi plângeau.

— Tăceţi, mă!

Şi le trase o înjurătură.

— Radule!…

În sfârşit, îi răspunsei.

— Ce e, nea Bănică?

— În gropi, mă?

— Da, nea Bănică.

— Cum dracu făcuşi, mă?

— Nu ştiu, nea Bănică…

— Eşti viu, mă?

Ceilalţi doi începură iar să plângă.

— Mai trăieşti, mă?

— Cine?…

— Tu, mă!

— Trăiesc… n-am nimic… ca p-o sanie…

Eu, în fundul gropilor de nisip, mă luptam să sui, şi cum suiam doi paşi, jiit… şi alunecam în fund. Coaja zăpezii, groasă şi lustruită. Alunecam ca pe gheaţă.

— Ei, nu te sui, mă?

— Nu pot, nea Bănică, alunec.

— Apoi ce să facem?

— Eu ştiu?…

Şi începui să plâng.

— Nu plânge, mă!

— Nu plâng.

— Costache, porunci Bănică, pun-te pe vine şi dă-ţi drumul.

Costache, de 12 ani şi băiat inimos.

Jiiiit… şi odată mă pomenii cu Costache. Îmi veni inima la loc. Mă luă de mână. Apucarăm în sus; dupe câţiva paşi, jiit, amândoi odată… şi iar, şi iar, dar degeaba! Ni se umflaseră buricele deştelor.

— Măi, ce faceţi, măi? strigă Bănică.

— Nu se poate, nea Bănică, răspunse Costache.

— Apoi ce e de făcut?

— Eu ştiu?…

Cei doi începură iar să plângă.

— Tăceţi dracului! strigă Bănică. Staţi voi aici.

Cei doi începură să ţipe.

— Nu ne lăsa, nea Bănică, ia-ne şi pe noi…

— Păi vă daţi voi drumu-n gropi, mă?

— Da, nea Bănică, da…

Să nu vă miraţi. Când suntem mici, făcem minuni de eroism din cauza fricii.

Tăcere. Noi doi ascultam din fundul gropilor. Eram ca într-o ocnă, nu vedeam nimic. Bănică, din când în când: „Aşa… stai… tu aici… Dumitru dupe Ion“…

— Ce faci, nea Bănică? strigă Costache.

— La şir, mă… şi eu în cap… venim şi noi… ţineţi-vă bine… haiti…

Jiiiiiit… şi buf, unul peste altul, rostogol la picioarele noastre.

În depărtare s-auzea încetinel, ca prin vis: „Bună diminea… la… o… ş… a… juuuuu“…

Gropile erau adânci, adânci de tot. Noi abia zăream la doi paşi. Ei, ce e de făcut? Bănică luă pe Costache. Să dibuie ei, încet-încet, până or da de urma căruţelor, că numai p-acolo puteam să scăpăm. Nu mai mi-era frică. Toată grija de cizme, să nu le fi zgâriat. Le pipăiam eu, dar nu vedeam nimic.

Nouă celor mai mici ne zise:

— Voi să mergeţi grămadă, mă, mai în urmă, mai departe, mă, să nu se surpe vrun mal, şi când oi zice eu: „aici, băieţi!“, voi să răspundeţi: „aici! aici, nea Bănică!“

Să nu se surpe vrun mal? ne îngheţară inimele. Eu mă gândeam la mama… ce-o să se facă tata fără mine!…

Îmi venea să plâng… ba şi începusem.

— Cine plânge, mă?

— Ni-i-meni… mi-am suflat nasul.

Şi încet-încet, vârâţi unii într-alţii, intrarăm în întunericul adânc. Nu zăream nici pe Costache, nici pe Bănică.

În depărtare s-auzeau cetele strigând, şi strigătul lor s-apropia, se depărta; alteori, numai ca un vuiet de vânt.

— Aici, băieţi?

Tresărirăm.

— Aici, aici, nea Bănică!

— Staţi, mă… am dat de urma căruţelor.

Ne oprirăm. Nea Bănică, ca o umbră, se apropie de noi şi ne puse pe drum. Şi, încet-încet, ieşirăm din gropi.

Cât om fi stat acolo nu ştiu, dar parcă întunericul bătea în fumuriu.

— Când s-a răvărsa de ziuă, ne zise nea Bănică, am să vă duc la boieru cu fete multe şi cu salep, mă.

— Ce, ne dă salep?

— Daaa…

— La toţi?

— Daaa…

Ce bun băiat nea Bănică! Ce ne-am fi făcut noi fără el? Tremuram… Salep care frige într-o odaie caldă…

— De ce ne dă salep, nea Bănică?

— Vezi că boier Matei, mă, are opt fete şi a avut şi un băiat, mă. Băiatul a murit, şi d-atunci a rămas el că deschide uşea la toţi băieţii, la Moş Ajun, la colind, cu steaua şi cu sorcova.

Ne umpluserăm ca la jumătate traistele cu mere, cu covrigi şi cu nuci, ba aveam şi câte două pere. Ce mândru eram… să duc şi *pere* surorilor!

Începuse a se lumina de ziuă.

— Mă, zise nea Bănică, oprindu-se în dreptul unor case boiereşti, am ajuns. Suflaţi-vă nasul. Să sărutaţi mâna boierului.

Şeapte nasuri dodată, şeapte mâneci pe la nas, apoi cu toţii ne-am dres glasul şi am intrat într-o curte mare. Dasupra pimniţei, un ceardac cu geamlâcul luminat. Prin perdelele lăsate se zăreau cei dinlăuntru ca nişte umbre. Dupe ce-am strigat, cât am putut de tare şi de lung: „Bună dimineaţa la Moş Ajun!“, Bănică ţinu discursul următor:

— Să trăiţi, coane Matei, şi cu dimoazelile d-tale! La mulţi ani cu noroc şi sănătate cu dimoazele cu tot! *Noi*, coane Matei!

Tii! ce bine vorbise!

— *Voi*, băieţi?

— *Noi*, coane Matei.

— Ne cunoaşte, nea Bănică?

— Aş, nu, mă, de unde?! Dar aşa e obiceiul casei.

Băturăm picioarele în prag, întâi Bănică, apoi toţi dupe dânsul, şi suirăm scara cu căciulile în mâni.

În fundul ceardacului, un pat lat. Conu Matei, într-un halat năutiu cu flori roşii, sta greceşte. Pe cap, o căciuliţă de plisă cu fireturi. Negricios la faţă, ras, numai cu o dungă de bărbuţă albă, de la urechi în jos, încheindu-se la beregată. Şi nişte ochi mari, negri şi buni, cu toate că dasupra lor avea două smocuri de sprincene scurte şi dese. În picioare, lângă el, trei fetiţe… ah! ce frumoasă era cea mai mică!

Conu Matei ne întinse mâna, cu degetele frânte în jos. Noi o sărutarăm, pe rând, cu sfială şi cuminte. Boieru începu:

— Şedeţi, băieţi… (Noi, în picioare, nu ne mişcăm.) Aveam şi eu un băiet… (în ochii lui două lacrămi) ar fi fost acum ca tine… (şi arată pe nea Bănică) n-a vrut Dumnezeu… (Eu încremenisem cu ochii la cea mai mică.) Dupe el s-a dus şi mă-sa… semăna cu el, dar ochii ei erau albaştri… Vă e frig?… (Şi pantalonaşii ei, cu o palmă mai lungi decât rochiţa… cu cerculeţe şi cu flori cusute în gherghef.) Dar am să vă dau câte două ceşti de salep… (Salep? cum o fi chemând-o?… ca mine de mare… cu păru pe spate… se uită la mine… plec ochii în jos… ce urât trebuie să fiu!) Linico tată, zi Ancuţii de salep… (Linica o cheamă… se învârteşte repede… rochiţa i s-a umflat… părul îi saltă pe umeri… s-a dus!)

Fiecare cu ceaşca de salep.

Nea Bănică suflă, ţuguind buzele; înghite, înghite în sec; nu poate încă sorbi; frige. Ceilalţi suflă, suflă şi ei. Eu simţ aburi calzi pe la nas; suflu şi eu, dar nu văz unde… Linica se uită la noi… Celelalte, mai măricele, şoptesc şi râd încet. Au băut toţi câte o ceaşcă, eu suflu mereu, uitându-mă, gândindu-mă.

— Băieţaş… nu bei? zise boierul.

Odată mă roşii ca focul, şi dintr-o sorbitură înghiţii tot salepul.

Ne-a mai dat încă câte unul. L-am băut cu noduri, că n-am mai îndrăznit să-mi ridic ochii din ceaşcă. Linica se dusese.

Ne-a dat câte trei mere şi un covrig. Am sărutat mâna lui conu Matei şi am plecat. Am colindat încă vro două ceasuri, dar eu nu mai strigam şi n-am mai scos nicio vorbă. Mă gândeam. Ah! da… trădam… trădasem. Dacă ar şti Nicuţa popii! Ce rău e omul! Şi cum nu bănuiesc cei mari, ce lume de emoţiuni şi de imagini se agită în capetele celor mici!

Spuneam încet sor-mei că Linica era aşa, era pe dincolo, iar tata, auzindu-mă, căci eu nu-l simţisem când intrase în casă, mi-a zis surâzând:

— Măăă! hoţule!

Am tresărit. Am tăcut. Dar multă vreme n-am uitat pe Linica.

Unde-o fi ea?

Nu vi se pare că unele întrebări tresar în noi, peste zeci de ani, cu o melancolie delicioasă?

Pentru mine a fost un an trist, de care mi-aduc aminte cu un sentiment vag de căinţă… prima mea trădare!

Un singur gând espiator… să câştig bani mulţi, cu sorcova, şi să dau Nicuţii, în fitece dimineaţă, câte o plăcintă cu carne de la Kir Gligore, simigiul care trecea, strigând, pe nas şi ascuţit: „Plaţinta, planţizora!“

De câte şeapte ori pe zi, până în ajunul Anului Nou, am zis mamii:

— Mamă… sorcovă cu beteală!

În ajun:

— Mamă!…

— Bine, bine… cu beteală…

Pe înserate, mama intră cu două sorcove. Una cu patru trandafiri de hârtie subţirică şi cu câteva fire de beteală, alta, mai proastă, cu trandafiri roşii p-o faţă şi albi pe ceailaltă. A bună pentru mine şi a proastă pentru Ionică, un biet copil fără tată, cu un an mai mic ca mine, cu care umblam eu la sorcovăială.

A doua zi, cizmele în picioare (nu mă mai uitam la ele, se cam învechiseră), căciula în cap şi cu Ionică prin mahala.

Ionică, fericit, nu-şi mai lua ochii de la sorcova lui.

Lapoviţă; noroi; ploua şi ningea; ne scufundam în noroi şi abia ne scoteam picioarele, pocnind, ca şi cum am fi spart burdufuri de hârtie.

Un câne se repede; eu fug; Ionică rămâne în noroi; ţipă; se apără desperat cu sorcova; un ţipăt şi mai tare… l-a muşcat… din sorcovă n-a mai rămas decât băţul. A scăpat. Îl iau de mână. El plânge arătând la picior şi nu vede că trandafirii i-au picat în mocirlă. Intrăm la noi acasă. Mama îl întreabă: „De un’ te-a muşcat?“ Ionică vede băţul sorcovei fără trandafiri.

— De sorcovă! răcni el.

Era mai mult învineţit decât muşcat. Mama îmi făcu cu ochiu şi desprinse doi trandafiri de la mine şi îi legă de beţişorul lui. Mie îmi venea să plâng… dar mi-era şi milă de bietu Ionică.

El tăcu. Se uită la trandafiri…

— Nu mă mai doare…

Parcă pe mine mă durea… Şi pe mine mă muşcase cineva de sorcovă. Înghiţii de vro câteva ori şi plecarăm.

An fără noroc.

Ca să nu ne mai apropiem de curtea cu cânele, trebuia să sărim un şanţ cu apă. Un fior. De n-ar cădea Ionică. El sări şi se cletănă pe celălalt mal. Eu, grăbit, ţâşti dincolo într-un picior… alunec şi bâldâbâc în şanţ. Trandafirii mei se umplură de mocirlă.

Mi se înecase sorcova. Lacrămile cădeau, picături mari. De pe mine se scurgea apă murdară şi groasă.

Ionică îmi întinse sorcova lui.

Eu îi întorsei spatele şi plecai spre casă suspinând. Acasă începui să plâng, nu glumă. Mi se păru că mama abia se ţinu de râs. Mă primeni. Mă apucase frigul. Adormii lângă sobă.

Cam pe la toacă intră pe uşe Ionică, cu un pumn de gologani. Îl trimisese mă-sa să-mi dea şi mie. Ştiu că mama mi-a şoptit în ureche: „E sărac… îţi dau eu ţie“… Şi l-a trimes îndărăt acasă.

De unde-a avut, de unde n-a avut, mi-a dat mama o sfănţoaică şi mi s-a întors inima la loc.

O săptămână de zile i-am tot dus Nicuţei câte-o plăcintă cu carne. Şi ea, împărţind plăcinta în două, îmi da şi mie jumătate, întrebându-mă:

— De la sorcovă?

— Da… şi mă uitam în jos.

Dar, vezi d-ta, eu eram ameţit: mi se părea că Linichii îi duceam plăcinţile.

……

Ce de drame, mici şi emoţionante, nu-mi aminti acel chip melancolic din fereastra Şcolii Centrale şi ţigăncuşa care mânca cu poftă, nevrând să ştie că sub ea era zăpadă şi că de sus cădea zăpadă!

Şi, tot gândindu-mă, m-am pomenit la Şosea, fără să ştiu pe unde am trecut şi când am ajuns.

Vă rog să mă credeţi că nu este un sentimentalism afectat, ci o rugăciune profundă care, în fiecare an, porneşte din viaţa mea de odinioară: „Doamne, dă, Doamne, copiilor săraci cizme, scurteici, căciuli de Moş Ajun, şi nu lăsa, Doamne, pe niciunul fără sorcovă de Anul Nou“…

Domnule Grigorescu, dacă ai fi văzut d-ta acel tablou, ce pagină splendidă ai fi creat!

REFERINŢE CRITICE

Delavrancea a adus în literatura românească viaţa celor mulţi, interesul cald pentru această viaţă şi, în scrisul românesc, limba vie a celor care trăiesc în contact cu pământul şi un stil colorat, în locul stilului curent şi amorf de până atunci.

Delavrancea este unul din creatorii literaturii *artistice* române şi unul din promotorii literaturii celei mai nouă, a aceleia care s-a inspirat mai mult din viaţa aşa de originală şi specifică ţărănimii noastre. El ar putea fi socotit ca o tranziţie – sau ca o combinaţie – între intelectualismul liric de la 1880, zugrăvit, poate c-un accent exagerat, în *Trubadurul* şi în *Linişte*, şi între „ţărănismul“ şi „poporanismul“ de la 1900, întrupat, poate cam romantic, în *Sultănica*.

G. Ibrăileanu, „Cei morţi“, în *Note şi impresii* [1920]; reprodus în *Spiritul critic în cultura română. Note şi impresii*, postfaţă şi bibliografie de Ioan Holban, Editura Minerva, Bucureşti, 1984, p. 334

Barbu Delavrancea reprezintă însă şi un important capitol din istoria literaturii contemporane; legat de generaţia lui Vlahuţă şi Caragiale, în opera lui se oglindesc tendinţele contradictorii ale epocii; din atmosfera de agitatoare îndrumare gheristă s-a îmbibat mai puţin decât prietenul său Vlahuţă; din linia lirică a prozei noastre, a reluat, pe noi motive, dispoziţia dezadaptatului, înecată în sârguinţa descriptivă din *Paraziţii*, iar din procedeele realismului dominant atunci a împrumutat tehnica de aglomerare a episodicului; din nenumăratele lui schiţe şi nuvele de observaţie s-a detaşat figura simbolică a lui Hagi-Tudose; dacă din atmosfera vremii a înregistrat o undă sensibilă, prin temperament Delavrancea a fost un romantic; un lot respectabil din opera lui o mărturiseşte puternic; tribulaţiile ciudate ale trubadurului, figura dezamăgită a doctorului din *Linişte*, dezadaptat voluntar şi trăind în artificial sau reveriile molatice între hotarele oscilatoare dintre „vis şi viaţă“ aduc predilecţia scriitorului pentru fantastic şi morbid; i-ar fi trebuit poate mai multă putere de inciziune ca să vedem în Delavrancea un creator de nuvelă psihologică; dar, ca şi în unele teme rurale (*Sultănica*), şi aici grotescul de situaţie sau de imaginaţie suplineşte lunecarea în interior; în Delavrancea precumpăneşte poetul; o anume vervă imaginativă se desprinde din toate operele lui; deformaţia prin poezie e poate caracterul său esenţial.

Dacă acceptăm reducerea temperamentului său la nota poetică, credem că îl

putem privi ca pe un poet al idilicului; sub forma familiară din *Domnul Vucea*, prezentat în incantaţie de basm, ca în micile tablouri din *Bunicul* şi *Bunica*, sentimental şi duios, ca în *Irinel*, împletit cu gravitate, ca în *Apus de soare* sau în *Luceafărul*, cerul idilic al acestui maestru de melodie verbală întinde zări pline de chemări proprii; idilic e şi Duiliu Zamfirescu; dar la acesta dispoziţia se-ncheagă dintr-o viziune stilizată a omului, pe când la Delavrancea e o permanentă infuziune în însăşi substanţa lirică a talentului; vână reală de inspiraţie, din gâlgâitul ei s-a desprins dezordonatul convenţionalism poetic al d-lui Ionel Teodoreanu.

Pompiliu Constantinescu, „Barbu Delavrancea“ [1928]; reprodus în *Scrieri*, ediţie îngrijită de Constanţa Constantinescu, vol. al II-lea, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1967, pp. 420-421

[…] el aducea de la primul volum […] o viziune cu totul nouă, de un pitoresc de artist, de o cutezanţă în a trece peste tot ce era obicei şi convenţie, o putinţă unică de a se ţine între realitatea cea mai crudă şi vedenia cea mai străină de simţuri, o poezie complexă, dureros de personală, care dă, împreună cu vădirea chinurilor de conştiinţă ale fetei de ţară înşelate din *Sultănica*, în care sunt pagini de zguduitor delir, icoane de albastru de impresii italiene ca *Fanta-Cella*, triste banalităţi din viaţa burgheziei de funcţionari a Bucureştilor, ca în *Iancu Moroiu*, fragmente de filozofie amărâtă, de un pesimism hrănit de toate amintirile unei tinereţe grele de umilinţă din acel „trubadur“ care ascunde durerile sale proprii […].

Punctul de plecare e patriarcalismul rural. […]

Pitorescul domină în toate bucăţile lui Delavrancea, pe lângă acel simţ adânc pentru tot ce e părăsit în suferinţa sa, pentru toţi cei ce cad zdrobiţi, din împrejurări sau de temperament, de dânsa. Astfel, analiza unui suflet chinuit de senzaţii cu totul deosebite, de vedenii în care se transformă influenţele din afară face interesantă, dar uneori obositoare, nu chiar fără un sentiment de răspingere, *Trubadurul*, cu acea sumbră filozofie a vieţii pe care o rosteşte tânărul pe care pentru irealitatea firii lui colegii, tot aşa de tineri ca dânsul, l-au împodobit cu porecla rătăcitorului cântăreţ medieval. […]

Pitorescul e în fond, dar mai ales în strălucita formă, care rivalizează cu pictura şi încântă urechea prin ritmuri secrete. Icoanele de visare sau de suferinţă se ridică, vrăjind cu o putere ascunsă.

N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti contemporane*, vol. I: *Crearea formei (1867 – 1890)* [1934], ediţie îngrijită, note şi indici de Rodica Rotaru, prefaţă de Ion Rotaru, Editura Minerva, Bucureşti, 1986, pp. 361-364

Delavrancea a creat trei categorii de temperamente: *inadaptabili*, *adaptabili* şi *indiferenţi*.

Ce atitudine ia autorul faţă de eroii săi? Simpatizează cu inadaptabilii şi indiferenţii şi arată antipatie pentru adaptabili.

Pentru acest motiv, Delavrancea zugrăveşte pe inadaptabili şi indiferenţi nu numai buni, liniştiţi, cu superioare calităţi sufleteşti şi intelectuale, dar şi cu fizicul plăcut, uneori chiar frumos.

Pe adaptabili, în schimb, îi descrie nu numai lipsiţi de vreo calitate sufletească, dar chiar răi, fioroşi şi cu fizicul neplăcut, urât.

Pentru care cauză face Delavrancea această deosebire? Tocmai ca să provoace cititorului aceleaşi simpatii pentru inadaptabili şi indiferenţi şi aceleaşi antipatii pentru adaptabili, intenţie pe care a reuşit s-o ducă la bun sfârşit.

Din însăşi noţiunile de adaptabili şi inadaptabili reiese că primii sunt înzestraţi cu voinţă, cu îndrăzneală, iar celor din a doua grupă le lipsesc aceste arme de luptă.

[…] Delavrancea n-a scris nuvele lungi, cu acţiuni amănunţite, variate, de senzaţie; el a *schiţat* numai – acesta e cuvântul – aspecte sociale şi psihologice, şi ceea ce e mai caracteristic în ele. Toate, însă, combinate, dau un complex uman, adânc studiat.

Delavrancea e scriitorul *suferinţelor omeneşti*.

Lucian Predescu, *Barbu Delavrancea. Viaţa şi opera*, Editura „Cugetarea“, Bucureşti, 1938, pp. 66-70

Subiectele nuvelelor lui Delavrancea sunt culese din cadrul sărac de fast, bogat în praf şi nevoi, al mahalalelor periferice de oraş. N-a avut nevoie să inventeze nici subiecte, nici cadrul, căci toate erau închise în amintirile copilăriei petrecute în bariera Vergului. Imaginaţia lui violentă le-a colorat mai mult numai, iar neastâmpărul sufletului său sensibil a împrumutat personajelor sale o frământare sufletească neobişnuită.

Delavrancea, care se înscrisese întâi la Medicină şi care asistase la Paris la cursuri de ştiinţe naturale – anatomie, fiziologie comparată –, căpătase pasiunea analizei stărilor sufleteşti şi a manifestărilor fizice corespunzătoare, iar curentul naturalist la modă în Franţa sfârşitului de veac îi imprimase şi lui tendinţa crudă de a înfăţişa în cuvinte adevăruri respingătoare.

Nuvelele lui Delavrancea ar putea purta toate subtitlul de „psihologice“, căci în toate nu găsim decât frământarea sufletului, numai conflicte între mentalităţi diferite după vârste, clase sociale şi înclinări individuale, patologice uneori.

Ca un adevărat romantic, Delavrancea acuză mereu societatea care nu

îngăduie individului să ocupe locul pe care îl merită în ierarhia timpului său.

Năpădit de imaginile pe care neobosita sa imaginaţie i le furniza, nuvelele lui sunt când torente de lumini colorate, când stranii avalanşe de aspecte sălbatice prin cruzimea lor.

În fiecare personaj regăseşti ideile autorului, pe alocuri dezvoltate ori puţin modificate, din discursurile şi scrisorile sale. Parcă tuturor personajelor sale le-a şoptit în momentul creării câteva idei şi le-a strecurat o fărâmă din viaţa lui proprie.

Emilia Şt. Milicescu, *Delavrancea. Om – literat – patriot – avocat*, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, Bucureşti, 1940, pp. 219-220

Scriitorii ieşiţi din mahalaua bucureşteană vor dovedi întotdeauna, contrar reputaţiei de vulgaritate, o mare predispoziţie romantică şi o iubire neacoperită de suburbie. Departe de a fi epici, observatori ai violenţei, ai patimei populare, ei se vor cufunda în idilă şi amintire. Şi într-adevăr, această mahala nu este decât un sat risipit printre pomi, flori şi maidane. Dar spre deosebire de ţăranii autentici, mahalagiii apropiaţi de oraşul amestecat şi de Orient vor avea o predilecţie pentru multicolor. Nuvela lui Slavici e în alb şi negru ca veşmântul ardelenesc, proza dunăreană e un testemel înflorat din acelea vopsite cu şofran, băcan şi paţachină, cu care Bucureştii concurau Ţarigradul. Întâiele nuvele ale lui Delavrancea zugrăvesc mahalaua în acest spirit de fabricant de tulpanuri imprimate cu suc de buruieni şi cu imaginaţia lui V. Hugo. Căci mahalalele acestea răspund spre bărăganuri, şesuri pierdute în albeaţa colburilor producătoare de miraje. Omul de munte, mărginit de concreteţea stâncilor, e pozitiv şi cel mult păstrător de mituri, cel de la câmp, ameţit de monotonie, e un arab vizionar. Odobescu, Ghica, Macedonski, Delavrancea, în ciuda deosebirilor, se întâlnesc în setea de himeric policrom, în voluptatea muzeală. […] *Sultănica* se deschide cu un peisaj hibernal de un colorit fantastic, mechietist, într-un alb floral violent […]

Subiectul (suferinţa sedusei Sultănica) trece neobservat, înecat în pastel. Un ţăran are „faţa conabie ca sfecla“, Sultănica are gene „de catifea“, „răsuri pe obraji“, părul lins „cu unde albăstrii“, buze rumene „ca bobocul de trandafiri“, sânii pietroşi „ca poama pârguită“, „ca două mere creţeşti“. Mahalaua cultivă florile cu tonuri vii, muşcate, cerceluşi, şi paleta scriitorului e plină de vopselele lor. […]

Ochiul ce fuge de realitatea cenuşie caută artificiul şi monstruosul. Zobie e un Quasimodo, tratat în uleiuri ţipătoare (guşe roşii, păr roşcat, fond portocaliu) […].

Delavrancea începe să sufere de un rău al secolului […], împrumutat de la Eminescu, însă utilizat artistic, făcut poză. Noul romantic e un „trubadur“ schopenhauerian, detestând din reveria lui contingentul. Natura e rea, fătarnică. […] Răi sunt indivizii, rele popoarele. […] Trubadurul se trage ca şi Dionis către un

interior putrid în care într-o „linişte de cimitir se odihnesc toate lucrurile, între tavanul cu grinzi negre şi cărămizi reci pe jos“ şi vede în somn o imitaţie a nimicului. El e somnambulul, absorbit de vis, obsedat de mistica numerelor şi de macrocosm […].

Dar Trubadurul nu are oroarea neantului, fiindcă nu e pozitivist […]. Nuvela demonstrează, de altfel, prezenţa misterului. Studentul în medicină poreclit de colegi „trubadurul“ e mistuit de vise şi copleşit de destinul pe care îl ghiceşte în ele. Visurile lui se izbândesc sub regimul numărului fatidic 2. Într-un cadavru, la disecţie, recunoaşte pe Bălaea, tânăra prietenă din copilărie, a cărei moarte o visase de mult. În aceeaşi noapte, trubadurul, într-un acces de somnambulism, se urcă într-un dud din grădina lui şi cântă la vioară, în bătaia lunii. Două coarde plesnesc şi trubadurul, deşteptându-se, cade la pământ şi moare. Această criză de încredere în realitate, proprie intelectualilor din această epocă, lipsiţi de înţelegerea şi stima puternicilor, precum şi abstragerea dau în curând un fel de romantism, cu eroi învinşi de viaţă, speriaţi de ea şi nepăsători. Marii melancolici romantici se urcau pe Alpi, aceştia, mai umili, simpli cărturari, delicaţi (doctori, magistraţi, profesori), caută liniştea târgurilor mărunte. Se naşte astfel un mic romantism provincial cu Jocelyni de Bărăgan. […]

Cu aceste mijloace, în momente de echilibru, Delavrancea a scris câteva amintiri şi basme memorabile. Aparenţa e adesea de realism clasic, dar e o iluzie. Domnul Vucea, cu fizionomia lui de păpuşă, e tipul omului rău din poveste, îmbrăcat feeric ca o gânganie […].

Nici Hagi-Tudose nu e zgârcitul molieresc. Harpagon avea pudoare şi simţ al confortului. Tudose e un curat nebun. Avariţia lui e demonică şi hoffmanescă, iar fantezia lui economică, absurdă. […] Zgârcenia lui delirantă e împinsă până la pierderea instinctului de conservare […]. Viţiul hangiului e desfăcut cu totul de individualitate, redus la o caricatură simbolică şi, aşa cum Setilă şi Flămânzilă sunt întruparea unor goale funcţiuni, Tudose reprezintă, mitologic, setea de agonisire. […]

De obicei, basmele lui Delavrancea sunt teroriste şi delirante la modul înfocat. Scriitorul a cultivat şi idilicul. Inocenţa oamenilor din *Bunicul*, *Bunica* e alimentată cu vibraţii retorice surdinizate, iar fericirea apare ca euforie. Totul e văzut extatic ca de un ochi excitat de opiu.

G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, [1941], ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, pp. 568-572

În *Domnul Vucea*, evocarea memorialistică ţine de tradiţia lui C. Negruzzi şi a lui Ion Ghica, în cel mai bun sens al cuvântului de tradiţie, ca spornică, vie şi

sănătoasă, nuvela lui Delavrancea înscriindu-se pe linia aceluiaşi realism pitoresc, în care humorul şi ironia determină superioritatea scriiturii, prin distanţare nu lipsită de simpatie. […]

În *Trubadurul* analiza senzaţiilor, a confuziei lor în zona subconştientului, în perioada copilăriei de dinainte de trezirea conştiinţei şi precizarea conturului formelor, capătă dimensiunile simbolismului minor şi lânced din proza lirică franceză a aceleiaşi epoci […] În *Trubadurul*, romantismul precipită în simbolism, printr-un amestec de neurastenie şi somnambulism; visătoria, basmul cu atracţia lui magică, nu mai constituie doar izvor de revelaţii, ci o practică halucinogenă. Langoarea, oboseala, vagul, confuzia între vedenie şi realitate zac fără izbăvire în morbiditatea lor, în destrămare şi pierzanie.

I. Negoiţescu, *Istoria literaturii române (1800 – 1945)* [1991], ediţia a II-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, pp. 161-162

Temperament liric, asemănător celor mai mulţi prozatori de origine munteană, cu o înclinaţie spre reverie asemănătoare aceleia de mai târziu a lui Gala Galaction, facultatea dominantă a lui B. Delavrancea e, atât în teatru, cât şi în proza narativă, imaginaţia, o imaginaţie prodigioasă, activă în direcţia pitorescului idilic, dar şi a insolitului monstruos, a patologicului. Predispus spre exagerare, scriitorul compune, de regulă, sau peisaje încântătoare, traversate de făpturi angelice, sau tablouri realiste bizare, unele de o rară virulenţă naturalistă, conţinând crâmpeie de viaţă dintre cele mai dezolante şi penibile. Titlul uneia dintre cărţile sale – *Între vis şi viaţă* – îi rezumă viziunea artistică. Vis, privelişti de eden, de o parte; realitatea oribilă, dezgustătoare, de alta. Un mediu eminamente sordid e cel din nuvela *Paraziţii*, în care, ca în viitoarea proză satirică arghezian, mişună trişori, întreţinuţi, avocaţi fără procese, dar cu mari venituri totuşi, ziarişti „geniali“ şi sterili, femei uşoare, storcătoare de bani de la mai mulţi „admiratori“ în acelaşi timp, escrocate la rândul lor de canalii. Moduri ale degradării umane sunt relevate şi în multe alte nuvele, inclusiv în *Sultănica* şi *Trubadurul*, ale căror personaje titulare se definesc tocmai prin neacceptarea lumii urâte din jur, sau în *Hagi-Tudose*, unde personajul încarnează, dimpotrivă, o teribilă patimă, avariţia demenţială. Prozele al căror climat e „visul“ (*Bunicul*, *Bunica*, *Odinioară* etc.) refac o lume patriarhală, cu bătrâni blajini, cu copii care zburdă fără griji pe câmpuri, cu izvoare şi fântâni, cu grâne, turme de vite, copaci umbroşi şi cu multe flori.

Dumitru Micu, *Scurtă istorie a literaturii române*, vol. I, Editura Iriana, Bucureşti, 1994, p. 320

Temperament ardent, excesiv, cu manifestări spectaculare, în care se vede

voluptatea jocului de efect şi surpriză, Delavrancea este o personalitate barocă, risipindu-se exuberant şi contrazicându-se cu degajare, de vreme ce de fiecare dată crede în adevărul lui. În pofida belicoaselor lui afirmaţii teoretice din tinereţe şi de mai târziu, el continuă un tip de literatură tradiţională, nutrită de efluvii romantice, pornind de la creaţia populară, înclinată spre reflexivitate critică, semnificativă însă prin nuanţare şi mai cu seamă prin interpretarea stilistică originală. În proză, este un imagist care intuieşte şi stilizează poetic realitatea, fantasticul, cultivă plasticitatea şi muzicalitatea limbajului. Obişnuitul, realul se transfigurează metaforic, hiperbola tinde spre hieratic sau dă contur terifiantului şi patologicului. Cea dintâi nuvelă a sa, *Sultănica* (1885), drama unei fete de la ţară, mistuită de dragoste şi amărăciune, dar şi *Bunicul, Bunica* evidenţiază una dintre paradigme: univers patriarhal, lume pură, mirifică, cu eresuri şi mistere, legi şi soroace, în care intervin uneori drame, întâmplări de spaimă. Naturismul voluptuos duce spre pitorescul şi armonia liniilor din pânzele lui N. Grigorescu, iar filonul liric, când nu anticipă sentimentalismul sămănătorist, trimite la arta lui M. Sadoveanu sau la fineţea senzitivă din proza poetică a lui D. Anghel. Delavrancea are gustul tainei, vocaţia fantasticului (chiar dacă uneori acesta e prea elaborat, cu puternice înrâuriri din E.T.A. Hoffman şi E.A. Poe), prefigurând factura scrierilor lui Gala Galaction şi, poate, ceva din atmosfera povestirilor lui V. Voiculescu. Din acelaşi tărâm bântuit de fantasmele nedesluşite ale copilăriei vin basmele nuvelistice *Neghiniţă*, *Norocul dracului*, *Stăpânea odată…*, *Departe*, *departe* ori *Palatul de cleştar*, unde stilizarea exagerată, lucrătura migăloasă, artificioasă, prolixă sunt imputabile. De altfel, în aceste zone fragile, vulnerabile, I.L. Caragiale, bun prieten şi companion în nenumărate împrejurări, va găsi o sursă pe care o va exploata abundent în câteva parodii. Autorul însuşi încearcă să se autocenzureze, renunţând, într-o a doua ediţie a *Sultănicăi*, la ornamente în favoarea clarităţii şi concentrării. Abia în *Fanta-Cella* şi în *Sentino*, proze cu structură poematică şi atmosferă exotică, sinestezia stilului, deplin adecvată, şterge impresia de preţiozitate şi afectare calofilă. Aici se întâlnesc fericit alte ipostaze caracteristice scriitorului: meridionalul impresionabil, vibratil, îndrăgostit nostalgic de mare şi finul desenator cu sensibilitate de impresionist (mulţi contemporani au văzut în Delavrancea şi un artist plastic de talent). Tendinţei de regăsire în patriarhal, natură şi trecut îi răspund într-o bună parte a prozei propensiunea critică, cromatica apăsătoare, deseori sumbră. Sunt orientări antitetice, „între vis şi viaţă“, care poartă sigiliul unei viziuni patetice, romantice. În *Domnul Vucea* şi *Bursierul* transpar amintiri dintr-o copilărie marcată de umilinţă şi renunţare la iluzii, ca rod al brutalei întâlniri cu realitatea grosieră, promiscuă a şcolii şi internatului. Eroul din *Trubadurul* are o existenţă tragică, halucinantă. Cu sensibilitatea lui maladivă, el este incapabil să dea un sens lumii în care se zbate şi se întoarce în delir spre amintiri, cufundându-se într-o trăire voluptuos onirică. Cu mai accentuate note morbide, eroul din *Linişte* apare tulburat nu numai de drama lui sentimentală, ci şi de conştiinţa

fatalităţii, de neputinţa în faţa firii. Alte nuvele (*Paraziţii*, *Iancu Moroi*, *Milogul*) alternează perspectiva melodramatică şi privirea lucid critică, sarcastică. Într-o galerie de portrete figurând fiinţe ratate, sunt convocate înduioşarea, umanitarismul, dar şi tuşa groasă, utilizată în descrierea grotescului sau a patologicului. Remarcabilă în opera scriitorului, ca şi în evoluţia nuvelei româneşti, este *Hagi-Tudose*, nuvelă publicată în câteva versiuni, începând cu cea din *Lupta literară*, care purta titlul *Hagiu* (1887). Într-un desen aproape clasic, labruyerian, Delavrancea realizează aici portretul caracterologic al unui avar. Scriitorul îşi struneşte lirismul, îşi impune obiectivitate, o stilistică sobră. Din romantism reţine doar puterea simbolului, iar din naturalism, elocvenţa detaliilor. Comparat cu modelele, cu avarii din literatura universală, de la Euclio al lui Plaut până la Grandet şi Gobseck ai lui Balzac, Hagi-Tudose se individualizează printr-un tragism ce covârşeşte latura comică. Acest găitănar de mahala, fost băiat de prăvălie, care îşi adunase cu frenezie tăcută aurul, lipsindu-se de orice altă bucurie, îşi trăieşte clipele din urmă într-o tensiune halucinantă, înspăimântat la gândul că averea i-ar putea fi micşorată ori furată. Desprins de restul lumii, închis ca într-o hrubă în camera lui mizeră, confruntat numai cu sine şi cu vedeniile pe care le are, el transferă banului un soi de forţă sacră, capabilă să-l ajute în a-şi inhiba pornirile fireşti şi să-l facă să se căiască pentru momentele de slăbiciune. Personajul seamănă astfel marilor posedaţi. Moartea, care îl află îmbrăţişându-şi comoara, îi este un fel de apoteoză. Când, în 1912, prin dramatizarea nuvelei, Hagi-Tudose este adus pe scenă, personajul îşi pierde dimensiunea tragică. Scos din singurătatea sa, fărâmiţat într-o serie de relaţii cu oamenii din jur, Hagi-Tudose devine un hapsân de rând, de unde nuvela îl prezentase ca pe un personaj aproape fabulos.

Gabriela Drăgoi, *DELAVRANCEA, Barbu*, în *Dicţionarul general al literaturii române*, coordonator general Eugen Simion, vol. al II-lea: C – D, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2004, pp. 610-611

Tematica nuvelelor sale, extrem de inegale valoric, este, ca şi stilistica lor, foarte variată. Delavrancea a scris de toate şi despre orice: povestiri cu haiduci de prin codrii Vlăsiei sau cu pescari veneţieni pe mare, cu năvăliri turceşti, exoduri şi crime atroce, poeme în proză cu subiect exotic, basme, adesea fără sursă populară precisă, nuvele zoliste cu handicapaţi ori femei sărmane crescându-şi copiii în mizerie, proze psihologice din mediul burgheziei noi, cu avari clasici, dar şi cu jucători de noroc moderni, amintiri din copilăria petrecută în mahalaua bucureşteană a orzarilor ori din anii de şcoală şi universitate, în fine, literatură pentru copii. Este, probabil, paleta cea mai întinsă din toată proza noastră de la răscrucea secolelor XIX

şi XX. Diversitatea nu se opreşte aici. […] Delavrancea e cel mai descriptiv scriitor român după Odobescu, are fraza artistă, adesea preţioasă, a lui Macedonski şi Anghel, dar se încumetă să redea limbajul interior al personajelor în propoziţii scurte, sincopate, care anticipează monologurile realismului psihologic. […] Nefixarea tematică şi stilistică este atât de izbitoare, încât nu poţi să nu te întrebi care este natura adevărată a scriitorului. Este el un liric? Un baroc flamboaiant? Un naturalist obsedat de fiziologie şi de urâtul existenţei? Sau, din contra, un idilic contrazis de realitate? Un excesiv, în orice caz, trecând de la o extremă la alta, capabil de o literaturizare exuberantă şi retorică, dar şi de o precizie a portretului care-l împinge în trivialul caricatural.

Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008, pp. 487-488